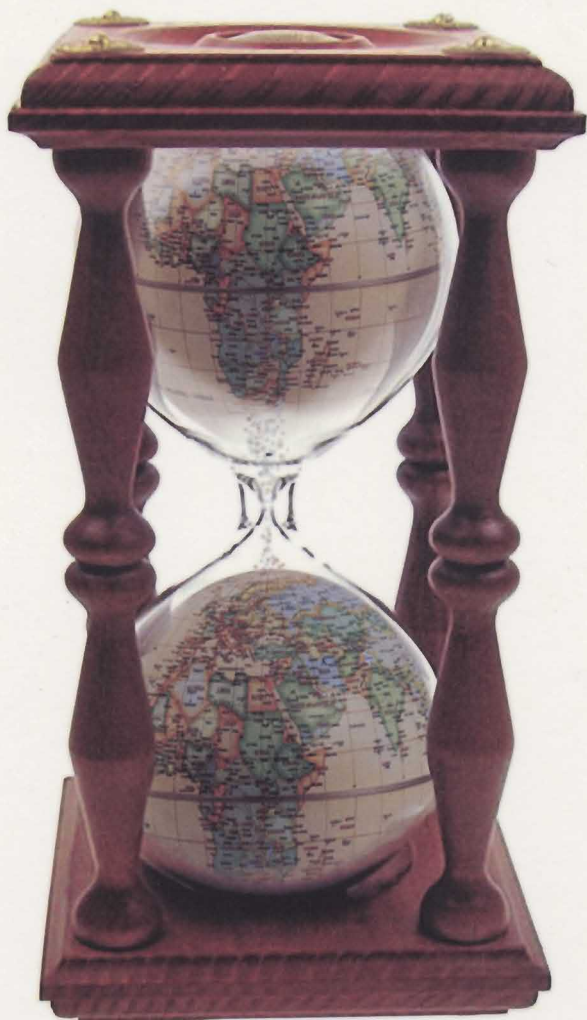

Cizinecké komunity z antropologické perspektivy

vybrané případy
významných imigračních skupin
v České republice

Zdeněk Uherek, Zuzana Korecká, Tereza Pojarová ()

ETNOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, v.v.i.

**Cizinecké komunity z antropologické
perspektivy: vybrané případy významných
imigračních skupin v České republice.**

Zdeněk Uherek, Zuzana Korecká, Tereza Pojarová a kol.

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008

Vydavatel:

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008
Na Florenci 3
110 00 Praha 1

Tisk:

Blesková tiskárna, spol. s.r.o.,
Na Poříčí 9
110 00 Praha 1

© Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.,

ISBN: 978-80-87112-12-0

Obsah

Úvod Zdeněk Uherek	5
Výzkumy v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky Tereza Pojarová, Zdeněk Uherek, Renata Weinerová	11
Migrace, postmigrační procesy a jejich teoretické tematizace Zdeněk Uherek	75
Imigrace do České republiky a rodiny cizinců Zdeněk Uherek, Milada Horáková, Tereza Pojarová, Zuzana Korecká	85
Pracovní migrace ze Zakarpatské Ukrajiny do České republiky Zdeněk Uherek, Nad'á Valášková, Kateřina Bělohradská, Mikuláš Mušíinka	121
Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice Kateřina Bělohradská	149
Sociabilita vietnamského etnika v Praze Šárka Martínková	167
Migrace z Makedonie a její proměny Zuzana Korecká	211
Závěr Zdeněk Uherek	251
Resumé	259

Úvod

Zdeněk Uherek

Mezinárodní migrace a změny současného etnokulturního profilu České republiky patří mezi důležitá témata, jimiž se etnologové a kulturní antropologové dlouhodobě zabývají. Bez přihlídnutí k migrační situaci a aktuálním migračním proudům bychom jen stěží pochopili celou řadu jevů, jež obyvatele České republiky obklopují a které lze pro území České republiky pokládat za charakteristické. Migrace mění etnickou skladbu obyvatelstva, chování jednotlivců a skupin, jejich hodnoty a ideje, jež se promítají do architektury, urbanismu a charakteru měst, do lokálních ekonomických aktivit i mezinárodních vazeb. Migrace ovlivňují politické zájmy a viditelně i velikost a směr dopravních trajektorií. Sociální zkušenost a vědění lidí se ovšem s migrační situací nemění lineárně, ale má určitou setrvačnost a reprodukuje se generačně.

Migrační otázky a téma adaptace či integrace do jinokulturního prostředí se na půdě Etnologického ústavu řeší řadu let. V 90. letech 20. století a na počátku století 21. jsme do dosavadního bádání zavedli především následující inovace:

- Na rozdíl od českých etnologů 80. a 90. let 20. století studujeme nejen údaje o tom, jak migrace probíhala, ale vedle zpětného pohledu na migraci se ji snažíme zachytit v jejím průběhu. Snažíme se uskutečňovat pozorování a rozhovory s aktéry nejen v postmigrační fázi, ale i ve fázi předmigrační a přímo v průběhu migrace.
- Druhou inovací je zohlednění hypotézy, že průběh migrace a následnou adaptaci na nové podmínky podstatně ovlivňuje dosavadní sociální zkušenost migranta a jeho kultura.¹ Kulturní charakteristiky nesouvisejí pouze s jeho etnicitou, resp. národností, ale též s jeho vzděláním nebo sociálním a ekonomickým postavením v zemi původu. Předpokládáme, že

¹ Mínil se tím symbolický svět včetně jazykové vybavenosti, znalosti migranta, jeho vědomostí, zvyky a hodnoty, které si přináší ze země původu.

ani za stejných podmínek se nebudou všichni migranti adaptovat na nové prostředí stejně. Chceme-li pochopit, proč migrant jedná tak, jak jedná, a předvídat, jak se za určitých situací zachová, je nutno poznat kulturu jeho země původu. Bez této znalosti nelze migracím porozumět.

- Další důležitou inovací je předpoklad, že cizinci přicházejí do nového prostředí jen zřídka proto, aby se plně integrovali do jeho struktur. Chtějí v nových zemích žít své životy se svými rodinami a udržovat kontakty i se svými blízkými, kteří žijí tisíce kilometrů za hranicemi cílové země. Řadu sociálních institucí, které jim v cílové zemi nevyhovují, si vytvoří paralelně znovu. Vzniká tak diverzifikované prostředí, jehož existence může mít pro vzájemné soužití imigrantů a autochtonního obyvatelstva v cílové zemi pozitivní i negativní dopady.

Předpoklady, které v naší práci zohledňujeme, nejsou na poli etnologie, antropologie, či sociologie nijak nové a celá řada z nich se objevovala již v pracích o migracích z 20. let 20. století. Přání vytvořit z imigrantů kulturně jednolitou součást společnosti v cílové zemi však někdy vede k tomu, že se na uvedená pravidla a předpoklady zapomíná.

Předkládaná práce obsahuje některé výsledky výzkumů, které byly realizovány v rámci projektu Program podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR S9058101 a v rámci projektu excelentních center podporovaných Evropskou komisí Sustainable Development in a Diverse World. Tato kniha je zpracována v rámci Výzkumného záměru EÚ AV ČR Z90580513. Zaměřuje se na problematiku migrací do České republiky a na specifika adaptace na české prostředí v závislosti na zemích původu. Studie se soustřeďují na imigraci z Ukrajiny, Makedonie a Vietnamu. Nejsou uzavřenou historií. Etnologický ústav AV ČR téma dále rozvíjí.

Většina uvedených dat byla získána terénním výzkumem migrace, adaptace a integrace cizinců v České republice. Jakýkoliv výzkum ale musí vycházet z toho, co už bylo v dané oblasti vykonáno, a navazovat na dosavadní výsledky. Proto jsme do publikace zařadili

jako první kapitolu přehled nejdůležitějších prací z dosavadní produkce k tématu. Nejedná se o přehled vyčerpávající, ale přesto doufáme, že zasvěcený čtenář si v něm najde informaci o literatuře, která unikla jeho pozornosti, a méně zasvěcený si vytvoří představu, s jakou produkcí se lze v České republice setkat. Současně by tento přehled měl ukázat, které oblasti výzkumu jsou v začátcích. Naznačuje například, že relativně málo je doposud sledováno propojení mezi kulturním klimatem v zemi původu, charakterem migračního mostu a stimuly, které vedly migranta k opuštění země původu. Přehled vypracovávali etnologové a sociální antropologové, a proto jsou zde s největší úplností sdělovány údaje o publikacích právě z tohoto oboru. Doufáme, že kapitola poslouží vzájemné informovanosti a nestane se terčem kritiky hned ve chvíli, kdy zde nějaký badatel nenajde své jméno.

O vazbě tematiky na dosavadní teoretickou reflexi se vyjadřujeme ve druhé kapitole, která následuje za přehledem současných výzkumných aktivit v oblasti migrace a integrace cizinců a která má též metodologický charakter. V této kapitole shrnujeme základní východiska našich výzkumů. Na přehledové práce se odkazujeme, ale zde se pokusíme z dosavadních poznatků vybrat jen ty podstatné, na nichž jsou budovány některé texty a k nimž se vracíme v závěrech. Zohledňujeme zejména teorii migračních systémů, která byla doposud málo využívána a která propojuje celou řadu stávajících teorií. Upozorňujeme také na teorii migračních sítí, kterou považujeme pro naše sondy za nosnou. Nadále s ní pracujeme při analýze společenské diverzity a koheze, rozvedené zejména v další dokončované publikaci. Teorie sítí a migračních systémů ovšem ne zcela zohledňují, že lidé migrují velmi často po rodinách. I rodiny lze sice chápat jako sítě, ale velmi specifické, s jasně určenou strukturou a etikou vazeb mezi jednotlivými členy. Vazby se neformují podle situace v cílové zemi, ale jsou z velké části dány kulturou, z níž daná osoba pochází, a často jsou fixovány náboženstvím. Téma rodiny a rodinných vazeb jsme proto akcentovali i ve třetí, přehledové kapitole o současné migrační situaci v České republice. Představuje rámec pro následující prezentace jednotlivých terénních šetření.

První část prezentace výsledků výzkumné práce jsme věnovali migraci z prostoru bývalého Sovětského svazu, zejména z Ukrajiny.

Sumarizujeme zde základní východiskovou situaci na tomto území ve vztahu k migracím a detailněji se zaměřujeme nejprve na region Zakarpatské Ukrajiny. Snažili jsme se kombinovat jak emické, tak i etické hledisko a současně vzít v úvahu určitou historickou perspektivu. Historický pohled nám umožňuje ukázat, že migrace v současné Evropě nejsou náhodné, ale často mají dlouhou historii, přestože se jednotlivci rozhodují ze dne na den.

Zakarpatská Ukrajina byla a dodnes je významnou zdrojovou oblastí migrace do České republiky. Není však jedinou. Migranti do České republiky přicházejí i z dalších částí Ukrajiny. Proto jsme uskutečnili i dva výzkumy na jižní Ukrajině, které ukázaly, že sice i zde existuje silné povědomí o České republice jako o cílové zemi migrace, ale že již není rozšířeno plošně, jako je tomu v případě Zakarpatské Ukrajiny. Udržuje se mezi skupinami osob, které z nějakého důvodu měly možnost navazovat na již existující migrační mosty nebo měly příležitost vytvářet mosty nové. Možnosti využít už stávající kontakty měly zejména enklávy, ve kterých hráli podstatnou úlohu potomci českých imigrantů na Ukrajinu. Tato relativně dostupná skupina, jejíž chování bylo možné sledovat na jižní Ukrajině i po její imigraci do České republiky, nám posloužila jako další zdroj poznatků. Díky tomu, že jsme použili obdobné tazatelské techniky a soubory otázek jako u imigrantů z oblastí zasažených černobylskou jadernou katastrofou a u imigrantů z Kazachstánu, mohli jsme strategie adaptace na české prostředí komparovat. Jedná se o komparaci řízených migrací a spontánní migrace. V tomto souboru studií je zařazena sonda do života enklávy, která se spontánně přestěhovala z jihoukrajinské vesnice Novgorodkivky.

Významný podíl mezi cizineckými komunitami, které žijí na území České republiky, mají Vietnamci. V této publikaci zveřejňujeme kvalitativní etnologickou sondu z pražského prostředí. Ukazuje se v ní, jak diferencované mohou být způsoby adaptace skupiny na jinokulturní prostředí. Studie tak osvětluje řadu jevů, které máme doloženy v kvantitativních datech, ale jejichž mechanismus kvantitativními daty jen stěží můžeme rozkrýt. Navíc zde autorka dává k dispozici řadu ryze etnografických vhladů, které se týkají rodinných svátků a obyčejů, společenských událostí a způsobu jejich prezentace

na veřejnosti, zejména pokud jejich oslavy probíhaly v komerčním areálu SAPA, kde autorka uskutečnila zúčastněné pozorování.

V monografických zpracováních Etnologického ústavu se pravidelně objevují také sondy z balkánského prostředí, zejména ze zemí bývalé Jugoslávie. Práce zařazená do této publikace se týká Makedonie jako zdrojové země migrace a makedonské imigrace do České republiky. Studie kromě jiného pojednává o změnách migračních strategií Makedonců v široké časové perspektivě a pozornost je věnována také souvislostem charakteru makedonské imigrace do České republiky s aktuální hospodářskou a politickou situací v zemích, v nichž Makedonci žijí.

V závěru jsme se pokusili zobecnit alespoň některé poznatky, které více než patnáctiletá zkušenost pobytu cizineckých komunit v českém tržním prostředí poskytuje.

Jednotlivé kapitoly jsou zpracovány různými autory a využívají různý metodologický aparát. Některé postupy se možná našim kolegům pracujícím s velkými reprezentativními vzorky nebudou zdát metodologicky čisté. Podobně je pro antropologa těžko přijatelné interpretování odpovědí respondentů, které vědec ani neviděl, nezná jejich jazyk a neprožil při získávání dat tazatelskou situaci, v níž byla data sebrána. Doufám, že se společně soustředíme na to, co je v textech obsahově zajímavé a přínosné a že poznatky budeme dále ověřovat metodami, jež jsou nám blízké a v různých segmentech vědecké obce akceptované.

Obr. 1. Bulharský klub, restaurace a hotel v Praze 2, Americká 28.

Foto Zdeněk Uherek

Výzkumy v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky

Tereza Pojarová, Zdeněk Uherek, Renata Weinerová

Prací s tematikou cizinců v českých zemích existuje relativně velké množství. Tato stat' se věnuje pouze výběru těch knižních publikací, článků, výzkumných studií a zpráv, které mají vztah k současným cizineckým komunitám na území České republiky. Zahrnuty jsou proto zejména texty, které byly publikovány v posledních dvou desetiletích. Historické práce nebo dobová díla zabývající se cizineckými komunitami, které již zanikly či prostorově přesídlily, práce, které se věnují cizincům bez aspektu integrace, a dále ty, které nebyly publikovány nebo jinou formou zveřejněny, případně nemají charakter odborné literatury, zmiňujeme jen ve výjimečných případech. Výběr školních, diplomových a bakalářských prací je spíše namátkový. Výjimečně přehled doplňujeme o výzkumné zprávy, které nemají publikační výstup nebo nejsou dostupné alespoň například na webu. Výčet studií je nutně neúplný, omlouváme se proto autorům, jejichž vědecké práce jsme opomenuli.

Následující exkurs jsme rozdělili do dvou částí. V první části hovoříme o migracích vztahujících se k problematice mezinárodní migrace, s výjimkou migrace Romů ze Slovenska. Tuto část dále členíme. Nejprve uvádíme soubor obecných studií k problematice cizineckých komunit a následně vyčleňujeme několik tematických okruhů, k nimž vzniklo nejvíce prací. Zvláště řadíme výzkumy řízených migrací, dále pracovních migrací a ekonomických aktivit migrantů a výzkumy zaměřené na integraci cizinců. Samostatné podkapitoly také věnujeme odborné produkci vznikající v souvislosti s přípravou a realizací Koncepce integrace cizinců na území České republiky a dalšími aktivitami souvisejícími s migracemi a integrací cizinců. Vzhledem k tomu, že členění není zcela systémové, jednotlivé oblasti se částečně překrývají. Práce spadající do více oblastí jsou proto v přehledu uvedeny vícekrát. Problematice migrací Romů ze Slovenska se, vzhledem k jejím specifickým rysům, zvláště věnujeme v druhé části. Tuto část doplňujeme o širší kontext výzkumu Romů.

Cizinecké komunity

Práce týkající se problematiky cizinců na území České republiky vznikaly již před rokem 1989, téma však nepřitahovalo takové množství badatelů jako v současnosti a také sledované migrační skupiny byly vzhledem k dobové migrační situaci odlišné.

Jednou z prvních skupin cizinců, která byla ve druhé polovině 20. století mapována z hlediska integrace², byli Řekové a Makedonci z Řecka, kteří migrovali do tehdejšího Československa v letech 1948–1950. Nejčastěji byli usídlováni do tehdejších okresů Jeseník, Šumperk, Bruntál, Opava, Vsetín, Karviná, Ostrava, Nový Jičín a Trutnov. Tato imigrační skupina čítající více než 13 tisíc osob se stala tématem diplomové práce Antuly Botu na katedře etnografie a folkloristiky Filozofické fakulty UK (Botu 1977). Antula Botu téma zpracovala též formou časopisecké studie pod názvem *Řecká skupina v Československu* (Botu 1982) a později i v souhrnné monografii věnované řeckým uprchlíkům pobývajícím na území Československa v letech 1948–1989 (Botu–Konečný 2005). Vzhledem k tomu, že skupina záhy vyvinula silnou migrační aktivitu z českého venkova do měst a po roce 1989 radikálně měnila způsob obživy (ze zaměstnanců se stávali podnikatelé) a mnozí její členové zvolili strategii dvojí rezidence (sezónně pobývají v České republice a v Řecku), zaujala i další autory a její profil, migrační aktivity a integrační, resp. dezintegrační tendence jsou sledovány dodnes. Tématem se po roce 1989 zabývali Jaroslav Otčenášek, Pavel Hradečný či Petros Cironis (Otčenášek 1998, 2003b; Hradečný 2000; Cironis 2001).

Další významnou cizineckou skupinou, které byla věnována pozornost již v 80. letech 20. století, byli Vietnamci. Již tehdy byly

² Odhlížíme od skutečnosti, že se prováděly výzkumy novoosídleneckého pohraničí s repatrianty ze zahraničí českého a slovenského původu, neboť tito repatrianti nebyli v cizineckém režimu a bylo jim bezprostředně po imigraci udělováno československé občanství.

sumarizovány podmínky, za kterých zde tato řízená pracovní migrace působila. Byl zpracován přehled právních normativů pro pobyt Vietnamců do roku 1989, charakterizovány jejich hmotné podmínky pobytu, jazyková výuka a proběhl i výzkum každodenního života v konkrétních lokálních podmínkách. Vietnamským pracujícím věnoval pozornost zejména tehdejší Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV a zde Iva Heroldová, Vlasta Matějová, Milena Secká a Ivo Vasiljev (Heroldová, Matějová 1987; Matějová 1988; Secká 1987; Vasiljev 1988) a další.³ Pohled z vietnamské strany zprostředkoval Van Le Ngo, který publikoval v Ústavu pro etnografii a folkloristiku samostatnou monografii s názvem *Vietnamští pracující v Československu* (Ngo 1989).

K problematice vietnamských pracujících se v 90. letech 20. století a na počátku 21. století vyjádřila celá řada dalších autorů. Za zajímavou sondu lze považovat článek Jáchyma Topola, *Experiment se nepodařil, válka trvá dál*, který sice nepatří do sféry vědy, ale trefně charakterizuje podmínky, v nichž Vietnamci pracující v ČSSR žili (Topol 1990).

V současné době se tématu věnují vietnamistka Petra Müllerová, etnolog Stanislav Brouček a sociolog Jiří Kocourek. Některé jejich práce vznikly na základě grantů Ministerstva zahraničních věcí ČR (Brouček), Ministerstva vnitra ČR (Brouček, Müllerová, Kocourek), International Organization for Migration (IOM) a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (Kocourek).

Z nedávné produkce jsou dostupné práce o vietnamské kultuře Ivo Vasiljeva *Za tajemstvím starých Vietů* (Vasiljev 1999), vysokoškolská učebnice Petry Müllerové *Viet Nam – Nhung dieu bo ich vá lí thú* (Müllerová 1997) a publikace Stanislava Broučka *Český pohled na Vietnamce (mediální obraz Vietnamu, Vietnamců a vietnamství)* (Brouček 2003b). Materiálově je bohatý též jeho text *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR* vydaný v rámci sborníku AV ČR k integraci cizinců (Brouček 2003a). Z úhlu pohledu integrace cizinců je pak nutné ocenit práci Jiřího Kocourka

³ Viz sborník *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR – zahraniční pracující* (Materiály 1988).

Poznáváme svět dětí z Vietnamu (Kocourek 2002), která informuje učitele o podmínkách dětí příjíždějících z Vietnamu do České republiky. Velmi ilustrativní je jeho text *Vietnamští občané v ČR* určený pro WWW stránky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (Kocourek 2004). Informativní hodnotu má i jeho příspěvek *Vietnamci v České republice* do sborníku Tatjany Šiškové *Menšiny a migranti v České republice* (Kocourek 2001).⁴ Problematice dětí vietnamských imigrantů, jejich životu a zázemí v české společnosti včetně vzdělávání, integrace na českých školách a zkušenostem s jejich výukou se věnuje studie Dušana Drbohlava, Jana Černíka, Dagmar Dzurové a studie Jiřího Kocourka s Evou Pechovou (Drbohlav, Černík, Dzurová 2004; Kocourek, Pechová 2006).

Vedle uvedených děl bylo uskutečněno několik výzkumů vysokoškolskými studenty vyhodnocenými v jejich diplomových pracích. Například Veronika Kahlerová (FHS ZČU Plzeň) ve své diplomové práci *Vietnamská menšina v Plzni* vyhodnotila terénní výzkum mezi vietnamskými dětmi na plzeňských školách. Práce naznačuje dynamické změny, které můžeme očekávat uvnitř této imigrační skupiny s generační výměnou (Kahlerová 2002). Dalším výrazným zdrojem dat je diplomová práce Šárky Martínkové (FF UK Praha) *Vietnamská menšina v Praze*, kterou lze považovat za dosud nejplastičtější pohled na pražské Vietnamce a vzhled do mechanismu tvorby diaspor (Martínková 2003). Téma pražské vietnamské komunity rozvinula také Karla Štěpánková v diplomové práci s názvem *Etnická ekonomika. Případová studie vietnamské enklávy Sapa v Praze–Libuši*, která byla obhájena na Přírodovědecké fakultě UK (Štěpánková 2006). Téma vzdělávání vietnamských dětí zpracovala ve své bakalářské práci obhájené v roce 2005 na Univerzitě Pardubice Ivana Kotrbatá. Práce se zakládá na výzkumu adaptace vietnamské minority v oblasti Šluknovského výběžku (Kotrbatá 2005). Pohled české majoritní společnosti z oblasti Královéhradecka na vietnamskou komunitu přibližuje na téže univerzitě zpracovaná diplomová práce Kláry Flégrové (Flégrová 2006).

⁴ Drobnějších textů k tématu je samozřejmě mnohem více, ale není zde prostor všechny zmiňovat.

Téma Vietnamců v České republice ještě zdaleka není vyčerpané. Jedná se o skupinu, která je relativně uzavřená, má tendenci kontrolovat informace, které o sobě poskytuje majoritnímu obyvatelstvu, a i z jazykových důvodů sběr relevantních informací vyžaduje dlouhodobé úsilí a odborníky, kteří se v daném prostředí dovedou pohybovat.

Mezi další cizinecké skupiny, jejichž soužití s majoritní společností se stalo tématem odborných studií, patří skupiny, které by bylo dle původu geograficky možné zařadit do oblasti východního (Bulhaři) a západního (Makedonci, Albánci, bývalá Jugoslávie) Balkánu. Studiu struktury a historie bulharské komunity se věnovali zejména Mirjam Moravcová, Zdeněk Urban, Katja Michajlova, Vladimír Peňčev a Veličko Svetoslavov, kteří pod pseudonymem Pobratim výsledky svého studia publikovali v roce 1994 v Sofii (Pobratim 1994). K tématu vysokoškolských studentů z Bulharska v českých zemích publikovaly např. Mirjam Moravcová a Dana Bittnerová (Bittnerová, Moravcová 2005). Za zmínku jistě stojí také studie slavisty a historika Františka Hejla (Hejl 1990) či výzkumná zpráva o bulharské migraci do ČR pokrývající vedle historického kontextu také celkovou charakteristiku bulharské komunity včetně jejího etnického členění a integračních strategií (Otčenášek 2003a). Tematiku Makedonců v Čechách zpracoval ve své studii Ivan Dorovský (Dorovský 1998) a v ČR žijícím cizincům ze zemí bývalé Jugoslávie a Albánie se ve svých textech věnují zejména Filip Tesař a Jaroslav Otčenášek (Tesař 2001; Otčenášek 1998, 2003c).

V Čechách žijící imigranti ze zemí bývalého Sovětského svazu se stali tématem řady studií, z nichž za všechny jmenujme práci týmu Dušana Drbohlava analyzující stěžejní motivy ruské imigrace a fáze integrace do jednotlivých struktur české společnosti (Drbohlav, Lupták, Janská, Bohuslavová 1999), dále pak studii řešící proměnu charakteru ukrajinské imigrace z ryze pracovní a dočasné směrem k migraci trvalé s následovanou integrací ukrajinských imigrantů do české společnosti (Drbohlav, Janská, Šelepová 1999). Problematika života ukrajinské cizinecké komunity z historické perspektivy postihující etapu od poválečného Československa až po současnost byla zpracována v Ústavu soudobých dějin AV ČR. Dlouhodobé

pozorování této cílové skupiny se stalo základem pro provedení analýzy vývoje etnických institucí v ČR žijících Ukrajinců (Zilynskij 2003). Na ukrajinskou pracovní migraci a fenomén klientského systému se zaměřili ve svých pracích Michala Nekorjak (Nekorjak 2005, 2006, 2007) a Jan Černík (Černík 2006). Yana Leontiyeva se ukrajinskou menšinou zabývala ve své diplomové práci (Leontiyeva 2004) a dále např. v přehledové studii, která bude podrobněji zmíněna níže (Leontiyeva 2006).

Výčet v České republice žijících cizineckých komunit, které se staly předmětem vědeckých výzkumů, lze doplnit např. o studii analyzující vztahy majoritní populace k Afričanům a Afroameričanům (Jiroušková 2003), která se pokouší definovat důvody některých postojů ze strany většinové společnosti, a o výzkum komunity čínských migrantů v jejích historických a geograficko-politických souvislostech (Moore 2002) a socioekonomických aspektech v cílové zemi (Obuchová 2003). O dalších cizineckých skupinách, jež se staly předmětem studia, budeme informovat v následujících podkapitolách.

Řízené migrace

Na počátku 90. let 20. století se akademická obec začala zajímat o migrace z území bývalého Sovětského svazu. Na začátku 90. let byl především aktuální výzkum tzv. řízených migrací. Řízenými migracemi se rozuměla migrace, která probíhala se státní asistencí. Na počátku 90. let se zkoumané řízené migrace týkaly transferu osob z oblastí postižených černobylskou jadernou katastrofou. Stěhování rodin z Ukrajiny a Běloruska, v nichž alespoň jeden člen mohl prokázat český původ, probíhalo za asistence českého státu v letech 1991–1993. Přemístěno bylo 1 812 osob. Tématu se nejprve věnovaly Etnologický ústav AV ČR, Klinika geografické medicíny 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a SEAL, spol. s r. o. Později se připojili pracovníci Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. V roce 1992 vyšel v Etnologickém ústavu sborník, kde první zkušenosti z přesídlovací akce vyhodnocovali nejen etnologové z Čech a ze zahraničí,⁵ ale i pracovníci Úřadu vlády ČR, nevládních organizací a tehdejšího Ministerstva pro hospodářskou politiku a rozvoj, které

⁵ Výzkum probíhal ve spolupráci s japonskými odborníky na migrační procesy.

informace vědeckého výzkumu využívalo v další přesídlovací praxi (Brouček, Heroldová, Kořalka, Secká 1992). Zobecnění jednotlivých šetření byla publikována zejména ve výzkumné zprávě *Faktory ovlivňující adaptaci a společenskou integraci přesídlenců z černobylské oblasti v České republice* (Brouček, Hrníčko, Uherek, Valášková 1992) a ve studiích *Adaptace přesídlenců v české společnosti* (Brouček, Uherek, Valášková 1995) a *Češi z Běloruska* (Uherek, Valášková, Brouček 1997). Monografickým zpracováním tématu se pak stala publikace *Aliens or One's Own People: Czech Immigrants from Ukraine in the Czech Republic*, kterou vydal Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v roce 1997 (Valášková, Uherek, Brouček 1997). Vedle uvedených textů vyšla o adaptaci této skupiny v České republice i v zahraničí celá řada drobnějších prací.

Z hlediska medicínského výzkumu imigrantů z oblastí postižených havárií černobylské jaderné elektrárny byla zpracována výzkumná zpráva *Migrace a zdravotní stav (Dlouhodobé sledování zdravotního stavu a sociální problematiky Čechů černobylské oblasti Ukrajiny po jejich přesídlení do České republiky)* (Korych, Nesvadbová, Rutsch, Novotný 1994). Téma též rozpracovali Dušan Drbohlav a Eva Janská. Eva Janská se jím z širšího pohledu migračních teorií zabývala v doktorské disertaci *Adaptace cizinců v České republice* (Janská 2002). Shrnutím série terénních šetření je pak společná studie Evy Janské a Dušana Drbohlava *Reemigrace volyňských a černobylských Čechů* (Janská, Drbohlav 2001).

Na řízené migrace z prostoru zasaženého černobylskou jadernou katastrofou navázala humanitární akce *Návrat domů*, která usnadňovala migraci osob českého původu a jejich rodin z Kazachstánu, Ruska, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu. Probíhala v letech 1995–2001 zejména za asistence Ministerstva zahraničí ČR, Ministerstva vnitra ČR a Společnosti Člověk v tísní při ČT. Výzkumy adaptace a sociální integrace přesídlenců z těchto zemí prováděli pracovníci Etnologického ústavu AV ČR. Výzkumy se uskutečnily v České republice, v Kazachstánu a v Rusku. Výsledky kvantitativních i kvalitativních výzkumů jsou sumarizovány zejména ve studii *Potomci českých imigrantů v Kazachstánu* (Uherek, Valášková, Kužel 1999) a v knižní monografii *Češi v Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky* (Uherek, Valášková, Kužel, Dymeš 2003). Souhrnný pohled

na téma řízených migrací z bývalého Sovětského svazu po roce 1989 a na charakteristiky takto migrujících osob pak nabízí studie Zdeňka Uherka a Nadi Valáškové (Uherek, Valášková 2006).

Výzkumy řízených migrací z prostoru bývalého Sovětského svazu do České republiky přinesly kvalitní data k tématu integrace cizinců zejména z toho důvodu, že se jednalo o relativně uzavřené skupiny lidí, kde bylo možné provádět vedle kvalitativních šetření též kvantitativní sběry s reprezentativními výběrovými soubory, porovnávat chování jednotlivých přesídleneckých vln i reakce majority. Zajímavá data lze získat rovněž komparací řízených migrací a spontánních migrací. Porovnání odlišného chování migrantů, kterým asistoval při migraci stát, a spontánní migrace ze Zakarpatské Ukrajiny uskutečnili Zdeněk Uherek a Kateřina Plochová (Uherek, Plochová 2003). V případě přesídlování Čechů z Kazachstánu situace umožnila sledovat celý jeho transfer od přípravy k migraci ve zdrojové zemi až k počátečním stádiím adaptace.

Přestože řada přesídlenců z černobylské oblasti nebo z Kazachstánu jsou dnes občany České republiky, je evidentní, že proces integrace do české společnosti probíhá v jednotlivých lokalitách jejich usídlení nerovnoměrně a právě z širšího časového horizontu lze lokalizovat faktory úspěšné integrace, maladaptace, druhotné migrace, využívání kulturního kapitálu ve skupině, vývoje názorového a hodnotového spektra. Proto by bylo více než užitečné těmto skupinám i nadále věnovat pozornost a v co nejširší perspektivě uplatňovat komparativní hledisko. Při komparaci lze také velmi dobře využít mezinárodní zkušenost, neboť obdobné skupiny jsou studovány i v Německu a v Polsku.

V souvislosti s osobami českého původu, které za hranicemi republiky prožily určitou část života, nelze opomenout výzkumy a studie zabývající se návratem zahraničních Čechů z dalších evropských i mimoevropských destinací. Reemigraci Čechů z vyspělých zemí do České republiky z 90. let 20. století se věnoval projekt realizovaný pod vedením Zdeňka Nešpora v letech 2002–2003 v rámci výzkumné činnosti Sociologického ústavu AV ČR. Pozornost byla zaměřena na důvody návratu, dále na proces adaptace a integrace do české

společnosti, ale i na konfrontaci v zahraničí osvojených hodnotových systémů a standardů soudobé české společnosti (Nešpor 2002).

Pod záštitou Sociologického ústavu AV ČR proběhl i další projekt orientovaný na migraci zahraničních Čechů, tentokrát z enkláv v rumunském Banátu a z Bulharska (Nešpor 1999). Chceme-li téma reemigrace krajanů sledovat v širším historickém kontextu, za pozornost stojí např. monografie historika Jaroslava Vaculíka, který se specializoval na reemigraci Čechů a Slováků ze zahraničí v letech 1945–1948 (Vaculík 1993, 2001; Vaculík, Cwettler 2002), zvláště na poválečnou migraci z ukrajinské Volyně (Vaculík 1984; 1997). Na adaptaci volyňských Čechů v poválečném období je soustředěna také práce Jany Noskové (Nosková 2007). Ve své studii, jež kombinuje poznatky z odborné literatury s interpretací daných historických událostí z pohledu jednotlivých aktérů, věnuje prostor problematice reemigrace Volyňských Čechů a jejich životních příběhů.

Iva Heroldová je bezesporu jednou z nejvýraznějších osobností zaměřených na výzkumy etnických procesů a migrací. Postupně se zabývala problematikou českých reemigračních vln z rumunského Banátu (Heroldová 1983), vývojem reemigrace zahraničních Čechů po druhé světové válce (Heroldová 1986; 1989; 1992), kde zohledňovala výzkum reemigračních vln z Volyně a bývalé Jugoslávie, a reemigrací ze zemí západní Evropy (Heroldová 1993). Problematiku reemigrace zahraničních Čechů z oblastí Jugoslávie, Bulharska a Rumunska v prvním poválečném desetiletí se zabývaly též Helena Nosková a Jana Váchová působící na Ústavu soudobých dějin AV ČR (Nosková, Váchová 2000). Metodu orální historie uplatňuje ve svém výzkumu českých reemigrantů z Jugoslávie Hana Pelikánová působící v Centru pro orální historii Ústavu soudobých dějin AV ČR. Ucelený přehled dosavadních etnografických výzkumů v oblasti reemigrace se zaměřením na české a moravské pohraničí v historické etapě od poválečného období do konce let 80. předkládá studie Nadi Valáškové a Zdeňka Uherka (Valášková, Uherek 2006). Pozornost je zde mimo jiné věnována charakteristikám a srovnání adaptačních a integračních strategií jednotlivých skupin zahraničních Čechů přicházejících z různorodých výchozích prostorů – Ukrajina, Rumunsko, Maďarsko, Bulharsko, Jugoslávie, Rakousko, Polsko.

Pracovní migrace a ekonomické aktivity cizinců v ČR

Vedle života cizineckých komunit v České republice a řízených migrací je dalším klíčovým tématem pracovní migrace a uplatnění cizinců na českém trhu práce. V následujícím přehledu se pokusíme o výčet stěžejních institucí a výzkumníků, kteří se v posledních letech v této oblasti angažují a publikačně se jí věnují.

Jako první jmenujme Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV). Sleduje problematiku zaměstnanosti, rozvoje lidských zdrojů, rovných příležitostí na trhu práce, ale i širší socioekonomické podmínky České republiky a jejich vývoj. Badatelé této instituce se zaměřují rovněž na cizince v České republice. V rámci dlouhodobého výzkumného záměru VÚPSV vznikají studie o problematice pracovní migrace v kontextu trhu práce a zaměstnanosti v České republice. Jednotlivé zprávy poskytují údaje o celkové situaci cizinců, jejich pracovním zařazení i oborech, ve kterých nacházejí uplatnění. Zvláštní zřetel je věnován analýze migračních tendencí v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie (Horáková 2000–2006). K realizaci několika výzkumných projektů zacílených na problematiku zaměstnanosti cizinců přistoupil VÚPSV také na popud *Komise ministra vnitra pro realizaci politiky vlády ČR v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami* (viz níže). V souvislosti s tímto podnětem tak vznikla výzkumná studie *Nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádané integraci na trhu práce*. Její první část přibližuje metodické postupy a konceptuální vymezení nelegální práce ve vybraných státech především Evropy a amerického kontinentu (Horáková, Polívka, Pfeifer 2001). V druhé části jsou vyhodnocena dotazníková šetření mezi zaměstnanci úřadů práce, v nichž se respondenti vyjadřují k zaměstnávání cizinců v jejich působišti a porovnávají situaci cizinců s postavením občanů České republiky na trhu práce (Horáková, Polívka, Čerňanská, Rudolf 2001).

Dalším výstupem VÚPSV je studie *Zaměstnávání cizinců v České republice*. Ta mapuje situaci v oblasti legální pracovní migrace (část 1 Horáková 2001; část 2 Horáková, Čerňanská 2001). V práci *Ověření způsobu navrácení příspěvku na státní politiku zaměstnanosti* najdeme srovnání postavení cizinců na trhu práce a jejich pojištění v Rakousku,

Německu a České republice (Fischlová, Čerňanská 2002). V roce 2002 se pracovníci VÚPSV zabývali otázkou výběru a možnostmi zavedení statisticky sledovatelných znaků ke zjišťování integrace cizinců prostřednictvím jejich chování na trhu práce (Horáková, Krause, Polívka 2002). Souhrnná statistická data a časové řady zohledňující mezinárodní pracovní migraci v ČR, její vývoj a základní formy, jsou zpracovány ve studii s názvem *Mezinárodní pracovní migrace v ČR* (Horáková, Macounová 2007). Přehledně jsou zde seřazeny informace o počtech cizinců dle státního občanství ve vztahu k zaměstnanosti a k pobytovému statusu, o rozmístění cizinců v jednotlivých okresech, ale i data o účastnících pilotního projektu *Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků*.

Dalším projekt se související tematikou má název *Trh práce a cizinci*. Za podpory státního rozpočtu a EU ho realizovala soukromá vzdělávací instituce *Technologický park Chomutov*. Projekt je zacílen na poskytování vzdělávacích kurzů, které by měly zvýšit šance cizinců uplatnit se na českém trhu práce. Realizuje se v Ústeckém kraji. V souvislosti s pilotním projektem byl v ústeckém regionu proveden také výzkum zkušeností cizinců s uplatněním na trhu práce (Tollarová, Stehlíková, Bitrich, Vodochodský, Dymeš, Paleček 2006). Podobné téma zpracovával též Jakub Grygar, Jan Černík a Marek Čaněk, kteří ve výzkumné zprávě shrnují, co český trh práce skýtá první generaci imigrantů z neevropských zemí (Grygar, Čaněk, Černík 2006). Pozornost byla věnována především stávající kvalifikaci, na jejímž základě respondent vykonává současnou práci, vztahu mezi touto kvalifikací a mobilitou na trhu práce, představám respondentů o žádoucí pracovní dráze a konečně také zhodnocení možností vedoucích ke zvýšení šancí na pracovním trhu.

Závažnou oblastí problematiky ekonomických aktivit cizinců je obchodování s pracovní silou na nelegálním trhu práce a nucená či vykořisťující práce. K výzkumu této sféry vychází impuls především ze strany odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR, který byl zadavatelem několika analýz mapujících fenomén obchodování s lidmi a jejich pracovního vykořisťování. Na základě tohoto zadání zpracoval výzkumný tým společnosti Galal, Analysis & Consulting studii, jejímž cílem byla identifikace aktuálních problémů a překážek v konceptu boje proti obchodu s lidmi a dále návrh optimalizace

bezpečnostní politiky státu směrem k posilování podílu legální pracovní migrace a omezení nelegálních ekonomických praktik (Gabal Analysis & Consulting 2006b). Podobně byla také Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) pověřena provedením výzkumu situace v prostředí obchodu s lidmi. Šetření postavené na rozhovorech s potenciálními oběťmi a dále na dotaznících vyplněných zaměstnanci státní správy, policie a zainteresovaných neziskových organizací poodhaluje jednak percepce a vymezení pojmu „obchod s lidmi“, představy o návaznosti tohoto fenoménu na ostatní trestné činnosti, ale také osobní zkušenosti s obchodováním s lidmi včetně charakteristik jeho obětí, druhů práce, které jsou nuceny vykonávat, a nejčastějších způsobů podvodů, k nimž ve spojitosti s obchodováním s lidmi dochází (Černík, Hulíková, Vintr, Křištof 2005).

V oblasti výzkumu problematiky obchodu s lidmi a nucené práce je dále nutné připomenout společnost La Strada, která v České republice na tomto poli působí od roku 1995. Podnětná je například zpráva Petry Burčíkové (2006) sestavená na základě výzkumu uskutečněného v rámci mezinárodního projektu *Trafficking for forced labor*. Na základě informací získaných během dotazníkového šetření a rozhovorů s respondenty z řad imigrantů a relevantních odborníků byla sestavena doporučení týkající se prevence tohoto jevu a ochrany práv pracujících imigrantů. La Strada se také spolu s Etnologickým ústavem AV ČR v roce 2001 podílela na základě zadání UNHCR na výzkumu žadatelek o azyl jako potenciálních obětí obchodu s lidmi (Uherek, Skřivánková, Weinerová 2002).

Problematika ekonomických aktivit migrantů v České republice se stala také předmětem výzkumné činnosti Přírodovědecké fakulty UK a týmu Dušana Drbohlava. Tématu nelegální imigrace do ČR a trendům v pašování osob se věnuje projekt *Nelegální přechody cizinců přes hranici za účelem vynucené práce (vyjma prostituce): příklad ČR probíhající v letech 2006–2009*. Situaci ve sféře nelegálních ekonomických aktivit imigrantů má za cíl zmapovat projekt *Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu*. Pozornost zde má být věnována také prognóze možných migračních trendů a ekonomických aktivit migrantů v souvislosti se změnami vyplývajícími z rozšiřování EU. Projekt se dále zaměří na srovnání migračních strategií ilegálně

příchozích či pobývajících cizinců v ČR se situací v dalších evropských státech.

Výzkumy a studie vznikající v souvislosti s přípravou a realizací Koncepce integrace cizinců na území České republiky⁶

Na konci 90. let 20. století začalo jako významný iniciátor výzkumných aktivit v oblasti integrace cizinců vystupovat Ministerstvo vnitra ČR. 19. 2. 1998 MV ČR uspořádalo *Národní kulatý stůl na téma vztahy mezi komunitami a integrace cizinců* za účasti představitelů Rady Evropy, Evropské kulturní nadace, UNHCR, státní správy, nevládních organizací a akademické obce, za níž zde vystupovali Dušan Drbohlav a Stanislav Brouček (Národní kulatý stůl 1998). V témže roce byly uspořádány kulaté stoly ve vybraných okresech České republiky (Mladá Boleslav, Karviná, Česká Lípa, Brno) a proběhl mezinárodní seminář o strategiích implementování imigrační politiky. V roce 1999 byly Ministerstvem vnitra ČR iniciovány výzkumné projekty týkající se ruské (Drbohlav, Lupták, Janská, Bohuslavová 1999) a ukrajinské komunity (Drbohlav, Janská, Šelepová 1999), které navazovaly na výzkumy pracovní migrace z poloviny 90. let realizované v rámci *Research Support Scheme* Sorosovy nadace (Drbohlav 1997). Výsledky těchto výzkumů byly též zobrazeny v rámci výzkumného projektu NATO (Lupták, Drbohlav 1999). Výzkumy přinesly data o vzdělanostním a kvalifikačním profilu sledovaných skupin, o podmínkách jejich života, zaměstnávání v České republice a další informace. Klíčová byla data získaná dotazníkovým šetřením.

V praxi podpory projektů zaměřených na integraci cizinců pokračovalo Ministerstvo vnitra ČR i v následujících letech. Na základě *Koncepce integrace cizinců* přijaté v roce 2000 byly vytyčeny základní oblasti těchto projektů⁷, mezi nimi byly podporovány též projekty studia cizineckých komunit. V roce 2000 byly zpracovány tři studie pod garancí Etnologického ústavu AV ČR: *Gruzínci v Čechách*

⁶ *Koncepce integrace cizinců na území ČR* je dokument definující jednak integrační postupy a opatření, jednak cílovou skupinu tohoto integračního působení.

⁷ <http://www.mvcr.cz/azyli/integrace2.html>

Jana Černíka (Černík 2000), *Integrace Arménů do české společnosti* Jaroslava Marouška (Maroušek 2000) a *Podnikatelé z některých zemí bývalé Jugoslávie (Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Chorvatsko, Srbsko) v centru Prahy* Roberta Vindiše (Vindiš 2000). Zejména první dvě jmenované studie sledovaly později používaný scénář pro zpracování obdobných textů zohledňují mapování motivace k migraci, technické uskutečnění transferu, pobytový status, ekonomické aktivity, situaci v oblasti bydlení, sociálního zabezpečení, vzdělávání, rodinného života, interakce s jinými migranty a majoritou, děti v rodině a představy do budoucnosti. Pozornost v tomto roce vzbudila také práce Markéty Mezíkové-Moore *Případová studie čínské komunity v ČR* (Mezíková 2000). V souladu s koncepcí integrace cizinců bylo v letech 2000–2004 finančně podpořeno na 50 projektů, jejichž realizátoři byly zejména nestátní neziskové organizace zaměřené především na otázky informační činnosti a sociálně právního poradenství cizincům, s dopadem na konkrétní regiony v ČR.

V roce 2000 byla za účelem vytvoření jednotné strategie integrační politiky ustavena *Komise ministra vnitra pro realizaci politiky vlády ČR v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami*, která prostřednictvím své činnosti poskytovala platformu pro spolupráci jednotlivých ministerstev, představitelů neziskového sektoru, i akademické obce. Akademie věd ČR pro komisi vypracovala *Návrh plánu studií a výzkumů cizinců a jejich komunit z pohledu integrace na území České republiky*. Návrh, který vycházel z tematické nabídky pracovišť Akademie věd a vysokých škol, jež zastupovalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, byl schválen usnesením vlády ČR č. 1360/2001. Z realizovaných projektů byl na základě podnětu *Komise* v roce 2003 vytvořen sborník *Integrace cizinců na území České republiky*, který zahrnuje studie jednotlivých cizineckých komunit, přehled integrační politiky ve vybraných státech i šetření postojů majoritního obyvatelstva. Studie jsou koncipovány tak, aby se dotýkaly skupin spadajících do spektra zájmu *Komise*. Vedle již zmiňované studie o Vietnamcích (Brouček 2003a) byly podchyceny skupiny Arabů (Deriánová 2003; Hošková 2003) a cizinců muslimského vyznání (Drápalová, Kolářová 2003), Řeků, Makedonců z Řecka, Bulharů, Srbů a Chorvatů (Otčenášek

2003b; 2003a; 2003c), imigrantů z Bosny a Hercegoviny (Uherek 2003b), Číňanů (Obuchová 2003), Afričanů a Afroameričanů (Jiroušková 2003), Mongolů (Čelko 2003) a Ukrajinců (Zylinskyj 2003). Řada z uvedených studií přinesla tehdy neznámé nebo málo známé informace. Týkalo se to například čínských enkláv, arabského obyvatelstva nebo Afričanů. Z jednotlivých studií lze vyvodit, že skupiny z odlišných zemí původu si vytvářejí diferencované integrační strategie, a ne všechny tyto integrační strategie jsou v českém prostředí stejně úspěšné. Ve sborníku lze najít i studii, která alespoň u vybraných skupin uplatňuje toto srovnávací hledisko (Uherek 2003c; srv. též Uherek 2003a).

Vedle výše zmíněných studií, zaměřených historicky, sociologicky a antropologicky, jsou ve sborníku zveřejněny práce orientované jazykovědně. Mezi ně patří *Zpráva o výzkumu jazykových biografii cizinců* (Hašová 2003), práce *Obraz cizinců v médiích* (Karhanová, Kaderka 2003) a *Etnické kategorizování v médiích* (Kaderka 2003). Dvě naposled jmenované studie se vztahují k reakcím majoritního obyvatelstva na přítomnost cizinců.

Postoje majoritního obyvatelstva se staly předmětem výzkumu také Marcelovi Mečiarovi z Ostravské univerzity a jeho výzkumnému týmu, který v kooperaci s AV ČR ve sborníku publikoval *Sociologický výzkum postojů obyvatel Moravskoslezského kraje k problematice imigrantů a uprchlíků* (Mečiar 2003). Právní hledisko bylo uplatněno ve studii Jiřího Kociana *Politický a správní systém České republiky* (Kocian 2003). Mezinárodní komparativní pohled na integraci cizinců je pak zohledněn v příspěvku *Cizinecká politika ve vybraných zemích Evropské unie* (Kabeleová, Kučera, Polednová, Staňková 2003). Charakter obecnějších přehledových textů mají práce *Tolerance a národní identita v totalitárním režimu. Současnost v České republice, Národnostní skladba obyvatelstva v Československu a Tolerance, minority a cizinci v České republice* (Nosková 2003b; 2003a; 2003 c). Součástí projektů Akademie věd ČR byl také scénář filmu *Česká republika – náš nový domov?* (Pernes 2003).

Do souhrnného korpusu textů AV ČR *Integrace cizinců na území České republiky* nemohly být zařazeny projekty realizované AV ČR v roce 2003, neboť v době sestavování sborníku ještě probíhaly a

výstupy z nich nebyly k dispozici. Jednalo se o pokračování projektu Etnologického ústavu AV ČR *Aktuální problémy vietnamského etnika v ČR* (řešitel Stanislav Brouček), pokračování projektu Ústavu pro jazyk český AV ČR *Obraz cizinců v médiích* (řešitelé Kamila Karhanová a Petr Kaderka) a druhou fázi projektu Orientálního ústavu AV ČR *Integrace cizinců na území ČR – Afričané a Afroameričané* (řešitelka Jana Jiroušková). V roce 2003 se též realizovala další část projektu Ústavu soudobých dějin AV ČR *Zhotovení naučného dokumentárního pořadu Česká republika – náš domov* (řešitel Jiří Pernes).

Vedle projektů Akademie věd ČR a vysokoškolských pracovišť vznikaly vědecké studie z popudu *Komise* i v rámci dalších resortů. Významné projekty v oblasti výzkumu realizované s podporou *Komise* garantovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Vlastní realizací řady výzkumných projektů byl pověřen již zmíněný Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Vznikly studie věnující se problematice role nelegálního zaměstnávání v procesu integrace cizinců na český trh práce (Horáková, Polívka, Pfeifer 2001; Horáková, Polívka, Čerňanská, Rudolf 2001), detailně zmapována byla oblast legální pracovní migrace (Horáková; Čerňanská 2001) a informativní hodnotu má také srovnávací analýza situace cizinců na trhu práce v Rakousku, Německu a ČR (Fischlová, Čerňanská 2002).

Ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí probíhaly některé projekty šetření cizinecké a migrační problematiky a integrace cizinců i bez finanční podpory *Komise ministra vnitra pro realizaci politiky vlády ČR v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami*. Tématu migrace a přístupu k tomuto fenoménu ze strany politik jednotlivých států EU a OECD se věnuje studie *Srovnávací analýza migračních politik* (Horáková 2000). S podporou Grantové agentury České republiky vznikla v roce 2003 na brněnském pracovišti VÚPSV studie *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?*, která se k řešenému tématu též úzce váže (Rabušic, Buriánek 2003). Vzhledem ke stále vzrůstajícímu trendu rodinného charakteru migrace je aktuální práce Olgy Nešporové (Nešporová 2007) zaměřená na životní podmínky přistěhovaleckých rodin v ČR, na legislativní rámec a reálné možnosti slučování rodin. Olga Nešporová vycházela z informací dostupných

v odborné literatuře, z dat Českého statistického úřadu a zkušeností odborníků na cizineckou problematiku. Studie je koncipována jako vstupní část k dalšímu výzkumu, který již bude prováděn přímo ve vybraných přistěhovaleckých rodinách.

Prostřednictvím Ministerstva práce a sociálních věcí ČR byly zadány úkoly, jejichž plnění úzce korespondovalo s vědou a výzkumem, i dalším institucím. Příkladem je *Pilotní projekt integrace cizinců a podpora organizací a sdružení komunit cizinců na území České republiky* řešený Mezinárodní organizací pro migraci a projekt webových stránek *domavcr.cz*, v jehož rámci vznikají profily nejdůležitějších migračních skupin žijících v České republice. Samo Ministerstvo práce a sociálních věcí je dále správcem internetového portálu *cizinci.cz*, jehož základní smysl je poskytovat informace za účelem podpory realizace *Koncepce integrace cizinců*. Potřebné dokumenty, výsledky výzkumných zpráv, statistická data a kontakty na zúčastněné subjekty zde mohou nalézt zaměstnanci státní správy, akademici, pracovníci neziskového sektoru, ale i cizinci samotní.

Na základě usnesení Vlády ČR přešla v roce 2004 odpovědnost za koordinaci *Komise* na Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Jejím úkolem je i nadále koordinovat integrační projekty.

Vedle již zmíněných aktivit Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, resp. Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, a Ministerstva vnitra ČR v oblasti integrace cizinců, jmenujme další projekty vědeckovýzkumného charakteru. Pod záštitou a koordinací Ministerstva zdravotnictví ČR realizoval výzkumy v oblasti integrace cizinců Institut zdravotní politiky a ekonomiky. V roce 2001 vyšel soubor textů *Analýza zdravotní péče o cizince v České republice: Podpora integrace cizinců* (Háva a kol. 2001). V roce 2003 byl publikován obsáhlý materiál *Podpora integrace cizinců v oblasti zdravotní péče* (kolektiv autorů 2003b), ve kterém nalezneme teoretický úvod k problematice migrací, případové studie k poskytování zdravotní péče cizincům v Německu, Nizozemí, Velké Británii a v Maďarsku, a dále rozbor problematiky poskytování zdravotní péče Ukrajincům v České republice. Do souboru textů jsou též zahrnuty výsledky výzkumu efektivity informačních materiálů pro oblast zdravotní péče, jež byly pro cizince připraveny v jejich

nativních jazycích.

Institut zdravotní politiky a ekonomiky v rámci realizace *Koncepce integrace cizinců* v roce 2003 také publikoval práci *Péče o cizince v ordinaci lékaře*. Shrnuje v ní potenciální riziková onemocnění migrantů, hrazení zdravotní péče a také problémy komunikace se zahraničními pacienty (kolektiv autorů 2003a).

Komunikačním problémům s cizinci se podrobněji věnoval také projekt Ostravské univerzity s názvem *Komunikace s cizinci při poskytování zdravotní péče a respektování jejich transkulturní/multikulturní odlišnosti v rámci českého právního řádu* a projekt Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci *Překonávání komunikačních bariér při péči o pacienty odlišných etnik a kultur*.

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR soustřeďovalo svoji pozornost především na otázku bydlení cizinců. V roce 2001 zadalo k vypracování studii *Bydlení cizinců v procesu integrace do společnosti*. Řešitel, The Gallup Organization – Czech Republic, se v daném případě soustředil především na azylanty. Kombinací kvantitativních a kvalitativních dat ukázal i řadu obecnějších rysů problematiky.

Výzkumy organizovaly v rámci *Komise* také Svaz průmyslu a dopravy a Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů ČMKOS s Asociací samostatných odborů. Společný projekt *Možnosti a cíle sociálních partnerů v oblasti podpory integrace cizinců v ČR* měl svoji empirickou část s cíleným dotazníkovým šetřením realizovaným Sociologickým ústavem AV ČR. Šetření mapovalo zejména podmínky legálního zaměstnávání cizinců. Řešitelkami projektu byly Zdenka Mansfeldová a Adéla Seidlová.

Aktivitu související s problematikou vědy a výzkumu vyvíjel v rámci koncepce integrace cizinců také Český statistický úřad, který od roku 2001 vydává statistickou ročenku *Cizinci v České republice* (Cizinci 2001; 2002; 2003; 2004; 2005; 2006), kde najdeme základní údaje o migracích, imigračních skupinách, počtu žadatelů o azyl, ekonomické aktivitě, vzdělávání, zdravotní péči, kriminalitě cizinců a o nelegální migraci přes státní hranice České republiky. Shrnutí základních

demografických ukazatelů rozšířených o analýzy ekonomických aktivit a trendů ve vzdělávání cizinců v období let 2000–2004 předkládá studie zpracovaná samostatným oddělením specifických statistik obyvatelstva pod vedením Bohdany Holé (Život cizinců v ČR v letech 2000–2004). Studie statistického úřadu dále zohledňují např. genderovou perspektivu v životech zde žijících imigrantů (Gender a cizinci 2006) či regionální rozložení a komparaci údajů z jednotlivých oblastí (Cizinci v regionech 2006).

Další výzkumné aktivity související s migracemi a s integrací cizinců

Některé projekty s migrační a integrační tematikou byly realizovány za finanční podpory plynoucí z grantových mechanismů jednotlivých ministerstev. Pod záštitou Ministerstva zahraničních věcí ČR realizovali v roce 2001 Zdeněk Uherek a Renata Weinerová projekt *Romská migrace ve střední Evropě – trendy* (Guy, Uherek, Weinerová 2004), v roce 2003 Pavel Barša řešil projekt *Přistěhovalecká a integrační politika Francie, Velké Británie a Německa po 2. světové válce*. Výzkumy a vypracování odborných studií zadávalo též samostatně Ministerstvo vnitra ČR. Zmínit lze například zajímavou studii Markéty Moore *Číňané v České republice 1992–2002* (Moore 2002), výzkum integrace ruské komunity (Drbohlav, Lupták, Janská, Bohuslavová 1999) nebo zprávu o migračních vlnách z Bulharska a charakteristiku bulharské cizinecké komunity (Otčenášek 2003a). Problematiku života azylantů a dopadů Státního integračního programu řešil na základě zadání odboru azylové a migrační politiky MV ČR v roce 2005 výzkumný tým Zdeňka Uherka (Uherek a kol. 2005). Další výzkumnou oblastí, v níž se Ministerstvo vnitra jako zadavatel angažovalo, je problematika péče o pacienty z odlišného etnického a kulturního prostředí. Zpráva s titulem *Multikulturní ošetřovatelství ve vzdělávání sester na středních a vyšších odborných školách* obsahuje jak teoretickou část s vymezením základních pojmů a oblastí multikulturního vzdělávání, tak praktická doporučení postupů ve vzdělávání budoucího zdravotnického personálu. Řešitelem projektu byly Lékařská a Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. V praxi zadávání výzkumných zakázek se angažuje i Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Za účelem zjištění bariér a možností zkvalitnění života cizinců v ČR vypracovala společnost Galal, Analysis & Consulting studii *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků* (Galal 2004).

Také Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR podporuje výzkumné aktivity s tematikou migrací a života cizinců v České republice. V současnosti tak např. již zmíněný Výzkumný ústav práce a sociálních věcí na základě podpory MŠMT realizoval pod vedením Miroslavy Rákoczyové víceletý projekt *Migrující osoby v České republice – postavení na trhu práce a sociální integrace*. Byl zaměřen na proces integrace imigrantů do sociálně ekonomických struktur české společnosti s cílem identifikace hlavních problémů začlenění do sociálních a pracovních sfér a následné analýzy vzájemných vztahů těchto sfér. V rámci výzkumného záměru MŠMT s názvem *Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace* řešeného v období 2005–2011 a s prostředky poskytnutými Grantovou agenturou ČR realizovala Přírodovědecká fakulta UK pod vedením Evy Janské projekt *Druhá generace cizinců v Česku*. Jeho hlavním tématem je míra adaptace/integrace či separace. Výsledky výzkumu, které se zakládají na dotazníkovém šetření a interview s cca 800 respondenty (dětmi) a dále pak i pedagogy a rodiči, mají posloužit jako základ pro identifikaci stěžejních problémů adaptace (předškolních a školních) dětí a role dítěte v adaptaci celé rodiny. Dosavadním výstupem tohoto projektu jsou příspěvky Evy Janské zařazené do sborníku *Identita ve vztahu k národnostním menšinám* (Janská 2006; Janská, Dzúrová 2006). Grantovou agenturou ČR bylo také podporováno Slezské zemské muzeum při realizaci projektu *Vývojové proměny postsocialistických měst ostravského a hornoslezského regionu v podmínkách transformace*. V rámci tohoto výzkumného projektu realizovaného v letech 2004–2006 a na základě příspěvků z vědecké konference konané na podzim 2004 vznikl sborník *Migrace – tolerance – integrace*. Anna Václavíková se ve svém příspěvku věnovala ekonomickým aktivitám cizinců v ČR (Václavíková 2005) a Radim Prokop se zabýval vlivem migrací na formování nové multietnické společnosti (Prokop 2005).

Výzkumné aktivity zaměřené na problematiku národnostních menšin a etnických vztahů v českých zemích vyvíjí také Sociologický ústav AV ČR. Na tomto pracovišti vzniklo několik studií, z nichž jmenujme alespoň *Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí* (Zich 1996), již zmíněnou studii Zdeňka Nešpora o reemigracích zahraničních Čechů (Nešpor 2002) a práci *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů* (Leontiyeva 2006).

Vedle grantových agentur v České republice jsou výzkumy ve vědeckých institucích uskutečňovány také v rámci rozsáhlých mezinárodních projektů realizovaných z prostředků rámcových programů a dalších programů Evropské unie. Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., uskutečňuje výzkum cizineckých komunit jednak v rámci výzkumného záměru a jednak jako partnerská instituce programu excelentních center *Sustainable Development in a Diverse World*.

Nejen aktivity vědeckých institucí byly financovány ze zahraničních zdrojů. Tímto způsobem byly podporovány také projekty nevládních a neziskových organizací. Jedním z nich byl *Migrační program*, jehož sponzorem byla Nadace Open Society Fund (OSF). Základní zaměření bylo pro program vytvořeno na základě studie *Mezinárodní migrace a ČR* zpracované Kateřinou Březinovou, Zdeňkem Uherkem a Janem Černíkem.⁸ Program se koncentroval jednak na otázku postavení cizinců v České republice, jednak na zveřejňování relevantních informací o cizincích v České republice. Spolu s Nadací OSF projekt realizovaly tři partneři: Multikulturní centrum Praha, Společnost Člověk v tísni, společnost při České televizi, a Poradna pro občanství, občanská a lidská práva. Z hlediska informačního mě významnou úlohu v rámci projektu Nadace OSF vytvořený internetový portál *migraceonline.cz*, který provozuje Multikulturní centrum Praha. Objevuje se zde především výběr tuzemské a zahraniční populárně vědné produkce. Pro účely portálu jsou však zadávány i rozsáhlejší stati vypracované na základě výzkumných aktivit. Nespornou odbornou úroveň má pak *Právní komparativní studie programu migrace* (Právní komparativní studie 2003). V rámci migračního programu OSF publikování studie připravila Poradna pro občanství, občanská a lidská práva. Sumarizuje se zde postavení cizinců v oblasti

⁸ Nepublikovaný text vypracovaný pro potřeby OSF.

zaměstnání, vzdělávání, zdravotní péče, sociálního zabezpečení, politické a kulturní participace, státního občanství a subsidiárních forem ochrany ve vybraných evropských a mimoevropských státech, především v Německu, Irsku a v České republice. Na diference se přímo v textu reaguje návrhy legislativních opatření. Jednotlivé části studie zpracovali Markéta Whelanová, Markéta Hronková, Marie Hradečná, Karolína Dobiášová, Olga Vyskočilová, Bohumila Čabanová, Michal Meduna, David Strupek, Pavel Uhl, Andrea Baršová, Pavla Burdová-Hradečná a Běla Hejná.

Cizincům v ČR, konkrétně jejich dětem, byl věnován i další projekt Nadace OSF *Škola pro všechny*, jehož cílem byla podpora efektivních podmínek vzdělávání pro děti z nejrůznějších sociálních, kulturních a etnických skupin.

V rámci projektů vztahujících se k problematice cizinců vydává Multikulturní centrum Praha výzkumné zprávy a doprovodné publikace. Tématu reflexe cizinců v českých médiích a u široké veřejnosti se věnuje studie *Nečitelní cizinci – jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku* (MKC 2003b) založená na výsledcích sociologického výzkumu doplněného o komentáře cizinců. Na tuto publikaci tematicky navazuje sborník mediálních analýz *Cizinci, naši a média* (MKC 2007) monitorující souvislosti, v jakých se v českém tisku píše o cizincích a příslušnících národnostních a etnických minorit. Další soubor publikací je zaměřen na multikulturní vzdělávání ve školách a knihovnách. Zahrnuje metodické materiály pro seznámení se s životem a kulturou v ČR žijících cizinců, zabývá se problematikou každodenního soužití ve společnosti (MKC 2001; 2002a; 2006a) a také možnostmi působení knihoven na poli multikulturního vzdělávání (MKC 2005; 2006a). Problematiku pracovní mobility zachycuje katalog k výstavě *Práce je jinde* (MKC 2006c). Je v něm fotograficky zpracováno 16 osobních příběhů lidí migrujících z různých důvodů za prací.

Cílovou skupinou publikačních aktivit MKC je široká veřejnost, zaměstnanci státní správy, nevládních organizací, akademická obec i samotní cizinci. Pro cizince v ČR je např. určena příručka podávající přehled o finančních službách, bankovním sektoru a jeho produktech. Nezanedbatelnou výhodou této publikace je její dostupnost v anglické,

německé, ruské, ukrajinské a vietnamské jazykové mutaci (MKC 2006b).

Samostatné výzkumné aktivity v oblasti migrační a cizinecké problematiky uskutečňuje také Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR). V letech 2001, 2002 a 2006 nechal UNHCR zpracovat Středisko empirických výzkumů (STEM) sociologická šetření zaměřená na problematiku uprchlictví a percepce tohoto fenoménu ze strany české veřejnosti. Výzkumné zprávy s titulem *Názory české společnosti na uprchlíky* shrnují postoje české veřejnosti vztahující se k cizincům obecně, ke zde žijícím uprchlíkům včetně důsledků jejich přítomnosti pro českou společnost, k otázkám státní politiky vůči žadatelům o azyl a uznaným azylantům, a k otázkám tolerance a ochoty přímé pomoci uprchlíkům.

Integrační problematiky se též týká výzkumná zpráva *Integrace azylantů* v České republice zpracovaná pro UNHCR Etnologickým ústavem AV ČR, která, kromě jiného, upozorňovala na celou řadu nedostatků tehdejší integrační politiky České republiky (Uherek 2002b). Pro UNHCR provádějí šetření také nevládní neziskové organizace, jako například Organizace pro pomoc uprchlíkům, Česká katolická charita, Sdružení občanů zabývajících se emigranty, Poradna pro uprchlíky při Českém helsinském výboru a Poradna pro migraci.

Právě nestátní neziskové organizace mají nespornou roli v šíření povědomí o dané problematice. Aktivitami vyvíjenými v rámci projektů zacílených na imigranty v ČR také přispívají k prohlubování poznatků z oblasti migrace a integrace cizinců. Většina z nich rovněž svým klientům – uprchlíkům, azylantům, cizincům s různým statutem pobytu – nabízí poskytování poradenské činnosti z oblasti sociální, právní a psychologické, asistenci při jednání s institucemi, hledání zaměstnání či vytipování kvalifikačních možností. Za všechny jmenujme alespoň tyto organizace: Poradna pro integraci, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Sdružení občanů zabývajících se emigranty, Poradna pro uprchlíky, Český helsinský výbor, Centrum pro integraci cizinců, Centrum pro otázky migrace a Meta – sdružení směřující svou činnost k mladým migrantům a jejich vzdělávání.

Významné aktivity v oblasti empirických šetření a jejich zobecňování

v posledních letech uskutečňuje již zmiňovaná Mezinárodní organizace pro migraci (IOM). Projekt nejtěsněji spojený s tématem tohoto rozboru se nazýval *Integrace cizinců* a byl financován Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Výzkumná část projektu je shrnuta v textu *Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR* (Drbohlav, Ezzedine-Lukšíková 2004), kde je analyzována situace Ukrajinců, Vietnamců, Arménů a odpovědi respondentů z jednotlivých komunit jsou srovnávány. Také *Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území České republiky*, zpracovaná pro Ministerstvo vnitra ČR v roce 2003 (Křištof 2003), je tématu blízká již i proto, že romské komunity v posledních deseti letech vystupují v migračních kontextech v celé řadě evropských států (srv. Guy, Uherek, Weinerová 2004). Mezinárodní organizace pro migraci realizuje i širší mezinárodní srovnávací výzkumy, jako je *Sharing Experience Migration Trends in Selected Applicant Countries and Lessons Learned from the New Countries of Immigration in the EU and Austria* podporovaný Evropskou komisí. Díl II, součást šestidílného souboru textů, pojednávající o České republice, zpracoval pro IOM Dušan Drbohlav (Drbohlav 2004).

Pozornost při anotování výzkumných aktivit v oblasti integrace cizinců si zaslouží též vysoké školy. Studenti vysokých škol se zúčastnili řady již zmíněných výzkumů a některé pod záštitou jmenovaných institucí sami uskutečňovali. Proto byly některé jejich práce zmíněny v předcházejícím textu. Na téma integrace cizinců vznikaly také diplomové práce. Pravděpodobně nejvíce jich bylo vytvořeno na Ústavu etnologie FF UK v Praze a na katedře antropologie FHS ZČU v Plzni. Předností studentských prací mimo jiné je, že se mohou soustředit na některé menší skupiny nebo specifické problémy, které by jinak zůstaly opomenuty. Zajímavými diplomovými pracemi jsou například *Arménští imigranti a jejich integrace do české společnosti* (Maroušek 2002), *Vietnamská menšina v Plzni* (Kahlerová 2002), *Integrace cizinců – arabská populace v Plzni* (Derianová 2002), *Vystěhovalectví Čechů na Ukrajinu a jejich reemigrace do Čech* (Plochová 2003), *Makedonské identity (Jak se vidí Makedonci v diaspoře)* (Korecká 2003), *Problém identity kabylských imigrantů v České republice* (Hyánková 2004), *Kvantitativní a kvalitativní aspekty života Američanů a Ukrajinců v České republice* (Troupová 2004). Další práce zaměřené na integraci

cizinců vznikají např. na Fakultě humanitních studií UK v Praze, Přírodovědecké fakultě UK v Praze, Fakultě sociálních věd UK v Praze a Filosofické fakultě Univerzity Pardubice.

Romské obyvatelstvo

Romské migraci i integraci Romů do společnosti se v různé intenzitě věnovali badatelé více společenských disciplín. Specifikem romských migrací je, že se dají jen obtížně kvantifikovat, ve statistikách jsou totiž Romové evidováni na základě státní příslušnosti. V případě České republiky se jedná zejména o občany Slovenska. Přehled publikovaných prací proto zahrnuje především období po roce 1992, kdy se migrace Romů ze Slovenska, jako nejdůležitější zdrojové země romské migrace do České republiky, stala migrací mezinárodní.

K problematice romské migrace a integrace se v mnoha ze svých statí vyjadřují romistky Milena Hübschmannová a Eva Davidová. Vzhledem k tomu, že obě věnovaly zvýšenou pozornost zdrojům současné romské kultury, soustředily se na Slovensko a podařilo se jim tak položit základy k poznávání zdrojových oblastí romské migrace.

Lingvistka Milena Hübschmannová se tématu integrace Romů věnovala především v článcích ze 70. let publikovaných v různých odborných periodících (Hübschmannová 1970a; 1970b; 1972; 1975; 1976) – tedy v době, kdy se angažovala politicky a usilovala o kulturní emancipaci Romů v tehdejší socialistickém Československu. V 90. letech 20. století se stala šéfredaktorkou časopisu *Romano džaniben*, do nějž rovněž přispívala svými texty.

Etnografka Eva Davidová shrnula své celoživotní zkušenosti z výzkumů mezi českými a slovenskými Romy v knize *Cesty Romů/Romano drom* (Davidová 1995). Knižně publikovala také fotografie ze svých terénních výzkumů, v nichž obrazem zachytila proměny života Romů od 50. let do současnosti (Davidová 2001a;

2001b). Problematiku romské poválečné migrace ve srovnání s migrací Romů ze střední a východní Evropy v 90. letech minulého století prezentovala u příležitosti kulatého stolu uskutečněného v pražské vile Lanna v roce 2000 (Davidová 2004). V roce 2005 se Eva Davidová stala vedoucí týmu, který vypracoval sborník studií k sociálně-ekonomickému postavení Romů v rámci jednotlivých zemí Evropské unie (Davidová, Lhotka, Vojtová 2005).

Do společenské diskuse na téma Romové se na počátku 90. let 20. století zapojila také Jiřina Šiklová. Ve svých článcích a úvahách se zamýšlí zejména nad otázkami romské integrace.

V druhé polovině 90. let dal společenské problematice Romů větší prostor časopis *Demografie*. Na jeho stránkách byla otevřena široká diskuse mezi demografy, sociology, pedagogy a dalšími odborníky, kteří reflektovali společenskou situaci romského obyvatelstva v českých zemích. Texty se dotýkaly i migrační problematiky, přestože ne vždy přímo souvisely s problematikou imigrace do České republiky (Horváthová, Holomková 1997; Jařabová, Typovská 1997; Kalibová 1997a; Malinová 1997; Pekárek 1997; Rokosová 1997; Srb 1997; Večerka, Štěchová 1997; Veselý 1997).

V roce 1997 zahájilo sdružení Socioklub vydávání edice *Sešity pro sociální politiku*, která se problematikou Romů soustavně zabývá. Jedna z nejvýznamnějších publikací v této řadě nese název *Romové v České republice* a pokrývá všechna společensky důležitá témata problematiky soužití minority a majoritní populace od 2. světové války až do roku 1998. Pozornost je například věnována příchodu Romů do České republiky, problematice rozptylu i státní politiky začleňování Romů do majoritní společnosti (Lisá 1999). I pro další publikace řady Socioklubu je charakteristické, že se na jejich tvorbě podílely desítky odborníků reprezentujících různé instituce, vědní disciplíny i názorové proudy (Víšek 2000; Víšek 2002; Víšek 2003; Rösnerová 2003). Vedle sborníků Socioklub vydává občasně také monografie o Romech (Jakoubek 2004).

V průběhu 90. let se začaly objevovat také první diplomové práce, které se věnují problematice romské menšiny, jsou vypracovány z pozic kulturní a sociální antropologie a zároveň zohledňují migrační

téma. V následujících letech pak každoročně vznikaly desítky absolventských prací na různých fakultách českých univerzit metodologicky spadajících do spektra několika společenských disciplín. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze je možné sledovat nejvyšší produkci těchto prací v rámci magisterského studia romistiky při Ústavu jižní a centrální Asie, dále na Katedře teorie kultury FF UK a Ústavu etnologie FF UK. Další absolventské práce vznikají na Fakultě humanitních studií UK, Fakultě sociálních věd UK, Pedagogické fakultě UK, Přírodovědecké fakultě UK, Právnické fakultě UK, Katolické teologické fakultě UK a Evangelické teologické fakultě UK⁹. Na Masarykově univerzitě v Brně vznikají absolventské práce s romistickou tematikou na čtyřech fakultách: právnické, pedagogické, ekonomicko-správní a fakultě sociálních studií.¹⁰ Mnoho sociálně-antropologických i dalších diplomových prací na romské téma bylo podáno také na Západočeské univerzitě v Plzni a Univerzitě Pardubice.¹¹ Bakalářské a další absolventské práce na dané téma najdeme vypracované i na humanitních fakultách Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem¹², Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Univerzity Palackého v Olomouci¹³. Mezi velmi zajímavé studie přímo se dotýkající zkoumané problematiky patří například diplomová práce Hany Synkové *Čeští a slovenští Romové: hranice a migrace* obhájená na Ústavu etnologie FF UK v roce 2003 (Synková 2003).

Romská migrační problematika a výzkum romských imigračních skupin se velmi často stává doménou aplikovaného výzkumu. Prvním aplikovaným výzkumem v České republice, který vycházel z vlastních názorů Romů na řešení jejich společenské situace, se stal projekt *Romové – hledání ztracených jistot?* z roku 1994 (Weinerová 1994). Tato sonda, která vznikla na půdě Etnologického ústavu AV ČR, měla již poměrně blízko k emickému pojetí výzkumu. Romové nebyli objektem výzkumu, nýbrž svéprávným a emancipovaným subjektem, který vypovídal sám o sobě.¹⁴ Svě místo zde měla i integrační

⁹ Blíže viz. <http://ckis.cuni.cz> - navštíveno 25. 7. 2007.

¹⁰ Blíže viz. <http://aleph.muni.cz> - navštíveno 25. 7. 2007.

¹¹ Blíže viz. <http://josef.uk.zcu.cz>, <http://ksv.upce.cz> - navštíveno 26. 7. 2007.

¹² Blíže viz. <http://fos.ujep.cz> - navštíveno 27. 7. 2007.

¹³ Blíže viz. <http://www.upol.cz/index.php?id=3997> - navštíveno 27. 7. 2007.

¹⁴ K Romům bylo přístupováno jako ke kterémkoliv jiným občanům žijícím v České

problematika, přestože nebyla bezprostředně spjata s tématem migrace. Nešlo ještě o výzkum, který by byl založený na proporcionálně vyváženém zkoumání společenských interakcí minorita – majorita.

Právě emický přístup, kdy Romové dostali prostor, aby hovořili sami o sobě, uplatněný při výzkumech v rámci *Letní školy terénního výzkumu v sociální antropologii*¹⁵, vyústil v artikulování migračních témat (Uherka 1996: 74). Markéta Rybová ve své studii ukazuje, jak se Romové sami kategorizují podle doby příchodu ze zdrojové země. Dlouhodobí usedlíci v Jablonci nad Nisou se ve svých promluvách považují za kvalitnější populaci, než jsou nově příchozí (Rybová 1996).

Na přelomu tisíciletí se začíná migrační téma studovat systematictěji zejména z toho důvodu, že se stává předmětem zakázek státních institucí. Pro studium romské migrace a zdrojových oblastí se vytváří specifický přístup, antropologický monitoring. Blízko tomuto způsobu studia migrační problematiky byl výzkumný projekt trojice badatelů: Stanislava Kužela, Karla A. Nováka a Alexandra Mušinky, financovaný z prostředků slovenské Nadace InfoRoma (Kužel 2000). Zaslouhou sborníku je otevření diskuse k metodologii výzkumu romské menšiny v Čechách a především na Slovensku, díky čemuž došlo k zviditelnění povahy problému tzv. romských osad jako jednoho ze zdrojových prostorů romské migrace a prostředí, kde Romové získávají společenskou zkušenost, kterou aplikují v cílových prostorech. Ekonomické důsledky postkomunistické transformace na

republice. Tím máme na mysli především skutečnost, že nebylo zpochybňováno jejich právo mít na „svůj problém“ svůj vlastní názor. Na začátku 21. století se takové právo může zdát být jako zcela nezpochybnitelný a oprávněný požadavek. Na počátku devadesátých let však takový přístup naprostá většina představitelů státní správy včetně některých reprezentantů české politické elity zpochybňovala a k běžným romským občanům přistupovala jako k „nesvéprávným“ bytostem, které nejsou schopny svoji situaci „objektivně“ zhodnotit. Tímto přezíravým přístupem k problematice jako celku docházelo k zamlžování hlubokého sociálního propadu romské komunity až do roku 1997, kdy byla vypracována tzv. Bratinkova zpráva, která přinesla seriózní a obšírné zhodnocení situace (viz http://www.vlada.cz/1250/urad/urad_postaveni.htm).

¹⁵ *Letní škola* se konala na přelomu září a října 1994 v Jablonci nad Nisou pod vedením Birgit Müller a Zdeňka Uherka.

východoslovenské vesnici s výraznou romskou menšinou analyzuje další Kuželova studie z roku 2003 (Kužel 2003).

Ve druhé polovině 90. let 20. století začínají mezi studiemi, které se věnují migrační problematice v Evropě a ve světě, zaujímat význačné místo práce reflektující migrační aktivity Romů do západních zemí. Pád komunismu otevřel v Evropě 90. let celou řadu migračních mostů, na nichž začaly probíhat i typy migrací, se kterými střední i západní Evropa doposud neměla zkušenost. Z České republiky začali Romové do západních států masověji migrovat přibližně ve stejnou dobu jako ze Slovenska – v roce 1997. Obě následnické země bývalého Československa se začaly v souvislosti s romskými migracemi nejprve objevovat na stránkách dokumentů významných evropských institucí a mezinárodních organizací: počínaje Radou Evropy, Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE) a konče Úřadem vysokého komisaře pro uprchlíky (UNHCR) a Mezinárodní organizací pro migraci (IOM) (Matras 1998a, 1998b; Kawczynski 2000; Gheorghe 2000).

Negativní mezinárodní publicita, která provázela množící se pokusy českých Romů o získání azylu v některých zemích Evropské unie a Severní Ameriky, způsobila, že se čeští Romové dostali na konci 90. let minulého století na scénu české zahraniční politiky. Na základě zakázky Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) v Praze vypracovala sociologická agentura Gabal Analysis & Consulting (GAC) jako první v České republice¹⁶ analýzu migračního klimatu a migračních tendencí do západoevropských zemí v romských komunitách (Gabal Analysis & Consulting 2000).

Informace o migračních pohybech Romů shromažďovalo též Ministerstvo zahraničních věcí ČR. Oddělení etnických studií Etnologického ústavu AV ČR na přelomu roku 2000–2001 na jeho podnět vypracovalo studii o migrační pohybech Romů ve střední Evropě a na Balkáně.¹⁷ Cílem úkolu *Romská migrace ve střední*

¹⁶ Výzkumu předcházela pilotní dotazníkový průzkum Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity v České republice z roku 1998 a průzkum situace romských reemigrantů v ČR, který vypracovala společnost Člověk v tísni o.p.s. Výsledkem obou šetření jsou interní studie.

¹⁷ Závěrečná zpráva úkolu RB 22/8/00 MZV ČR *Romská migrace ve střední Evropě*

Evropě – trendy bylo zmapovat současnou romskou migrační situaci a zjistit jaká byla motivace jednotlivých migračních vln a jaké a jaké migrační chování Romů lze očekávat v nejbližší budoucnosti. Víceúrovňová metodika výzkumu romských migrací ve střední Evropě umožnila vyhodnotit migraci Romů v širších evropských souvislostech a zároveň dovolila vytvořit určitou společenskou prognózu včetně úvahy o stabilizačních faktorech migrace. Pro vyhodnocení problematiky romských migrací v rámci dalších postkomunistických států byla vytvořena badatelská síť, ve které byli zapojeni jednak badatelé z ČR, jednak vědci z dalších zemí a zástupci z nestátních organizací (Maďarsko, Bulharsko, Jugoslávie, Velká Británie). Příspěvky, jež zazněly na zasedání mezinárodní badatelské sítě u kulatého stolu ve vile Lanna v Bubenči, byly následně publikovány (Guy, Uherek, Weinerová 2004). Přinesly nové poznatky o romské migraci ve sjednocující se Evropě.

V září roku 2002 se na Pražském hradě pod záštitou Václava Havla a Tonyho Blaira uskutečnila konference na téma *Migrace v rozšířené Evropě*. Na tomto setkání se opět zvažovala míra ohrožení Evropy českou migrací po vstupu do Evropské unie, ale i otázka, jaké šance mají azylanti na území České republiky. Specialisté se vyjádřili k možným ekonomickým, humanitárním a bezpečnostním aspektům migrace v rámci Evropy. Publikace, která u příležitosti konference vznikla (*Migrace v rozšířené Evropě 2002*), se v jedné kapitole podrobně zabývá také postavením romské menšiny v ČR a jejími migračními aktivitami. Tuto kapitolu zpracovala agentura GAC.

Znepokojujícím otázkám romské migrace se v období před vstupem České republiky do Evropské unie v dílčích kapitolách věnovali i zahraniční badatelé. Připomeňme několik významných odborníků z různých částí Evropy publikujících v *Cambridge Review of International Affairs* v oddíle *Romani migrations: Strangers in Anybody's Land?* (Cambridge Review of International Affairs 2000). Svě studie zde publikovali například Yaron Matras (Matras 2000), Peter Vermeersch (Vermeersch 2000), Mark Braham a Matthew Braham (Braham, Braham 2000) a Mathew Lee (Lee 2000). Autoři se

v nich přímo i nepřímo dotýkají postkomunistické migrace českých, slovenských a dalších Romů do západní Evropy včetně Kanady.

Podobně se problematikou romské migrace, avšak v souvislosti se změnou romské identity v politikách postkomunistické střední Evropy a zvláště pak bývalého Československa, zabývá také Will Guy ve sborníku *Between Past and Future (The Roma of Central and Eastern Europe)* (Guy 2001a; 2001b).

Politické situaci spjaté se vstupem ČR do Evropské unie se v souvislosti s medializací romské migrace a postavení zdi v Matiční ulici věnovala Daniela Kozlíková v sociologické studii *Romská otázka – překážka vstupu České republiky do Evropské unie?* (Kozlíková 2001). Studie byla vypracována na základě diplomové práce autorky a zaměřuje se na přístup českého státu k romské problematice po roce 1989. Zaměřuje se také na to, jak se toto téma odrazilo v české zahraniční politice.

Migraci slovenských Romů do zemí EU a ostatních západních zemí se do roku 2003 věnovali především slovenští sociologové. Jedná se zvláště o práce Imricha Vašečky, Michala Vašečky, Aleny Kotvanové a Attily Szépy. Vedle jednotlivých průběžně publikovaných studií Imricha a Michala Vašečkových (Vašečka I. 2000; Vašečka M. 2000; Vašečka M., Pinterová 2000; Vašečka M., Džambazovič 2000; Vašečka M., Džambazovič, Repová, Vašečka I., Pišútová 2000; Vašečka I. 2001; Vašečka I. 2002; Vašečka I., Vašečka M. 2003) vztahujících se k problematice migrace je v této souvislosti třeba citovat rozsáhlou souhrnnou zprávu o Romech na Slovensku *Čačipen pal o Roma*. Obsahuje studie desítek odborníků na menšinovou problematiku na Slovensku (Vašečka M. 2002). Migrace z aspektu evropské integrace a legislativy uplatňované v členských i kandidujících evropských zemích je tématem sborníku *Migration and the Roma* (Kotvanová, Szép 2002).

S blížícím se vstupem České republiky do Evropské unie (k 1. 5. 2004) se nebezpečím možné imigrační vlny slovenských Romů na

území České republiky¹⁸ začali intenzivněji zabývat i odborníci z českých vládních a nevládních organizací. Obavy z potenciální možnosti vyhrocení mezinárodní politické situace se odrážejí i na typech uskutečněných šetření: jedná se hlavně o výzkumy na tzv. společenskou objednávku. V říjnu roku 2002 vypracoval Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR analýzu (Analýza důvodů 2002), která měla objasnit důvody vedoucí příslušníky romské komunity k emigraci z České republiky. V září roku 2003 Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) v Praze dokončila projekt, jenž analyzoval probíhající migrace a potenciál usazování slovenských Romů v Česku (Křištof 2003). Zadavatelem tohoto projektu byl odbor pro azylovou a migrační politiku Ministerstva vnitra ČR. Česká republika byla zkoumána nejen jako zdrojová země romské migrace, ale také jako cílová země této migrace. Součástí projektu se stala i analýza dat shromážděných během terénního šetření Společností Člověk v tísni – společnost při České televizi o. p. s., v Čechách a na Slovensku. Analýzu vypracovali pracovníci Etnologického ústavu AV ČR s přihlédnutím k vlastním terénním výzkumům a dále ji potom aktualizovali v rámci výzkumného záměru Etnologického ústavu AV ČR v textu na stránkách časopisu *Český lid* (Uherek, Weinerová 2005).

V dubnu roku 2004 dokončila IOM v Praze projekt, který monitoroval migrační tendence v romských lokalitách východního Slovenska (Závěrečná zpráva 2004). Od května 2004 IOM v Praze začala systematicky monitorovat sociálně vyloučené romské lokality v České republice – a to vzhledem k probíhajícím nebo potenciálním migračním trendům ze Slovenska v období po vstupu do Evropské unie. IOM podávala průběžně souhrnné zprávy o stavu těchto lokalit Odboru pro azylovou a migrační politiku Ministerstva vnitra až do poloviny roku 2006. Poslední zpráva byla zveřejněna na webových

¹⁸ V únoru roku 2004, kdy na Slovensku došlo ke škrtům v sociální politice státu, české ministerstvo vnitra dokonce zavedlo nová bezpečnostní opatření na česko-slovenských hraničních přechodech. Únorové nepokoje slovenských Romů, protesty a rabování především na východním Slovensku, nakonec v předpovídaný živelný příliv romských uprchlíků na území České republiky nepřerostly.

stránkách Ministerstva vnitra v roce 2005 (Zajištění monitoringu 2005)¹⁹.

Výjimečným publikačním počinem v oblasti výzkumu migrace Romů se stal memorát Emila Demetera, původem českého Roma z Kanady. Kniha vyšla ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR (redigovali Zdeněk Uherek, Petra Holečková a Jana Grohmannová). Vzpomínkové vyprávění Emila Demetera *Will There Be Another Day?* reflektuje část jeho života v socialistickém Československu, vystřízlivění ze „sametové“ euforie po listopadu 1989 odehrávající se v atmosféře ohrožení z útoků skinheads a konečně rozhodnutí k emigraci do Kanady v roce 1997. Kniha přináší individuální zkušenosti z každodenního života v emigraci, popisuje zápas se smrtelnou nemocí hlavního hrdiny i problémy s integrací v kanadském prostředí (Demeter 2006). Vyprávění je reflexí spontánní migrační vlny českých Romů do Kanady v roce 1997.

Katastrofické scénáře, které v roce 2004 předpovídaly mohutnou migrační vlnu slovenských Romů do Česka, se neuskutečnily. Prognózy však spustily celou řadu aplikovaných výzkumů, které upozornily na zoufalou situaci lidí chudobně žijících v sociálně vyloučených lokalitách České republiky a Slovenska. Z pověření Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity byl proto uskutečněn výzkum, který měl zmapovat situaci v těchto lokalitách v ČR. V roce 2006 se jedním z výstupů tohoto projektu, který byl zastřešen názvem *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, stala stejnojmenná publikace (Gabal Analysis & Consulting 2006a). Projekt, financovaný z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR, je doplněn kompaktním diskem s mapou sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit. Jedná se celkem o 310 zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalit, ve kterých má odhadem žít 60 až 80 tisíc lidí. Výsledky projektu mají v budoucnu sloužit jako základní orientační systém pro další kroky české vlády při zřizování tzv. romské agentury, která by těmto lidem měla pomoci. Koncept Agentury pro odstraňování sociálního vyloučení a jeho prevenci

¹⁹ Viz. <http://www.mvcr.cz/dokument/index.html#migrace>. Navštíveno 23. 8. 2007.

v sociálně vyloučených romských lokalitách (dále jen Agentura) vznikl při Radě vlády České republiky pro záležitosti romské komunity²⁰. Agentura by se měla podílet na analyzování situace v jednotlivých lokalitách a na mapování potřeb jejich příslušníků v konkrétních místech. Na základě takto zjištěných údajů a po vytvoření vazeb lokálního partnerství by měla spolu s místními aktéry vypracovat koncept lokální strategie, vize, jak napomoci Romům žijícím v sociálně vyloučených lokalitách²¹.

Především romistikou a historií politické tematizace soužití s Romy na území českých zemí se zabývá článek Renaty Weinerové *Romistika a Etnologický ústav AV ČR*. Zde se nacházejí i podrobnější informace o pracích s migrační a integrační tematikou (Weinerová 2006). Nejnovější studii, která shrnuje dosavadní zkušenosti v oblasti výzkumu romské migrace na půdě Etnologického ústavu AV ČR, najdeme na stránkách *Sociologického časopisu*. V textu Zdeňka Uherka je problematika romské migrace po pádu komunismu kontextualizována v širší evropské perspektivě a zároveň je dokládána na příkladu migračních biografií Romů ze Slovenska v prvním desetiletí 21. století (Uherek 2007).

Problematika rizika migračního potenciálu kočovných Romů z Rumunska a Bulharska – nových členských zemí Evropské unie – se stala tématem analýzy situace těchto romských menšin v zemích jejich původu. Analýzu v rámci grantového projektu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR provádí Národní centrum sociálních studií o.p.s.

²⁰ Čerpáno ze zápisu zasedání Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity ze dne 12. července 2007. Viz Zápis (č. KRP 3/2007) http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/rzrk/cinnostrady/Zapis_RVZRK_12-7-2007.doc. Navštíveno 20. 8. 2007.

²¹ Práce Agentury má probíhat ve dvou fázích. Tou první by byla pilotní fáze, do které by bylo zahrnuto dvanáct míst přibližně odrážejících typologii sociálně vyloučených romských lokalit tak, aby bylo otestováno působení agentury v různých prostředích. V rámci druhé fáze, která by měla za cíl plošné pokrytí celé České republiky, by mělo dojít k zahrnutí i ostatních obcí, které se s problematikou sociálně vyloučených romských lokalit potýkají.

Praha. Expertíza pod názvem *Rizika a možnosti řešení migrace Romů v rámci EU* byla vypracována na podzim roku 2007²².

Závěr

Z výčtu jednotlivých textů a projektů je patrné, že v posledních deseti letech zájem o problematiku migrací a integrace cizinců značně vzrostl a že postupně vzniká intelektuální zázemí, které je schopné artikulovat danou tematiku, analyzovat problémy, které v oblasti migrace a integrace cizinců vznikají, a navrhnout řešení.

Jednotlivé studie se dotýkaly zejména motivace k migraci, složení a prostorového rozmístění imigračních skupin, méně již situace potenciálních migrantů v jejich zdrojových zemích. Vzniklo několik zdařilých studií k právnímu postavení cizinců v České republice v porovnání s postavením cizinců v zahraničí. V dalších pracích byla řešena otázka bydlení cizinců, jejich prostorové a sociální mobility, nikoli však vyčerpávajícím způsobem.

Relativně velká a oprávněná pozornost byla věnována otázce zaměstnávání cizinců. Téma bylo řešeno prostřednictvím kvantitativních sociologických šetření i kvalitativních sond uskutečňovaných AV ČR a PřF UK. Nejvíce materiálu k tomuto tématu však shromažďoval a publikoval VÚPSV, který má také nejjednodušší přístup k hromadným datům dostupným na úřady práce. V roce 2007 se zaměstnávání cizinců věnovala na základě zadání MPSV firma GAC. Velké množství údajů bylo publikováno ke zdravotní péči o cizince a k problémům komunikace cizinců se zdravotním personálem. Výzkumy a studie si přímo objednávalo Ministerstvo zdravotnictví u svých resortních výzkumných ústavů a na lékařských fakultách vysokých škol. V posledních pěti letech se začíná v souvislosti s migrací pozornost soustřeďovat také na genderovou problematiku a na postavení žen v migračních komunitách.

²² Více informací na webových stránkách MPSV ČR. www.noviny-mps.cz

V oblasti statistických dat o cizincích v ČR pružně zareagoval Český statistický úřad a základní data o cizincích v ČR dává v souhrnné podobě každoročně k dispozici.

V oblasti vzdělávání, výchovy a kultury jsou data roztroušena zejména ve studiích o jednotlivých komunitách. Cílená pozornost byla věnována vzdělávání azylantů, kde byla v roce 2005 provedena analýza výuky českého jazyka (Skalka 2005). Vzdělávání v komunitách Ukrajinců a Vietnamců se též dotýká zpráva z výzkumu uskutečněného firmou GAC v roce 2007. Zajímavou zkoumanou oblastí byla jazyková integrace cizinců a bylo by jistě přínosné poznatky v této oblasti prohlubovat. Pozornost byla zaměřena také na odkrývání vzájemných postojů. Objemnější korpus dat byl shromážděn spíše o postojích majority k cizincům než naopak, včetně obrazu cizince v médiích.

Doménou pracovišť AV ČR a vysokých škol zůstaly studie o jednotlivých komunitách. Přestože realizátory některých výzkumných prací v této oblasti byly rovněž nevládní organizace a soukromé výzkumné a konzultační firmy, pokud podrobněji přezkoumáme složení výzkumných týmů, opět zde zaznamenané velmi často přítomnost akademické obce. Pozornost byla věnována významným komunitám z území bývalého SSSR, Asie, Balkánu, Afriky i přesídlencům českého původu, mezi kterými lze uskutečňovat šetření s vysokou vypovídací hodnotou. Pozornosti naopak unikaly skupiny ze Slovenska a Polska a také komunity z nejvyspělejších států světa. Výzkumy romských migračních skupin (např. ze Slovenska) byly do roku 1997 uskutečňovány především s intencí rozšiřovat znalosti o romské kultuře, nikoli studovat romské migrace. Bylo při nich uplatněno integrační hledisko, ale jen výjimečně byla věnována pozornost migraci samotné. Změnu přináší až konec 90. let 20. století, kdy začínají vznikat práce zaměřené jednak na romské imigrační skupiny, jednak na situaci Romů v zemích původu, především na Slovensku v souvislosti s migračním chováním.

Novým jevem posledních let je studium druhé generace migrantů, studium imigrantských rodin a vzájemné kooperace rodinných příslušníků při volbě integračních strategií. I nadále je významným

stimulem pro prohlubování znalostí v oblasti migrace poptávka zejména státní sféry po aplikovaných výzkumech. Počet účelových sond tudíž v současné době vykazuje určitý převis nad počtem kvalitních komplexních vyhodnocení sebraných dat.

Literatura

Analýza důvodů vedoucích příslušníky romské komunity k emigraci z České republiky. (Terénní šetření realizované na základě úkolu z usnesení vlády ČR č. 761/2002 ze dne 5. srpna 2002). 2002. Praha: Odbor bezpečnostní politiky, Ministerstvo vnitra ČR.

Bittnerová, D.; Moravcová, M. a kol. 2005. *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky.* Praha: Sofis.

Botu, A. 1977. *Etnografické studium Řeků v ČSSR.* Diplomová práce. Praha: Filosofická fakulta UK.

Botu, A. 1982. Řecká etnická skupina v Československu. *Český lid* 69, 1: 47–51.

Botu, A.; Konečný, M. 2005. *Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948– 1989.* Praha: Řecká obec Praha.

Braham, M.; Braham, M. 2000: Romani migrations and EU enlargement. *Cambridge Review of International Affairs* 13, 2: 97–116.

Brouček, S. 2003a. Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. In: Uherek Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001.* Praha: AV ČR: 7–184.

Brouček, S. 2003b. *Český pohled na Vietnamce (mediální obraz Vietnamu, Vietnamců a vietnamství).* Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Brouček, S.; Heroldová, I.; Kořalka, J.; Secká, M. (eds.). 1992. *Češi v*

cizine 6. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.

Brouček, S.; Hrníčko, V.; Uherek, Z.; Valášková, N. 1992. *Faktory ovlivňující adaptaci a společenskou integraci přesídlenců z černobylské oblasti v České republice*. Výzkumná zpráva. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV.

Brouček, S.; Uherek, Z.; Valášková, N. 1995. *Adaptace přesídlenců v české společnosti*. *Český lid* 82: 1–17.

Burčíková, P. 2006. *Obchod s lidmi a nucená či vykořisťující práce v ČR*. Praha: La Strada Česká republika.

Bydlení cizinců v procesu integrace do společnosti (2001). Praha: The Gallup Organization – Czech Republic.

Cikánské obyvatelstvo k 31. 12. 1967. 1967. Praha: Federální statistický úřad.

Cikánské obyvatelstvo k 31. 12. 1968. 1968. Praha: Federální statistický úřad.

Cikánské obyvatelstvo v roce 1969. 1969. Praha: Federální statistický úřad.

Cikánské obyvatelstvo ve výsledcích sčítání lidu, domů a bytů 1970. 1973. Praha: Federální statistický úřad.

Cigánske obyvatelstvo. 1973 In: *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1.12.1970*. Bratislava: Štátny statistický úrad.

Cikánské (romské) děti v základních devítiletých školách ve školním roce 1969/1970 až 1973/1974. 1974. Praha: Federální statistický úřad.

Cironis, P. 2001. *Akce „Řecké děti 1948“: dokumenty, vzpomínky a komentáře na emigraci helénských dětí v roce 1948 do Československa*. Rokycany: Státní okresní archiv Rokycany.

Cizinci v České republice. 2001. Praha: Český statistický úřad.

Cizinci v České republice. 2002. Praha: Český statistický úřad.

Cizinci v České republice. 2003. Praha: Český statistický úřad.

Cizinci v České republice. 2004. Praha: Český statistický úřad.

Cizinci v České republice. 2005. Praha: Český statistický úřad.

Cizinci v České republice. 2006. Praha: Český statistický úřad.

Cizinci v regionech. 2006. Praha: Český statistický úřad.

Čelko, V. 2003. Mongoli a Česká republika. Ako pomocť k integrácii. In: Uherek Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 441–452.

Černík, J. 2000. *Gruzínci v Čechách*. Výzkumná studie zpracovaná na základě grantu MV ČR. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Černík, J. 2006. Of Clients and Chereps. The Organisational Structures of Ukrainian Labour Migration. In: Szczepaniková, A.; Čaněk, M.; Grill, J. (eds.). *Migration Processes in Central and Eastern Europe: Unpacking the Diversity*. Praha: MKC Praha: 25–30.

Černík, J.; Hulíková, T.; Vintr, V.; Křištof, R. 2005. *Pilotní výzkum prostředí obchodu s lidmi na území České republiky (prosinec 2004–únor 2005)*. Praha: IOM Mezinárodní organizace pro migraci Praha.

Davidová, E. 1988. Cikáni (Romové) v městském prostředí Českého Krumlova (1945–1988) In: *ZKSVI*, sv. 10–12, část 3. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV: 1–82.

Davidová, E. 1995. *Cesty Romů/Romano drom 1945–1990*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.

Davidová, E. 2001a. *Romano drom–Cesty Romů. Fotografie*. Katalog k výstavě pořádané Nadací Rudolfa Lövyho v Plzni.

Davidová, E. 2001b. *Romové ve fotografii Evy Davidové*. Praha: Nakl. Fortuna.

Davidová, E. 2004. Contemporary Roma Migration from Central and Eastern Europe: In Comparison with Post-Second World War Mobility. In: Guy, W.; Uherek, Z.; Weinerová, R. (eds), *Roma Migration in Europe: Case studies*. Münster: Lit Verlag: 65–70.

Davidová, E.; Lhotka, P.; Vojtová, P. 2005. *Právní postavení Romů v zemích Evropské Unie*. Praha: Triton.

- Demeter, E. 2006. *Will There Be Another Day?* Praha a USA: Etnologický ústav AV ČR, Infinity Publishing.
- Derianová, L. 2002. *Integrace cizinců – arabská populace v Plzni*. Diplomová práce. Plzeň: Fakulta humanitních studií ZČU.
- Derianová, L. 2003. Situace Arabů v Plzni. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 185–214.
- Dorovský, I. 1998. *Makedonci žijí mezi námi*. Brno: Masarykova univerzita a Společnost přátel jižních Slovanů v ČR.
- Drápalová, B.; Kolářová, I. 2003. Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 215–259.
- Drbohlav, D. 1997. *Imigranti v České republice (s důrazem na ukrajinské pracovníky a „západní firmy“ operující v Praze)*. Výzkumná zpráva RSS / HESP. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Drbohlav, D. 2004. *Migration Trends in Selected EU Applicant Countries. Volume II – The Czech Republic*. Vienna: International Organization for Migration.
- Drbohlav, D.; Černík, J.; Dzurová, D. 2004. *Dimensions of Integration: Migrant Youth in Central European Countries*. Praha: IOM.
- Drbohlav, D.; Ezzeddine-Lukšíková, P. 2004. *Integrace cizinců v ČR*. Výzkumná zpráva. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.
- Drbohlav, D.; Janská, E.; Šelepová, P. 1999. *Ukrajinská komunita v České republice*. Výzkumná zpráva grantu MV ČR. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Drbohlav, D.; Lupták, M.; Janská, E.; Bohuslavová, J. 1999. *Ruská komunita v České republice*. Výzkumná zpráva grantu MV ČR. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.

Fischlová, D.; Čerňanská, D. 2002. *Ověření způsobu navrácení příspěvku na státní politiku zaměstnanosti*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Flégrová, K. 2006. *Pohled české majoritní společnosti na vietnamskou komunitu v Hradci Králové*. Diplomová práce. Pardubice: Filosofická fakulta, UPCE.

Gabal, I. 2004. *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků*. Praha: GAC.

Gabal Analysis & Consulting. 2000. *Analýza migračního klimatu a migračních tendencí do západoevropských zemí v romských komunitách ve vybraných městech ČR*. Praha: Výzkumná zpráva pro IOM Prague: <http://www.gac.cz/documents/romrepz.pdf>.

Gabal Analysis & Consulting, 2006a. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC spol. s r.o.

Gabal Analysis & Consulting. 2006b. *Potírání obchodu s lidmi v ČR a možnosti optimalizace bezpečnostní politiky státu*. Praha: IGAC.

Gender a cizinci. 2006. Praha: Český statistický úřad.

Gheorghe, R. 2000. 'Asylum applications from Eastern European countries to Central European, EU member and other Western countries'. Statistics prepared for the OSCE/ODIHR International Consultation on Roma Refugees and Asylum Seekers. Warsaw: 23 October.

Grygar, J.; Čaněk, M.; Černík, J. 2006. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů ze třetích zemí*. Praha: MKC Praha.

Guy, W. 2001a. Romani Identity and post-Communist policy. In: Guy, W. (ed.) *Between past and future (the Roma of Central and Eastern Europe)*. Hatfield: University of Hertfordshire Press: 3–32.

Guy, W. 2001b. The Czech Land and Slovakia: Another false Dawn? In: Guy, W. (ed.) *Between past and future (the Roma of Central and Eastern Europe)*. Hatfield: University of Hertfordshire Press: 285–332.

Guy, W.; Uherek, Z.; Weinerová, R. (eds) 2004. *Roma Migration in Europe. Case studies*. Münster: LIT Verlag / Institute of Ethnology of

the ASCR.

Haišman, T. 1978. Výzkum cikánského obyvatelstva v Kladně (koncepte, dosavadní výsledky, perspektivy) In: *Zpravodaj KSVIEF*, příloha 6, Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV: 115–124.

Hašová, L. 2003. Jazykové biografie – mapování jazykové situace v azylovém zařízení v Kostelci nad Orlicí. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 411–416.

Háva, P.; Křečková-Tůmová, N.; Sokolová, K.; Knajflová, A.; Nesvadbová, L.; Vavrečková, M.; Uherek, Z.; Blaťák, V.; Bezoušková, J. 2001. Analýza zdravotní péče o cizince v České republice. Podpora integrace cizinců v ČR. *Zdravotní politika a ekonomika* 3: 2–182.

Hejl, F. 1990. Bulharští studenti na brněnských vysokých školách po roce 1945. In: Bartůšková, S. (ed.). *Československo-bulharské kulturní vztahy. Tradice a perspektivy bádání. (Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference v Brně 25.–28. 4. 1989)*. Brno: Ústav slavistiky ČSAV: 359–374.

Heroldová, I. 1983. Čeští reemigranti z rumunského Banátu. *Český lid* 70: 240–244.

Heroldová, I. 1986. Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků po druhé světové válce. In: *Češi v cizině* 1. Praha, Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV: 153–164.

Heroldová, I. 1989. Reemigrace Čechů z Rakouska po 2. světové válce. In: Brouček, S. (ed.). *Češi v cizině* 4. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV: 222–317.

Heroldová I. 1992. Reemigrace po druhé světové válce. (Shody a rozdíly). In: *Češi v cizině*, sv. 6. Praha: ÚEF ČSAV: 43–47.

Heroldová, I. 1993. Reemigrace ze SSSR, Francie a Rakouska. In: Brouček, S.; Heroldová, I.; Kořalka, J.; Secká, M. (eds.). *Češi v cizině* 7. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV: 7–29.

Heroldová, I.; Matějová, V. 1987. Vietnamští pracující v českých

- zemích. *Východiska, koncepce, metodika, cíl. Český lid* 74: 194–203.
- Horáková, M. 2000. *Srovnávací analýza migračních politik*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2001. *Zaměstnávání cizinců v České republice. Část 1*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2002. *Trendy ve vývoji mezinárodních pracovních migrací v České republice*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2003. *Mezinárodní migrace a migrace cizí pracovní síly*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2004a. *Migrace v České republice před vstupem ČR do Evropské unie*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2004b. *Trendy v zahraničních pracovních migracích v České republice v letech 1995–2004*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2005a. *Cizinci na trhu práce v letech 1994–2004*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2005b. *Mezinárodní migrace a migrace cizí pracovní síly*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M. 2006. *Zahraniční pracovní migrace v České republice dva roky po vstupu ČR do EU*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M.; Čerňanská, D. 2001. *Zaměstnávání cizinců v České republice. Část 2*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M.; Krause, D.; Polívka, M. 2002. *Zjištění možnosti kontinuálního sledování ukazatelů (znaků) míry integrace cizinců prostřednictvím trhu práce ČR*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M.; Macounová, I. 2007. *Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin* 18. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Horáková, M.; Polívka, M.; Čerňanská, D.; Rudolf, V. 2001. *Nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádoucí integraci na trhu práce. Část 2*. Praha: Výzkumný ústav práce a

sociálních věcí.

Horáková, M.; Polívka, M.; Pfeifer, P. 2001. *Nelegální zaměstnávání cizinců jako překážka v jejich žádoucí integraci na trhu práce*. Část 1. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Horváthová-Holomková, J. 1997. Muzeum romské kultury v Brně. *Demografie* 39, 1: 44–45.

Hošková, S. 2003. Integrace Arabů v Praze, v Liberci a v Plzni. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 259–272.

Hradečný, P. 2000. *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Hübschmannová, M. 1970a. Co je tzv. cikánská otázka? *Sociologický časopis* 6, 1: 105–120.

Hübschmannová, M. 1970b. Společenská problematika Romů v ČSSR. *Demografie* 12, 2: 105–118.

Hübschmannová, M. 1972. What can Sociology Suggest about the Origin of Roms? *Archiv orientální* 40, 1: 51–64.

Hübschmannová, M. 1975. *Ke společenské problematice Cikánů v ČSSR*, ÚFS ČSAV: Praha.

Hübschmannová, M. 1976. Romové ve světě. *Demografie* 18, 3: 226–232.

Hyánková, T. 2004. *Problém identity kabylských imigrantů v České republice*. Diplomová práce. Praha: Ústav etnologie FF UK.

International Organization for Migration (IOM). 2003. *Závěrečná zpráva k projektu Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území České republiky* (č.j. OAMP-948/2003). Praha: IOM.

Jakoubek, M. 2003. *Kultura romských osad*. Dizertační práce. Praha: Katedra teorie kultury, Filosofická fakulta UK.

Jakoubek, M. 2004. *Romové, konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub.

Janská, E. 2002. *Adaptace cizinců v České republice*. Disertační práce. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.

Janská, E. 2006a. Druhá generace cizinců v ČR: příklad dětí navštěvujících MŠ v Praze. In: Balvín, J. (ed.). *Identita ve vztahu k národnostním menšinám: mezinárodní konference: 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R, 10– 11. listopadu 2005*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin: 607 – 618.

Janská, E. 2006b. Druhá generace cizinců v Praze: příklad dětí z mateřských školek. In: Balvín, J. (ed.). *Identita ve vztahu k národnostním menšinám: mezinárodní konference: 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R, 10– 11. listopadu 2005*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin: 198– 214.

Janská, E.; Drbohlav, D. 2001. Reemigrace volyňských a černobylských Čechů. In: Šišková, T. (ed.) *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti*. Praha: Portál.

Janská, E.; Džúrová, D. 2006. Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů: Česko a evropský kontext. In: Balvín, J. (ed.). *Identita ve vztahu k národnostním menšinám: mezinárodní konference: 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R, 10– 11. listopadu 2005*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin: 598–604.

Jařabová, Z.; Typovská, L. 1997. Projekt romského vzdělávání. *Demografie* 39, 1: 42–43.

Jiroušková, J. 2003. Integrace Afričanů a Afroameričanů na území České republiky. In: Uhrek Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky

republiky: 349–374

Jurová, A. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava.

Kabeleová, H.; Kučera, J.; Polednová, K.; Staňková, I. 2003. Cizinecká politika ve vybraných zemích Evropské unie. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 453–480.

Kaderka, P. 2003. Etnické kategorizování v médiích. In: Uherek Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 437–440.

Kahlerová, V. 2002. *Vietnamská menšina v Plzni*. Diplomová práce. Plzeň: Katedra sociální antropologie, Fakulta humanitních studií ZČU.

Kalibová, K. 1997a. Demografie Romů v České republice. *Demografie* 39, 1: 27–32.

Kalibová, K. 1997b. Z diskuse po referátech. *Demografie* 39, 1: 45–46.

Kalvoda, J. 1992. The Gypsies of Czechoslovakia. In: Crowe, D.; Kolsti, J. (eds.). *The Gypsies of Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe: 94–115.

Karhanová, K.; Kaderka, P. 2003. Obraz cizinců v médiích. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 417–436.

Kawczynski, R. 2000. *Report on the condition of the Roma in Europe*. Background paper for OSCE/ODIHR International Consultation on Roma Refugees and Asylum Seekers, Warsaw: 23 October. Available World Wide Web, URL: <http://www.romnews.com>.

Kocian, J. 2003. Politický a správní systém České republiky. Uherek,

Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 481–495.

Kocourek, J. 2001. Vietnamci v České republice. In: Šišková, T. (ed.). *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál.

Kocourek, J. 2002. *Poznáváme svět dětí z Vietnamu*. Plzeň: Foto & tisk Znamenaný.

Kocourek, J. 2004. Vietnamští občané v ČR. <http://cizinci.ecn.cz//lide-a-zeme.shtml?x=185>.

Kocourek, J.; Pechová, E. (eds.) 2006. *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Praha: Nakladatelství H+H.

Kolektiv autorů. 2003a. *Péče o cizince v ordinaci lékaře*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky.

Kolektiv autorů. 2003b. Podpora integrace cizinců v oblasti zdravotní péče. *Zdravotní politika a ekonomika* 3.

Kolektiv autorů. 2005. *Jak se dělá „Škola pro všechny“*. Praha: Nadace OSF.

Korecká, Z. 2003. *Makedonské identity (Jak se vidí Makedonci v diaspoře)*. Diplomová práce. Praha: Ústav etnologie, Filosofická fakulta UK.

Korych, B.; Nesvadbová, L.; Rutsch, J.; Novotný P. 1994. *Migrace a zdravotní stav. (Dlouhodobé sledování zdravotního stavu a sociální problematiky krajanů – Čechů z Černobylské oblasti Ukrajiny po jejich přesídlení do České republiky)*. Výzkumná zpráva. Praha: Klinika geografické medicíny 3. lékařské fakulty UK.

Kotrbatá, I. 2005. *Vzdělávání vietnamských dětí v oblasti Šluknovského výběžku*. Bakalářská práce. Pardubice: Fakulta humanitních studií UPCE.

Kotvanová, A.; Szép, A. 2002a. Mediálne pokrytie problematiky migrácie Rómov. In: Vašečka M. (ed.) *Čačipen pal o Roma*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky: 381–392.

- Kotvanová, A.; Szép, A. (eds.) 2002b. *Migration and the Roma*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií.
- Kozlíková, D. 2001. Romská otázka – překážka vstupu České republiky do Evropské unie? *Sociologické studie*, 7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Krištof, R. 2002. *Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území České republiky*. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.
- Krištof, R. 2003. *Závěrečná zpráva k projektu Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území České republiky (pro odbor azylové a migrační politiky MV ČR)*. 2003. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci (IOM).
- Kužel, S. (ed.) 2000. *Terénní výzkum integrace a segregace (Týmový monitoring situace obcí s romskými sídly v SR a studentské výzkumy v ČR)*. Praha: Cargo Publishers.
- Kužel, S. 2003. Neformální ekonomické aktivity a paternalismus mezi slovenskými vesničany a Romy. *Slovenský národopis* 51, 4: 469–480.
- Lee, R. 2000. Post-communism Romani migration to Canada. *Cambridge Review of International Affairs* 13, 2: 51–70.
- Leontiyeva Y. 2004. *Ukrajinská komunita v České republice. Heterogenita postojů a sociální distance*. Diplomová práce. Praha: Katedra sociologie, FSV UK.
- Leontiyeva, Y. 2006. Ukrajinská menšina a migranti v ČR. In: Leontiyeva, Y. (ed.). *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR: 32–44.
- Lindnerová, V. 1993. Zájem státních institucí o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1969–1989. *Český lid* 80, 3: 195–205.
- Lisá, H. (ed.) 1999. *Romové v České republice*. Praha: Sociopress.
- Lupták, M.; Drbohlav, D. 1999. *Labor Migration and Democratic Institutions in the Czech Republic (on the Example of the Ukrainian Workers)*. Zpráva výzkumného projektu programu Democratic

Institutions Fellowship (NATO).

Malinová, H. 1997. Romové v prostituci. *Demografie* 39, 1: 43–44.

Maroušek, J. 2000. *Integrace Arménů do české společnosti*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Maroušek, J. 2002. *Arménští imigranti a jejich integrace do české společnosti*. Diplomová práce. Praha: Ústav etnologie, Filosofická fakulta UK.

Martínková, Š. 2003. *Vietnamská menšina v Praze*. Praha: Katedra kulturologie, Filozofická fakulta UK.

Marušiaková, E. 2004. *Příspěvek na semináři Společenská a kulturní rozmanitost ve střední a východní Evropě (organizátor Multikulturní centrum Praha, 1. 10. 2004)*. Praha: MKC (nepubl.).

Marušiaková, E.; Popov, V. 2001. Historický osud a současné problémy Cigánov/Rómov v strednej a východnej Európe. *Etnologické rozpravy* 2/2001: 9–17.

Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, svazek 8., 1988. Zahraniční pracující. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.

Matějová, V. 1988. Podmínky pobytu vietnamských pracujících. In: *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, svazek 8., Zahraniční pracující*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 1–9.

Matras, Y. 1998a. *Problems Arising in Connection with the International Mobility of the Roma in Europe*. Report submitted to the European Committee on Migration (CDMG), 15 December 1996, CDMG (98) 14.

Matras, Y. 1998b. *The Recent Emigration of Roma from the Czech and Slovak Republics*. Report submitted to the Council of Europe Population and Migration Division. August 1998. MG-S-ROM (98) 9.

Matras, Y. 2000. Romani migrations in the post-communist era: Their historical and political significance. *Cambridge Review of International Affairs* 13, 2: 32 – 50.

Mečiar, M. 2003. Sociologický výzkum postojů obyvatel

Moravskoslezského kraje k problematice imigrantů a uprchlíků. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 495-522.

Mezíková, M. 2000. *Případová studie čínské komunity v ČR*. Výzkumná studie zpracovaná na základě grantu MV ČR. Praha: Filosofická fakulta UK.

Migrace v rozšířené Evropě. 2002. Praha: British Council – Ústav mezinárodních vztahů – The Foreign Policy Centre.

Moore, M. 2002. *Číňané v České republice, 1992– 2002: Zrod a formování symbolické komunity*. Výzkumná zpráva. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.

Moravcová, M. 2001. Proměňující se volba – Rom, Čech, či obojí? Etnická sebereflexe romských dětí. *Český lid* 88, 1: 43– 61.

Multikulturní centrum Praha. 2001. *Etnická hudba ve škole – metodický materiál pro seznámení s mimoevropskou hudbou na základních a středních školách*. Praha: MKC.

Multikulturní centrum Praha. 2002a. *Cože? Já, a rasista?*. Praha: MKC.

Multikulturní centrum Praha. 2002b. *Multikulturní pexeso*. Praha: MKC.

Multikulturní centrum Praha. 2003a. *My a ti druzí – příručka pro multikulturní výchovu a vzdělávání na základní škole*. Praha: MKC.

Multikulturní centrum Praha. 2003b. *Nečitelní cizinci – jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku*. Praha: MKC.

Multikulturní centrum Praha. 2005. *Knihovny pro všechny: role veřejných knihoven v multikulturní společnosti*. Praha: MKC.

Multikulturní centrum Praha. 2006a. *Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR: příručka pro zaměstnance veřejné správy*. Praha: MKC.

Multikulturální centrum Praha. 2006b. *Finanční služby v České republice: průvodce pro cizince*. Praha: MKC.

Multikulturální centrum Praha. 2006c. *Práce je jinde / Work is elsewhere*. Praha: MKC.

Multikulturální centrum Praha. 2007. *Cizinci, našinci a média*. Praha: MKC.

Multikulturální ošetrovatelství ve vzdělávání sester na středních a vyšších odborných školách. 2004. Výzkumná zpráva. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta, Pedagogická fakulta.

Müllerová, P. 1997. *Viet Nam – Nhung dieu bo ich vá lí thú*. Praha: Karolinum.

Národní kulatý stůl na téma vztahy mezi komunitami a integrace cizinců. 1998. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.

Nečas, C. 1992. *Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti I*. Brno: Pedagogická fakulta MU v Brně.

Nečas, C. 1993. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Nečas, C. 1994. *Nemůžeme zapomenout (Našti bisteras)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Nečas, C. 1997. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: vyd. Univerzity Palackého.

Nečas, C. 2005a. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740– 1945)*. Praha: nakl. Kosmas.

Nečas, C. 2005b. Jedinečné dokumenty. *Romano džaniben – ňilaj*: 41–44

Nekorjak, M. 2005a. Imigrace Ukrajinců do České republiky. In: Staněk, A.; Dopita, M. (eds.). *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturální společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci: 91–109.

Nekorjak, M. 2005b. Pracovní migrace Ukrajinců do České republiky. In: Hučko, L. *Duchovní a kulturně společenská podpora integrace národnostních menšin*. Praha: Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v České republice: 21–36.

Nekorjak, M. 2006. Klientický systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky. *Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií: 89–109.

Nekorjak, M. 2007. Úvahy nad neregulérní migrací se zaměřením na ukrajinskou migraci v Česku. *IVRIS Working Papers*. Brno: Institut pro výzkum integrace a reprodukce 01: 1–21.

Ngo, Van Le. 1989. *Vietnamští pracující v Československu*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.

Nešpor, Z., R. 1999. Banátští Češi jako potomci tolerančních sektářů. *Religio. Revue pro religionistiku* 7, 2: 129–144.

Nešpor, Z., R. 2002. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Nešporová, O. 2007. *Rodiny přistěhovalců I*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Nosková, H. 2003a. Národnostní skladba obyvatelstva v Československu. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 537–564.

Nosková, H. 2003b. Tolerance a národní identita v totalitárním režimu. Současnost v České republice. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 523–536.

Nosková, H. 2003c. Tolerance, minority a cizinci v České republice. In: Uherek Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 565–576.

Nosková, H., Váchová, J. 2000. *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska v letech 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Nosková, J. „Malá“ a „velká“ historie. *Oral history výzkumy u českých reemigrantů z Volyně*. Plzeň, v tisku.

Obuchová, E. 2003. Čínská komunita v České republice. In: Uherek Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 375–410.

Otčenášek, J. 1998. Řecká národnostní menšina v České republice dnes. *Český lid* 85, 2: 147–159.

Otčenášek, J. 2003a. Imigranti z Bulharska v České republice. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 293–304.

Otčenášek, J. 2003b. Řekové a řečtí etničtí Makedonci v České republice. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 273–292.

Otčenášek, J. 2003c. Srbové a Makedonci z vybraných zemí bývalé SRFJ v ČR. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 305–318.

Pape, M. 1997. *A nikdo vám nebude věřit*. Praha: G plus G.

Pekárek, P. 1997. Zánik sociálního systému Romů. *Demografie* 39, 1: 36–37.

Pernes, J. 2003. Česká republika – náš nový domov? In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a*

studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001. Praha: Akademie věd České republiky: 577–596.

Plochová, K. 2003. *Vystěhovalectví Čechů na Ukrajinu a jejich reemigrace do Čech.* Diplomová práce. Praha: Katedra kulturologie FF UK.

Pobratim 1994. *Bálgari po české zemi.* Sofija: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ochridski".

Polansky, P. 1998. *Tíživé mlčení.* Praha: G plus G.

Právní komparativní studie programu migrace. 2003. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva / Open Society Fund.

Prečan, V. (ed.) 1990. *Charta 77 (1977–1989) – Od morální k demokratické revoluci, dokumentace.* Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury; Praha : Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; Bratislava: Archa

Prokop, R. 2005. Vliv a význam migrací v utváření národnostních struktur ČSR a poválečného vývoje České republiky. In: Šajerová, O. (ed.). *Migrace – tolerance – integrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 5. a 6. října 2004.* Opava: Slezský ústav SZM v Opavě: 77–96.

Rabušic, L.; Buriánek, A. 2003. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Rokosová, M. 1997. Přípravný ročník pro romské děti na základních školách. *Demografie* 39, 1: 41–42.

Romani Studies 2000. *Romano Džaniben* VII, 3: 92.

Rösnerová, G. (ed.) 2003. *Romany in the town.* Praha: Socioklub a UNHCR.

Rybová, M. 1996. In: Müller B., Uherek Z. (eds.): *Všední den v Jablonci roku 1994. Od novoosídlenického pohraničí k euroregionu.* Wien: Verein Internationales orschungszentrum Kulturwissenschaften: 91–110.

Secká, M. 1987. Vietnamští pracující ve středočeské Frutě. *Český lid* 74: 203–209.

Skalka, B. a kol. 2005. Analýza efektivity dosud realizované výuky českého jazyka pro azylanty v letech 2000–2004. Brno: Masarykova univerzita, Centrum pro jazykové vzdělávání.

Srb, V. 1969. Cikánské obyvatelstvo v Československu. *Sociologický časopis* 5.

Srb, V. 1997a. Cesty Romů – Romano drom 1945–1990. *Demografie* 39, 1: 47–48.

Srb, V. 1997b. Konference „Romové v současné české společnosti“. *Demografie* 39, 1: 26–27.

Srb, V. 1997c. Skolarizace romské mládeže. *Demografie* 39, 1: 40–41.

Srb, V.; Pražáková, I. 1968. Cikánské obyvatelstvo v r. 1967. *Demografie* 10.

Srb, V.; Ziegenfus, V. 1967. Cikánské obyvatelstvo v ČSSR. *Demografie* 9.

STEM 2001. *Názory české veřejnosti na uprchlíky. Výzkumná zpráva pro UNHCR*. Praha: Středisko empirických výzkumů.

STEM 2002. *Názory české veřejnosti na uprchlíky. Výzkumná zpráva pro UNHCR*. Praha: Středisko empirických výzkumů.

STEM 2006. *Názory české veřejnosti na uprchlíky. Výzkumná zpráva pro UNHCR*. Praha: Středisko empirických výzkumů.

Struggling for Ethnic Identity. (Czechoslovakia' s Endangered Gypsies). A Helsinki Watch Report. 1992. New York: Human Rights Watch.

Synková, H. 2003. *Čeští a slovenští Romové: hranice a migrace*. Praha, Ústav etnologie UK.

Szczepaniková, A.; Čaněk, M.; Grill, J. (eds.). 2006. *Migration Processes in Central and Eastern Europe: Unpacking the Diversity*. Praha: MKC Praha.

Šindelářová, J. (ed.) 1997. *Čeští vystěhovalci v Banátu a jejich repatriace do České republiky*. Plzeň: Diecézní charita.

- Šišková, T. (ed.) 2001. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- Štěpánková, K. 2006. *Etnická ekonomika. Případová studie vietnamské enklávy Sapa v Praze – Libuši*. Diplomová práce. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
- Šuleř, P. a kol. 1999. *Romové – O Roma: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum/Svan a Muzeum romské kultury.
- Tesař, F. 2001. Albánci. Bosňáci. In: Šišková, T. (ed.). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál: 53– 72.
- The Roma and Europe*. 1998. Conference proceedings. Prague: The Institute of International Relations in cooperation with the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic.
- Tollarová, B.; Stehlíková, E.; Bitrich, T.; Vodochodský I.; Dymeš, P.; Paleček, J. 2006. *Trh práce a cizinci. Zpráva z výzkumu*.
- Topol, J. Experiment se nepodařil, válka trvá dál. *Respekt*, 25. 4. 1990.
- Troupová, J. 2004. *Kvantitativní a kvalitativní aspekty života Američanů a Ukrajinců v České republice*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Diplomová práce.
- Turková, M. 2001. Vztah romských dětí k České republice. *Český lid* 88, 1: 43– 61.
- Uherek, Z. 1996. Romové v Jablonci nad Nisou: předmět výzkumu. In: Müller, B.; Uherek, Z. (eds.): *Všední den v Jablonci roku 1994. Od novoosídleneckeho pohraničí k euroregionu*. Wien: Verein Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften: 74–76.
- Uherek, Z. 1999. Roma in the Council of Europe. In: Müller, B. (ed.). *The Council of Europe after Enlargement: an Anthropological Enquiry*. Praha: Centre Francais de Recherche en Sciences Sociales (Documents de travail CEFRES. 18): 38–45.
- Uherek, Z. 2002b. *Integrace azylantů*. Výzkumná zpráva pro Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Z. 2003a. Cizinecké komunity a městský prostor v České

republice. *Sociologický časopis* 39, 2: 193-216.

Uherek, Z. 2003b. Imigranti z Bosny a Hercegoviny. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 319-326.

Uherek, Z. 2003c. Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců. Závěry terénních výzkumů. In: Uherek, Z. (ed.). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 327-348.

Uherek, Z. 2004. The Czech Republic and Roma Migration After 1989. In: Guy, W.; Uherek, Z.; Weinerova, R. (eds). *Roma Migration in Europe: Case studies*. Münster: Lit Verlag: 71-101.

Uherek, Z. 2005. Ethnic Studies, the Theme of Borders and the Application of Barth's Approach to Roma in the Czech Republic. In: Uherek, Z.; Grill, J. (eds.): *Fieldwork and Local Communities*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 2-20.

Uherek, Z. a kol. 2005. *Integrace azylantů a efektivita Státního integračního programu*. Výzkumná zpráva pro Ministerstvo vnitra ČR, Odbor azylové a migrační politiky. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek, Z. (ed). 2006. *Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek, Z. 2007. Romské migrace ze Slovenska v kontextu evropských migračních trendů. *Sociologický časopis* 43, 4: 747-774.

Uherek, Z.; Plochová, K. 2003. Migration from the former Soviet Union to the Czech Republic. Comparing the cases of resettlers from areas affected by the Chernobyl nuclear disaster, Kazakhstan and the labour migration from Subcarpathian Ukraine. In: Torsello D.; Pappová, M. (eds.). *Social Networks in Movement*. Šamorín: Forum Institute: 211-227.

Uherek, Z.; Skřivánková, K.; Weinerová, R. 2002. *Women Asylum Seekers and Trafficking. Research report for the United Nations High Commissioner for Refugees – Branch Office for the Czech Republic.* Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek, Z.; Valášková, N. 2006. Řízené migrace po roce 1989. In: Uherek, Z. (ed). *Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie.* Praha: Etnologický ústav AV ČR:169 - 201.

Uherek, Z.; Valášková, N.; Brouček, S.1997. Češi z Běloruska. *Český lid* 84: 177–190.

Uherek, Z.; Valášková, N.; Kužel, S. 1999. Potomci českých emigrantů v Kazachstánu. *Český lid* 86: 235– 270.

Uherek, Z.; Valášková, N.; Kužel, S.; Dymeš, P. 2003. *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky.* Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek, Z.; Weinerová, R. 2004. Romové na Slovensku a některé otázky společenské integrace. In: Scheffel, D.; Mušinka, M. (eds.). *Rómská marginalita.* Prešov: CAV: 105–111.

Uherek, Z.; Weinerová, R. 2005. Analýza romské migrace ze Slovenska na území ČR. Výsledky terénního šetření z roku 2003. *Český lid* 92, 1: 17–33.

Uherek, Z.; Weinerová, R.; Plochová, K.; Boučková, P. 2004. *Lending Money in Roma Communities: The Problems of Credit Granted by Legal Entities to Socially Deprived Clients with Subsistence Level Income.* Research report for the United Nations High Commissioner for Refugees, Branch Office for the Czech Republic. Praha: Institute of Ethnology.

Václavíková, A. 2005. Česko – migrace – transformace a trh práce. In: Šajerová, O. (ed.). *Migrace – tolerance – integrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 5. a 6. října 2004.* Opava: Slezský ústav SZM v Opavě: 267–272.

Vaculík, J. 1984. *Reemigrace a usídlování Volyňských Čechů v letech 1945–1948.* Brno: Universita J. E. Purkyně.

Vaculík, J. 1993. *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950*. Brno: Masarykova Universita.

Vaculík, J. 1997. *Dějiny Volyňských Čechů*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

Vaculík, J. 2001. *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945-1950*. Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

Vaculík, J.; Cwettler, O. 2002. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno, Masarykova univerzita.

Valášková, N. 1992. Počátky adaptačního procesu přesídlenců z černobylské oblasti. In: Brouček, S.; Heroldová, I.; Kořalka, J.; Secká, M. (eds.). *Češi v cizině 6*. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku ČSAV: 22–27.

Valášková, N. 1995. Etnický aspekt a humanitární akce v letech 1991–1993 po černobylské havárii. *Slezský sborník* 93, 1–2: 59–61.

Valášková, N. 1998. Czechs in Kazachstan. In: Uherek, Z. (ed.) *Prague Occasional Papers in Ethnology – Ethnic Studies and the Urbanized Space in Social Anthropological Reflections*. No5. Prague, pp 113–117.

Valášková, N.; Uherek, Z. 2006. Novoosídlenecké pohraničí. In: Uherek, Z. (ed). *Kultura –Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 53–108.

Valášková, N.; Uherek, Z.; Brouček, S. 1997. Aliens or One's Own People. Czech Immigrants from the Ukraine in the Czech Republic. Praha: Institute of Ethnology.

Vasiljev, I. 1988. K problémům adaptace vietnamských pracujících v naší společnosti – normy zdvořilého chování. In: *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR, svazek 8., Zahraniční pracující*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV: 50–71.

Vasiljev, I. 1999. *Za tajemstvím starých Vietů*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Vašečka, I. 2000. *Profile and situation of asylum seekers and potential migrants into EU member states from the Slovak Republic*. In: Vašečka, M.; Džambazovič, R.; Repová, I.; Vašečka I.; Pišútová,

K. (eds.) *Social and Economic Situation of Potential Asylum Seekers from the Slovak Republic*. Bratislava: IOM: June: kap. 5.

Vašečka, I. 2001. Migrácia Rómov zo Slovenska do krajín EÚ – príčiny a podnety. *Sociológia* 5: 457–471.

Vašečka, I. 2002. Problematika migrácie Rómov zo Slovenska. In: Vašečka M. (ed.) *Čačipen pal o Roma*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky: 757–772.

Vašečka, I.; Vašečka, M. 2003. Recent Romani Migration from Slovakia to EU Member States: Romani Reaction to Discrimination or Romani Ethno-tourism? *Nationalities Papers* 31, 1: 29–47.

Vašečka, M. 2000. Roma – the Greatest Challenge for Slovakia on its Way into the European Union. *Slovak Foreign Policy Affairs* 1: 102–116.

Vašečka, M. 2002 (ed.). *Čačipen pal o Roma*. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Vašečka, M.; Džambazovič, R. 2000. Of the social and economic situation of potential asylum seekers from the Slovak Republic. In: Vašečka, M.; Džambazovič, R.; Repová, I.; Vašečka I.; Pišútová, K. (eds.) *Social and Economic Situation of Potential Asylum Seekers from the Slovak Republic*. Bratislava: IOM: June: kap. 1.

Vašečka, M.; Džambazovič, R.; Repová, I.; Vašečka I.; Pišútová, K. 2000. *Social and Economic Situation of Potential Asylum Seekers from the Slovak Republic*. Bratislava: IOM: June.

Vašečka, M.; Pinterová, B. 2000. *Monitoring problematiky migrácie Rómov do krajín EÚ v profilujúcich slovenských denníkoch*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Večerka, K.; Štěchová, M. 1997. Faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých Romů. *Demografie* 39, 1: 37–40.

Vermeersch, P., Cahn, C. 2000. The group expulsion of Slovak Roma by the Belgian government: A case study of the treatment of Romani refugees in western countries. *Cambridge Review of International Affairs* 13, 2: 71 – 82.

Veselý, I. 1997. Konflikt sociokultur. *Demografie* 39, 1: 34–36.

Vindiš, R. 2000. *Podnikatelé z některých zemí bývalé Jugoslávie (Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Chorvatsko, Srbsko) v centru Prahy*. Výzkumná studie zpracovaná na základě grantu MV ČR. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Víšek, P.; Frištenská, H. 2002. *O Romech (Na co jste se chtěli zeptat)*. Praha: Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, o.p.s.

Víšek, P. (ed.) 2000. *Romové bydlení soužití*. Praha: Socioklub.

Víšek, P. (ed.) 2002. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub.

Víšek, P. (ed.) 2003. *Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření*. CD. Praha: Socioklub.

Weinerová, R. 1993. „Positive Discrimination“ Towards the Romanies – Yes or No? In: *Constructed Image of the World and Ethnography*. Zvl. číslo NVČ, Praha: 94–97.

Weinerová, R. 1994. *Romanies – In Search of Lost Security? Prague Occasional Papers in Ethnology no. 3*. Prague: Institute of Ethnology of the ASCR.

Weinerová, R. 1995. The Position of the Prague Romanies Subsistence System within the Social Macrostructure. In: *Meeting of Cultures – Conflicts of Cultures. (Lectures of Vth International Conference of Ethnographic Nationality Research, Békéscsaba, 7-8-9 October 1993)*. Budapest: 568–570.

Weinerová, R. 1995. Die Roma in Böhmen und in böhmischen Grenzgebiet. (Romové v Čechách a v českém pohraničí) In: Komlosy, A.; Bůžek, V.; Svátek, F. (eds.). *Kulturen an der Grenze/Kultury na hranici*. Wien: Promedia.

Weinerová, R. 2004. Slovakia and Roma Migration after 1989. In: Guy, W.; Uherek, Z.; Weinerova, R. (eds). *Roma Migration in Europe: Case studies*. Münster: Lit Verlag: 101–118.

Weinerová, R. 2006. Romistika a Etnologický ústav AV ČR. In: Uherek Z. (ed.). *Kultura – společnost – tradice II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 109–130.

Zajištění monitoringu sociálně vyloučených romských lokalit v České republice vzhledem k probíhajícím nebo potencionálním migračním

trendům ze Slovenska v období po vstupu do Evropské unie a podání souhrnné zprávy o stavu těchto lokalit zohledňující dosavadní integrační praxe (březen– srpen 2005). 2005. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci (IOM).

Závěrečná zpráva k projektu Zajištění monitoringu migračních tendencí v romských lokalitách východního Slovenska a služeb potřebných k vytvoření systému včasného varování a podání souhrnné zprávy (pro odbor azylové a migrační politiky MV ČR). 2004. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci (IOM).

Zich, F. 1996. *Národnostní a etnické vztahy v českém pohraničí – obraz Čecha, Němce, Rakušana a Roma ve vědomí obyvatel.* Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Zilynskyj, B. 2003. Ukrajinci českých zemí po roce 1989. In: Uherek Z. (ed). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001.* Praha: Akademie věd České republiky: 597–617.

Život cizinců v ČR v letech 2000–2004. 2005. Praha: Český statistický úřad.

*Obr. 2. Agentura a klub Arbat na Praze 6, Jaselská 8, používaná ruskými klienty.
Foto Zdeněk Uherek*

Migrace, postmigrační procesy a jejich teoretické tematizace

Zdeněk Uherek

Teorie migrace, jako každá teorie, prochází vývojem, který koresponduje s vývojem teorie a metodologie vědy jako celku. Na sklonku 19. století jsme se mohli setkat s pokusem formulovat v pozitivistickém duchu závazné zákony migrace s jasnou kauzální závislostí (Ravenstein 1885, 1889). V průběhu 20. století se postupně objevila celá řada pokusů najít, v duchu velkých narací, jeden určující princip, který migrace způsobuje a ovlivňuje, a měřit a predikovat na jeho základě chování migračních skupin. Tak jako se obecná společenskovědní teorie přiklání k názoru, že neexistuje jednotný a univerzální pohled na svět a že neexistují všezahrnující a vysvětlující vzorce, jimiž lze veškeré dění poměřovat (např. Grenz 1996), i teoretici migrace v posledních desetiletích 20. století ustoupili od pokusů najít jednu určující formuli pro migraci a na ní vystavět odpovídající teorii. Období kritik migračních teorií, které následovalo, vystřídaloba, kdy je snaha kritice podrobené migrační teorie pozitivně vytěžit a jejich pomocí usnadnit komunikaci o jednotlivých migračních událostech. Zároveň zaznamenáváme snahy jednotlivé teorie propojit tak, aby se navzájem flexibilně doplňovaly.

Jedním z takových integračních pokusů je koncept migračních systémů. Koncept se objevuje v několika variantách. Ve shodě s Jamesem Fawcetem (1989), Haniou Zlotnik (1992) a Douglasem Massey (1993) uvažujeme migrační systém jako multidimenzionální propojení dvou nebo více regionů, které umožňuje migrační pohyb. Zatímco neoklasická migrační teorie, migrační teorie světového systému, teorie migračních sítí a institucionální teorie migrace vycházejí při analýze migrace z toků peněz, z průmyslové produkce, z vytváření sociálních vztahů, z ekonomického chování jednotlivců nebo skupin, koncept migračních systémů vychází z faktu propojenosti několika geografických celků migračními toky. Je tedy obecnější a umožňuje výše uvedené koncepty zahrnout a libovolně je kombinovat. Teorie migračních systémů předpokládá změny migračních systémů v čase a v závislosti na změnách podmínek

v regionech. Je tak vhodná k zahrnutí historické retrospektivy, neboť se snaží kalkulovat s širším kontextem. Předpokládá historické a kulturní vazby území, kde dochází k migracím, včetně vazeb technologických. Dále se předpokládá dynamika proudu a protiproudu nejen osob, ale i dalších podnětů a zároveň se bere na zřetel, že prostory spojené migračními systémy nemusí být nutně blízko sebe. Může se jednat o kontakt na velkou vzdálenost. Závisí na historických podmínkách. Komplikací při použití konceptu migračních systémů ovšem je, že kauzální vazby, které migraci způsobují, nejsou předem definovány, je nutné je hledat a při té příležitosti se badatel musí opřít o některou další, již existující migrační teorii, která s takovou kauzalitou počítá (Jennissen 2005: 31). Na druhé straně koncept migračních systémů umožňuje předpokládat multipolárnost. To znamená, že do migračního systému je zapojeno více zdrojových a cílových zemí. Též se předpokládá, že jednotlivé zdrojové a cílové země mohou být součástí několika migračních systémů, to znamená, že mohou být bez velkých metodologických problémů uvažovány současně jako zdrojové a cílové země migrace (Massey et al. 1993: 454).

Koncept migračních systémů lze rovněž úspěšně fúzovat s teorií kumulativních příčin, která se opět jeví jako relativně flexibilní a kalkuluje s celou řadou proměnných. Vedle otázky mezd je zde kalkulováno vlastnictví půdy. Toto téma může hrát důležitou úlohu například při migraci z postsovětského prostoru. Dále se uvažuje kultura, resp. hodnotový systém, který je ve zdrojové zemi sdílen (Massey et al. 1993, Taylor 1992) – migrace může být chápána jako útěk, jako iniciační obřad i jako hrdinský čin.

V posledních dvaceti letech se stále častěji prosazují takové koncepty, které si všímají i dočasné migrace a kalkulují s možností, že migrace je pro řadu osob spíše reakcí na situaci ve zdrojových zemích než v zemích cílových. Příčinou migrace nemusí být, že zdrojové země jsou chudé a cílové jsou bohaté, ale že daný konkrétní migrant je ve zdrojové zemi v málo prestižním postavení. Neodchází proto, aby zbohatl nebo lépe investoval svoji pracovní sílu, ale aby získal společenskou prestiž ve zdrojové zemi. Tuto stránku migrace řeší koncept relativní deprivace. Právě s tímto konceptem je užitečné u migrací ve středoevropském prostoru kalkulovat. Oded Stark a J.

Edward Tylor v rámci tohoto konceptu zavádějí pojem referenční skupina, který označuje skupinu osob, s nimiž migrant porovnává svoji pozici ve společnosti (Stark–Tylor 1991). Autorům se samozřejmě s tímto konceptem nepracuje snadno, protože nyní přichází zásadní otázka, jak kvalitu postavení ve skupině měřit a kdo je rozhodujícím měřítkem. Na konceptu je též důležité, že zohledňuje nejen postavení jednotlivce, ale i postavení rodiny, která si migrací v některých oblastech života může pohoršit, v jiných polepšit.

Důraz na rodinné strategie je v současných přístupech k migracím důležitou inovací. Je signálem, že si teoretici migrace začali všimnout, z jakých zemí imigranti přicházejí. První podstatnou otázkou, kterou je třeba si položit, je, jaký hodnotový systém v dané zemi dominuje, jakou hodnotu má v tomto systému hmotné bohatství, jakou hodnotu má čest a důstojnost, jakou hodnotu má pevnost ve víře a jakou hodnotu rodina. Váhu rodinného rozhodování reflektuje zejména koncept předpokladu rodinných rozhodnutí, jehož průkopníkem se stal Jakob Mincer, který studoval migrace z čínských komunit (Mincer 1978). Jak uvidíme v následujících textech, tento model lze velmi dobře ve středoevropském prostoru aplikovat.

Rodinné ekonomické strategie berou v úvahu také další koncepty, například nová ekonomie pracovního trhu (Stark, Bloom 1985; Stark 1991).

Při výzkumech etnických uskupení má stále v metodologické výbavě svoje pevné místo teorie sociálních sítí. Výzkumy sociálních sítí se nemusí vždy vázat na migrační skupiny, ale jsou do této oblasti dobře aplikovatelné. V síťových modelech může figurovat větší škála sociálních vazeb než pouze čistě ekonomické nebo rodinné, přestože rodinné v některých síťových modelech převládají. O sítích se hovoří například při popisu jevu zvaného „risk-diverzification model“. Model spočívá v tom, že rodina rozešle své členy do různých destinací a snižuje tím riziko současného ekonomického propadu všech jejích členů (Massey 1990). Takový propad by mohl nastat v případě zaměstnání v jednom podniku nebo společného podnikání například v zemědělství (viz též Drbohlav, Uherek 2007).

Migračními sítěmi se lze zabývat v několika ohledech:

- 1) jako systémy, jež snižují sociální, ekonomickou a emoční investici do samotného aktu migrace;
- 2) jako systémy sociálních vztahů, jež ovlivňují postmigrační chování;
- 3) jako integračními strategiemi jedinců i rozsáhlejších skupin, a to jak v oblasti ekonomické činnosti, tak i dalších interakcí (Light et al. 1989).

Teorie sociálních sítí vysvětluje, proč mají v destinacích s obdobnými podmínkami migrační skupiny různá složení. Říká, že existence migračních sítí může potenciální migranty nejen přitahovat, ale též odpuzovat. Migrační sítě mají limitovanou životnost. Light, Bhachu a Karageorgis (1989) ukazují, že jejich přítomnost může v cílovém prostoru krátkodobě zvýšit nezaměstnanost a způsobit další sociální problémy. Po čase migrační sítě odumírají, nebo se přesouvají jinam a v cílovém prostoru nastává situace nikoli nepodobná té, jež existovala před vznikem migrační sítě. Mohou však nastat případy, kdy existence migračních sítí v daném cílovém prostoru zvýší prosperitu regionu nebo přiláká investory a tak se síť podílí i na pozitivních změnách ekonomiky (Drbohlav, Uherek 2007).

Migračních konceptů, teorií a předpokladů, kterými se snaží badatelé uchopit specifika migračních toků, je samozřejmě mnohem více a zde byly zmíněny pouze ty, které se v současné době snaží flexibilně reagovat na stávající situaci a mohou být dobrým analytickým nástrojem pro popis situace v migračních systémech spojujících středoevropský region se zdrojovými zeměmi.

**

Vedle migračních teorií, modelů a konceptů je třeba ještě zmínit koncepty postmigračního chování imigrantů neboli integrační, či adaptační. V oblasti zobecnění postmigračního chování nesledujeme tak bouřlivý vývoj jako v oblasti migrační teorie. Již od počátku 20. století je však reflektováno, že včleňování do majoritní společnosti může mít řadu podob a že z hlediska majoritního obyvatelstva nemusí být vždy úspěšné. Zajímavým dokladem dobového teoretického myšlení jsou například asimilační zákony Sarah E. Simons z roku 1901. Je v nich vyjádřen názor, že nikoli jednota krve, ale hodnot a

ideálů vytváří jednotlívý národní celek. V asimilačních zákonech Sarah E. Simons uvádí:

1. Čím větší je množství kontaktních bodů mezi rasami, tím je rychlejší asimilace a naopak.
2. Pokud se skupiny liší kulturní úrovní, kulturně vyšší prvky převládají nad nižšími, a to i v případě, že vyšší kulturní elementy se nacházejí u skupiny porobené.
3. Čím jsou si kultury bližší, tím větší budou vzájemné kontakty.
4. Čím jsou si dva prvky v celku podobnější, tím spíše bude jejich vzájemný vztah bližší reciprocitě.
5. Čím je vědomí rasové odlišnosti větší, tím je větší resistance vůči asimilaci. (Simons 1901: 807).

Již v první polovině 20. století se badatelé snažili lokalizovat stádia, jakými asimilace prochází. Rozšířenou variantou bylo, že se jednotlivé etapy v případě skupinového přizpůsobování vázaly generačně. Zpočátku se předpokládalo, že každá následující generace imigrantů oslabuje svůj vztah k zemi původu. Později, přibližně od 70. let 20. století, se začaly brát v úvahu revivalistické tendence, kdy generace vnuků, či pravnuků imigrantů opět posiluje svůj vztah k zemi původu prarodičů – hledá své kořeny. Další variantou bylo, že existují měřitelné stupně přizpůsobení, jako například akomodace, základní přizpůsobení společnosti v cílovém prostoru, při němž se nemění etnokulturní profil skupiny, následně částečná a dále úplná asimilace. Jednotlivé fáze přizpůsobení mohly být konceptualizovány také jako překonávání kulturního šoku, po němž následovala bojová fáze namířená proti majoritní společnosti a následná konformizace atd.²³

Asimilačními koncepty se inspirovala již chicagská škola a antropologové rozvíjející koncept akulturace, který ještě výrazněji akcentoval kulturní homogenizaci bez nutného splynutí skupin v kontaktu. Při precizování konceptu akulturace se již začíná v širší míře kalkulovat, že výsledky procesu přizpůsobování jiné kultuře mohou být různorodé. V Memorandu studia akulturace Robert Redfield, Ralph Linton a Melville Herskovits uvádějí tři varianty akulturace:

²³ Podrobněji Šatava 1989: 61-68.

- akceptance, kdy proces akulturace ústí v přijetí nových kulturních vzorců a hodnot;
- adaptace, kdy jsou cizí prvky kombinovány s prvky původními a vzniká nová, lépe fungující kulturní mozaika;
- negativní odezva ústící v kontra akulturaci (Redfield, Linton Herskovits 1936: 152).

Variantní vyústění akulturačních procesů předpokládal také Emory S. Bogardus. S ohledem na utváření mocenských vztahů uvažuje tak zvanou slepou akulturaci, která nastává prostě tím, že dvě kulturně diferencované skupiny žijí vedle sebe a vzájemně na sebe mimoděk hodnotově působí. Dalším typem je vnucená akulturace, při níž jedna skupina druhé implantuje hodnoty a normy násilím. Třetím typem je pak dobrovolná, jak říká Bogardus, demokratická akulturace, která vychází z vědomého přejímání hodnot jedné kultury od druhé z toho důvodu, že se obě kultury navzájem respektují a oceňují. Takový typ kulturního transferu ústí do kulturního pluralismu (Bogardus 1949).²⁴

Problematicke selhání akulturačních procesů věnovali pozornost George Devereux a Erwin Loeb. Jejich koncept „antagonistic acculturation“ vychází z poznatku, že transfer kulturních hodnot nemusí váznout jen kvůli neochotě kulturní hodnoty přijímat, ale také se o ně dělit. V jejich textu se též vyskytuje teze, že nové hodnoty, které akulturovaná skupina odmítá, mohou například narušovat její dosavadní sociální strukturu a nemohou se stát její integrální součástí (Devereux, Loeb 1943).

Z metodologického hlediska je zajímavý text, který akulturaci věnoval Melford E. Spiro pod názvem *The Acculturation of American Ethnic Groups*, kde uvažuje jako jeden z indikátorů akulturace sociální mobilitu. Předpokladem k sociální mobilitě je přijetí symbolů majoritní společnosti. Akulturace je tudíž ve velké míře právě osvojením si symbolů a významů. Sociální mobilita je ovšem nebezpečím pro etnickou skupinu, která procesem akulturace prochází. Narušuje její kohezi a solidaritu, proto skupina procházející

²⁴ Konceptuálně je Bogardově typu dobrovolné akulturace blízká Eatonova „controlled acculturation“, která je opět vědomým přebíráním hodnot jiné kultury, aniž by docházelo ze strany dominantní kultury k nějakému násilí (Eaton 1952)

procesem akulturace může zaujímat proti mobilitě obranářské postoje. Spiro staví do protikladu etnické komunity a třídní společnost. Třídní společnost je společností sociální mobility a stát se subjektem sociální mobility znamená naučit se zacházet s třídními symboly. Akulturační proces zde neprobíhá v rámci skupin s různou kulturou, nýbrž na jedné straně stojí etnická skupina a na druhé sociálně stratifikovaná společnost (Spiro 1955).

Někdejší asimilační teorie ústící do nejrůznějších typů konformismu migrační skupiny vůči majoritní společnosti, případně do představy o společnosti typu „melting pot“²⁵ byly zejména v 60. až 90. letech 20. století nahrazeny sofistikovanějšími modely, v nichž se předpokládá zesílení pocitu sounáležitosti s krajanskými skupinami v postmigračním období v cílové zemi a různé kombinace občanské konformity s přežívajícími sentimenty etnické sounáležitosti. Průkopnickou prací tohoto typu byl zejména text Nathana Glazera a Daniela P. Moynihana *Beyond the Melting Pot*, který je vytvořen na základě studia černochů, Portoričanů, Židů, Italů a Irů v New Yorku (Glazer, Moynihan 1970).

Zkušenosti s praktickými selháními akulturačních a asimilacionistických modelů a s rozšířením etnicko-revivalistických hnutí vedly ke vzniku multikulturních a zejména situacionistických modelů, kdy je s členy migračních skupin jejich postavení ve společnosti cílové země vyjednáváno a na základě tohoto vyjednávání jsou jim připisovány, nebo odebírány atributy kolektivní sounáležitosti. Vlivná je v této oblasti zejména Barthova teorie etnických hranic (Barth 1969) nebo Eriksenovy přístupy publikované v knize *Etnicita a nacionalismus* (1993). Tito autoři kalkulují s dlouhodobými kulturními kontakty jinoetnických skupin, aniž by mezi nimi docházelo k asimilačním procesům.

Paralelně s úvahami o asimilaci a akulturaci se od poloviny 20. století rozvíjel koncept integrace. Zajímavé texty k tématu kulturní integrace publikoval Werner S. Landecker. Při řešení tématu integrace a sociální

²⁵ Mezi osobnosti rozvíjející asimilační teoretickou základnu patřili William Isaac Thomas, Robert Ezra Park, Ernest Burgess i teoretici akulturačních modelů, jakými byli již zmíněni Ralph Linton, Robert Redfield a Melville Herskovits.

koheze reflektuje, že sociální integrace může mít řadu podob. Při nejmenším se může jednat o integraci kulturní, normativní, komunikativní a funkční (Landecker 1950–51; 1952). Podobně se paralelně rozvíjí i koncept adaptace, jehož výhodou je, že může zohledňovat širší biologické spojnice a současně připouští velmi širokou variabilitu adaptačních vzorců.

Otázkou, která je dlouhodobě v centru pozornosti sociologické a antropologické obce, je časový průběh akulturačních, asimilačních, integračních či adaptačních procesů. Ve výzkumech společenských vědců jsou sice dlouhodobě zohledňovány generační modely, tyto modely však lze jen obtížně spojovat s představami měření sociálního začlenění. Přibližně do poloviny 20. století se uplatňovaly zejména lineární modely průběhu akulturace, asimilace či integrace. Druhé generaci je pak věnována zvýšená pozornost od počátku 90. let 20. století. Sledovány jsou nejen otázky sociálních neúspěchů, ale i nepředpokládaných úspěchů druhé generace a jejich determinant, kterými jsou jak příznivé vnější ekonomické podmínky, tak průběh integrace. Zajímavé je například tvrzení, že v kanadském prostředí často dosahuje druhá generace výraznějších úspěchů než první a třetí (Boyd, Grieco 1998).

Literatura

Barth, F. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown and Company.

Bogardus, E. S. 1949. Cultural Pluralism and Acculturation. *Sociology and Social Research* 34: 125–129.

Boyd, M.; Grieco, E. M. 1998. Triumphant Transitions: Socioeconomic Achievements of the Second Generation in Canada. *International Migration Review* 32, 4: 853–876.

Devereux, G.; Loeb, E. M. 1943. Antagonistic Acculturation. *American Sociological Review* 8: 133–147.

Drbohlav, D.; Uherek, Z. 2007. Reflexe migračních teorií. *Geografie. Sborník České geografické společnosti* 112, 2: 125–141.

- Eaton, J. 1952. Controlled Acculturation. A Survival Technique of the Hutterites. *American Sociological Review* 17: 331–340.
- Eriksen, T. H. 1993. *Ethnicity and Nationalism. An Anthropological Perspective*. London: Pluto Press.
- Fawcett, J., T. 1989. Networks, Linkages and Migration Systems. *International Migration Review* 23: 671–680.
- Glazer, N.; Moynihan, D. P. 1970. *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge (MA): The MIT Press.
- Grenz, S. 1997. *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů.
- Jennissen, R. 2005. *Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe: Population Stories*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Landecker, W. S. 1950–1951. Types of Integration and Their Measurement. *American Journal of Sociology* 56: 332–340.
- Landecker, W. S. 1952. Integration and Group Structure: An Area for Research. *Social Forces* 30, 4: 394–400.
- Light, I.; Bhachu, P.; Karageorgis, S. 1989. Migration Networks and Immigrant Entrepreneurship. In: *Institute for Social Research* 5, 1. Los Angeles, University of California.
- Massey, D. S. 1990. Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index* 56, 1: 3–26.
- Massey, D. S. et al. 1993. Theories of International Migration. A Review and Appraisal. *Population and Development Review* 19: 431–466.
- Mincer J. 1978. Family Migration Decisions. *Journal of Political Economy* 86, 5: 749–773.
- Ravenstein, E. G. 1885. The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London* 48, 2: 167–235.

- Ravenstein, E. G. 1889. The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society* 52, 2: 241–301.
- Redfield, R.; Linton, R.; Herskovits, M. J. 1936. Memorandum for the Study of Acculturation. *American Anthropologist*, New Series 38, 1: 149–152.
- Simons, S. E. 1901. Assimilation I. *The American Journal of Sociology* 6, 6: 790–822.
- Spiro, M. E. 1955. The Acculturation of American Ethnic Groups. *American Anthropologist*, New Series 57, 6: 1240–1252.
- Stark, O. 1991. *The Migration of Labor*. Cambridge (MA), Basil Blackwell.
- Stark, O.; Bloom, D. E. 1985. The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review* 75: 173–178.
- Stark, O.; Taylor, J. E. 1991. Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation. *The Economic Journal* 101, 408: 1163–1178.
- Šatava, L. 1989. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha, Univerzita Karlova.
- Taylor, J. E. 1992. Remittances and Inequality Reconsidered. Direct, Indirect, and Intertemporal Effects. *Journal of Policy Modeling* 14: 187–208.
- Zlotnik, H. 1992. Empirical Identification of International Migration Systems. In: Kritz, M. M.; Lim, L. L.; Zlotnik, H. (eds) *International Migration Systems – A Global Approach*. Oxford, Clarendon Press.

Imigrace do České republiky a rodiny cizinců

Zdeněk Uherek, Milada Horáková, Tereza Pojarová, Zuzana Korecká

Úvod

Cílem tohoto textu je předložit základní empirická data, jež se týkají migrační situace v České republice. Vzhledem k tomu, že se jednotlivými skupinami budou dále zabývat samostatné studie, předkládáme zde jen ten nejzákladnější přehled od vzniku České republiky do současnosti. Z textu vyplývá, že v současné době do České republiky přicházejí cizinci prostřednictvím několika migračních systémů, z nichž ty největší byly vytvořeny mezi Českou republikou a Slovenskem, Českou republikou a Ukrajinou, resp. státy bývalého Sovětského svazu, a Českou republikou a Vietnamem. Vedle toho však přicházejí cizinci z dalších zemí a je zde vytvořen významný migrační systém ve směru z České republiky do západní Evropy, který ale není v této kapitole v centru naší pozornosti.

V textu se nejprve zaměříme na vývoj migrační situace a následně na účel pobytu cizinců. Vzhledem k tomu, že rodinná migrace zde vykazuje výrazné hodnoty a spíše směřuje k integraci do společnosti České republiky, věnujeme jí zvýšenou pozornost. Následuje téma obživných aktivit a naturalizační politiky. V těchto oblastech jsme již velmi struční a snažíme se spíše pouze rámcově naznačit situaci, která je detailně rozpracována v jednotlivých studiích.

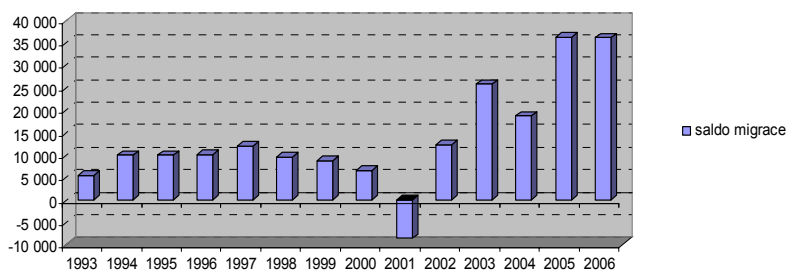
Migrační situace od roku 1993

Od roku 1993, kdy vznikla Česká republika, do roku 1997 docházelo k nárůstu počtu cizinců na jejím území. Jedná se o proces započatý ještě v Československu po roce 1989 a související s liberalizací pracovního trhu, otevřením možností podnikat, většími možnostmi zaměstnávat cizince a s celkovou demokratizací společnosti. Tento proces urychlovala i velká prostupnost státních hranic. Československo nemělo vízovou povinnost se státy rozpadajícího se

Sovětského svazu, s dalšími státy střední Evropy ani s většinou balkánských států. Česká republika se v tomto období projevovala současně jako cílová destinace migrantů, jako země tranzitní a v menší míře i jako země zdrojová. Současně se stala i zemí azylovou.

Migrace osob spojená se změnou trvalého bydliště nabývala po celá devadesátá léta kladných hodnot a výraznější migrační pohyb také ve směru z České republiky jsme mohli zaznamenat jen kolem roku 1993, kdy docházelo k oboustranné výměně obyvatelstva se Slovenskem spojené se vznikem nových samostatných států, České republiky a Slovenské republiky. V letech 1994 až 1998 se pak z pohledu změn trvalého bydliště Česká republika profilovala jako imigrační země. V roce 1997, kdy přistěhovalců 90. let kulminovalo, připadalo z hlediska změny trvalého bydliště na 12 880 přistěhovalých 805 vystěhovalých (Pavlík 2002: 65). V letech 1998–2000 se každoroční přírůstek počtu přistěhovalých nezvyšoval a v roce 2001 bylo dokonce migrační saldo pasivní vzhledem k ekonomické situaci v České republice, snížené absorpci pracovního trhu a vzhledem ke změnám ve vízové politice se státy Společenství nezávislých států.²⁶ Některé změny jsou však také ovlivněny změnami metodiky v evidování migračních pohybů na území České republiky. Od roku 2002 je pak patrné opětovně, s určitými výkyvy rostoucí aktivní migrační saldo. V roce 2005 byla zaznamenána nejvyšší aktivní bilance za celou dobu existence České republiky, a to aktivní saldo ve výši 36 229 osob.

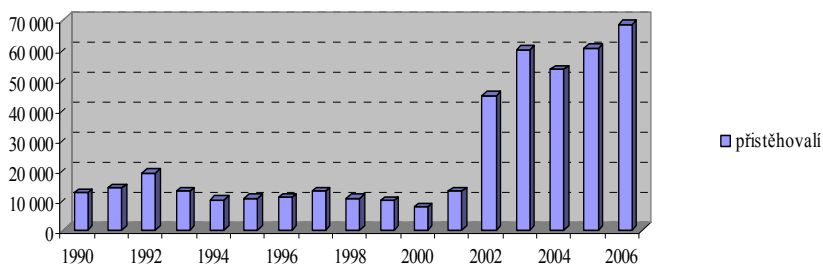
Graf 1. Migrační saldo 1993–2005 (zdroj dat: Český statistický úřad)

²⁶ K výkyvu migračního salda v roce 2001 přispělo, že od 1. 1. 2000 začal platit nový zákon o pobytu cizinců na území ČR (zákon 326/1999 Sb.), který zpřísnil zejména získávání pobytových víz a pracovních povolení.

Uvedená bilance naznačuje každoroční přírůstky počtu cizinců na území České republiky. Na počátku 21. století Česká republika vykazuje charakteristiky imigrační země. Počet přistěhovalých ukazuje následující graf.

Graf 2. Přistěhovalí 1993–2005 (zdroj dat: Český statistický úřad)

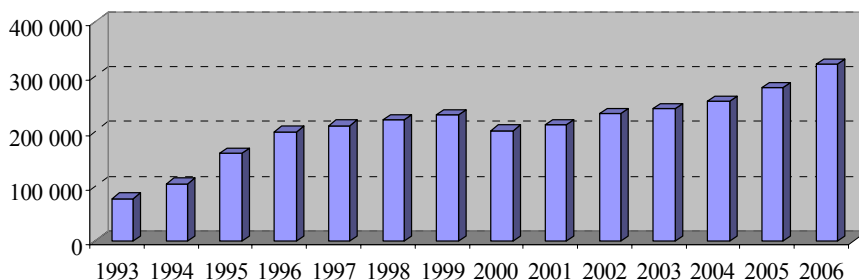
Uvedený graf ukazuje, že každoroční počet přistěhovalých kolísá s hospodářskou situací, se stabilitou státu, ale i s vízovou politikou. Počet přistěhovalých na území České republiky stoupl s přistoupením České republiky do Evropské unie.

Vzhledem k tomu, že se před rokem 1989 na území tehdejšího Československa zdržoval jen relativně malý počet cizinců,²⁷ byl procentuelní nárůst největší na počátku 90. let. Jeho stimulem byl, mimo jiné, i ekonomický vývoj. Jiří Večerník a Petr Matějů o tom v roce 1998 napsali: „Protože je celkové tempo modernizací relativně pomalé, přičemž stejně pomalu roste i kvalifikační náročnost a produktivita práce, projevil se význam lidských zdrojů a jejich kvalifikační úrovně v dynamice produktivity práce a mzdových rozdílech jen zčásti. Přizpůsobení tržním změnám a reorientace na nové trhy vedly k tomu, že české podniky trpící nedostatkem finančních zdrojů na modernizaci, stavěly na komparativní výhodě levné pracovní síly. Celkový ekonomický růst byl tak založen především na intenzitě práce. Tato strategie do určité míry zakonzervovala technologické zaostávání uvedených podniků.“ (Večerník, Matějů 1998: 22).

²⁷ V roce 1989 bylo na území Československa 35 298 legálně pobývajících cizinců.

Počet cizinců v České republice souvisí též s naturalizačními strategiemi státu. Čím je naturalizační politika váhavější (zejména v oblasti udělování občanství), tím dramatičtěji může stoupat počet cizinců na území daného státu. Jejich počet ukazuje následující graf.

Graf 3. Počet cizinců v České republice (zdroj dat: cizinecká policie, Český statistický úřad)

Pobytový status cizinců v České republice se postupně měnil. Česká republika se jednak postupně mění ze země tranzitní a země krátkodobých migrací na zemi cílovou, jednak délka pobytu celé řady imigrantských rodin dnes již umožňuje, aby jim byl udělen trvalý pobyt (viz dále).

V roce 1989 bylo na území tehdejšího Československa 35 298 legálně pobývajících cizinců, z toho 7899 s dlouhodobým pobytem a 27 325 s trvalým pobytem. Do roku 1993 se jejich počet více než zdvojnásobil, a to téměř výhradně díky přílivu cizinců, kteří měli dlouhodobá víza, ale nikoli trvalý pobyt. V roce 1993 zde celkem pobývalo 77 668 cizinců, z nichž dlouhodobý pobyt mělo 46 070 a trvalý pobyt 31 072. V letech 1993–1995 se počet cizinců na víza delší než 90 dní (dlouhodobý pobyt) téměř ztrojnásobil, ale počet cizinců s trvalým pobytem rostl jen zvolna. V roce 1995 pobývalo v České republice 159 207 cizinců, z toho 120 060 na víza nad 90 dní a 38 557 mělo trvalý pobyt. V roce 1997 to bylo již 210 311 cizinců, z nichž 153 516 mělo víza nad 90 dnů a 56 281 trvalý pobyt.

V roce 2000 díky zavedení vízové povinnosti s celou řadou států zejména bývalého Sovětského svazu počet cizinců v České republice nepatrně poklesl. Počet cizinců roste od roku 2001 výrazněji v kategorii trvalých než v kategorii dlouhodobých pobytů. Počet cizinců v kategorii trvalých pobytů se opět přibližuje počtu cizinců v kategorii dlouhodobých pobytů, což by mohlo být signálem, že se cizinecké komunity v České republice stabilizují. K 31. 12. 2006 Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR evidovalo na území České republiky 321 456 cizinců, z nichž 139 185 mělo trvalý pobyt a 182 271 dlouhodobý pobyt. Dále bylo v České republice Odborem azylové a migrační politiky MV ČR k 31. 12. 2006 registrováno 1887 cizinců s platným azylem.²⁸

Tabulka 1. Počet povolení k pobytu cizinců (zdroj dat: Cizinecká a pohraniční policie, skupina analytiky ŘS CPP PČR, ČSÚ. Stav k 31. 12. daného roku uvedeného v prvním sloupci tabulky)

Rok	Počet povolení k trvalému pobytu	Počet povolení k dlouhodobém u pobytu a víza nad 90 dnů	Bez státní příslušnosti	Povolení k pobytu celkem	Obyvatelstvo ČR k 31. 12.
1993	31 072	46 070	526	77 668	10 334 013
1994	32 468	71 230	654	104 352	10 333 161
1995	38 557	120 060	590	159 207	10 321 344
1996	45 837	152 767	548	199 152	10 309 137
1997	56 281	153 516	514	210 311	10 299 125
1998	63 919	155 836	432	220 187	10 289 621
1999	66 754	162 108	–	228 862	10 278 098
2000	66 891	134 060	–	200 951	10 266 546
2001	69 816	140 978	–	210 794	10 269 436
2002	75 249	156 359	–	231 608	10 203 269
2003	80 844	159 577	–	240 421	10 211 455
2004	99 467	154 827	–	254 294	10 220 577
2005	110 598	167 714	–	278 312	10 251 079
2006	139 185	182 271	–	321 456	10 287 189

Poznámka: občané EU/EHP + Švýcarska mají povolení k přechodnému či trvalému pobytu, ostatní cizinci (z třetích zemí) mají: vízum nad 90 dnů (pobyt do jednoho roku), dlouhodobý pobyt (delší než 1 rok) a trvalý pobyt.

²⁸ Citováno dle údajů Českého statistického úřadu.

I když počet cizinců na území České republiky kontinuálně roste, jejich procentuální zastoupení dosud nedosahuje takových hodnot jako v nejméně vyspělých zemích Evropské unie. Podíl cizinců činí přibližně 3 % obyvatel České republiky, zatímco v některých dalších členských státech EU zaujímají cizinci 8 %–9 % populace státu.

Přesto, že v posledních letech přibývá zejména cizinců, kteří se v České republice usazují natrvalo, platí i o České republice teze Johna Salta, že střední Evropa je typická velkým množstvím krátkodobých přeshraničních migrací (Salt 2001: 1).

V souvislosti se zvýšenou migrací na území České republiky se zvýšila v průběhu 90. let 20. století i nelegální migrace. Podle údajů Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie ČR v roce 2005 registrovalo Ministerstvo vnitra ČR v souvislosti s nelegální migrací na území ČR 27 391 osob, z toho 10 695 osob v kategorii nelegální migrace přes státní hranice ČR a 16 696 cizinců v kategorii nelegální migrace-porušování pobytového režimu.

Každá imigrační země má specifické složení imigračních skupin, které se vytvořilo díky geografické poloze, historickým podmínkám a ekonomické situaci ve státě. V České republice existují silné imigrační skupiny především ze sousedních států a dále ze států bývalého Sovětského svazu. Důvodem je jednak geografická blízkost, jednak jazyková příbuznost, a v některých případech též předchozí dlouhodobé kontakty. Každá z cizineckých skupin zaujímá poněkud odlišné místo na trhu práce, resp. v oblasti ekonomické činnosti v České republice. Státní příslušnost členů největších cizineckých skupin přibližuje následující tabulka:

Tabulka 2. Největší cizinecké skupiny na území České republiky podle státního občanství k 31. 12. 2006 (zdroj dat: Český statistický úřad)

Státní příslušnost	Trvalý pobyt	Dlouhodobý pobyt	Celkem
Ukrajina	25 408	77 186	102 594
Slovensko	22 472	35 912	58 384
Vietnam	30 538	10 241	40 779
Polsko	11 320	7 574	18 894
Rusko	8 896	9	18 562
Německo	4 220	5 889	10 109
Moldavsko	1 227	4 971	6 198
Bulharsko	2 781	1 854	4 635
USA	2 275	1 937	4 212
Čína	2 223	1 930	4 153

Jednotlivé cizinecké skupiny v závislosti na obživných aktivitách a pobytových stavech volí i odlišné integrační strategie. Ukrajinské komunity jsou vytvořeny relativně často migrací dočasnou, frekventovaněji se jedná o samostatně migrující osoby, které předpokládají investování vydělaných prostředků ve zdrojové zemi. Tím se odlišují od Vietnamců, kterých je v České republice více než o polovinu méně než Ukrajinců, ale jsou zároveň nejpočetnější cizineckou skupinou s trvalým pobytem v České republice. Na rozdíl od pendlerství, sezónní nebo dočasné migraci charakteristické pro Ukrajince, se u Vietnamců velmi často jedná o řetězovou migraci, kdy za živitelem rodiny přijíždí nukleární rodina, nebo si jednotlivý imigrant v České republice nachází partnera / partnerku. Jak z tabulky vyplývá, z hlediska pobytového statusu i existenčních strategií jsou v podobném postavení jako Ukrajinci Moldavané. Naopak podobné charakteristiky jako Vietnamci vykazují Číňané.

Specifickou kategorií cizinců na území České republiky jsou žadatelé o azyl a azylanti. Pro Českou republiku byl pro období druhé poloviny 90. let 20. století až do roku 2004 typický velký počet žadatelů o azyl oproti počtu udělených azylů. Také složení žadatelů o azyl a azylantů se lišilo. V tomto textu se budeme zabývat pouze azylanty, kteří setrvávají na území České republiky často déle než pět let.

V období 1990–únor 2007 Československo, resp. Česká republika, udělila azyl celkem 3129 žadatelům. Na počátku 90. let 20. století byl největší počet pozitivních rozhodnutí o udělení azylu předáván občanům Rumunska, kteří opouštěli svou zemi často z náboženských důvodů. Dalšími výraznými skupinami byli na počátku 90. let občané Vietnamu a bývalého Sovětského svazu. Přibližně od poloviny 90. let jsou důležitou skupinou mezi azylanty občané Arménie a Ruska (Čečenci), na konci 90. let 20. století začali dostávat frekventovaně azyl Afghánci a zejména Bělorusové. Kontinuálně jsou výraznou skupinou mezi žadateli o azyl Ukrajinci, u menší části z nich jsou jejich žádosti shledány jako oprávněné. V roce 2006 byl největší počet pozitivních rozhodnutí o udělení azylu doručen občanům Běloruska (66), dále Ruska (51), Kazachstánu (31) a Ukrajiny (31). Deset států, jejichž občanům byl v období 1990–únor 2007 udělen azyl nejčastěji, je uvedeno v následující tabulce:

Tabulka 3. Udělení azylu v období 1990 – únor 2007 (zdroj dat: Ministerstvo vnitra ČR)

Stát	Počet kladných rozhodnutí o udělení azylu
Rumunsko	474
Rusko	338
Afghánistán	280
Bělorusko	276
Arménie	196
Bývalý SSSR	175
Vietnam	164
Ukrajina	126
Irák	119
Kazachstán	76

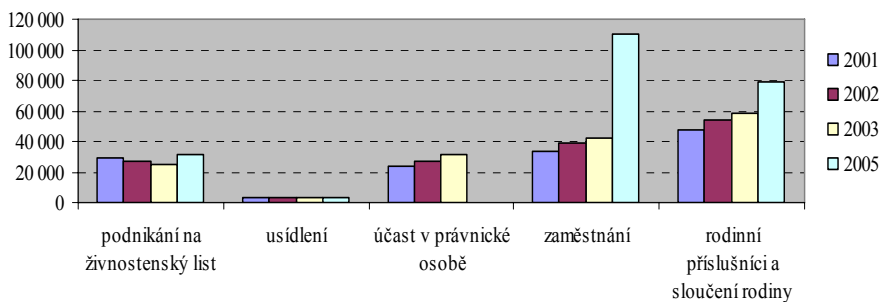
Azylanti jsou poměrně různorodou skupinou, mezi níž je celá řada osob s vysokoškolským vzděláním a specifických povolání. Azylanti velmi často trpí zdravotními problémy.

Účel pobytu cizinců

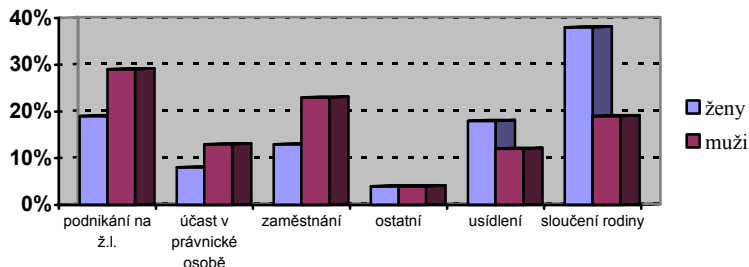
Nejčastějším účelem pobytu cizinců v České republice je zaměstnání. Na druhém místě se vyskytuje sloučení rodiny a na třetím je podnikání na živnostenský list. Jak uvádí Milada Horáková, počet osob pobývajících v České republice za účelem zaměstnání, sloučení rodiny a studia vzrostl zejména po vstupu do EU (Horáková 2006: 12). Následující graf ukazuje vývoj účelů pobytu cizinců na území České republiky v letech 2001–2005.

Obecně lze konstatovat, že rozložení účelů pobytu cizinců za období 2001–2005 si až na vzrůst poměru pobytu za účelem zaměstnání v roce 2005 (vůči ostatním účelům pobytu) zachovává poměrně stabilní ráz. Proměnlivost naznačí až detailnější pohled na vztah jednotlivých účelů pobytu a kategorií dle pohlaví, státního občanství cizinců a typu pobytového statusu.

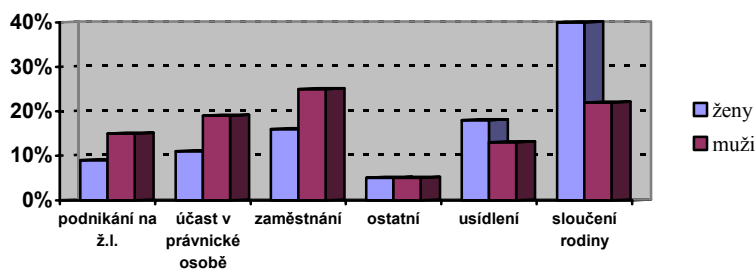
Graf 4. Vývoj nejčastějších účelů pobytů cizinců v České republice 2001–2005 (zdroj dat: cizinci v České republice, ČSÚ, 2002–2006)

Graf 5. Cizinci s délkou pobytu nad 1 rok v ČR podle pohlaví a účelu pobytu k 31. 12. 2000 (pramen: ČSÚ)

Graf 6. Cizinci s délkou pobytu nad 1 rok v ČR podle pohlaví a účelu pobytu k 31. 12. 2003 (pramen: ČSÚ)

Z výše uvedených grafů je patrné, že za období 2000–2003 (pro následující období tyto ukazatele dosud nebyly zveřejněny) je u migrujících žen dominující (cca 40 %) pobyt za účelem sloučení rodiny, zatímco u migrantů mužského pohlaví převažuje pobyt za účelem ekonomických aktivit.

Jisté rozdíly v účelech pobytu byly zaznamenány také ve vztahu ke státnímu občanství cizinců. U migrantů z Ukrajiny stejně jako u cizinců s ruským státním občanstvím byl nejčastěji zjištěn pobyt za účelem podnikání (účasti v právnické osobě), přičemž sledujeme-li v rámci těchto podskupin genderové hledisko, potvrzují se výsledky předchozích dvou grafů – tedy převládající rodinné motivy

migrujících žen. U cizinců se slovenským státním občanstvím byl zaznamenán převažující pobyt za účelem zaměstnání, a to jak u mužů, tak u žen (u žen následován pobytem za účelem sloučení rodiny). Stejnou tendenci vykazují také mužští občané Polska, avšak u polských občanek výrazně (84 %) převažuje pobyt za účelem sloučení rodiny. Mezi nejčastější účel pobytu cizinců s vietnamským občanstvím pak patřil pobyt za účelem podnikání na živnostenské oprávnění. Těsně následoval pobyt za účelem usídlení a sloučení s rodinou (Zdroj: CPP ČR, data k 31. 12. 2003).

Kategorie účelu pobytu úzce souvisí s povolením k pobytu a tedy i typem pobytového statusu cizince. U osob s trvalým pobytem byl zaznamenán převažující pobyt za účelem sloučení rodiny (71 %) následovaný pobytem za účelem usídlení (26 %). Cizinci s ostatními typy pobytu (dlouhodobý, na vízum nad 90 dnů) vykazovali jako převažující účel zaměstnání (65 %) následovaný podnikáním na živnostenské oprávnění (18 %) (Zdroj: CPP ČR, data k 31. 12. 2005).

Na konci roku 2005 mělo účel pobytu sloučení rodiny 56 % bydlících občanů Polska (ženy 73 %), 41 % bydlících občanů Vietnamu (ženy 44 %), 29 % bydlících občanů Ruska (ženy 33 %), 27 % bydlících občanů Slovenska (ženy 36 %), 14 % bydlících občanů Ukrajiny (ženy 24 %). V případě bydlících občanů Polska a Vietnamu se jednalo o nejčastější účel pobytu, v případě bydlících občanů Slovenska a Ruska to byl druhý nejčastější účel pobytu za zaměstnáním²⁹. Z uvedeného je zřejmé, že se slučování rodin stává v České republice stále významnějším důvodem pro imigraci cizinců.

Rodiny (domácnosti) cizinců³⁰

K popisu situace v oblasti rodinného života cizineckých komunit jsou v současné době k dispozici pouze obecná statistická data. Podle sčítání lidu z roku 2001 měla ČR celkem 10 230 060 obyvatel, z toho 10 080 507 (98 %) občanů ČR a 149 553 cizinců (pouze tři čtvrtiny

²⁹ Život cizinců v ČR, ČSÚ 11 18-06.

³⁰ Za data a komentáře k datům v této kapitole, jejichž zdrojem je Český statistický úřad, velice děkujeme pracovníci této instituce Ing. Bohdaně Holé.

z celkového počtu cizinců s platným povolením k pobytu v ČR v roce 2001). Sčítání lidu v roce 2001 zjistilo 4 216 tis. hospodařících domácností, z nichž 2 803 tis. bylo rodinných censových domácností. Mezi nimi bylo 1 445 tis. párů s dětmi.

V 98 % domácností s dětmi měli všichni členové státní příslušnost ČR. Celkem 23 tis. domácností s dětmi bylo smíšených (1,6 %), což znamená, že alespoň jeden člen domácnosti měl státní občanství České republiky a pouze ve 187 domácnostech s dětmi měli všichni členové domácnosti jiné nežli české státní občanství (0,01 %) ³¹.

Tabulka 4. Hospodařící domácnosti podle státní příslušnosti členů a podle typu hospodařící domácnosti (pramen: Sčítání lidu)

Typ hospodařící domácnosti	Hospodařící domácnosti celkem	HD se stejnou státní příslušností všech členů			HD s rozdílnou státní příslušností členů	
		Česká republika	Země EU 15*	Ostatní	alespoň jeden člen s českou státní příslušností	žádný člen s českou státní příslušností
Hospodařící domácnosti úhrnem	4 216 085	4 125 405	3 716	49 038	43 499	427
Hospodařící domácnosti o jedné CD – nerodinná CD	1 359 455	1 327 171	2 995	27 938	1 317	34
– jednočlenná domácnost	1 276 176	1 246 912	2 952	26 312	–	–
– žena	709 887	699 186	802	9 899	–	–

³¹ ČSÚ, Census 2001, Tab. č. 73 Hospodařící domácnosti podle státní příslušnosti členů a podle typu hospodařící domácnosti

– muž	566 289	547 726	2 150	16 413	–	–
– vícečlenná domácnost	83 279	90 259	43	1 626	1 317	34
Hospodařící domácnost o jedné CD – rodinná CD	2 803 340	2 747 119	721	14 851	40 258	391
– pár bez dětí	815 926	799 600	320	4 354	11 503	149
– manželský pár	755 854	742 130	268	3 573	9 773	110
– faktické manželství	60 072	57 470	52	781	1 730	39
– pár s dětmi	1 444 571	1 413 831	286	7 261	23 006	187
– manželský pár	1 382 982	1 354 712	271	6 779	21 041	179
– faktické manželství	61 589	59 119	15	482	1 965	8
– osamělý rodič	542 843	533 688	115	3 236	5 749	55
– osamělá matka	457 406	449 986	85	2 599	4 694	42
– osamělý otec	85 437	83 702	30	637	1 065	13
Hospodařící domácnosti o dvou a více CD	53 290	51 115	-	249	1 924	2

* Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Itálie, Irsko, Lucembursko, Německo, Nizozemí, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie;

Další údaje, jež mohou posloužit coby základ pro studium rodin cizinců, poskytují záznamy o věkové struktuře a rodinném stavu zde žijících cizinců.

Tabulka 5. Cizinci pobývající v ČR podle rodinného stavu a pohlaví (výčet nezahrnuje kategorii cizinců s vízem nad 90 dní a azylantů) k 31. 12. 2006 (výčet zahrnuje trvalé pobyty a dlouhodobé pobyty nad 1 rok)

(pramen: ČSÚ, samostatné oddělení specifických statistik, výpočet VÚPSV Milada Horáková)

Rodinný stav	Muži	%	Ženy	%	Celkem	%
celkem	175 927	100,00	118 461	100,00	294 388	100,00
svobodní	69 354	39,42	44 204	37,32	113 558	38,57
ženatí/vdané	93 528	53,16	58 564	49,44	152 092	51,66
rozvedení	10 884	6,19	10 332	8,72	21 216	7,21
ovdovělí	1 023	0,58	4 856	4,10	5 879	2,00
neznámý	1 138	0,65	505	0,43	1 643	0,56

Více než polovina (52 %) cizinců pobývajících v ČR déle než 1 rok je ženatých nebo vdaných. Zhruba 32 % cizinců pobývá v ČR z rodinných důvodů. Více než čtvrtina cizinců, jejichž pobyt je vázán na rodinné účely, je ve věku 0–19 let (26 %), 40 % je ve věku 20–39 let, 26 % je ve věku 40–59 let a 8,3 % je starších 60 let. Zaměříme-li se dále na věkovou charakteristiku členů rodin cizinců, je nejčetněji zastoupena věková kategorie 30–39 let, tedy osoby v produktivním věku (stav k 31. 12. 2006).

Přibližně stejný obraz získáme, pokud sestavíme tabulku cizinců pobývajících v České republice z rodinných důvodů podle věku, pohlaví a skupiny důvodů I a II. Skupina důvodů I znamená, že účel pobytu odpovídá rodinným důvodům v mezinárodní taxonomii (s výjimkou osob ve skupině II, které též spadají do této taxonomie). Ve skupině důvodů II se pak nacházejí osoby „rodinný příslušník EU trvalý“, „rodinný příslušník EU přechodný“, „rodinný příslušník občana ČR trvalý“ bez ohledu na účel pobytu.

Tabulka 6. Rodiny cizinců – podle věku, pohlaví a skupiny důvodů k 31. 12. 2006 (pramen: ČSÚ)

Věková skupina	Celkem I	Ženy I	Celkem II	Ženy II
celkem	70 334	37 734	31 632	16 610
0	804	403	75	39
01–04	3 670	1 798	589	285
05–09	5 391	2 577	892	442
10–14	6 434	3 100	1 085	550
15–19	6 012	3 009	1 435	744
20–24	3 359	2 008	2 122	1 327
25–29	4 977	3 413	4 691	2 708
30–34	7 938	4 850	5 559	2 809
35–39	7 585	3 862	4 101	1 721
40–44	6 096	2 867	2 962	1 262
45–49	4 630	2 245	2 126	1 025
50–54	4 125	2 450	2 185	1 423
55–59	2 987	1 677	1 650	1 116
60–64	1 908	945	858	500
65–69	1 497	796	519	245
70–74	1 114	604	359	178
75–79	822	484	210	112
80–84	634	397	148	87
85+	351	249	66	37

Z následující tabulky odvozujeme, že osoby pobývající v České republice za účelem pobytu spadajícího do kategorie I a II tvoří převážně manželské páry a úplné nukleární rodiny s dětmi. Osob ovdovělých a rozvedených je výrazně méně, v kategorii registrovaných partnerství jsou pouze jednotlivci a nacházejí se pouze v kategorii II.

Tabulka 7. Rodiny cizinců – podle rodinného stavu, pohlaví a skupiny důvodů k 31. 12. 2006 (pramen: ČSÚ)

Rodinný stav	Celkem I	Ženy I	Celkem II	Ženy II
celkem	70 334	37 734	31 632	16 610
svobodní	28 366	13 468	6 222	2 851
ženatí/vdani	34 663	19 684	22 084	11 635
rozvedení	4 895	2 554	2 431	1 371
ovdovělí	2 233	1 935	839	730
reg.partn.	0	0	6	0
neznámý	177	93	50	23

Následující tabulka naznačuje určitý stupeň transnacionalismu, existence širokých nadnárodních migračních sítí i rezidenčních sítí cizinců a současně nasměrování migrační atraktivity České republiky, neboť v obou vyčleněných kategoriích se nám prosazují občané shodných státních příslušností, přestože jinak proporčně zastoupeny.

Tabulka 8. Rodiny cizinců – podle státního občanství, pohlaví a skupiny důvodů 31. 12. 2006 (pramen: ČSÚ)

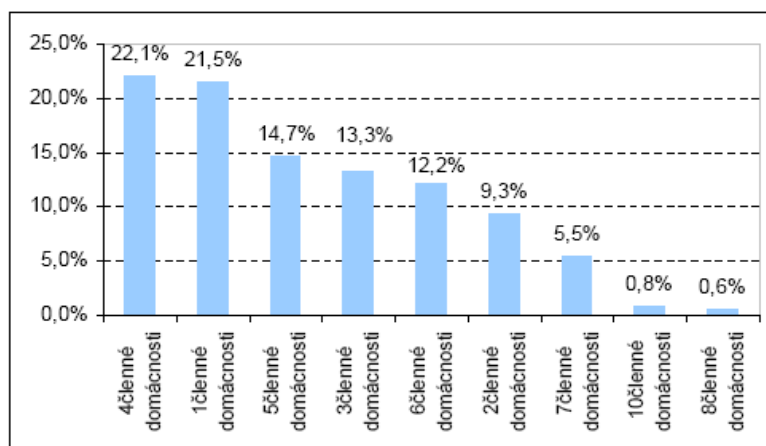
Státní občanství	Celkem I	Ženy I	Celkem II	Ženy II
celkem	70 334	37 734	31 632	16 610
Vietnam	14 986	7 563	3 341	1 276
Ukrajina	13 729	9 068	4 745	3 445
Slovensko	8 446	4 538	8 514	4 848
Ruská federace	5 698	3 325	1 446	938
Polsko	5 363	3 616	4 178	3 204
Německo	2 081	811	1 090	390
Spojené státy	1 535	633	559	151
Bulharsko	1 516	582	559	172
Srbsko a Černá Hora	1 513	541	500	48
Chorvatsko	1 015	419	167	25
ostatní	14 452	6 638	6 533	2 113

Údaje o rodinách cizinců jsou k dispozici teprve od roku 2005. Není tudíž možné sledovat dlouhodobější tendence. Také validita dat není doposud v dostatečné míře prověřena, jedná se proto pouze o data orientační.

Podrobněji je zmapována situace týkající se rodinného života jedné z podskupin zde žijících cizinců, a sice azylantů. Z celkového počtu 1286 azylantů, kteří byli v roce 2005 zařazeni do státního integračního programu, představovali jednotlivci, tedy osoby tvořící samostatnou jednočlennou domácnost, necelou jednu čtvrtinu (21,5 %, tj. 277 osob). Mezi vícečlennými domácnostmi převažovaly domácnosti se čtyřmi členy (22,1 %, tj. 284 osoby). Následovaly domácnosti s pěti

členy (14,7 %, tj. 190 osob), domácnosti se třemi členy (13,3 %, tj. 171 osoba), domácnosti se šesti členy (12,2 %, tj. 156 osob), domácnosti se dvěma členy (9,3 %, tj. 120 osob) a domácnosti se sedmi členy (5,5 %, tj. 70 osob). Osmičlenné a desetičlenné domácnosti nedosahovaly dohromady ani 2 % z celkového počtu azylantů (domácnost s osmi členy 0,6 %, tj. 8 osob a domácnost s deseti členy 0,8 %, tj. 10 osob). Toto rozložení domácností podle počtu členů vystihuje následující graf.

Graf 8. Domácnosti azylantů v roce 2005 (zdroj dat: Ministerstvo vnitra ČR. Převzato z: Uherek Z. a kol. Integrace azylantů a efektivita státního integračního programu)

Jednočlenné domácnosti tvořili častěji samostatní muži než ženy. V roce 2005 žili mezi azylanty sami nejčastěji Bulhaři, Afghánci, Vietnamci a Rusové.

Výzkum rodin azylantů a vlivu rodiny na integraci v Olomouckém kraji v České republice prováděla v letech 2005–2006 Jana Grohmannová, která si jako vzorek pro kvalitativní šetření vybrala 11 případů, 4 jednotlivce a 7 rodin z Bosny a Hercegoviny, Rumunska, Arménie, Afghánistánu a Ruska. Své respondenty a jejich rodiny s přestávkami sledovala přibližně 7 měsíců (Grohmannová 2006). Při zobecnění vyšla z konceptu sociálních sítí a především z dichotomie

silných a slabých vazeb (strong x weak ties), které lze při vytváření sociálních sítí identifikovat.³² Silné vazby lze charakterizovat obdobně jako primární vazby a jsou charakteristické pro vazby v rodinných sítích. Slabé vazby jsou emočně méně výrazné, ale jejich vytvoření hraje při rodinné migraci a pro integraci v cílové zemi klíčovou roli. Studovat vliv rodinných vazeb na integraci do společnosti v cílové zemi znamená tedy do jisté míry při výzkumu rodinné migrace studium vlivu silných vazeb na tvorbu slabých vazeb.

Jana Grohmannová svým výzkumem potvrzuje, že silné vazby a citové zázemí jsou pozitivním integračním prvkem. Naopak odloučenost v hostitelské zemi od rodinného zázemí může brzdit proces integrace. Současně ukazuje, že přítomnost nukleární rodiny v cílové zemi zcela nekompensuje citové strádání imigrantů, neboť jsou často citově navázáni na rozšířené rodiny, jež pro ně v řadě případů představují stejné citové zázemí jako nukleární rodiny. Současně ukazuje, že trvalá nepřítomnost nejbližších příbuzných může být různými formami kompenzována, např. návštěvami, telefonáty či elektronickou poštou.³³ Zároveň upozorňuje, a na příkladech ukazuje, že rodinné zázemí často nemůže vykompenzovat jednotlivcův neúspěch v jiných oblastech života a v případě uzavření se do rodinného kruhu může dokonce vést ke zpomalení procesu adaptace na nové prostředí, jako v případě rumunských velkorodin, které získaly v České republice na začátku 90. let azyl z náboženských důvodů.

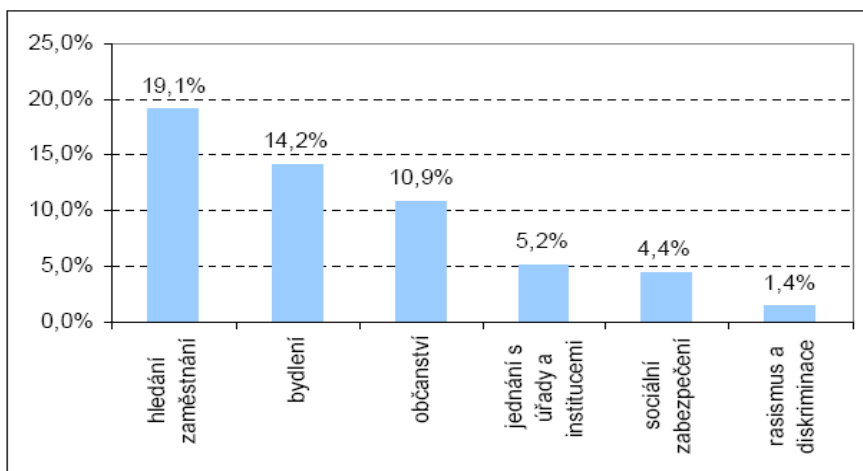
Kvalitativní výzkum Jany Grohmannové mezi azylanty doplňují výsledky dotazníkového šetření, které ukazují, že utváření silných vazeb je naopak často podmíněno vytvořením slabých vazeb – na získání odpovídajícího zaměstnání, bydlení a dalších podmínek k životu. Zajištění základních podmínek k životu se týkalo nejvíce odpovědí vzorku 429 azylantů, jichž se v roce 2005 dotazovali pracovníci Etnologického ústavu AV ČR, jaké největší problémy řeší.

³² Autorka zde metodologicky čerpá především z práce Elizabeth M. Grieco *The Effects of Migration on the Establishment of Networks: Caste Disintegration and Reformation among the Indians of Fiji*. *International Migration Review* 1998, 32, 3: 704–736.

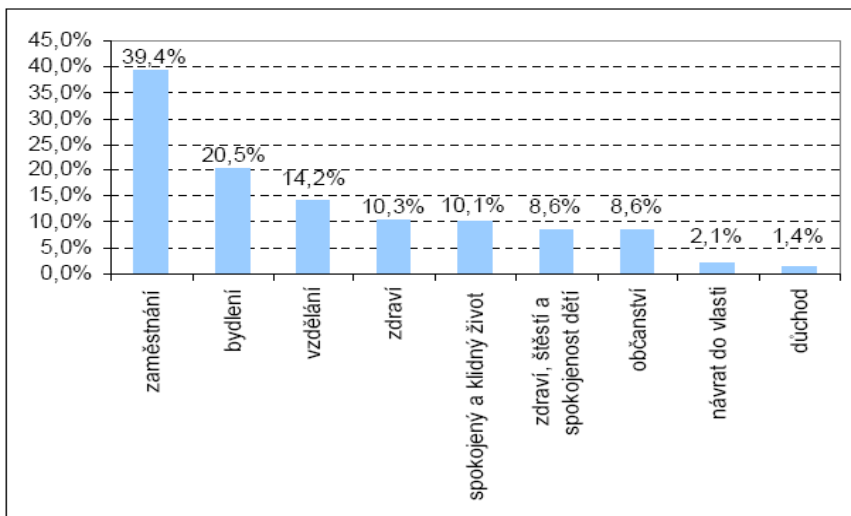
³³ Je relativně časté, že příbuzní azylantů v České republice už také nežijí ve zdrojové zemi, ale například v jiné zemi západní Evropy.

S oblastí stabilizace rodinného života by pak bylo možné spojit i aspirace do budoucna azylantů, kdy celá řada uváděných položek s rodinným životem souvisí (Uherek a kol. 2005).

Graf 9. Azylanti – problémy, s jejichž řešením měli nejvíce potíží. Data z dotazníkového šetření (Uherek a kol 2005: 105)

Graf 10. Azylanti – přání a cíle do budoucna (Uherek a kol 2005: 106)

Azylanti, stejně jako další skupiny cizinců, velmi často nepřijíždějí spolu se svými rodinami, ale jejich rodiny si teprve v České republice podávají žádosti o povolení k dlouhodobému, či trvalému pobytu za účelem společného soužití,³⁴ případně azylanti vytvářejí rodiny nové. O tomto procesu nás informují důvody žádostí o povolení k pobytu předkládané na cizinecké policii. Povolení k trvalému pobytu za účelem společného soužití rodiny je v posledních pěti letech druhým nejčastějším důvodem k udělení povolení k trvalému pobytu. V roce 2004 takto zdůvodňovalo svůj pobyt na území České republiky celkem 71 995 cizinců.³⁵

³⁴ Do zákona 326/1999 Sb. byla v rámci transpozice předpisů EU transponována Směrnice Rady 2003 / 86 / ES ze dne 22. 9. 2003 o právu na sloučení rodiny, která stanoví podmínky pro uplatňování práva na sloučení rodiny se státními příslušníky třetích zemí, kteří oprávněně pobývají na území členských států EU.

³⁵ O povolení k trvalému pobytu za účelem společného soužití rodiny může cizinec požádat na základě § 65a, zákona 326/1999 Sb. Žádost je oprávněn podat cizinec, který je:

- a) manželem cizince s povoleným pobytém,
- b) nezletilým nebo zletilým nezaopatřeným dítětem cizince s povoleným pobytém,
- c) nezletilým nebo zletilým nezaopatřeným dítětem manžela cizince s povoleným pobytém,
- d) nezletilým cizincem, který byl cizinci s povoleným pobytém na území nebo jeho manželu rozhodnutím příslušného orgánu svěřen do náhradní rodinné péče, nebo který byl cizincem s povoleným pobytém na území nebo jeho manželem osvojen

Nejčastěji účel společného soužití rodiny pro povolení k trvalému pobytu uváděli Vietnamci, dále Slováci, Ukrajinci, Poláci a Rusové. 10 nejpočetnějších skupin dle občanství shrnuje následující tabulka.

Tabulka 9. Počet udělených povolení k trvalému pobytu za účelem sloučení rodiny. Důvod pobytu sloučení manželství u cizinců s trvalým pobytem k 31. 3. 2004 (zdroj dat: Cizinecká a pohraniční policie ČR)

Státní občanství	Sloučení rodiny s občanem ČR	Sloučení rodiny s cizincem
Vietnam	3 704	10 843
Slovensko	8 894	1 627
Ukrajina	6 592	4 055
Polsko	9 212	1 625
Rusko	2 212	2 055
Německo	2 069	272
Bulharsko	1 247	612
Srbsko a Černá Hora	880	682
Rumunsko	326	920
USA	963	165

anebo jehož poručníkem nebo manželem jeho poručníka je cizinec s povoleným pobytem na území, pokud se bude péče o nezletilého cizince vykonávat na území,
e) rodičem nezletilého cizince, kterému byl udělen azyl podle zvláštního právního předpisu, nemá-li tento nezletilý cizinec rodiče, je oprávněn žádost podat jiný jeho přímý příbuzný ve vzestupné linii, a není-li takového příbuzného, je žádost oprávněn podat poručník nezletilého cizince,
f) osamělým cizincem starším 65 let nebo bez ohledu na věk cizincem, který se o sebe nedokáže ze zdravotních důvodů sám postarat, jde-li o sloučení rodiny s rodičem nebo dítětem s povoleným pobytem na území.

Z tabulky vidíme, že v jednotlivých skupinách pravděpodobně existují poněkud odlišné partnerské strategie. Občané Vietnamu většinou slučují rodiny s cizinci, zatímco například občané Slovenska žádají o trvalý pobyt, aby sloučili rodinu s občanem České republiky. Tento model je výrazný také u Poláků, Němců a Američanů. Naznačuje to, že relativně velká část cizinců měla pravděpodobně již v minulosti intenzivní kontakty s českým prostředím, přestože lze předpokládat, že část cizinců, která slučuje rodinu s občanem České republiky, ji slučuje s krajany, kteří občanství České republiky již získali. Podle údajů cizinecké policie žilo v roce 2005 na území České republiky ve sloučených rodinách celkem 69 179 cizinců, z toho 69 004 mělo povolení k trvalému pobytu a 175 k dlouhodobému pobytu. V roce 2006 bylo ve sloučených rodinách 78 477 cizinců, z toho 73 306 mělo povolení k trvalému pobytu a 5171 k dlouhodobému pobytu.

Následující tabulka ukazuje situaci podrobněji k 31. 12. 2006 podle kategorií uvedených v cizineckém informačním systému.

Tabulka 10. Rodiny cizinců – přehled kategorií a účelů pobytu evidovaných v Cizineckém informačním systému k 31. 12. 2006

Kategorie	Účel pobytu	Celkem I*	Ženy I
Celkem	Celkem	70 334	37 734
Dlouhodobý	Rodinný (včetně druh-družka)	7 282	4 656
Dlouhodobý	Slouč. rodiny §42 a)	5 159	3 217
Dlouhodobý-rezident v jiném státě EU	Rodinný (včetně druh-družka)	1	1
Přechodný obč. EU	Rodinný (včetně druh-družka)	3 016	1 776
Trvalý obč. 3. státu	Humanitární – příbuzný	270	128
Trvalý obč. 3. státu	Humanitární-příbuzný	15	9
Trvalý obč. 3. státu	Náhradní péče	21	7

Trvalý obč. 3. státu	Náhradní péče §7a	107	48
Trvalý obč. 3. státu	Pobyt po 8 letech §66	574	474
Trvalý obč. 3. státu	Rodinný	116	59
Trvalý obč. 3. státu	Slouč. Rodiny s cizin.	19 615	9 692
Trvalý obč. 3. státu	Slouč. Rodiny s obč. ČR	24 547	12 390
Trvalý obč. 3. státu	Slouč.rodiny s cizincem	298	163
Trvalý obč. 3. státu	Slouč.rodiny s obč. ČR	100	47
Trvalý obč. 3. státu	Sloučení rodiny	1 161	589
Trvalý obč. 3. státu	Sloučení s obč. ČR §65/1/a	933	457
Trvalý obč. 3. státu	Sloučení s občanem ČR	310	128
Trvalý obč. 3. státu	Sloučení s občanem EU	21	13
Trvalý obč. 3. státu – rezident	Důvody dle § 65 odst 1/c	444	219
Trvalý obč. 3. státu – rezident	Pobyt po 8 letech §66	177	128
Trvalý obč. 3. státu – rezident	Sloučení s obč. ČR	57	24
Trvalý obč. EU	Rodinný	4 574	2 620
Trvalý obč. EU	Sloučení s občanem ČR	213	98
Trvalý obč. EU	Sloučení s občanem EU	106	56
Vízový nad 90 dnů	RODINNÝ (včetně druh-družka)	1 205	727
Vízový nad 90 dnů	Sloučení rodiny s cizincem	8	6
Vízový nad 90 dnů	Sloučení rodiny s občanem ČR	4	2

* Jde o počet osob, které získaly dlouhodobý nebo trvalý pobyt za účelem sloučení rodiny

Kvantitativní data naznačují, že jednotlivé cizinecké komunity uplatňují diferencované strategie, jichž se dotýká i vytváření a používání rodinných sítí. Některé komunity kladou větší důraz na rodinné strategie než jiné. V České republice jsou kvalitativními výzkumy zmapovány pouze některé komunity.

Oblastí rodinných strategií u vietnamských imigrantů do České republiky se zabýval Stanislav Brouček. Ve své studii *Hledání důvěry: vietnamské etnikum v prostředí české majoritní společnosti* Stanislav Brouček ukazuje, že přestože Vietnamci obvykle mají v České republice trvalé bydliště, často migranti v první generaci považují pobyt v této zemi za dočasný. Brouček dále dokumentuje, že představa dočasnosti pobytu velmi často Vietnamcům pomáhá vyrovnat se s adaptačními neúspěchy v některých oblastech života. Pokud svoje provizoria stabilizují, tak zpravidla ve prospěch dětí. V oblastech, jež se děti netýkají, naopak dlouhodobě udržují provizorní stav (Brouček 2006).

Součástí strategie dlouhodobého provizoria je u Vietnamců i vytvoření „permanentního migračního mostu“. Stanislav Brouček říká, že část Vietnamců v České republice koncept permanentního migračního mostu naplňuje tak, že přichází do České republiky individuálně a svoji rodinu nechává ve Vietnamu, čímž si nechává dlouhodobě otevřenou možnost rodinu buď přesídlit do České republiky, nebo se po dočasném pobytu v České republice vrátit zpět. Jelikož je však individuální integrace do českého prostředí obtížná, zakládají někteří z nich v České republice novou rodinu (obvykle rovněž s Vietnamkou/cem), aniž by ovšem přestali podporovat původní rodinu ve Vietnamu. Jejich návrat se tím stává jen těžko uskutečnitelný. Přesto o něm Vietnamci i nadále uvažují.

Vedle rodinných vztahů Vietnamci v České republice vytvářejí i rozsáhlé institucionální etnické sítě, jež jim umožňují existovat v České republice v podstatě bez hlubších kontaktů s majoritním obyvatelstvem. Mají své právníky, lékaře, své herny, cestovní kanceláře, svůj tisk.³⁶ Přesto, jak popisuje Veronika Kahlerová (2002), například v západních Čechách využívají pro výchovu svých

³⁶ Podrobněji Martínková Š. v tisku.

dětí „české tety“, au pairs z řad majoritního obyvatelstva, které vytvářejí pro mladou generaci Vietnamců významnou možnost pro integraci do českého prostředí (Kahlerová 2002).

Dalším důležitým tématem, které se v českém prostředí zpracovávalo s ohledem na rodinu a příbuzenské vztahy, byla změna genderových rolí po přesídlení migrantů. Pravděpodobně nejvíce se tato otázka týká muslimských rodin, kdy v prostředí České republiky muži nemohou plnit roli výhradních živitelů rodin a ženy výhradní roli vedení domácnosti. Frekventovaně naopak může nastat situace, že manžel zůstane nezaměstnaný a živitelkou rodiny se stane manželka. V muslimské rodině může tato změna rolí vyvolat tenze. Základní otázkou studie Barbory Drápalové a Ilony Kolářové *Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání* bylo, zda tato pro muslimské rodiny nezvyklá situace nepřispívá ke zvýšenému výskytu domácího násilí, jímž by si muslimský manžel mohl upevňovat svoje postavení v rodině. Tato hypotéza se během terénního výzkumu neverifikovala. V Plzni a okolí, kde se výzkum uskutečnil, se potvrdila základní charakteristika platná pro ČR. Muslimskou komunitu v Plzni reprezentují především muži, kteří v České republice vystudovali vysokou školu, většinou nepraktikují svoji víru důsledně a uzavírají smíšená manželství. Muslimské rodiny v České republice proto mají poněkud odlišný charakter než například v sousedním Německu nebo ve Francii (Drápalová, Kolářová 2003).

Muslimské komunity si v řadě států vytvářejí pevnou sociální síť. Síť tohoto typu jsou mimo jiné také prostředkem systému sociální kontroly, což ne každému muslimovi vyhovuje. Zajímavou komunitu, která programově uniká právě širším rodinným sítím, aby začala nový život založením smíšeného manželství nebo partnerského vztahu, studuje Tereza Hyánková. Její diplomová práce o Kabylech v České republice je zajímavá tím, že Kabylové Českou republiku většinou volili i z důvodu, že zde nejsou rozsáhlé imigrační komunity z Alžírsko jako ve Francii, která je pro Kabyly tradiční destinací. Kabylové, na rozdíl od jiných imigrantů, také do České republiky téměř neimportují dívky ze svých zdrojových oblastí, ale vyhledávají partnerské vztahy s Češkami a dalšími Evropankami, přestože se muslimského způsobu života zcela nezřikají (Hyánková 2004). Práce čtenáři připomíná, že migrace v globální společnosti jsou zpravidla

nikoli konzervativní, ale inovační. Migrant se vydává na cestu, aby svůj život změnil, a nikoli proto, aby svůj způsob života zakonzervoval.

Při šetření problematiky migrace je nutné předpokládat, že se role rodinných sítí v průběhu různých fází integrace do společnosti cílové země mění. Hypotézu tohoto typu ověřovali pracovníci Etnologického ústavu AV ČR při studiu řízených migrací z prostoru bývalého Sovětského svazu. Při řízených migracích v 90. letech 20. století z černobylské oblasti z Ukrajiny a Běloruska a z Kazachstánu, jež byly migracemi rodinnými, docházelo často ještě před migrací k aktivizaci rodinné sítě. Širší rodiny, které před migrací bydlely v různých regionech země původu, se před přesídlením kontaktovaly, snažily se přesídlit do jednoho sídla, nebo ještě lépe do jednoho domu. Svoji cílovou lokalitu, pokud si mohli vybrat, vybírali tak, aby se širší příbuzenská skupina, přátelé nebo známí mohli usídlit společně, často bez ohledu na možnosti zaměstnání, vzdělávání a kulturního vyžití v místě. Vysokoškoláci se tak dostali do malých vesnic, odborníci na určitou specifickou profesi tam, kde ji nemohli využít apod. Tato situace přestala přesídlencům již po roce či dvou vyhovovat a pokoušeli se ji změnit druhotnou migrací. Svě zájmy postupně individualizovali (Valášková, Uherek, Brouček 1997; Uherek, Valášková 2006; Uherek, Valášková, Kužel, Dymeš 2003). Tento proces však nastává pouze u některých skupin. Tam, kde skupiny musí naopak dlouhodobě překonávat překážky při uspořádání svého pobytu v cizí zemi, zůstávají si příbuzenské skupiny dlouho nablízku a vypomáhají si při řešení problémů s integrací do nového prostředí. To je i příklad přibližně dvanácti rodin z jižní Ukrajiny, které žijí v malém pohraničním městě v západních Čechách, jež studovali Kateřina Plochová a Zdeněk Uherek (Plochová 2005).

Obživné aktivity

Skupiny cizinců se na území České republiky liší z hlediska obživných strategií. Občané Slovenska a Polska vstupují na trh práce převážně jako zaměstnanci, Ukrajinci a zejména Vietnamci a Číňané naopak jako podnikatelé. Právě u dvou posledně jmenovaných skupin

lze předpokládat při obživných aktivitách uplatnění rodinných modelů.³⁷

Podle údajů Českého statistického úřadu k 28. 2. 2007 úřady práce evidovaly v ČR 187 973 cizinců, z toho 48 % představovali občané Slovenska (90 522 osob), dále 25 % tvořili občané Ukrajiny (46 596 osob) a 10 % občané Polska (18 729 osob). Zaměstnanost cizinců v České republice kontinuálně stoupá. Rychleji roste počet zaměstnanců než živnostníků. Následující tabulka ukazuje vývoj v poměru zaměstnanců a živnostníků od roku 2000.

³⁷ Podrobněji k této tematice viz například: Drbohlav, Ezzedine-Lukšíková 2004.

Tabulka 11. Ekonomické aktivity cizinců 2000 – 2006 (zdroj dat Český statistický úřad)

Rok	Zaměstnanci	Živnostníci	Celkem
2000	103 647	61 340	164 987
2001	103 652	64 000	167 652
2002	101 179	60 532	161 711
2003	105 738	62 293	168 031
2004	107 984	65 219	173 203
2005	151 736	67 246	218 982
2006	185 075	65 722	250 797

Naturalizační politika

Česká republika teprve postupně formuluje konsistentní imigrační politiku. Z hlediska udělování státního občanství České republiky se však v devadesátých letech 20. století a v prvním pětiletí 21. století zřetelně chovala jako pracovně migrační stát. Udělovala mnohem méně občanství než například Německo, které je v této oblasti známo relativně zdrženlivou politikou. O počtu udělených občanství na 10 tisíc obyvatel informuje následující tabulka.

Tabulka 12. Počet udělených státních občanství cizincům na 10 tis. obyvatel za rok 2003 (zdroj dat: Eurostat)

Stát	Počet udělených občanství
Česká republika	2,1
Německo	18,7
Holandsko	28,0

Pro Francii víme, že na 100 cizinců získává každý rok občanství 4–5.

Podle údajů Českého statistického úřadu bylo v roce 2001 uděleno 6321 státních občanství cizincům, v roce 2002 to bylo 4532 občanství, v roce 2003 to bylo 3410, v roce 2004 byl počet 5020 a v roce 2005 bylo uděleno 2626 občanství.

K nabývání a pozbývání státního občanství České republiky se vztahuje zákon 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, a zákon 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů. Podmínky pro nabývání státního občanství cizinců jsou uvedeny v zákoně 40/1993 Sb.

Zákon 40/1993 Sb. stanoví, že státní občanství České republiky lze udělit fyzické osobě za těchto předpokladů:

- Má-li na území ČR povolen trvalý pobyt po dobu minimálně 5 let a po tuto dobu se na území ČR převážně zdržuje.
- Nabytím českého státního občanství pozbude dosavadní občanství a toto prokáže, nebo prokáže, že dosavadní státní občanství již pozbyla.
- Prokáže čistý trestní rejstřík po dobu 5 let.
- Prokáže znalost českého jazyka.
- Plní povinnosti uložené zákonem o pobytu cizinců a předpisy o veřejném zdravotním pojištění, sociálním zabezpečení, důchodovém pojištění, daních, odvodech a poplatcích.

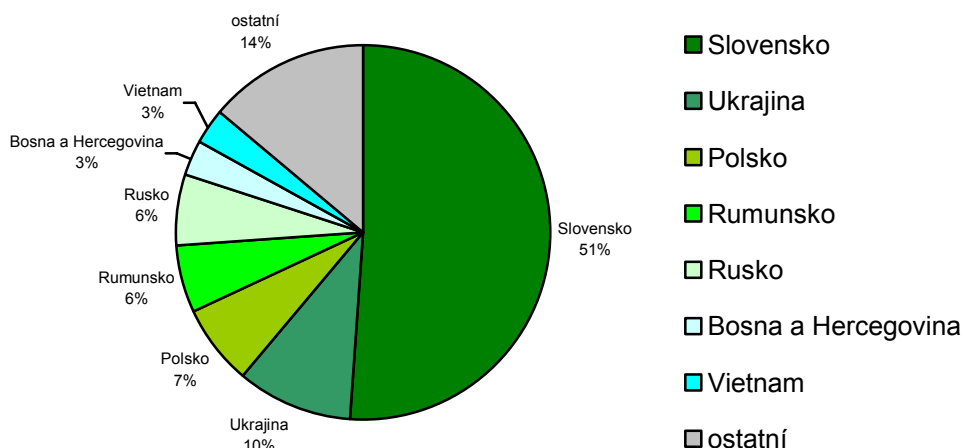
Trvalý pobyt na území České republiky lze přitom podle zákona (§ 65, 326/1999 Sb.) udělit občanům třetích zemí buďto a) bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území ČR, nebo b) s předchozím nepřetržitým pobytem. V prvním případě o něj mohou požádat osoby z humanitárních důvodů, z jiných důvodů hodných zvláštního zřetele, nebo je-li pobyt cizince na území v zájmu České republiky, anebo o vydání tohoto povolení žádá jako nezletilé nebo zletilé nezaopatřené dítě cizince, jenž na území pobývá na základě povolení k trvalému pobytu, je-li důvodem žádosti společné soužití těchto cizinců. V druhém případě žádosti předchází nepřetržitý pobyt na území po

dobu minimálně 5 let a to na vízum nad 90 dnů nebo na povolení k dlouhodobému pobytu.³⁸

Znamená to, že udělení občanství zpravidla předchází pobyt na území České republiky po dobu deseti let s tím, že udělení občanství je nenárokové a je podmíněno pozbytím občanství předcházejícího, což je často nákladná a zdlouhavá procedura. Tyto okolnosti některé cizince při usilování o občanství České republiky demotivují.

V následujícím grafu jsou uvedeni cizinci, kteří nabyli občanství České republiky, podle předchozího občanství.

Graf 10. Občanství České republiky získaná v roce 2005 podle předchozího státního občanství (zdroj dat: Český statistický úřad)

³⁸ Platí od 24. 1. 2006. Před tímto datem byla povinnost nepřetržitého pobytu na území České republiky po dobu deseti let resp. osmi v případě žádosti za účelem společného soužití s cizincem – držitelem povolení k pobytu, přičemž žadatel musí splňovat některou z následujících podmínek: a) být jeho manželem po dobu nejméně 5 let, b) být zletilým dítětem závislým na péči držitele povolení k pobytu, nebo c) osamělým rodičem starším 70 let držitele povolení k pobytu.

Literatura

Analýza zdravotní péče o cizince v ČR. 2001. Praha: Institut zdravotní politiky a ekonomiky.

Brouček, S. 2006. Hledání důvěry: vietnamské etnikum v prostředí české majoritní společnosti. In: Uherek, Z. (ed). *Kultura – společnost – tradice II.* Praha: Etnologický ústav AV ČR: 169–201.

Cizinci v České republice. 2006. Praha: Český statistický úřad.

Ditrichová, L.; Machová, B. 2001: *Integrace uprchlíků v oblasti bydlení potřebuje změnu.* Veřejná správa č. 5 (27. 4. 2001).

Drápalová, B.; Kolářová, I. 2003. Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání. In: Uherek, Z. (ed). *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001.* Praha: Akademie věd České republiky: 215–255.

Drbohlav, D.; Ezzedine-Lukšíková, P. 2004. *Integrace cizinců v ČR. Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji.* Výzkumná zpráva. Praha: Mezinárodní organizace pro migraci.

Gabal, I. 2004. *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků.* Pracovní studie. Praha: Ivan Gabal Analysis and Consulting.

Grohmannová, J. 2006. *Vliv rodinných vazeb a příbuzenských sítí na integraci azylantů.* Diplomová práce. Plzeň: Katedra antropologie, Filozofická fakulta Západočeské univerzity.

Horáková, M. 2006. *Zahraniční pracovní migrace v České republice dva roky od vstupu ČR do EU.* Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Hyánková, T. 2004. *Problém identity kabylských imigrantů v České republice.* Diplomová práce. Praha: Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Jařab, J. 2003. Jak jsme na tom s „integrací cizinců“? In: *Integrace cizinců v Evropě: sborník z mezinárodní konference*. Praha: Slovo21.

Kahlerová, V. 2002. *Vietnamská menšina v Plzni*. Diplomová práce. Plzeň: Katedra sociální antropologie, Fakulta humanitních studií ZČU.

Lachmanová, L.; Drbohlav, D. 2005. *Rodina odvedle, aneb, co přinesl rodinám první rok projektu: výsledky anketního šetření v rámci projektu*. Praha: Slovo21.

Martínková, Š. *Vietnamské etnikum, jeho sociabilita a sociální sítě v prostředí Prahy*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v tisku.

Pavlík Z. a kol. 2002. *Populační vývoj České republiky 2001*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.

Plán integrační politiky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR v letech 2004–2006. In: <http://cizinci.ecn.cz/mpsv-a-integrace.shtml?x=347>. Navštíveno 21. 3. 2005.

Plochová, K. 2005. Spontánní migrace z Ukrajiny do České republiky. Obyvatelé Čechohradu. In: Uherek, Z. a kol. *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 162–175.

Salt J. 2001. *Current Trends in International Migration in Europe*. CDMG 33. Strasbourg: Council of Europe.

Skalka, B. a kol. 2005. *Analýza efektivity dosud realizované výuky českého jazyka pro azylanty 2000–2004*. Brno: Masarykova univerzita.

Slučování rodin cizinců a uznávaných azylantů. 2003. Praha: Poradna pro integraci.

Szczepaniková, A. 2004. *Gender a mezinárodní migrace: úvod do problematiky*. Praha: Multikulturní centrum.

Tollarová, B. 2006. Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? *Biograf* (39). In: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3902>.

Uherek, Z. (ed) 2003. *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky.

Uherek, Z. a kol. 2005. *Integrace azylantů a efektivita státního integračního programu. Výzkumná zpráva*. Praha: Etnologický ústav.

Uherek, Z.; Otčenášek, J.; Hošková, S. 2003. *Úspěšné a neúspěšné strategie integrace cizinců*. Praha: MV ČR/AV ČR.

Uherek Z.; Valášková N.; Kužel S.; Dymeš P. 2003. *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek, Z.; Valášková, N. 2006. Řízené migrace po roce 1989. In: Uherek, Z. (ed). *Kultura – společnost – tradice II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 169–201.

Valášková, N.; Uherek, Z.; Brouček, S. 1997. *Aliens or One's own People*. Praha: Institute of Ethnology of the AS CR.

Večerník J.; Matějů P. 1998. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*. Praha: Academia.

Obr. 3. Zakarpatská vesnice. Foto Kateřina Bělohradská

Obr. 4. Ukrajina, Zakarpatská oblast, Kobylskaja Poljana, Rodina místního krajináře těsně před odjezdem do České republiky na práci sjednanou „klientem“. Foto Kateřina Bělohradská

Pracovní migrace ze Zakarpatské Ukrajiny do České republiky

Zdeněk Uherek, Naďa Valášková, Kateřina Bělohradská, Mikuláš Mušinka

Úvod

Cílem tohoto textu je prezentovat výsledky terénního šetření v Zakarpatské oblasti Ukrajiny jako zdrojového prostoru migrace do České republiky. Jeho prostřednictvím bychom chtěli odpovědět na otázky týkající se motivace k migraci z této oblasti, uskutečnění transferu do České republiky a strategií nakládání s prostředky, které byly migrací a pracovními aktivitami získány. V textu akcentujeme, že migrační systémy mohou mít dlouhodobou kontinuitu, přestože se v čase proměňují. V souladu se současnou představou o migračních systémech proto klademe důraz na historickou retrospektivu a v textu vytváříme i pracovní periodizaci kontaktů. Uvedeme zde několik základních údajů o vývoji území, včetně údajů o jeho osídlení a základních historických meznících, které ovlivnily jeho vývoj. Následně se budeme věnovat migraci v meziválečném období. Též jsme se pokusili rekonstruovat migrační situaci od roku 1945 do přelomu 80. a 90. let. Situace na přelomu 80. a 90. let je derivována ze studia literatury a našich šetření. Vzhledem k nesystematičnosti uskutečněných interview a kladených otázek jsme se výsledky rozhovorů nepokoušeli kvantifikovat. Jedná se pouze o měkká data.

Období do roku 1919

Území bývalé Podkarpatské Rusi o rozloze přes 12 tisíc čtverečních kilometrů bylo pokryto rozsáhlými hlubokými karpatskými lesy s nížinným pásem hlavně na jihu země u řeky Tisy. V době stěhování národů sem přicházeli ze severu slovanské kmeny a z volně přístupného jihu od 10. století Maďaři a Slované z Bulharska. V průběhu 10. století byla část území součástí Kyjevské Rusi, avšak již od 11. století až do roku 1919, po skončení první světové války a rozpadu Rakousko-Uherska v roce 1918, bylo území bývalé Podkarpatské Rusi pod uherskou správou. V roce 1241 tatarský vpád

do střední Evropy, který procházel karpatskými průsmyky, zpustošil zemi tak, že se téměř vyliidnila (Perfeckij 1924: 7–30). V následujícím století ji osídlovali hlavně rusínští pastevci (usuzuje se, že v polovině 14. století mnoho rusínských rodin přivedl kníže Fedor Korjatovič z Haliče), z jihu se stěhovali Maďaři a Rumuni, ze severozápadu Němci. Od 14. století měla na složení obyvatelstva vliv valašská kolonizace, která směřovala dále na západ přes Slovensko k moravsko-slovenské hranici. V 16. století rusínské obyvatelstvo tvořilo většinu populace (Hořec 1995: 12–13).

Část podkarpatorusínského obyvatelstva plnila funkci pohraniční stráže a požívala určité výsady, které byly naposledy potvrzeny ve druhé polovině 15. století. Po potlačení selského povstání Jiřího Doži v roce 1514 byla privilegia zrušena. Uherská správa se snažila, aby obyvatelstvo opouštělo kočovný pastevecký život, podrobilo se poddanským povinnostem a pracovalo na zřizovaných statcích (Hořec 1995: 12–13).

Zejména po zrušení poddanství v rakouské monarchii v roce 1848 přicházeli na území bývalé Podkarpatské Rusi jednotlivě Češi jako řemeslníci, lesníci, podomní obchodníci aj. Byli zde rovněž Slováci, z nichž část tvořila kompaktní vesnická osídlení. Od druhé poloviny 19. století rostl počet židovských imigrantů z Polska a Ukrajiny, kteří prchali před pogromy. V období bachovského absolutismu byli na toto území často vysíláni jako úředníci do státní správy Češi. Důvodem byla jejich příslušnost ke slovanským národům a jazyková příbuznost, která jim umožňovala domluvit se s místním obyvatelstvem (Krofta 1936: 23).

V důsledku migračních pohybů příslušníků různých národů se toto území vyznačovalo poměrně složitou etnickou situací s prolínáním různorodých kulturních vlivů. V 19. století, v období silících národnostních aktivit v Rakousku, resp. Rakousku-Uhersku, byly inklinace původního ukrajinského obyvatelstva, historicky označovaného jako rusínské obyvatelstvo (zde tato označení užíváme jako synonyma), které tvořilo většinu na Podkarpatské Rusi, nejjednotné.

Podle maďarského úředního soupisu z roku 1910 z 656 tisíc obyvatel

uvedlo za mateřštinu rusínskou řeč na 320 tisíc osob, maďarskou téměř 170 tisíc, na třetím místě byly osoby deklarující řeč židovskou (85 tisíc), pak německou (62 tisíc), rumunskou (15 tisíc) a slovenskou (4 tisíce). Co do náboženství byla většina Rusínů řeckokatolického vyznání (uniate),³⁹ menší část se hlásila k pravoslaví, Maďaři byli většinou katolíci, mezi Židy působila církev izraelská (Dokumenty 1997: 6–7).

Meziválečné období

Již od konce 19. století pracovní migrace ukrajinského obyvatelstva z bývalé Podkarpatské Rusi směřovala také do zámoří, zejména do USA. Začátkem masové emigrace Ukrajinců do USA se považuje rok 1877, kdy skupina ukrajinských vesničanů z bývalé Podkarpatské Rusi přijela pracovat do dolů ve východní Pensylvánii (Lanovik 1999: 216). P. Magocsi (1995) uvádí, že v letech 1880–1914 se za moře vystěhovalo asi 225 tisíc karpatských Rusínů. A právě z jejich řad vzešla iniciativa přičlenění Uherské Rusi k Československu. Během první světové války, kdy se formovaly názory na vytvoření samostatného státu Čechů a Slováků, se o území Uherské Rusi neuvažovalo. Rozpadající se Rakousko-Uhersko vedlo však i Rusíny k úvahám o státoprávním uspořádání jejich území. Americké prostředí umožnilo rusínským emigrantům nejen získat práci a obživu, ale také poznat demokratické tradice a uplatnit je i v případě rozhodování o osudu jejich země. V červenci 1918 se Americká národní rada rusínská usnesla na rezoluci, aby se bývalá Podkarpatská Rus stala: a) úplně nezávislou, nebo b) se spojila s Haličí a Bukovinou, nebo c) se jí dostalo autonomie v rámci jiného státu. Dne 21. října 1918 (týden před vyhlášením samostatnosti Československé republiky 28. října 1918) rezoluce byla předána americkému prezidentu W. Wilsonovi (Krofta 1995: 31). Podle plebiscitu zástupců amerických Rusínů z 12. listopadu 1918 bylo 67 % pro připojení k Československu, 28 % pro připojení k západní Ukrajině a nepatrné množství pro spojení s Ruskem, Maďarskem a Haličí s Bukovinou. Mluvčí amerických Rusínů dr. Hryhorij Žatkovič jednal o této záležitosti jak s

³⁹ Unie mezi pravoslavnou církví a katolickou církví byla podepsána v Užhorodě v roce 1646.

prezidentem USA W. Wilsonem, tak s T. G. Masarykem (Hořec 1994: 15–16).

Přímo na Podkarpatsku byla situace složitější. Byly zde tendence pro setrvání v dosavadním svazku s Maďarskem jako její autonomní část i tendence připojení k západní Ukrajině nebo k ČSR. V důsledku politického vývoje na jaře roku 1919 se jako nejpřijatelnější varianta ukázalo připojení k Československu. V Rusku se upevnila moc sovětu, Rudá armáda obsadila Kyjev, Západoukrajinská republika byla zlikvidována a v Maďarsku se ustavila bolševická „republika rad“. Dne 8. května 1919 delegáti Centrální ruské národní rady v Užhorodě požádali o připojení Podkarpatska jako autonomní části k Československu. K připojení došlo na základě smlouvy ze Saint-Germain z 10. září 1919, v níž se Československo zavázalo zřídit na Podkarpatsku autonomii (Hořec 1994: 19–20).

V listopadu 1919 byl tzv. generálním statutem určen oficiální název území v rámci Československa – Podkarpatská Rus s rozlohou 12 097 km² (což představovalo rozlohu o něco větší než polovina Moravy nebo přibližně čtvrtinu rozlohy Čech).

Podle výsledků sčítání lidu z 15. února 1921 bylo na území Podkarpatské Rusi necelých 606 tisíc obyvatel (Dokumenty 1997: 70). Jak poznamenává J. Nečas (1997: 6), po Rusínech (374 tisíc) bylo nejvíce Maďarů – téměř 103 tisíce, mezi nimiž byli i Židé. K Židům se přihlásilo přes 82 tisíc osob, avšak podle náboženského vyznání jich bylo 120 tisíc. Čechoslováků bylo něco přes 19 tisíc.

Podle výsledků sčítání lidu z roku 1930 počet obyvatelstva Podkarpatské Rusi vzrostl na 725 357 osob (sčítáno bylo přítomné obyvatelstvo), z nichž 709 129 osob bylo československých státních příslušníků (cizinců bylo přes 16 tisíc). Při sčítání se 33 961 osob přihlásilo k československé národnosti, ruské 446 916 osob, německé 13 249, maďarské 109 472, židovské 91 255, jiné a nezjištěné 14 276 osob. Z hlediska náboženského převládali řecko-katolíci (359 166), pak následovali pravoslavní (112 034) a po nich izraelité v počtu 102 542. Rozloha Podkarpatské Rusi činila 260 848 ha (Statistický lexikon obcí 1937: XV).

Podkarpatská Rus byla v rámci Československého státu považována za málo rozvinutou agrární zemi (zemědělství, pastevectví na horských loukách – „poloninách“) s minimem průmyslu (těžba dřeva, solné doly, lomy na kámen aj.). Přibližně dvě třetiny obyvatelstva byly činné v zemědělství. Přitom tři čtvrtiny území představovaly hory a pouze na jihozápadě země byla nížina. Půda zde byla úrodná, ale v jarním období byla zaplavována v důsledku tání horského sněhu (Drahný 1921: 56).

I když Podkarpatská Rus nebyla hustě osídlena, většině obyvatelstva se nedostávalo zemědělské půdy. Mnoho místních obyvatel hospodařilo na malé výměře půdy (část půdy si rodiny pronajímaly). Z 18 684 000 katastrálních jiter výměry Podkarpatské Rusi připadalo necelých 50 tisíc katastrálních jiter na střední a drobné majitele půdy. Středních rolníků bylo na 3200 a byli to většinou Maďaři v jižní části země. Značnou rozlohu půdy zabíraly velkostatky grófů Lonayayů, Erzenyho, Reimana aj. Majetek hraběte Schönborna představoval 232 tisíc katastrálních jiter (Nečas 1997: 54–56).

Přestože autonomie, o níž Podkarpatská Rus usilovala od svého připojení k Československu, jí byla udělena až v roce 1938, došlo v meziválečném období k řadě pozitivních změn. O. Myšanyč 2002: 247) poukazuje na rozvoj spolkových aktivit, zejména spolku „Prosvita“, a na nebývalý rozvoj literární, I. Nebesnyk (2000: 12-19) na rozvoj školství (růst počtu základních škol, gymnázií i středních odborných škol) a zejména umění.

Československá republika převzala území s málo rozvinutou průmyslovou a zemědělskou výrobou, s převahou obyvatelstva chudých sociálních vrstev s nízkou životní úrovní a vysokou negramotností, což ztěžovalo další rozvoj (Hořec 1994: 23). Přetrvávaly problémy nejen hospodářské, ale i náboženské, politické a jazykové. V oblasti náboženské se projevovaly rozpory mezi řeckokatolickou církví a pravoslávím, na politické scéně figurovala řada nejednotných stran a uskupení. Nedořešenou byla jazyková otázka. Byly zde tendence rusínské, ruské a též ukrajinské-maloruské (Paňkevych 1923; Mušinka 2002).

Od počátku připojení Podkarpatské Rusi k Československu se

postupně zvyšovala informovanost o této oblasti. Zasadily se o to především novinové a časopisecké články, ale rostl také počet knih s touto tematikou (problematika Podkarpatské Rusi byla začleňována i do českých školních učebnic, a to nejen v rámci výuky zeměpisu a částečně dějepisu. Také v čítankách se objevovaly ukázky ukrajinského, resp. rusínského, folklóru, povídky apod.). Zejména o odborná a populárně-vědeckou literatura o Podkarpatské Rusi zaznamenala rozmach; jednotliví autoři se zabývali hospodářskou situací, zejména stavem zemědělství, situací politickou, náboženskou, jazykovou, poměry ve zdravotnictví, školství atd.⁴⁰ Vycházely statistické přehledy, mapy, turistické příručky, osobní vzpomínky aj. Určitý přehled vývoje do poloviny 30. let podává například publikace *Podkarpatská Rus*, která vyšla v Bratislavě v roce 1936 jako sborník článků hospodářského, kulturního a politického zaměření. Z novějších prací jsou to sborníky *Ukrajins'ki Karpaty* (Užhorod 1993), *Zakarpatsko* (Bratislava 1995), *Naukovyj zbirnyk Zakarpats'koho krajeznavčoho muzeju* (Užhorod 2002), slovensko-ukrajinský sborník *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939)*, který v roce 2000 vydala v Prešově Filozofická fakulta Prešovské univerzity, aj.

Z kulturně historického a etnografického hlediska byla tomuto území v meziválečném období věnována pozornost jak ze strany odborníků z řad ukrajinské a ruské emigrace žijících v Československu (P. Bogatyrev, S. Makovskij, A. Petrov, V. Sičynskyj, E. Perfeckij, J. Markov atd.), tak i samotných Čechů – spisovatelů, malířů, hudebníků, publicistů aj. Dosud nejznámější je dílo Ivana Olbrachta a jeho kniha *Nikola Šuhaj loupežník*.

Z etnografických prací vzpomeňme alespoň knižní publikaci *Podkarpatská Rus* od A. Kožmínové, která jako školní inspektorka a stipendistka Civilní správy Podkarpatské Rusi začátkem 20. let procestovala značnou část Podkarpatské Rusi, kde organizovala vzdělávací kurzy, mapovala místní rukodělnou výrobu, ale zároveň

⁴⁰ O vývoji zeměměřičtví, katastru a působení českých odborníků na bývalé Podkarpatské Rusi viz Drbal Alexander; Nejedlý Václav: Historický přehled vývoje zeměměřičtví a katastru na Zakarpatsku v období Rakousko-Uherska a Československa. In: *Dějiny vědy a techniky*, 36, 2003: 19–44.

pomáhala s její prezentací (např. formou výstavek výšivek) a prodejem. Na svých cestách si všímala lidové kultury obyvatelstva, kterou také fotograficky zdokumentovala. Kniha přinesla mnohé cenné poznatky o životě a kultuře etnografických skupin Huculů, Bojků a Lemků (některé informace však postrádají bližší teritoriální specifikaci).

Problematikou Podkarpatské Rusi z historického a národnostního hlediska se zabýval také například přední český archeolog L. Niederle, fyzickou antropologií hlavně J. Matiegka, J. Malý, V. Suk. K. Chotek napsal stručný přehled o lidové kultuře Podkarpatské Rusi do *Československé vlastivědy* (1933). D. Stránská plánovala skanzen lidové architektury se zastoupením i Podkarpatské Rusi. Při Slovanském ústavě v Praze vznikl Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi (1928–1939) a byla založena *Knižnice Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi*, jejímž redaktorem byl K. Chotek. Články vycházely také ve sborníku *Carpatica*, který rovněž redigoval K. Chotek. Bibliografii prací hlavně kulturně-historického zaměření zpracoval V. Budín (1996).

Migrace v meziválečném období

Nedostatek pracovních příležitostí a malá výměra zemědělské půdy mezi převážnou většinou obyvatelstva bývalé Podkarpatské Rusi vedly část obyvatel na sezónní práce zejména do uherských nížin a od konce 19. století i k vystěhovalectví, především do Spojených států amerických a do Kanady. V letech 1901 až 1910 se vystěhovalectví pohybovalo v českých zemích kolem 2,7 %, na Slovensku 7,7 % a na Podkarpatské Rusi to bylo 4,5 %. V dalších deseti letech došlo k relativnímu snížení vystěhovalectví v českých zemích i na Slovensku – v Čechách a na Moravě (2,5 %), na Slovensku 3,3 %, avšak na Podkarpatsku se oproti předcházejícímu období zvýšilo na 5,3 %. Od roku 1922 do roku 1930 se z Československa vystěhovalo téměř 276 tisíc osob, z toho bylo ze Slovenska a Podkarpatské Rusi 170 tisíc (Hořec 1994: 25).

Podle publikace *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky Československé* v roce 1922 byl vydán vystěhovalecký pas (z hlediska

současné terminologie se jednalo o cestovní pas) pro 39 429 osob. Z toho pro osoby s posledním bydlištěm v českých zemích v počtu 20 889, na Slovensku 16 737 a na Podkarpatské Rusi 1803. Většina osob z Podkarpatské Rusi deklarovala dočasné vystěhovalectví a kromě osob ruské, ukrajinské či karpatoruské národnosti v počtu 565 majitelů pasů a 203 spolucestujících cestovní pasy obdrželi také Židé (537 osob), Němci a příslušníci dalších národností. Na 100 000 osob přítomných při sčítání lidu v roce 1921 připadalo v Čechách 50 osob s vystěhovaleckým pasem, na Moravě 59, ve Slezsku 42. Nejvyšší počet byl na Slovensku – 139 a na 2. místě byla Podkarpatská Rus se 74 osobami (Zprávy..., roč. 1923, č. 103). V roce 1923 došlo k poklesu počtu osob, pro které byl vydán vystěhovalecký pas (celkem 32 341 osoba) a nejvýrazněji se pokles projevil na Podkarpatské Rusi (313 osob, přičemž vystěhovalectví natrvalo deklarovala pouze desetina z nich), což představovalo jen 13 osob na 100 000 obyvatel Podkarpatské Rusi (Zprávy..., roč. 1924, č. 25–26). Za rok 1925 jsou uváděny počty osob, pro něž byly vydány vystěhovalecké pasy do zámoří – celkem 19 350. Opět nejvyšší počty vykazovalo Slovensko (8715, což představovalo 291 osob na 100 000 obyvatel Slovenska) a nejnižší hodnoty Podkarpatská Rus se 475 osobami a 78 osobami na 100 000 obyvatel Podkarpatské Rusi (Zprávy..., roč. 1926, č. 32–33). Oproti roku 1924 se počet osob z Podkarpatské Rusi s vydaným vystěhovaleckým pasem v roce 1925 o něco zvýšil. Ne v každém případě osoba s vystěhovaleckým pasem do zahraničí odjela, ale zpravidla tomu tak bylo.

V meziválečném období migrační proudy do zahraničí neustávaly, byť ze strany zejména USA došlo ve 20. letech 20. století k regulaci přistěhovalectví se stanovením kvót přistěhovalců z jednotlivých států. Avšak docházelo i ke zpětnému pohybu. Část migrantů se po první světové válce vracela hlavně z Ameriky zpět na Podkarpatskou Rus a z ušetřených peněz zakupovala půdu (Drahný 1922: 108). V USA migranti často pracovali v dolech, v těžkém průmyslu. Reflexi těchto aktivit lze nalézt v tzv. „zarobitčanském“ folklóru, zejména v písních, které reflektují životní zkušenosti emigrantů – těžkou vyčerpávající práci a stesk po domově. Objevují se také články, které se zabývají problematikou pracovní migrace v korespondenci zakarpatského obyvatelstva v USA a Kanadě (Božuk, Paľok 1993: 77–86).

Pracovní migrace z Podkarpatské Rusi však směřovala nejen do zahraničí. V českých zemích se Podkarpatská Rusina uplatňovali hlavně jako zemědělská dělníci a v lesním hospodářství jako zkušení dřevorubci. Rovněž do českých zemí odcházeli mladí lidé za vzděláním vzhledem k tomu, že na Podkarpatské Rusi byla absence vysokých škol. V českých zemích mladší věkové skupiny mohly získat i středoškolské vzdělání – byla možnost výběru studia například i mezi dvěma ruskými gymnázii a jedním ukrajinským gymnáziem (Zilynskyj 1995: 36–38), které byly zřízeny v Československu v rámci tzv. ruské akce pro porevoluční emigranty z carského Ruska.

Období, kdy byla Podkarpatská Rus začleněna do Československa, je hodnoceno v literatuře rozporuplně, i když povětšinou se oceňuje určitý pokrok, který byl dosažen v různých sférách hospodářského a kulturního života tamní společnosti. Někteří ukrajinští autoři (i z řad emigrace), kteří viděli možnost připojení bývalé Podkarpatské Rusi po první světové válce k „matce Ukrajině“, hodnotí toto období kriticky, někdy i jako okupaci a národnostní vize jsou pro ně prioritní bez ohledu na to, jaké důsledky by mohlo mít v té době připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině, která se stala součástí Sovětského svazu. Instalování busty T. G. Masaryka v roce 2002 v Užhorodě předcházela polemika v místním tisku mezi zastánci a odpůrci tohoto záměru.

Meziválečné období vytvořilo systém vnitřní migrace mezi tehdejší Podkarpatskou Rusí a zbytkem území Československa, který umožňoval, aby se pracovní migrace z Podkarpatské Rusi dříve směřovaná do Uherska výrazněji orientovala do českých zemí a na Slovensko. Současně se vytvořil z Podkarpatské Rusi a aby se zde vytvořil migrační most za vzděláním. Jak bylo v textu naznačeno, migrační systém v meziválečném období umožňoval obousměrný migrační pohyb a byl využíván také českými, zejména dočasnými migranty.

Období druhé světové války

Konec 30. let před druhou světovou válkou byl poznamenán rozpadem Československé republiky. Podkarpatskou Rus postupně obsadilo

Maďarsko – po první vídeňské arbitráži v listopadu 1938 ČSR ztratila jižní část Podkarpatské Rusi s největšími městy Užhorodem a Mukačevem. Jednotliví Češi, Slováci i Rusíni prchali z obsazeného území. Na zbytku Podkarpatské Rusi byla 14. března 1939 prohlášena samostatná Karpatská Ukrajina s premiérem Msgre. Augustinem Vološinem (Chudanyč 2000: 112–113). Již 15. března 1939 byl zabrán maďarskými horthyovskými vojsky i zbytek Podkarpatské Rusi. Ozbrojené oddíly – „Ukrajinská Sič“, které se postavily na odpor maďarské armádě, ukončily 16. března 1939 beznadějnou obranu. Pod Maďarskem byla Podkarpatská Rus šest let (Vaculík 1995: 8–9).

Během druhé světové války s postupem sovětských vojsk směrem na západ většina bojeschopného obyvatelstva Podkarpatské Rusi vstoupila do Rudé armády, několik tisíc podkarpatorusínských vojáků bojovalo v řadách 1. československého armádního sboru v SSSR a účastnilo se osvobození Československa (Makara 2000: 46–47).

Období od roku 1945

Po druhé světové válce připadla bývalá Podkarpatská Rus Sovětskému svazu na základě smlouvy mezi ČSR a SSSR z 29. června 1945. Součástí smlouvy byl i protokol, který umožňoval osobám české a slovenské národnosti, které se tak ocitly na cizím státním území, optovat pro státní občanství ČSR. K přípravě opce vydala československá vláda 24. srpna 1945 vládní nařízení, které upřesňovalo okruh možných optantů. Optovat mohli českoslovenští občané – Češi a Slováci, kteří měli 29. června 1945 trvalé bydliště nebo domovské právo na Podkarpatské Rusi, a stejné právo opce se vztahovalo také na osoby ruské a ukrajinské národnosti (včetně jejich rodinných příslušníků), jež bojovaly v řadách československé armády za osvobození Československa (Vaculík 2001: 53).

Jen do konce roku 1945 úřady obdržely 18 tisíc opčních prohlášení, zvláště od příslušníků 1. československého armádního sboru a jejich příbuzných, a také od Židů, kteří se vraceli z koncentračních táborů. V prvním čtvrtletí roku 1946 přijaly úřady dalších šest tisíc opčních prohlášení. S jejich vyřizováním se započalo ihned po 30. lednu 1946,

kdy smlouva o odstoupení Podkarpatské Rusi vstoupila v platnost. Přednostně byla vyřizována opční prohlášení příslušníků zahraniční armády, jichž bylo podáno asi 4 tisíce. Několik set optantů-vojáků bylo židovského vyznání a při zkoumání jejich národnosti se postupovalo velmi liberálně. Na počátku roku 1946 bylo vyřizeno kolem 2500 opčních prohlášení, z toho 700 pozitivně a 1800 negativně (Vaculík 1997: 12).

Opčí pro československé občanství, kterého se fakticky sami nevzdali, se ocitlo v českých zemích po druhé světové válce několik tisíc lidí více či méně těsně spjatých s Podkarpatskou Rusí, kteří představovali v rámci velkého poválečného migračního pohybu v ČSR zvláštní skupinu. I když to byli českoslovenští občané, bylo jim potřeba v rámci sociálního programu zajistit novou existenci, takže jejich faktické postavení odpovídalo postavení reemigrantů, kteří přijížděli do Československa z ciziny. Usazovali se většinou v pohraničních městech a městečkách. Nevytvářeli větší enklávy a po demobilizaci Československé armády se spolu se svými rodinnými příslušníky rozptýlili po území Čech a Moravy. To byl jeden z důvodů, proč se v té době neorganizovali jako jiné skupiny. B. Zilynskyj (2000: 63) spatřuje příčinu i v tom, že se u nich brzy projevovala tendence integrace s majoritním obyvatelstvem. Československá státní příslušnost z předválečného období a slovanské prostředí zde jistě sehrály důležitou roli. Určité pokusy organizovat se byly zaznamenány u ukrajinských studentů z Podkarpatské Rusi v Čechách a vojáků-optantů, avšak nedošlo u nich k výraznějším aktivitám. Část zakarpatských Ukrajinců měla trpké zkušenosti z pobytů v sovětských pracovních táborech a věznicích, s nimiž se v poválečné atmosféře perzekvovaní nemohli šířit, a patrně se obávali na sebe jakkoli upozorňovat (Levora, Dvořáková 1993; Demčík, Richter 1995).

Podkarpatská Rus byla do územních struktur Sovětského svazu začleněna jako Zakarpatská oblast Ukrajiny. Části obyvatelstva se nevyhnuly deportacím, vězení, združstevňování zemědělství. Na druhé straně se poukazuje na postupný růst vzdělanosti (například v roce 1949 byla v Užhorodě založena první univerzita na území Zakarpatské Ukrajiny), rozvoj průmyslu a v neposlední řadě i turistiky, vzhledem k tomu, že na rozdíl od převážně rovinaté Ukrajiny se na Zakarpatí nachází jediný souvislý hornatý terén

karpatského masivu s nejvyšší horou na Ukrajině – Hoverlou o nadmořské výšce 2061 m.

Podle posledního sčítání lidu v bývalém Sovětském svazu v roce 1989 žilo na Ukrajině 51,7 milionu obyvatel. K 1. lednu 1991 Zakarpatská oblast, která je s rozlohou 12,8 tisíc km² druhou nejmenší oblastí (krajem) na Ukrajině, měla necelých 1,266 milionu obyvatel. Hustota obyvatelstva představovala 99 obyvatel na km², čímž se Zakarpatí řadilo na 9. místo z 25 oblastí Ukrajiny (Zastavnyj 1993: 17–18). Koncentrace obyvatelstva byla poměrně vysoká v nížinné části, kdežto hornaté území mělo řidší osídlení. Z hlediska národnostního v Zakarpatské oblasti v uvedeném roce žilo 78,4 % Ukrajinců (v roce 1959 to bylo 74,5 %), 12,5 % Maďarů a 4 % Rusů. Češi samostatně uváděni nebyli, zato slovenskou národnost deklarovalo na Zakarpatí 7329 osob (Zastavnyj 1993: 167). V roce 1989 žilo na Zakarpatí 58 % vesnického obyvatelstva, čímž se Zakarpatská oblast řadila mezi 7 oblastí Ukrajiny s nižší než 50 % urbanizací (Zastavnyj 1993: 192).

Období od roku 1991

V roce 1991 došlo k rozpadu Sovětského svazu a v tomto roce 24. srpna Ukrajina získala nezávislost. Po desetiletém samostatném vývoji měla Ukrajina v prosinci 2001 při sčítání lidu 48,860 milionu obyvatel. Ve srovnání s rokem 1989 úbytek obyvatel představoval téměř 3 miliony osob. Na Ukrajině se snížila porodnost a na úbytku obyvatelstva se podílela také emigrace. V Zakarpatské oblasti sčítání v roce 2001 zaznamenalo 1,258 milionu obyvatel, z toho 446 tisíc ve městech a 792 tisíc na vesnicích. Užhorod měl v roce 2001 117,2 tis. obyvatel, Mukačevo 83,3 tis., Chust 29,1 tis. Převažující národnost zde byla ukrajinská. K ukrajinské národnosti se hlásilo 1,1 milionu osob, tedy 80,5 % obyvatel, k maďarské národnosti 151,5 tis. osob (12 % obyvatel), 32,5 tisíc obyvatel deklarovalo rumunskou národnost, 31 tisíc ruskou a 14 tisíc romskou národnost.

V souvislosti s politickými změnami ve východní Evropě v 90. letech bylo možné v Československu zaznamenat vedle nebývalého zájmu o západní státy také částečný zájem o Zakarpatskou Ukrajinu – bývalou

Podkarpatskou Rus, v oblasti cestovního ruchu, podnikatelských aktivit, humanitární pomoci i zájem o její dějiny a kulturu. Objevovaly se neoficiální tendence revize aktu připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu v roce 1945 (zatímco na Zakarpatské Ukrajině se projevovala spíše snaha získat autonomii v rámci Ukrajiny).⁴¹

V Praze vznikly dvě společenské organizace, a to Obščestvo Rusínů a Společnost přátel Podkarpatské Rusi (obě organizace mají své pobočky i v jiných městech ČR), která v edici Podkarpatská Rus vydává knižní publikace. V současné době zejména členové těchto organizací poukazují na dosud málo využití obchodní možnosti mezi Českou republikou a Zakarpatskou Ukrajinou (na rozdíl například od aktivit maďarských podnikatelů jsou české podnikatelské aktivity na Zakarpatské Ukrajině nečetné). Uvedené společnosti též organizují humanitární pomoc, turistické aktivity na Zakarpatskou Ukrajinu atd. Uvolněním státních hranic se do organizování cestovního ruchu zapojily i některé české cestovní kanceláře a rozvíjí se i individuální turistika rodáků z bývalé Podkarpatské Rusi nebo lidí, kteří tam působili. Skupiny hlavně mladých lidí tam jezdí za romantikou krásné přírody (populární je především obec Koločava v Rachivském rajoně, kde pobýval spisovatel I. Olbracht a kde od roku 1997 jsou pořádány ukrajinsko-české folklorní festivaly (Livinskyj 2002: 17). V Praze proběhly výstavy fotografií zakarpatských dřevěných kostelíků F. Zapletala, soudobého života na Zakarpatí D. Kindrové atd.⁴² O Zakarpatsko projevila zájem rovněž Česká televize, která tam natočila film *Písňe polonin. Za hudbou na Podkarpatskou Rus*, v němž režisér Zdeněk Flídr představil krásu folklorního umění, chrámovou hudbu a přední současné zakarpatské soubory a orchestry (Kočík 2001: 9).⁴³ Nelze přesně vyčíslit, kolik osob pobývá v České republice ze Zakarpatské Ukrajiny. Legálně z celé Ukrajiny v České republice pobývalo k 31. 12. 2007 126 526 občanů, z toho 32 619 mělo

⁴¹ V referendu z 1. prosince 1991, při němž se hlasovalo o nezávislosti Ukrajiny a prezidentovi, někteří místní činitelé v Zakarpatské oblasti prosadili i otázku o autonomii. Pro tento druh samosprávy hlasovalo 78 % obyvatelstva Zakarpatské Ukrajiny.

⁴² Viz N. Valášková: Výstava fotografií Floriána Zapletala v Praze. In: *Český lid*, 78, 1991: 63–64; Podkarpatská Rus ve fotografiích. In: *Český lid*, 83, 1996:75–76.

⁴³ Odborným poradcem a autorem průvodních textů uvedeného filmového dokumentu byl Mikuláš Mušínska.

dlouhodobý pobyt a 93 907 trvalý pobyt.⁴⁴ Ukrajinci jsou stabilně největší cizineckou skupinou pobývajících ze států mimo Evropskou unii na území České republiky.

Terénní data k migraci ze Zakarpatské Ukrajiny

Základní korpus dat ze Zakarpatské Ukrajiny byl shromážděn v roce 2001 a průběžně obohacován do roku 2004 při dalších pobytech na Ukrajině. Informace byly shromážděny přibližně od 60 osob jak přímo v Zakarpatské oblasti, tak při jejich doplňování v České republice. Některé poznatky byly již prezentovány na III. antropologickém sympóziu v Plzni (Valášková 2004: 296-302). Pro účel tohoto textu se pokusíme především stručně prezentovat výsledné teze.

❖ Pracovní migrace do České republiky po roce 1989 ze Zakarpatské Ukrajiny navazuje na vzorce, které se vytvořily již dříve

Pracovní migrace ze Zakarpatí není diskontinuálním jevem. Nebyla přerušena po připojení oblasti k Sovětskému svazu. Naopak v této době byla migrace z oblasti relativně silná. Jednalo se především o migrace do průmyslových regionů Sovětského svazu. Docházelo také k masivním deportacím politicky nespolehlivých osob z oblastí. Zejména sezónní pohyb obyvatelstva za prací je zde považován za standardní způsob obživy. Je nasměrován tam, kde je nedostatek pracovní síly. Častým uplatněním je nekvalifikovaná pracovní síla ve stavebnictví. Dělníci ze Zakarpatí tuto roli plnili při budování železniční sítě na Slovensku v meziválečném období, při budování pohraničních opevnění v Čechách před druhou světovou válkou a byli takto zaměstnáváni i v období 1945–1991 v rámci sovětské ekonomiky.

❖ Povědomí o možnostech výdělků v České republice je vícegenerační

Po roce 1945 a 1948 se kontakty mezi Zakarpatskou Ukrajinou a českými zeměmi oslabily, ale nikoli zcela zmrazily. Vedle kontaktů, které měly enklávy Ukrajinců a Rusínů žijících v Čechách se svými

⁴⁴ Zdroj dat: Český statistický úřad.

příbuznými, zde existovaly i spontánní ekonomické podnikatelské aktivity jednotlivců a skupin ze Zakarpatské Ukrajiny. Na Zakarpatské Ukrajině lze vyslechnout vyprávění o turistických zájezdech, které pořádala místní zemědělská družstva do Prahy a dalších velkých měst, při kterých byly autobusy s turisty naloženy místními výrobky, jakými byly řezby ze dřeva, upomínkové předměty, vydělané ovčí kůže, dřevěné nebo kožené náramky, korále, krajinomalby, drátěnky na mytí nádobí apod. Tyto výrobky byly následně v Čechách odprodány překupníkům. Do Čech byly takové zájezdy pořádány za odměnu a jejich organizátoři předpokládali, že jejich účastníci při nich budou mít kulturní zážitky a současně budou mít možnost přivýdělku. Obchod většinou probíhal tak, že družstevníci za své zboží ihned dostali peníze a za ně nakoupili zase jiné zboží (průmyslové výrobky, elektroniku, v jejich bydlištích nedostatkové potraviny). To pak spotřebovali, vyměnili za protislužby nebo směnili za peníze na Ukrajině. Vědomí potenciální zprostředkovatelské sítě je důležitou podmínkou pracovní migrace a v případě českého prostoru zde při vytváření migračního mostu existovalo povědomí, že se bude na koho obrátit.

❖ *V místním prostředí migrace za prací nedegraduje*

Vzhledem k tomu, že je migrace za prací ze Zakarpatí dlouhodobým kontinuálním jevem, není považována za výraz sociálního neúspěchu, není společensky diskvalifikující. Spíše naopak. I vysocí místní funkcionáři v Užhorodě a v Rachivě nás ubezpečovali, že migrace za prací má celou řadu pozitivních rysů. Lidé získávají nejen prostředky pro nákup zboží, ale i na investice do místní ekonomiky, přivázejí si zkušenosti. Ti, kdo se vracejí ze zemí Evropy domů, mají lépe vybavené interiéry domů, mají lepší zařízení bytů, přivázejí novou kulturu a pokrok.

❖ *Česká republika je pro Zakarpatskou Ukrajinu jen jedním z mnoha cílových prostorů migrace*

Obyvatelé Zakarpatské Ukrajiny velmi pečlivě sledují dění v České republice. Dovolujeme si vyslovit hypotézu, že vědí mnohem více o poměrech v České republice, než vědí Češi o poměrech na Zakarpatské Ukrajině. Sledovat dění v zahraničí je pro místní obyvatelstvo velice důležité. Česká republika však není jediná. Obyvatelé se zajímají, jaká je situace v Portugalsku, v Itálii, na

Slovensku atd. Migrační zkušenost je zde velmi vysoká a lidé kalkulují, jaká cílová země je za dané situace nejdostupnější. Zjednodušeně řečeno, cílové země jsou děleny do dvou kategorií.

První kategorie je vhodná na dlouhodobé pobyty, případně vystěhovalectví. Do této kategorie se řadí Austrálie, Kanada, USA a další tradiční imigrační země. I odtud mají obyvatelé Zakarpatské Ukrajiny relativně přesné informace.

Do druhé kategorie spadají země vhodné na krátkodobější pracovní pobyty. Do této kategorie jsou zařazovány zejména snadněji dostupné evropské země. Vedle České republiky do této kategorie spadá především Rusko, další části Ukrajiny, Polsko, ale též Itálie, Španělsko, Portugalsko, Německo. V roce 2004 nejvíce Ukrajinců pracovalo v Rusku, odhad činí téměř 1 mil., v Itálii téměř 500 tis., v Polsku 300 tis., v ČR 200 tis., ve Španělsku 100 tis. (Livins'kyj 2004: 21). Česká republika, přestože zde také část migrantů ze Zakarpatské Ukrajiny zůstává, je většinou zařazována do druhé kategorie. Status České republiky se však v tomto ohledu v čase poněkud mění.

❖ *Popularita České republiky jako cílové země pracovní migrace na Zakarpatské Ukrajině spíše klesá, než stoupá*

Vzhledem k tomu, že je Česká republika považována na Zakarpatské Ukrajině za prostor vhodný především ke krátkodobé migraci, mají obyvatelé Zakarpatí velmi často pocit, že se jim příležitosti v tomto prostoru v současné době spíše uzavírají. Zvyšují se rizika, stoupají vstupní investice, ale zisk zůstává stejný. Pro dosažení adekvátního zisku je třeba prodlužovat délku pobytu, a tím také investovat více práce. Tento trend vnímají obyvatelé Zakarpatí jako negativum.

Při hodnocení situace v České republice respondenti velmi často artikulovali názor, že Česká republika byla optimálním cílem pracovní migrace přibližně do roku 1996. Zejména v první polovině 90. let bylo možné získat práci prakticky bez vstupních investic. Vstupní investicí byla cesta do České republiky a základní vědomosti o tom, jak práci získat. Samotná migrace nebyla institucionalizovaná. Dobře aplikovatelná na danou situaci je teorie migračních sítí, které se

tvořily tak, že si jednotliví rodinní příslušníci a sousedé předávali informaci o vhodných podnicích, někdy si i „štafetově“ předávali pracovní místa. Tři měsíce nebo déle byl na daném pracovním místě zaměstnán jeden rodinný příslušník, pak místo předal dalšímu. Vytváření neformálních sítí kolem zdrojů pracovních míst byl první krok k institucionalizaci migračních toků.

Působení institucionální teorie migrace je patrné přibližně od poloviny 90. let, kdy v organizaci migračních toků začínají hrát rozhodující úlohu soukromé legální, pololegální nebo nelegální organizace, které zprostředkovávají práci a usnadňují cestu na český pracovní trh. Skutečnost, že tyto organizace začínají převažovat nad spontánní migrací, má celou řadu příčin. První je, že migrace je výnosným obchodem a zprostředkující instituce začnou samy vytvářet překážky, aby mohly bohatnout na jejich překonávání. Druhou příčinou bylo, že nabídka pracovní síly začala ve druhé polovině 90. let převyšovat poptávku a získání zaměstnání nebylo již tak snadné. Třetí příčinou byla zvyšující se rizika perzekuce ze strany českého státu. Zejména pro velké podniky zaměstnávající pracovní migranty začalo být výhodnější najímat si na práci firmy, nikoli jednotlivce. Odpovědnost za pracovníky nesla zprostředkující firma a nikoli podnik, pro který byla práce v Čechách vykonávána. Na tuto formu institucionalizace pracovní migrace bylo třeba adaptovat pracovní sílu. Dělo se tak nátlakem na přizpůsobení se podmínkám. V této době se objevují vyprávění o tom, jak mafie přepadají autobusy s dělníky a vybírají od nich různě poplatky, někdy i celý několikaměsíční výdělek, vyprávění o růstu organizovaného zločinu, zprávy o nábore švadlen na Ukrajině, které po příjezdu do Čech byly nuceny vykonávat prostituci, a podobně.

Při otázkách na téma mafie odpovídali respondenti, že mafie spíše působí v Polsku a v České republice než na Zakarpatské Ukrajině, kde se lidé navzájem znají a pro organizovaný zločin zde není prostor. Naopak v Čechách si policie podle názoru respondentů myslí, že jak se Ukrajinci chovají mezi sebou, je jejich věc, a proto v takových podmínkách mafie bují.

Třetí fází institucionalizace bylo zavedení vízové povinnosti mezi Českou republikou a Ukrajinou dne 18. června 2000. Je to překážka,

kteřou tentokrát vytváří český stát a za úplatu ji také odstraní a umožní vstup do republiky. Tímto krokem na jednu stranu reguluje migrační tok, na druhou stranu dovrší institucionalizaci zprostředkování práce. Od poloviny 90. let se nábor pracovní síly stále častěji odehrával již na Ukrajině a po zavedení vízové povinnosti je tento trend ještě výraznější.

Po roce 2000 směřoval trend k tomu, že zprostředkovatel práce zařizoval veškeré formality s výjezdem, prací a ubytováním a pracovník za tyto úkony platil srážkami ze mzdy, kterou získal v cílové zemi. „Klienti“, jak jsou na Ukrajině tito zprostředkovatelé nazýváni, tak na jedné straně získávali poplatky za poskytnuté služby, na druhé straně smluvní částky za práci pracovníků v České republice, kterou pak najatým pracovníkům přerozdělovali. Vysoce lukrativní obchod vede k velkému bohatnutí těchto firem.

Problémy spojené se získáváním víz byly publikovány např. v ukrajinském časopise *Porohy* (Čyňč 2001: 13), určeném pro Ukrajince v České republice, kde byl otištěn rozhovor s jednou z ukrajinských turistek o osobní zkušenosti se získáním víza. Příspěvek byl výstižně nazván *Peníze dělají peníze*. Jak uvedla, potřebuje-li člověk vízum, není to v podstatě problém, když má peníze. Existují domácí „firmy“, které vízum za peníze zajistí. Nejedná se jen o vízum do České republiky, ale i do Izraele, Portugalska, Koreje aj. Žena však nechtěla vízum získat jejich prostřednictvím a podstoupila několikadenní anabázi před českým velvyslanectvím, kde se tísnilo 300–600 žadatelů denně. Poznamenala, že „kluci ze Zakarpatí“ tam stáli frontu 21 dní. Výdaje na pořízení víza vyšly tehdy na 250 hriven, turistické vízum na 15 dní za 27 USD zaplacených na velvyslanectví. Žadatelé o víza uváděli, že se za den vyřídilo přibližně 50 žádostí. Fronty před velvyslanectvím si organizovali Ukrajinci sami. Pracovníci zprostředkovatelských firem šli dovnitř přednostně. Žena dále popisuje: „Žádost o vízum je třeba vyplnit v češtině. Neumíte-li to, za 2–5 USD vám ji někdo vyplní. I potřebné fotografie zhotoví, prodají čaj atd. Ale vše je dražší než ve městě. Dokonce 15–20 žen chodí kolem a ptá se, zda nepotřebujete nocleh. Ceny jsou 35–50 hriven na noc. Spalo nás dvanáct žen na podlaze za 35 hriven. Hotelů je dostatek, ale za 65 hriven na noc. Vyzvednout hotové vízum už je jednodušší, nejvíce 10 dní a máte to, záleží na tom, kolik jich bude

chodit z firem. Já jsem stála 4 dny.“

Individualizace vyřizování cestovních dokladů, případně pracovních víz, sice částečně omezovala rozsah služeb, které zprostředkovatelské firmy poskytovaly, ale neindividualizovala pohyb osob na pracovním trhu. Tyto firmy působily někdy jako zaměstnanci, někdy jako živnostníci, kde firmu tvořila pouze jedna osoba, která zaměstnávala sama sebe. Od 20. ledna 2004 však funguje český konzulát také ve Lvově, čímž se fronty před kyjevským konzulátem zmenšily (Porohy, č. 1, 2004: 10).

Dalším obchodem se stalo půjčování peněz příslušného násobku životního minima nutného k turistickému vízu (bylo 35 USD na den). Příslušnou sumu si bylo velmi často možné půjčit za poplatek (cca 3–5 USD) od řidiče autobusu.

Zmíněný trend směřuje k selekci na migračním mostě. Z migrace jsou postupně vytlačováni zájemci o drobný přivýdělek, kteří migrovali do Čech na příležitostnou práci například během dovolené, a zůstávají osoby, které mohou do zabezpečení migrace investovat více prostředků i času a umí využívat vzniklých sítí a institucí. Pracovníci z Ukrajiny se velmi často shodují v názoru, že při plném pracovním nasazení se v současné době nevyplatí pracovat v České republice dobu kratší než pět měsíců.

❖ *Pro zahraničního dělníka není podstatným rozdílem, zda odevzdává peníze státu nebo zprostředkovatelské organizaci*

Při rozhovorech na Zakarpatské Ukrajině jsme zaznamenali tendenci zvažovat výši částky na náklady na pracovní migraci před úvahami o tom, komu je částka poskytována. Pro ukrajinské dělníky je činnost českého státu a jeho zaměstnanců pravděpodobně ještě méně čitelná než činnost zprostředkujících institucí. Hledají cestu nejmenších nákladů a nejmenších rizik. Uvažují, kdo je bude více ohrožovat, pokud mu nezaplatí. Státní instituce jsou pro ně spíše nebezpečím než ochranou a organizací poskytující služby.

Pokud se respondenti mohli setkat se státními zaměstnanci, byla to především cizinecká policie. Zkušenosti s ní byly především

negativní. Byl to orgán, před kterým se museli skrývat, který u nich prováděl noční kontroly, ztěžoval, nebo jim znemožnil pracovní pobyt. Jeden z našich respondentů uvedl, že byl zaměstnán jako zahradník v jednom domku kousek za Prahou, v Čechách pobýval nelegálně. Byl zadržen cizineckou policií a říkal, že byl tři dny držen v cele předběžného zadržení, pouze o chlebu a vodě. Stěžoval si na špatné chování ze strany cizinecké policie, po třech dnech byl z České republiky vyhoštěn, všechny své osobní věci byl nucen zanechat v místě svého nelegálního pracoviště. Stát je proto pro tuto skupinu lidí především chápán jako represivní organizace. Na zprostředkujících institucích naopak negativně hodnotí zejména jednání, které neodpovídá předběžným ujednáním, například nižší plat, než byl dohodnut, nevyplacení poslední mzdy před odjezdem do zdrojové země a podobně.

❖ *Práce v České republice nepřipadá dělníkům ze Zakarpatské Ukrajiny extrémně namáhavá a komunikace s českými obyvateli problémová*

Při rozhovorech s respondenty jsme se setkali spíše s názorem, že práce v České republice není lehká, ale proto jsou na ni konec konců najímáni. Velká část obyvatel Zakarpatské Ukrajiny je přesvědčena o tom, že umí pracovat a velmi často jim právě toto vědomí nekoresponduje s ekonomickou situací, ve které se nacházejí. Pracovní podmínky v České republice pravděpodobně nehodnotí negativně proto, že pracovní migrační zkušenosti z jiných zemí jsou obdobné nebo ještě horší. Velké pracovní nasazení, práce o víkendech, přesčasů většinou nevyžadují zaměstnavatelé, ale sami pracovní migranti, neboť si tím zkracují dobu pobytu a zvyšují zisk. Na zakarpatských vesnicích je široce rozšířená práce formou výpomoci bez smluvního stvrzení. Je to často těžká fyzická práce za minimální mzdu spojená s několikahodinovou docházkou (žena šla dvě hodiny pěšky k soukromníkově, aby mu tam usušila a shrabala trávu na louce a po práci zase zpět). Na kontakty s obyvateli České republiky si většinou nestěžují. Nemají na ně čas. Občany České republiky vídají spíše náhodně. Mají relativně málo příležitosti k širší komunikaci. Spíše se jí obávají.

❖ *V ekonomice domácností znamená pracovní*

migrace především cestu k inovacím

Příjmy z pracovních migrací do České republiky i jiných států byly velmi často spojovány s pojmem „hotové peníze“. Ekonomika domácností je z velké míry postavena na samozásobitelství potravinami i v případě, že jsou lidé zaměstnáni. Mzda je dodnes v řadě podniků a institucí nepravidelná, důchody minimální. Průměrná mzda se na konci roku 2003 pohybovala kolem 306 hriven za měsíc, důchody přibližně ve výši 80–120 hriven, příspěvek pro matky na mateřské dovolené 170 hriven. Nezaměstnanost odhadovali pracovníci ve státní správě přibližně na 50 %. Peníze od státu se vyplácejí nepravidelně. Nikoli každý měsíc. Maloobchodní ceny se přitom pohybují v následujících relacích:

tričko, krátké kalhoty a srovnatelný textil cca 13 UAH

vysavač cca 280–550 UAH

televize 1000–1100 UAH

vrtačka 225 UAH

hifi souprava 1000 UAH

elektrická pila 10 UAH

šampon na vlasy „Panthene pro V“ 10 UAH

prášek na prádlo 3 UAH

vodka ½ l cca 6 UAH, nejlevnější 4 UAH

litr džusu 5 UAH

litr oleje 4,8 UAH

boty 75–115 UAH.

Lékařská péče a léky se hradí.

Kurs hrivny k americkému dolaru byl k 31. 12. 2004 5,3 hrivny za 1 USD. Při velmi přibližném převedení tohoto údaje do korunových relací to znamená, že přibližná hodinová mzda na Ukrajině činila asi 9,5 Kč/hod. při vysoké nezaměstnanosti, neproplácení přesčasů, sobotních a nedělních prací a nepravidelných mzdách. V České republice respondenti podle vlastních propočtů za nekvalifikovanou manuální práci dostávali přibližně 35–50 Kč/hod. Znamená to, že za hodinu práce v ČR bylo možno na Ukrajině koupit zhruba čtyři

hodiny práce. Z této kalkulace může vycházet i pracovní migrant v České republice. A podle toho také se získanými prostředky nakládá. Investuje je tam, kde se nemůže vyhnout platbě v penězích a snaží se je investovat na Zakarpatské Ukrajině, kde se jejich hodnota zvyšuje.

Z odpovědí respondentů vyplynulo, že nejvíce investují do bydlení na Zakarpatské Ukrajině, na druhém místě do vybavení domácnosti, na třetím do automobilu, na čtvrtém místě do elektroniky. Bydlení a vybavení domácnosti je jednoznačně otázkou investice v místě bydliště, automobil se někdy pořizuje v České republice a cestuje se s ním na Zakarpatí, elektronika se frekventovaně pořizuje v zahraničí, protože je tam levnější. Nesetkali jsme se s osobou, která by začala po pobytu v České republice na Zakarpatské Ukrajině podnikat.

❖ *Pracovní migrace ovlivňuje organizaci rodinného života*

Pracovní migrace nejsou jen zisky, ale i ztráty. Především se jedná o fenomén rodin dlouhodobě žijících bez jednoho partnera, dětí vychovávaných prarodiči, kdy oba rodiče jsou dlouhodobě v zahraničí.

Zaznamenali jsme též případy rozpadu rodin. Například rodina ve Svaljavě má otce již pět let v Praze, kde žije s jinou ženou. Setkali jsme se i s opačným případem, kdy v Čechách žila a pracovala matka, a její syn, který žil u svých prarodičů, za ní jezdil na letní prázdniny.

Odpověď na otázku, jaké dopady má pracovní migrace ze Zakarpatské Ukrajiny na každodenní soužití v rodině a organizaci rodinného života, by si však vyžádala samostatné šetření.

❖ *K legalizaci pobytu pracovního migranta jsou používány různé strategie, například žádost o azyl*

V minulých letech došlo k poměrně mnoha případům, kdy občané Ukrajiny požádali v České republice o azyl. V letech 1990 až 2003 požádalo o azyl celkem 9250 občanů Ukrajiny, z čehož nejvyšší počet žadatelů byl v roce 2001, kdy o azyl požádalo 4419 Ukrajinců⁴⁵. Druhý nejvyšší počet žádal v roce 2003, kdy se jednalo o 2043

⁴⁵ <http://www.mvcr.cz/uprchlici/statvse.html>

Ukrajinců. Bylo to v období, v němž liberální novela zákona dovozovala žadatelům o azyl volný přístup na pracovní trh. V dalších letech, po změně zákona, jejich počet klesal. V roce 2007 o azyl zažádalo jen 293 občanů Ukrajiny. Přesto se v celkovém počtu žadatelů o azyl v roce 2007 jednalo o 12 %.⁴⁶ Jeden z respondentů uvedl, že jeho bratr získal v roce 2000 v Čechách azyl. Po absolvování všech procedur se mu však začalo velmi stýskat po domově. Domů na Ukrajinu se ale bál vrátit, neboť se domníval, že by byl na Ukrajině sankcionován, popřípadě uvězněn. Hraje prý automaty, pije a celou svou situaci nese velice špatně. Náš respondent uvedl, že on by celou záležitost řešil jinak. V případě, že by chtěl žádat v Čechách nebo v jakékoli jiné zemi o azyl, zažádal by v první řadě o ruské občanství po babičce, teprve poté, co by ruské občanství získal, by požádal o azyl. Nežádal by o něj jako ukrajinský občan, ale jako občan Ruska a na Ukrajinu by se kdykoliv mohl vrátit.

❖ *Přestože pracovníci ze Zakarpatské Ukrajiny jsou nuceni pracovat v zahraničí, často zůstávají patrioty*

V roce 2001 položil Mikuláš Mušinka vedoucímu oddělení vnitřní politiky v Užhorodě otázku, co si myslí o tom, že v Čechách při výzkumech veřejného mínění Češi deklarují, že by na prvním místě nechtěli bydlet s Romy a na druhém místě s Ukrajinci. Dostalo se mu odpovědi, že je to jistě výsledek především ekonomické situace: „Já bych druhořadého souseda také nechtěl.“ Dodal také, že na Ukrajině to není všude stejné. Východ je výrazně rusifikovaný, západ má ale svou národní hrdost. Zvláště Zakarpatská Ukrajina je velmi krásná. Je tu krásná příroda, spousta minerálních pramenů, ideální podmínky pro cestovní ruch. Svoji odpověď ukončil slovy: „Ukrajina je nejduchovnější zemí Evropy.“

S tezemí o hezké přírodě, čistém vzduchu, minerálních pramenech a krajině předurčené k rekreačním účelům jsme se setkávali pravidelně. Migranti mají zdrojovou oblast vesměs rádi a velmi často doufají, že se ekonomická situace na Zakarpatské Ukrajině zlepší. Hovoří o ekologii, agroturistice, o tom, že dnešní rekreatanti hledají i trochu

⁴⁶ Zdroj dat: Český statistický úřad.

nepohodlí (bohužel krásných hornatých oblastí a mnohem dostupnějších je v Evropě mnoho). Místní obyvatelé také hovoří o tom, že tamní prostředí přitahuje bohaté lidi z dalších částí Ukrajiny pro svou blízkost k západu. Lze potvrdit, že v řadě příhraničních obcí, jakou je například Storožnica, probíhá výstavba nákladných vil (některé ovšem zatím zůstávají prázdné nebo nedokončené). Rozhodování migrantů o trvalém přesídlení do zahraničí často nepřichází ani po dlouholeté zkušenosti s prací v zahraničí.

Literatura

Božuk, H. B.; Paľok, V. V. 1993. Dokumenty Zakarpats'koho Oblasneho archivu pro trudovu emigraciju zakarpatciv u SŠA ta Kanadu. In: *Ukrajins'ki Karpaty*. Užhorod.

Budín, V. 1996. *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Čynč, V. 2001. Hroši robljat' hroši (rozpovid' pro te, jak ukrajinci zdobuvajuť če'ski vizeny). *Porohy (Časopys dlja ukrajinciv u Čes'kij respubliky)* 9, 1: 13.

Demčík, J.; Richter, K. 1995. *Můj útěk do gulagu*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Dokumenty o Podkarpatské Rusi. 1997. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Drahný, V.; Drahný, F. 1921. *Podkarpatská Rus, její přírodní a zemědělské poměry*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČSR.

Drbal, A.; Nejedlý, V. 2003. Historický přehled vývoje zeměměřictví a katastru na Zakarpatsku v období Rakousko-Uherska a Československa. *Dějiny vědy a techniky* 36: 19–44.

Duleba, A.; Matlovič, R.; Ištok, R.; Konya, P., Švorc P.; Mušinka, M. 1995. *Zakarpatsko*. Bratislava: Slovak Academic Press, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií.

Hořec, J. 1994. *Podkarpatská Rus – země neznámá*. Jinočany: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Hořec, J. 1995. *Země Naděje – o minulosti a současnosti*

Podkarpatské Rusi. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Chudanyč, V. 2000. Dijalnist' avtonomnoho urjadu Karpats'koji Ukrajiny v 1938–1939 rr. In: *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939)*. Prešov: AFPhUP: 103–114.

Kočík, R. 2001. U Čes'komu telebačenni zaveršeno robotu nad fil'mom pro muzyčne žyttja Zakarpattja. *Porohy (Časopys dlja ukrajinciv u Čes'kij respublici)* 9, 1: 9.

Kožmínová, A. 1920. *Podkarpatská Rus*. Praha: Nákladem vlastním.

Krofta, K. 1936. Čechoslováci a Podkarpatská Rus. In: *Podkarpatská Rus*. Bratislava.

Krofta, K. 1995. *Podkarpatská Rus a Československo*. (Přetisk přednášky z roku 1935 – přednesena 27. a 28. října 1934 v Užhorodě a Mukačevě.) Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Lanovyk, B. D. a kol. 1999. *Ukrajins'ka emihracija: vid mynuvšyny do s'ohodenňa*. Ternopil'.

Levora, V.; Dvořáková, Z. 1993. *Ze stalinských gulagů do československého vojska*.

Livins'kyj, O. 2002. V Koločavi čechy spivaly ukrajins'ki pisni. In: *Porohy (Časopys dlja ukrajinciv u Čes'kij respublici)* 10, 3: 17.

Livins'kyj, O. 2004. Najbilši investory v Ukrajinii? Zarobitčany! In: *Porohy (Časopys dlja ukrajinciv u Čes'kij respublici)*, 12, 2: 21.

Magocsi, P. R. 1995. *Karpatskí Rusíni*. Karpatorusínske výskumné centrum.

Makara, M. P. 1995. *Zakarpats'ka Ukrajina: šljach do vozjednanňa, dosvid rozvytku (žovteň 1944 – sičeň 1946 rr.)*. Užhorod.

Mušinka, M. (ed.) 2002. *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka*. Prešov: Filosovskij fakul'tet Prjašivskoho universytetu.

Mušynka, M. 1993. Do henezy narodnoji kul'tury rusyniv-ukrajinciv karpats'koho rehionu ta istoriji jiji doslidženňa. In: *Ukrajins'ki Karpaty*. Užhorod.

Myšanyč, O. 2002. Onovlenňa literatury. (Pro literaturnyj ruch na Zakarpatti 20 -30-ch rokiv XX st.). In: *Na perelomi. (Literaturoznavči*

statti j doslidženňa). Kyjiv: Vydavnyctvo Solomiji Pavlyčko „Osnovy“.

Nebesnyk, I. 2000. *Chudožňa osvita na Zakarpatti u XX stolitti: istoryko-pedahohičnyj aspekt*. Užhorod: Vydavnyctvo „Zakarpatt'a“.

Nečas, J. 1997. *Politická situace na Podkarpatské Rusi (rok 1921)*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi, sv. 18.

Paňkevyč, I. 1923. Jazyková otázka na Podkarpatské Rusi. In: *Podkarpatská Rus*. Praha.

Perfeckij, E. 1924. *Sociálně-hospodářské poměry Podkarpatské Rusi ve století XIII. až XV*. Bratislava: Nákladem vlastním.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé. IV. Země Podkarpatoruská. 1937. Praha.

Ukrajins'ki Karpaty. (Materialy mižnarodnoji naukovoji konferenciji „Ukrajins'ki Karpaty: etnos, istorija, kul'tura“). 1993. Užhorod.

Vaculík, J. 1997. *Hledali svou vlast*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

Vaculík, J. 2001. *Začleňování reemigratů do hospodářského života v letech 1945–1950*. Brno: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

Valášková, N. 2004. Migrace ze Zakarpatské Ukrajiny do ČR. In: Budil Ivo – Horáková Zoja (Eds), *Antropologické symposium III*. Plzeň: Fakulta humanitních studií ZČU v Plzni, Katedra Antropologie: 296-302.

Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939). Prešov: Filozofická fakulta Prešovské univerzity.

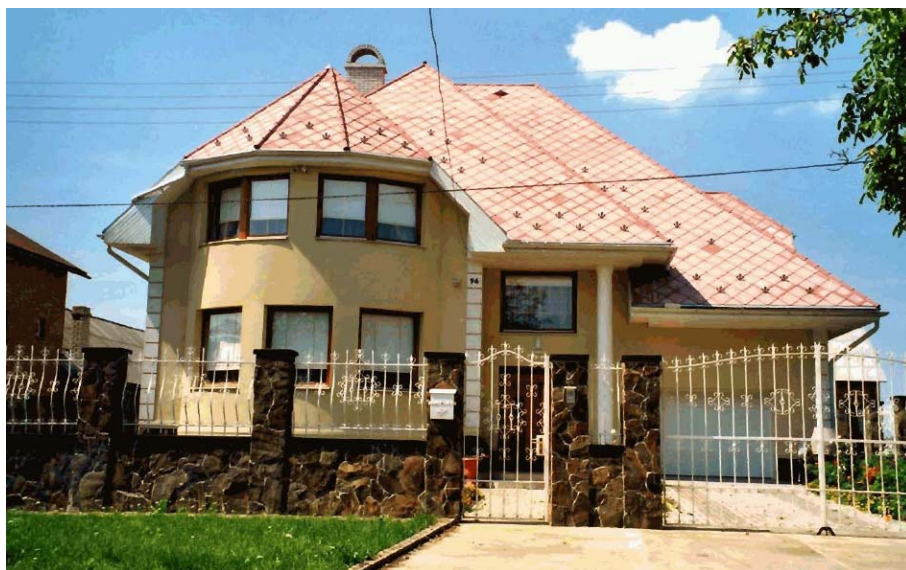
Zastavnyj, F. D. 1993. *Naselenňa Ukrajiny*. Lviv: MP „Kraj“, Tovarystvo ukrajins'koji movy im. Tarasa Ševčenko „Prosvita“.

Zatloukal J. (ed.) 1936. *Podkarpatská Rus*. Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi. Bratislava: Podkarpatoruské nakladatelství.

Zilynskij, B. 1995. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě (1894) 1917–1945 (1994)*. Praha: X-Egem.

Zilynskyj, B. 2000. *Ukrajinci v českých zemích v letech 1945–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Zprávy Státního úřadu statistického Republiky Československé. Roč. 1923, č. 103, Praha 1923; Roč. 1924, č. 25–26, Praha 1924; Roč. 1926, č. 32–33, Praha 1926.

Obr. 5: Storožnica, Zakarpatská Ukrajina. Ne všichni jsou zde chudí: vily bohatších vrstev obyvatelstva. Foto Zdeněk Uherek

Obr. 6: Dřevěná architektura na Zakarpatské Ukrajině – Jasiňský průsmyk. Foto: Zdeněk Uherek

Obr. 7: Pozůstatky meziválečného působení Československého státu na Zakarpatské Ukrajině. Pomníček padlého policisty v Koločavě. Foto Zdeněk Uherek

Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice⁴⁷

Kateřina Bělohradská

Ve své definici domova Leoš Šatava uvádí, že domov je možné měnit. Nemusí být vždy pevně a navěky fixován na určité geografické prostředí, jde především o tzv. “domov v nás” – vztah k rodině a místu bydliště, vztah k povolání, zájmy, vztah ke kulturnímu prostředí a tradicím (Šatava, 1989: 21). Kus domova si sebou nesli i krajané, kteří se ve druhé polovině 19. století hromadně vystěhovali do carského Ruska, kde v důsledku zrušení nevolnictví a krymské války bylo možno získat levně půdu, na níž by hospodařili. Čeští kolonisté odcházeli s vidinou zlepšení své ekonomické situace. Ne vždy se však tyto jejich představy naplnily. Do carského Ruska mířili zemědělci, drobní řemeslníci, učitelé i hudebníci. Jednalo se o skupinové, rodinné vystěhovalectví. Tato forma vystěhovalectví usnadňovala adaptaci na nové prostředí a zároveň napomáhala k udržení kulturních specifík. Jak se v současné době ukazuje, i vystěhovalectví do Ruska v 19. století je jedním z důležitých faktorů na jejichž základě se utvářely stávající migrační systémy mezi zeměmi bývalého Sovětského svazu a Českou republikou.

V carském Rusku vzniklo několik desítek českých osad, v nichž až do druhé světové války Češi tvořili uzavřené kompaktní enklávy. Jejich uzavřenost reprodukovanou sňatkovou endogamií se podařilo udržet převážně díky prostorové a kulturní izolaci, v níž se skupiny několik desetiletí nacházely, a v neposlední řadě také proto, že české enklávy byly dostatečně veliké na to, aby endogamie nebyla v rozporu s dalšími pravidly společenského soužití, která krajanům diktovala křesťanská víra. V kultuře, již si s sebou čeští kolonisté přinesli, dominovaly rysy té sociální třídy či skupiny, která se do dané konkrétní enklávy vystěhovala. Převažovala kultura zemědělců,

⁴⁷ Tento text je upravenou verzí studie uveřejněné ve výzkumné zprávě s bibliografickým odkazem: Plochová, K. 2004. Spontánní migrace z jižní Ukrajiny do České republiky – obyvatelé Čechohradu. In: Uherek, Z. a kol. (ed.) Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 162–175.

drobných řemeslníků a hudebníků. Konfesního hlediska se jednalo převážně o katolíky nebo protestanty.⁴⁸

Každá menšina v postmigračním období si vytváří nový způsob života, jenž však nese stopy jejich původních kulturních a etnických specifik, kulturního dědictví, jazyka, nových i původních ekonomických i sociálních zvyků, materiální a duchovní kultury. Inovace v původní kultuře vznikají pod vlivem nových sociálních a ekonomických podmínek. V postmigračním období dochází ke kontaktům s kulturou původního obyvatelstva, což vede ke vzájemnému ovlivňování a adaptaci na nové podmínky. Přitom některé kulturní a ekonomické vlivy ze staré vlasti mohou být tak silné, že si je daná minorita značnou dobu ponechá. Iva Heroldová uvádí, že úplná asimilace může být záležitostí několika generací i staletí a během tohoto procesu může kultura imigrantů obohatit život a kulturu původního obyvatelstva, které jejich zvyky adoptuje (Heroldová 1996: 67).

Okolní svět prolomil hranice uzavřené komunity Čechů v jejich kolonizačních osadách po druhé světové válce, kdy se v důsledku repatriace Čechů do českého pohraničí začalo do českých osad stěhovat ukrajinské obyvatelstvo. Dalšími faktory byl vzdělávací proces a nedostatek pracovních příležitostí v obci. Řada mladých lidí odcházela za prací do větších měst. Ve městech již Češi netvořili uzavřenou etnickou skupinu a začalo docházet ke smíšeným manželstvím. Urbanizace, migrace, vzdělávání a exogamie urychlily asimilační procesy u českých kolonistů. Přesto české obyvatelstvo není na Ukrajině pevně stabilizováno. Nejde o skupinu, která by o návratu do země svého původu alespoň neuvažovala. Poslední desetiletí potvrdilo, že vztahy se zemí původu jsou natolik živé a že život v České republice je pro řadu krajanů natolik lákavý (mnohdy vinou jejich zkreslených informací o staré vlasti), že mnozí lidé, kteří se na Ukrajině narodili a jsou do tamního prostředí značně integrováni, přesto neváhají vše ve své rodné zemi zanechat a přesídlit zpět do země svých předků.

Přesídlování krajanů z Ukrajiny do České republiky se uskutečnilo v

⁴⁸ K této problematice viz např. Heroldová 1957, 1964, 1966, 1983.

několika vlnách. Každá z těchto vln měla odlišný charakter. První a nejrozsáhlejší vlna probíhala těsně po druhé světové válce z Volyně a je také nejpodrobněji popsána zejména v dílech Jaroslava Vaculíka (Vaculík 1984a, b, 1993, 2001, 2002). Na počátku devadesátých let minulého století probíhala státem řízená migrace z oblastí postižených černobylskou jadernou katastrofou, na níž se stát výraznou měrou podílel. Česká vláda se přesídlencům snažila vytvořit co nejpříznivější podmínky v nové zemi a k následné adaptaci na české prostředí.⁴⁹ Na tuto řízenou migraci navazuje další, nazvaná *Návrat domů*, kdy stát a nevládní a neziskové organizace pomáhaly krajanům ze vzdálených a ohrožených oblastí, zejména z Kazachstánu, Ruska, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu.⁵⁰ Ke konci devadesátých let začala rovněž spontánní migrace z Novgorodkivky (Čechohradu),⁵¹ ležící na jižní Ukrajině, na Tachovsko v západních Čechách. Na rozdíl od předchozích probíhala na vlastní náklady a bez pomoci českého státu. Z Čechohradu od roku 1999 přesídlilo na Tachovsko asi 50 krajanů a další se po roce 2000 usídlili v Brně a Berouně.

V následujícím výkladu se soustředíme na doposud nejpočetnější, tachovskou skupinu, která byla tvořena 12 nukleárními rodinami z Čechohradu a jednou ze Simferopolu. Během výzkumu bylo kontaktováno 25 z celkového počtu 50 členů těchto rodin. Z toho se sedmnácti staršími 18 let byly provedeny řízené rozhovory, při nichž byly odpovědi na otázky zaznamenány do dotazníkových protokolů.⁵² Sběr dat pomocí řízených rozhovorů byl uskutečněn v letech 2003–2004. Šlo sice o nepočtený, ale vzhledem k velikosti skupiny nadstandardně velký vzorek. Byl konstruován tak, aby byla zachována

⁴⁹ Podrobněji zejména Valášková, Uherek, Brouček 1996.

⁵⁰ Přesídlovací akce *Návrat domů* byla podrobněji popsána zejména v práci *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky* (Uherek, Valášková, Kužel, Dymeš 2003). Obě přesídlovací akce pak byly porovnány ve studiích o řízených migracích Zdeňka Uherka a Nadi Valáškové (Uherek 2003; Uherek, Valášková 2006).

⁵¹ Čechohrad v roce 1869 založilo 90 českých rodin. Nyní se jmenuje Čechohrad, odkud krajané pocházejí, oficiálně Novgorodkivka: obec byla přejmenována v roce 1946. Má přibližně 1500 obyvatel a nachází se v melitopolském okrese v bývalé Tauridské gubernii. Více než dvě pětiny obyvatel současného Čechohradu tvoří Češi. V současné době zde vedle Čechů žijí Ukrajinci, Rusové, Tataři, Arméni, Litevci a další národnosti. Podrobněji Bažant 2000.

⁵² Sběr dat jsem uskutečnila spolu s PhDr. Zdeňkem Uherkem, CSc.

parita pohlaví, aby byly zastoupeny všechny věkové kategorie poměrně k základnímu souboru a zároveň aby zahrnul alespoň jednoho člena z každé nukleární rodiny, která do Tachova přesídlila. Ze 17 osob, s nimiž byl vyplněn dotazník, bylo 9 mužů a 8 žen. Věkové složení přesídlenců se ve většině případů u dospělých osob pohybovalo mezi 30 až 50 lety, pouze dva respondenti byli starší šedesáti let (viz graf 3). Použitý dotazník byl původně sestaven za účelem výzkumu černobylských krajanů, k jejichž státem řízené migraci docházelo v první polovině devadesátých let, a nyní byl uzpůsoben novému šetření tak, aby odpovědi na jednotlivé otázky byly v co největším počtu případů srovnatelné.

V textu se nejprve soustředíme na příčiny migrace a transfer do České republiky. Dotkneme se též otázky pobytového statusu. Dále se budeme zabývat otázkou bydlení imigrantů

Příchod do České republiky a pobytový status imigrantů

Skupinu spojují příčiny migrace. Jsou zjevné. Většina nových příchozích si chtěla vylepšit svou ekonomickou situaci a chtěla připravit svým dětem lepší podmínky pro život: poskytnout jim kvalitnější vzdělání, zaměstnání a lékařskou péči. Respondenti říkali, že pro děti je život v České republice perspektivnější než na Ukrajině. Pro některé byl motivací návrat do země původu jejich předků. Právě faktor, že v České republice mají své kořeny, pomohl řadě z nich dospět k přesídlení celé rodiny. Dalším motivačním faktorem bylo soužití s příbuznými. Manželky se stěhovaly za manželi, za mladými nukleárními rodinami se stěhovali rodiče, nebo se chystaly přijet (graf 1).

Z rozhovoru s nimi často vyplývá, že o České republice měli před příjezdem určité informace, ale jen neúplné (viz tabulka 2; otázce informovanosti se budeme věnovat i v dalších částech textu). V České republice respondenti zakoušeli pocity cizince, který má problémy s orientací ve společnosti, včetně jazykových handicapů. Česká společnost je zpočátku zpravidla také jako cizince vnímala – byli povětšinou pokládáni za Ukrajince, mnohdy i kvůli jejich ruskému či ukrajinskému přízvuku. V české společnosti se někteří cítili poněkud

vykořenění. Téměř všichni respondenti to pokládali za paradoxní a říkali: „Na Ukrajině nás všichni považovali za cizince – Čechy, tady nás zase všichni považují za Ukrajince“. Jedna z respondentek uvedla: „Já jsem Češka a jsem tu cizinec – a mně to vadí – vždyť jsem českého původu a teď jsem konečně doma a přitom mám v pase Ukrajinka.“⁵³

Při rozhovorech respondenti většinou porovnávali, jak se jim žilo v rodné obci nebo v zemi původu a jak se jim žije nyní v České republice. Na životě v Čechohradu oceňovali především kulturní a společenský život české minority. Hlavní doménou tamního společenského a kulturního života byla bohatá hudební a taneční tradice, která sahá až k prvním českým přistěhovalcům na jižní Ukrajinu. Bohatý písňový repertoár přivezený prvními Čechy byl v průběhu let postupně obohacován podle toho, do jaké míry byly styky se zemí původu aktivní. Texty písní, jež si generace mezi sebou předávaly, se dochovaly do současnosti ve značně pozměněných formách. Mnoho nových písní přivezli vojáci, kteří za druhé světové války sloužili ve Svobodově armádě a po skončení války se vrátili zpět do Čechohradu.

Lidové písně se zpívaly při nejrůznějších společenských akcích a svátcích. Složení „ansáblu“, který zpěváky doprovázel, bylo mezinárodní. V kapele i mezi zpěváky většinou působily společně s Čechy i Rusky, Ukrajinky a Slovenky, které se do českých rodin přivdaly. Děti působily v tanečním souboru.

Důležitou osobností a aktivním muzikantem byl pan Vladimír Dvořák. Před přesídlením do České republiky ve druhé polovině devadesátých let působil jako ředitel kulturního domu a i po svém přesídlení se snaží své spoluobčany z Čechohradu všemožně podporovat. Organizuje například zájezdy hudebníků z Čechohradu na hudební festivaly do České republiky.

Jak bylo výše uvedeno, motivací k přesídlení do České republiky byla zejména nepříznivá ekonomická situace na Ukrajině. Informace o možnosti přesídlení krajané získávali od svých příbuzných, kteří se do

⁵³ Respodnentka V. V.

tehdejšího Československa stěhovali po druhé světové válce, a od svých přátel, volyňských a černobylských Čechů. Určité informace o životě v Čechách jim poskytla také učitelka češtiny z České republiky, která tehdy již několik let v Čechohradě působila. Otázka informovanosti a získávání informací je důležitou oblastí svědčící o existenci migračního systému a migračních sítí, jež jsou jeho součástí.

Do Čech zpravidla přicházeli nejdříve muži (někdy opakovaně, pracovali i nelegálně), aby připravili podmínky pro eventuální přesídlení své rodiny. a aby zajistili předpoklady k získání dlouhodobého a následně trvalého pobytu (zpravidla již po příchodu rodiny). Přesídlení bylo součástí rodinných a nikoli individuálních strategií. Proto také respondenti zpravidla odpovídali, že se k přesídlení nerozhodovali sami (graf 4). Urychlení všech úkonů spojených s pobytovým statutem umožnil doklad o české národnosti, který zakotvoval příslušnost k české komunitě v zahraničí (doklad měli z Ministerstva zahraničí ČR, z odboru krajanů a nevládních styků). Přestože díky tomu mohli žádat o povolení k trvalému pobytu bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území ČR, plnění dalších zákonem stanovených podmínek pro ně bylo značně komplikované. Nebylo vždy jednoduché zejména dokladovat zajištění prostředků k trvalému pobytu na území a dokladovat zajištění ubytování na území v rozsahu a kvalitě dobového výkladu zákona. Po splnění všech zákonem stanovených podmínek trvalo nejméně jeden měsíc, než získali trvalý pobyt na území České republiky.

Z hlediska dokladování zajištění ubytování bylo pro krajanů komplikované, že museli dokladovat trvalé bydliště na území České republiky. Museli tudíž najít někoho, kdo je k sobě trvale přihlásil, neboť na koupi bytu neměli prostředky a při ubytování v podnájmu, resp. v pronajatém bytě se majitel často zdráhal, aby se do jeho bytu na trvalo přihlásili. Často vypomohli krajané, kteří přicestovali dříve a možnost trvalého přihlášení umožnili. Obdobné to bylo s dokladování prostředků k trvalému pobytu obzvláště v obdobích, kdy zákon jednoznačně vyžadoval doklad o finanční hotovosti.

Do Čech se rodiny stěhovaly většinou na základě přání mužů, kteří mají českou národnost. Manželky jiné etnické příslušnosti tato jejich přání respektovaly a zpravidla toto rozhodnutí podporovaly, zejména s

ohledem na budoucnost svých dětí. Jako první do Tachova přijely původně jen dvě rodiny, které si tuto lokalitu vybraly, jelikož zde měly příbuzné, a následně pomáhaly s přesídlením dalším svým krajanům. Postupně se přidávaly další, neboť krajané, kteří zde již bydleli, jim mohli poradit a pomoci. Nyní se zaměříme na některé aspekty budování nového domova v postmigračním období.

Bydlení

Z Čechohradu do Tachova přišli většinou středoškolsky vzdělaní lidé s aktivní znalostí češtiny. Tato skupina na Ukrajině vlastnila domy, které za nevýhodnou cenu prodala, aby měla počáteční kapitál, za nějž se snaží v Čechách pořídit vlastní bydlení. Pan V. uvedl, že svůj dům prodal za pouhých 6500 USD. Ostatní vysvětlovali, že nabídky za nákup nemovitostí se okamžitě snižovaly, jakmile kupující zjistil, že prodejce odchází do zahraničí. Předpokládalo se, že prodává ve spěchu a nemůže čekat na výhodnou nabídku. Proto někteří respondenti prodávali nemovitosti až nějakou dobu po přestěhování a prodej nemovitosti přímo na vlastní stěhování nevážali.

Rodinní příslušníci do Čech přijížděli většinou vlakem, někdy automobilem, a přiváželi si s sebou pouze nejn nutnější věci každodenní potřeby. Vzhledem k vysoké ceně bytů se lidem z Čechohradu nedařilo pořídit si vlastní bydlení v České republice ihned. Peníze, které získali za své domy na Ukrajině, jim k tomu nestačily.⁵⁴ Pouze jedna rodina byla schopna si koupit byt bezprostředně po svém příjezdu, a to za peníze, které si půjčila od svých příbuzných žijících v Německu. V současné době již mají rodiny, které se přestěhovaly v letech 1999 až 2000, většinou byty v panelových domech na sídlištích. Bydlí ale často v třígeneračním soužití. Byty si byli schopni pořizovat do osobního vlastnictví po čtyřech až šesti letech pobytu v České republice, a to zpravidla až díky benevolentnější úvěrové

⁵⁴ Těsně po příjezdu respondentů v roce 1999–2000 byla tržní cena třípokojového bytu v panelovém domě v Tachově cca 500 tisíc Kč, v roce 2004 to bylo přibližně 700 tisíc Kč za 3+1 o ploše přibližně 60 m² a v roce 2007 se již cena za srovnatelný byt přímo v Tachově pohybovala ve výši přes 1 milion Kč (ověřováno prostřednictvím inzerce prodeje bytů).

politice bank, které začaly poskytovat úvěr i cizím státním příslušníkům s trvalým pobytem v České republice. I v současné době však část respondentů bydlí v pronajatých bytech, většinou v panelácích o velikosti 3+1 s příslušenstvím. Pobyt v pronajatém bytě však respondenti nepovažovali za vyhovující. Neměli v něm pocít bezpečí a stability. Vyplynulo to také z odpovědí v dotazníkovém šetření – většina respondentů tuto situaci hodnotila jako těžkou.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že většina přesídlenců se domnívá, že na Ukrajině měla lepší bydlení (tabulka 1). Rodiny zpravidla žily ve svých vlastních domech se zahradou, kde pěstovaly ovoce, zeleninu a květiny. Vedly tam svá vlastní hospodářství, na nichž chovaly krávy a drůbež. Po samotném hospodářství se jim sice nestýskalo, aspoň menší zahrádku by ale uvítala většina z nich. Respondent A. V. uvedl: “Na Ukrajině jsem měl lepší bydlení, protože jsem tam měl zahradu a spoustu práce. Tady jsem jako v kleci“.⁵⁵ Většina respondentů se domnívala, že o bytové situaci v České republice měla před příjezdem málo informací (tabulka 2, 3). Drtivá většina respondentů se též domnívala, že by jim měl stát v otázce bydlení vycházet více vstříc. Byli toho názoru, že by jim měl stát bydlení opatřit, nebo že by měli mít možnost získat bezúročnou půjčku, jako tomu bylo v případě jejich volyňských nebo černobylských krajanů.

V době druhého výzkumu, v dubnu 2004, měl již jeden z respondentů koupený nedaleko Tachova rodinný dům, na nějž mu banka poskytla hypotéku. Ostatní o tomto svém krajanovi hovořili s obdivem. Dosáhl cíle, po němž sami toužili. V roce 2007 se však o celém počínu vyjadřovali skeptičtěji, neboť majitel je stále zatížen hypotékou, renovace se kvůli nedostatku peněz protahují a je otázkou, zda v domě zůstanou děti, nebo si zvolí bydlení tam, kde získají zaměstnání, přestěhují se za partnery apod. Názor, že se nakonec zbytečně zadlužil, zbytek života se bude dřít a nakonec v domě zůstane sám vyjádřilo několik přesídlenců.

⁵⁵ Rozhovor v roce 2003.

Pracovní příležitosti

Všichni přesídlenci z Novgorodkivky našli v Tachově práci. Po příjezdu do České republiky byla většina přesídlenců zaměstnána na nedaleké pile ve Lhotce,⁵⁶ kde byla i možnost ubytování na ubytovně přímo v areálu pily. Práce na této pile posloužila většinou k tomu, aby se lidé zadaptovali na nové prostředí. Byla jakousi přípravou, aby se rodiny zařadily do běžného života a našly si přijatelnější práci. Pila ležela ještě asi kilometr od vesnice a v okolí „nebylo nic“. Nebyla tam možnost žádného společenského vyžití, dalo se jít pouze do malého obchodu ve Lhotce, kde byla hospoda. „Skoro denně jsem chodil tu cestu s taškou do krámu a zase zpátky a to bylo všechno, co se tam dalo dělat.“⁵⁷ Rodina pana W. na této ubytovně strávila jeden rok, po roce se jim podařilo koupit družstevní byt. V Tachově působí dvě zahraniční firmy, u nichž si našla práci většina přesídlenců z Čechohradu. S touto skutečností byli respondenti spokojeni. Byli rádi, že mají zaměstnání, že každý měsíc dostanou výplatu. Neuváděli výraznou nespokojenost s tím, že dělají nekvalifikovanou práci, a byli ochotni pracovat 16 hodin denně i o víkendu.

Vztahy s místními obyvateli

Respondenti uvedli, že vztahy s místními obyvateli jsou v současné době dobré (graf 2), zpočátku se však setkávali s nedůvěrou a podezřívavostí, zvláště pokud mluvili ukrajinsky nebo rusky. Několik respondentů však po při delším rozhovoru uvedlo i řadu negativních zkušeností: „Lidé nás tu nečekají, je to tak, že nás tu nechťejí.“⁵⁸ Paní W. sdělila, že když začala pracovat u německé firmy, její o mnoho let mladší kolega jí hned začal tykat. Bylo jí to divné a nepříjemné, ale nereagovala na to. Za nějaký čas se od své spolupracovnice dozvěděla, že tento kolega prohlásil: „Je to nějaká Ukrajinka, tak jí přeci nebudu vykat“. Synovi paní W. se zase ve škole děti posmívaly, že je „Ukrajinec“, a jak sám řekl, vyřešil to tak, že „všechny zmlátil“. V současné době žádné problémy nemá, má spoustu kamarádů a za

⁵⁶ Lhotka – vesnice nacházející se asi 8 km od Tachova.

⁵⁷ Respondent CH, rozhovor v r. 2007.

⁵⁸ Respondentka L. R., rozhovor v roce 2004.

sousední vesnici hraje fotbal.

Manželé W. se v roce 2002 rozhodli, že si pořídí zahrádku, našli majitele, který jim byl ochoten zahrádku prodat za 50 000 Kč. Došlo však jen k ústní dohodě s tím, že rodina může zahrádku začít zvelebovat okamžitě, ještě předtím, než dojde k podepsání kupní smlouvy. Manželé na zahrádce pracovali celé léto, obětovali na její údržbu i svojí dovolenou, na zahrádce vysázeli květiny, zeleninu a zaseli trávník, postavili malou kůlnu. Majitelé se však stále neměli k odprodeji a za nějaký čas manželům W. sdělili, že mají kupce, který zahrádku koupí za 100 000 Kč. Podobné to bylo i s koupí bytu. Pan W. se domluvil s prodejcem na určité ceně za byt, večer mu pak dotyčný zavolal, že má výhodnější nabídku a pokud na tuto vyšší cenu pan W. přistoupí, tak mu byt nechá, jelikož byl první zájemce. Pan W. sdělil, že se mu toto stalo asi pětkrát. Řekl, že s místními obyvateli sice vychází dobře, ale že Češi v České republice mají tu nepěknou vlastnost, že nedrží slovo a nedá se jim důvěřovat. Na Ukrajině jsou v tomto směru přece jen podmínky lepší.⁵⁹

Mladá rodina s dvěma malými dětmi nám sdělila, že na byt, který mají v pronájmu, nemají žádnou nájemní smlouvu, ale že svým pronajímatelům důvěřují. Zatím je pronajímatelé nepodvedli. Uvědomují si přitom, že podstupují určité riziko, neboť do bytu už investovali značnou finanční částku.

Kulturní vyžití

Lidé přicházející z Čechohradu s oblibou vzpomínají na kulturní a společenské vyžití ve svém dřívějším domově. Přestože celkově větší část respondentů říká, že má lepší kulturní vyžití v České republice (tabulka 1), zejména respondenti, kteří preferují aktivní kulturní vyžití před pasivní recepcí televizních pořadů nebo videa, jsou v této oblasti značně kritičtí. Respondentka N. D. uvedla, že na Ukrajině většina z nich po práci často odcházela do chechhradského kulturního domu, kde se věnovala činnosti v hudebním a tanečnímu spolku. Možnosti trávení volného času jsou, podle jejich názoru, v Tachově

⁵⁹ Rozhovory v letech 2003 a 2004.

nedostatečné. Většina respondentů uvedla, že jim ve městě chybí zájmové kroužky, do nichž by mohli posílat děti. Kroužky, které v Tachově existují, nemají podle většiny z nich takovou úroveň, na jakou byli zvyklí. Týkalo se to vesměs pěveckých a tanečních kroužků. „Vždycky se mi chce skoro plakat, když vidím ty děti, jak neumí tancovat. Tady vezmou všechny, jen když zaplatí a ani talent nemají. To u nás jsme brali jenom talentované děti, ty neplatily nic“.⁶⁰

Jazyk imigrantů

V současné době, 7–8 let po přesídlení, nikdo z respondentů nemá větší jazykové problémy. Rozumějí téměř všemu. Lidé, kteří měli českou národnost, si aktivní znalost češtiny přivezli s sebou už z Ukrajiny. V Čechohradu se čeština užívala příležitostně, v komunikaci se starší generací. Jazyk nesl archaické prvky a byl zpravidla ovlivněn ukrajinštinou a ruštinou. V obtížnější situaci byli jejich rodinní příslušníci jiné národnosti, kteří se češtinu začali učit až v Čechách. „Zpočátku, když jsem ještě neuměla česky, tak jsem se v obchodech styděla mluvit rusky, děti mi musely šeptat do ucha, co chtějí, tak moc jsme se za ruštinu styděli.“⁶¹

V Tachově ani v jeho blízkém okolí neexistují žádné kurzy českého jazyka. Češtinu se řada imigrantů učí tzv. „za pochodu“ od svých dětí, které navštěvují místní školy a díky svému věku a školní výuce češtiny s ní nemají žádné problémy. Dospělí naopak hovoří jakousi směsicí češtiny, ukrajinštiny a ruštiny, jíž se bez větších problémů domluví. Doma se svými dětmi mluví většinou česko–rusky nebo česko–ukrajinsky.

⁶⁰ Respondentka N. D. Rozhovor v roce 2003.

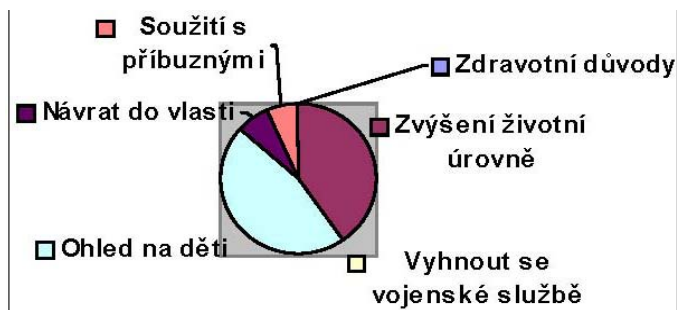
⁶¹ Respondentka N. D. Rozhovor v roce 2003.

Grafy a tabulky

Tato podkapitola přináší kvantifikované výsledky šetření sebrané prostřednictvím standardizovaných otázek pokládaných respondentům a zaznamenávaných do dotazníkového formuláře.

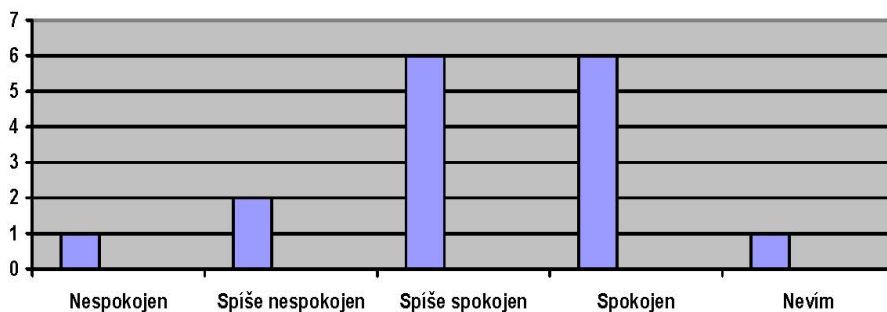
Graf 1

Otázka: *Jaký hlavní důvod pro přicestování do České republiky jste měl /a?*

Graf 2

Otázka: *Jak hodnotíte přijetí českou společností?*

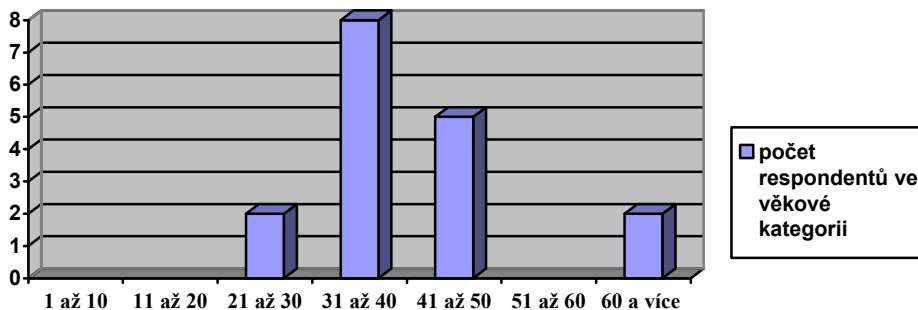
Tabulka 1

Otázka: *Když srovnáte svůj život v ČR s poměry na Ukrajině, co považujete za lepší a co za horší v oblasti:*

Oblast života	o hodně lepší na Ukrajině	o trochu lepší na Ukrajině	ani tam, ani tam	o trochu lepší v ČR	o hodně lepší v ČR
Bydlení	7	3	2	1	4
Velikost bytu	9	1	5	2	0
Vybavení domácnosti	1	2	5	0	9
Životní úroveň	1	0	1	2	12
Zaměstnání	3	2	3	2	7
Finanční zajištění rodiny	2	0	0	3	12
Možnost výchovy dětí	4	0	1	1	9
Styk s příbuznými	12	1	2	0	2
Styk se sousedy a přáteli	10	2	5	0	0
Péče o zdravotní stav	0	0	1	3	13
Služby a občanská vybavenost	0	0	1	7	9
Výběr potravin v obchodech	0	0	3	4	10
Výběr průmyslového zboží	3	0	2	3	9
Doprava (do práce)	2	0	4	2	8
Sportování	1	2	3	2	8
Kulturní vyžití	6	0	3	3	6
Zahrádkaření a chovatelství	10	2	2	2	0
Spolková činnost	5	0	12	0	0
Návštěva hospod	1	0	7	3	4
Účast v nábožen. životě	1	0	15	0	1
Přístup k informacím	2	0	8	1	7
Politický život	0	1	13	1	1
Možnost výdělků ve hosp. činnosti	5	3	4	2	4

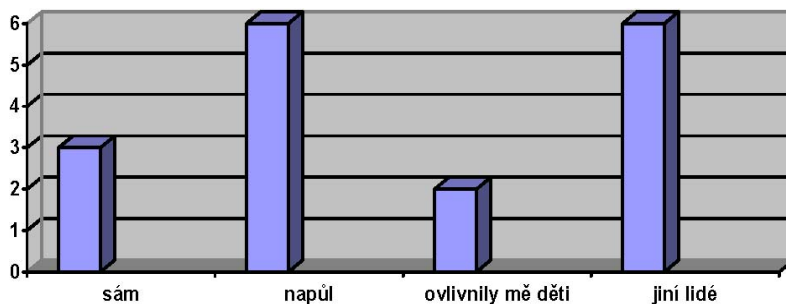
Graf 3

Věk respondentů. Respondenti, resp. manželský pár, který se spolu s dětmi rozhodl přesídlit, patří většinou do věkové skupiny 30 až 50 let.

Graf 4

Otázka: *Rozhodl/a jste se pro cestu do České republiky sám/sama, nebo Vás ovlivnily názory jiných lidí?*

Tabulka 2

Otázka: *Věděl/a jste tehdy o tom, že v ČR:*

Vybraná položka	Ano	Tak trochu	Ne
Probíhá proces transformace	3	2	13
Existuje možnost soukromého podnikání	6	2	9
Rostou ceny	5	5	7
Existuje nezaměstnanost	4	4	9
Je nedostatek bytů	5	1	11
Roste výše nájemného	5	2	10
Je celkem dobré zásobování	8	1	8
Je složitá státoprávní a politická situace	2	3	11

Tabulka 3

Otázka: *Kolik informací jste měl/a o podmínkách života a lokalitě, kterou jste si vybral/a?*

Vybraná položka	Dost informací	Velmi málo	Téměř žádné
Bytové podmínky	5	2	10
Možnosti zaměstnání	5	3	9
Doprava do práce	5	3	9
Finanční podmínky	5	3	9
Obyvatelé v místě bydliště	1	4	12
Životní prostředí v nejbližším okolí	3	4	10

Tabulka 4

Očekávání a realita

Otázka: *Naplnily se Vaše představy v následujících oblastech života?*

Vybraná položka	Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne
Bydlení (typ, kvalita apod.)	6	7	2	2
Lokalita (obec, město)	4	5	5	1
Zaměstnání	4	6	3	2
Majetkové vyrovnání	1	2	4	3
Sociální péče	6	3	4	4
Zdravotní péče	12	2	1	1
Vzdělání (vlastní a rodin. příslušníků)	10	3	2	0
Sport, rekreace, volný čas, kulturní vyžití	8	1	4	2
Vztahy mezi lidmi (české populace) v místě bydliště	8	3	4	1
Vztahy mezi těmi, kteří se také přestěhovali	9	4	3	0

Závěr

Jak z dosavadních poznatků vyplývá, skupina migrantů českého původu a jejich rodin z Čechohradu na jižní Ukrajině se dokázala bez vnější pomoci relativně dobře adaptovat na nové životní podmínky. Z tabulky 4 vyplývá, že si postupně většinu svých očekávání dokázali proměnit v realitu. Nezanedbatelnou roli v tomto procesu sehrály příbuzenské a lokální vazby a silná vůle překonávat překážky. Dosažení životního standardu srovnatelného s členy majoritní společnosti ale migranty stálo relativně mnoho úsilí. Při rozhovorech respondenti váhají, zda by dnes přesídlení do České republiky podstoupili znovu. Především hmotné zabezpečení, které je nutné k vytvoření pocitu domova a integrovanosti do nového prostředí, stojí

mnoho úsilí a teprve po několika letech se imigrantům podařilo takové prostředí vytvořit. Dodnes větší část z nich konstatuje, že na Ukrajině měli lepší bydlení, nebo alespoň větší byty, větší možnosti pro zahrádkaření a chovatelství, větší možnosti výdělku z vedlejší hospodářské činnosti a větší spektrum sociálních kontaktů. Na českém prostředí pak oceňují sociální péči, zdravotní péči, lepší zásobování a kvalitu služeb (tabulka 1). Říkají, že jejich přestěhování mělo smysl hlavně pro děti a jejich perspektivu.

Z šetření také vyplývá, že nejmenší problém s integrací a adaptací na nové prostředí mají děti, které jsou zpravidla do dětského kolektivu přijímány a jejich jazyková vybavenost se po nějaké době stává standardní, bez známek ruského či ukrajinského přízvuku.

Budoucnost ukáže, do jaké míry bude jejich snaha vytvořit si v České republice nový domov úspěšná.

Literatura

- Bažant, A. 2000: Češi na jižní Ukrajině., *Český lid*, 84, 4: 318.
- Heroldová, I. 1957: Etnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů. In: *Český lid* 44, 6: 241.
- Heroldová, I. 1964: Etnografická problematika českých národnostních menšin. *Český lid* 48–49: 366–378.
- Heroldová, I. 1966: K akulturačnímu procesu nejstarší české menšiny. *Český lid* 53: 146–158.
- Heroldová, I. 1983. Volyňští Češi – jugoslávští Češi. *Český lid* 70, 2, 108-113.
- Heroldová, I. 1996. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In: *Češi v cizině* 9. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR.
- Šatava, L. 1989. *Migrační procesy a české vystěhovalectví 19. století do USA*. Praha: Univerzita Karlova.
- Uherek, Z.; Valášková, N.; Bažant, A.; Vávra, J.; Klípa, O. 2000: Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*, 87, 4: 307-350.

Uherek, Z. 2003: Přesídlenci českého původu z Ukrajiny, Běloruska, Ruska a Kazachstánu a jejich rodinní příslušníci v České republice In: In: Trojan M. (ed.), *Ich male ojczyzny*. Wrocław: Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego 2003: 293-300.

Uherek, Z.; Valášková, N.; Kužel, S.; Dymeš, P. 2003. *Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Uherek Z.; Valášková N. 2006. Řízené migrace po roce 1989. In: Uherek, Z. (ed.). *Kultura – společnost – tradice II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 169–202.

Vaculík, J. 1984a, K reemigraci a osídlování volyňských Čechů v letech 1945–1947. *Český lid* 71: 167–177.

Vaculík, J. 1984b, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945 – 1948*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně v Brně.

Vaculík, J. 1993, *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950*. Brno, Masarykova univerzita.

Vaculík, J. 2001, *Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948)*. Brno, Masarykova univerzita.

Vaculík, J. 2002: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.

Valášková, N.; Uherek, Z.; Brouček, S. 1996. *Aliens or One's Own People*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Sociabilita vietnamského etnika v Praze

Šárka Martínková

Úvod

Počátky vietnamské imigrace do České republiky spadají do 50. let 20. století. Bývalé Československo navázalo diplomatické vztahy s tehdejší Vietnamskou demokratickou republikou 2. února 1950 (jako čtvrtý stát – po Číně, Sovětském svazu a Mongolsku) a od té doby se vzájemné styky po bezmála čtyřicet let odvíjely od hospodářské pomoci a kulturní spolupráce v duchu socialistického internacionalismu. Součástí československé účasti při budování „nového Vietnamu“ byla mimo jiné výchova vietnamských odborníků v našich školách a podnicích. Po roce 1989 se z této státem dekretované, regulované a dočasné migrace vietnamských občanů za účelem zvýšení jejich kvalifikace zrodila spontánní, standardní ekonomická migrace motivovaná zlepšením životní úrovně. Pomineme-li příznivé československé a posléze české zákony (imigrační, podnikatelské atd.), ovlivnily výběr České republiky jako cílové migrační destinace mnoha novodobých vietnamských imigrantů právě zkušenosti a znalost reálií z Československa před rokem 1989.

Údaje ČSÚ uvádějí celkový počet vietnamských občanů na území ČR k 31. 1. 2007 41 568 osob; statistiky zahrnují ty, kteří získali povolení k trvalému pobytu (30 791 osob) nebo k pobytu dlouhodobému (10 777 osob). Mimoto jsou Vietnamci mezi žadateli o azyl, azylanty, přibližně dva tisíce Vietnamců získalo státní občanství ČR a nejasný počet Vietnamců se na území České republiky zdržuje nelegálně.⁶²

⁶²Odhady skutečného počtu Vietnamců v ČR se mnohdy blíží téměř dvojnásobku čísla, které zachycují statistiky. Sami Vietnamci (nejen *Svaz Vietnamců v ČR*) ovšem s tak vysokým číslem nesouhlasí a počet krajanů bez povolení k pobytu na území ČR odhadují maximálně na 10 % z počtu Vietnamců pobývajících na českém území legálně. Argumentují tím, že Vietnamci mířící do České republiky z Vietnamu obvykle využívají služeb místních zprostředkovatelských firem, které vedle

Největší koncentraci imigrantů z Vietnamu zaznamenává Praha, Cheb, Ostrava, Brno a některá pohraniční města a vesnice (Železná Ruda, Aš, Potůčky).

Vietnamská komunita se ve své podstatě nechová jako typicky městská, neboť prostor k podnikání si hledá i ve venkovských obcích, zejména při hraničních přechodech. Jak praví jedno vietnamské přísloví: „*na úrodné půdě posedají ptáci*“. Vysoká koncentrace vietnamských imigrantů v pohraničí je daná blízkostí bohatších evropských států, resp. z nich pocházejících potenciálních zákazníků. Nicméně i městské prostředí je pro vietnamské imigranty atraktivní: data získaná sčítáním lidu, domů a bytů ukazují, že počet Vietnamců žijících v sídlech s 10 000 a více obyvateli téměř trojnásobně převyšuje počet Vietnamců žijících v sídlech menších (Uherek 2003).

Následující studie se vedle letného pohledu do doby před rokem 1989, zachycující předpoklady k transformaci vietnamské komunity v ČR do nynější podoby, zabývá současnou vietnamskou komunitou žijící v prostředí Prahy. Hlavní město soustředilo největší počet vietnamských občanů pobývajících v českých zemích i za minulého režimu, zejména díky své povaze coby průmyslového centra a významné koncentraci podniků s poptávkou po zahraničních dělnících. V současné době je Praha lákavou cílovou destinací pro cizince všeobecně. Nahrávají tomu stálé a rozmanité pracovní příležitosti a možnost vydělku, jakož i anonymita prostředí, kde se „lépe ztratí“ i ilegálně působící cizinec. Zároveň Praha nabízí imigrantům prostor k vytváření vlastních podpůrných sítí a institucí (etnických, ekonomických, příbuzenských), které pak do daného prostoru přitahují další příslušníky téže provenience. V Praze si už v tomto ohledu vietnamští imigranti vytvořili vlastní životní prostor – vietnamskou enklávu uprostřed většinové společnosti; majoritě se v podstatě po právu zdá semknutá a neprostupná.

přepravy do České republiky dotyčného dnes obstarají i vízum za účelem podnikání, včetně předběžné registrace na Živnostenském úřadě. Navíc ne všichni Vietnamci s platnými doklady o pobytu v České republice, které zachycují oficiální statistiky, jsou v České republice fyzicky přítomní.

Tato studie si klade za cíl představit pražskou komunitu Vietnamců nejen obecně, ale také po stránce každodenního života vietnamské rodiny, a to v různých oblastech – obživné aktivity první generace (rodičů), způsob bydlení, kulturní zvyklosti, společenské kontakty, komunikace se zemí původu. Na získaném vzorku respondentů popisuje adaptační a integrační strategie generací rodičů a současně jejich dětí, které se navzájem dosti zásadně liší. Zejména děti, které narozdíl od svých rodičů nastoupily cestu intenzivní integrace do většinové společnosti, začínají do uzavřeného charakteru vietnamské komunity podstatně promlouvat.

Metoda použitá při sběru dat

Při navazování kontaktu a seznámení s respondenty mi dopomohly jednak pobyt ve Vietnamu a jednak pozice administrativní výpomoci předsedovi *Sdružení vietnamsky hovořících občanů České republiky* (posléze klub *Bambus*) sídlícím v obchodním centru *Sapa*. Osobní kontakty s vietnamskými imigranty se navazují obtížně, a také mé vztahy s respondenty byly zpočátku založeny víceméně na bázi reciprocity, která spočívala z mé strany zejména v doučování českého jazyka (či konverzaci v něm) buďto jich samotných nebo jejich dětí. Takto jsem nakonec ke spolupráci získala devět vietnamských rodin, které v Praze žily už několik let a jejichž rodinný život byl v podstatě stabilní. Potřebná data jsem sbírala prostřednictvím systematického pozorování a spontánních i řízených rozhovorů. Komunikaci tam, kde vybavenost češtinou u rodičů scházela, zprostředkovávaly buď jejich děti, anebo příbuzný či známý, který česky uměl (fakticky všichni dohromady).

Imigrace Vietnamců do Československa před rokem 1989

Nejspíš úplně prvními Vietnamci, kteří navštívili srdce Evropy, byli tři vietnamští účastníci 2. kongresu Mezinárodního festivalu studentstva a mládeže, jenž se konal v Praze roku 1950. Tito „tři vietnamští mušketýři“, jak sami sebe nazývali, zde získali stipendium a vystudovali pražskou elektrotechnickou fakultu ČVUT; jeden z „mušketýrů“ se přitom oženil s českou studentkou, a stal se zřejmě prvním vietnamským usedlíkem v Československu.⁶³

První větší skupinu vietnamských občanů přichozích do Československa tvořilo o šest let později jedno sto dětí – potomků vietnamských funkcionářů a bojovníků za nezávislost a sjednocení Vietnamu.⁶⁴ Československá vláda přijetím malých Vietnamců demonstrovala svoji solidaritu s válkou postiženou vietnamskou zemí a umístila je v dětském domově v Chrastavě u Liberce, aby zde v přátelském prostředí získali kvalitní vzdělání. Po čtyřech letech děti odjely na přání vietnamské strany zpět do Vietnamu. Pokračovat ve vzdělávání v Československu smělo na vybraných středních odborných školách pouze patnáct nejstarších. Také z této skupiny později zůstal a přijal české občanství jeden Vietnamec.⁶⁵

Na základě bilaterálních dohod o hospodářské a kulturní spolupráci, uzavíraných od konce padesátých let, začali přijíždět ve větším počtu vietnamští studenti na československé vysoké školy. Ve druhé polovině šedesátých let v rámci smlouvy o hospodářské a technické pomoci rozšířilo řadu studentů prvních 2146 vietnamských praktikantů, kteří v letech 1967–1974 prošli zaškolením v oborech strojírenství, hutnictví, dřevařského, kožedělného a spotřebního průmyslu (Müllerová 1998). Zájem VDR o vysílání vietnamských občanů do zahraničí, aby získali profesní zkušenosti, ještě zesílil po ukončení americko-vietnamských bojů v roce 1973.

⁶³ Se svými krajany v ČSSR se začal stýkat v podstatě až v osmdesátých letech; v současnosti jej pak dle jeho výpovědi znají už „skoro všichni zdejší Vietnamci“ (Martínková, Š.; Pechová, E.; Komers, P. Rozhovor s nejstarším českým Vietnamcem Luong Van Tichem. *Bulletin Klubu Hanoi*, 2006, 1: 19).

⁶⁴ Nešlo tedy výhradně o sirotky, jak se všeobecně tradovalo a dodnes traduje.

⁶⁵ Vlastní výzkum mezi pamětníky ve VSR (viz např. Martínková, Š. Vietnamské děti vás zdraví. *Nový Prostor*. 2007, č. 276, s. 12–13).

Severovietnamská vláda – pakliže bylo jejím cílem sjednocení Vietnamu – si uvědomovala nezbytnost proškolení „kádry“ i v jižní části země; také po vzniku VSR v roce 1976 pokládala přípravu kvalifikovaných sil ve stěžejních profesích za jednu z klíčových otázek obnovy a rozvoje státu, a v této záležitosti se postupně obracela i na další členy RVHP (Brouček 2003).

Na základě bilaterálních smluv uzavíraných od roku 1974 přijelo daleko větší množství vietnamských učňů, stážistů a praktikantů než kdy předtím. V letech 1974–1977 do ČSSR postupně přijelo nejprve kolem 5000 vietnamských učňů; v letech 1980–1983 pak přesahoval počet vietnamských občanů na území Československa 35 000 osob, přičemž ze dvou třetin šlo o dělníky. K postupnému snižování počtu vietnamských pracovníků v Československu došlo po roce 1985, kdy se jejich počet po mezivládní dohodě ustálil do doby ukončení platnosti mezistátní smlouvy v roce 1990 na 17 000 osob (Müllerová 1998).

Studenti vysokých škol

Všichni noví stipendisté po příjezdu do Československa nejdříve absolvovali roční jazykovou přípravu v některém z jazykových středisek; teprve potom byli zařazeni na příslušné vysoké školy. Studijní obor vybírala studentům vietnamská strana: šlo zejména o školy technického směru, výjimečně o FF UK (český jazyk a literatura) nebo AMU (loutkoherectví). Studenti bydleli společně s ostatními posluchači VŠ na kolejích, přesto museli respektovat nejrůznější omezení – mj. k nim patřil zákaz stýkat se se studenty opačného pohlaví –, přičemž za neplnění studijních povinností podle stanovených pravidel hrozil studentovi okamžitý návrat zpět do Vietnamu. Cílem daných restrikcí mělo být – vedle zajištění patřičné reprezentace VDR – odstranění rušivých elementů, které by studenta odváděly od pilného studia. K určitému uvolnění došlo až v osmdesátých letech; v této době také absolvování školy s vyznamenáním mohlo zajistit studentům pobyt v ČSSR ještě minimálně šest měsíců po promoci, během nichž se pak často živili jako tlumočníci či vedoucí skupin nově příchozích vietnamských pracujících (po jazykové stránce byli studenti na velmi dobré úrovni, a

v české společnosti se také vcelku bez problémů orientovali) (Müllerová 1998).

Uční a pracovníci

Odborná příprava vietnamských pracovníků v ČSSR se uskutečňovala buďto jako učební poměr s navazující výrobní praxí, nebo jako odborná příprava praktikantů a stážistů v československých výrobních podnicích. V případě učňů trval pobyt sedm let, v případě praktikantů a stážistů tři až čtyři roky s možností prodloužení, pokud souhlasily obě strany. Uční po příjezdu do ČSSR absolvovali tříměsíční intenzivní kurs českého jazyka. Po splnění závěrečné zkoušky nastoupili do středních odborných učilišť a po třech letech do výrobní praxe. Také dělníci v prvních třech měsících dostávali lekce češtiny, více se však seznamovali s pracovním prostředím.

Vietnamští pracovníci přicházeli do Československa ve věku mezi osmnácti a čtyřiceti lety, jak svobodní, tak ženatí a vdané, bez rodin, různého vzdělání. Rozmístění byli po celém území Československa, nejvíc v Praze, kde pracovalo v roce 1985 na 4000 vietnamských občanů (z toho asi 700 žen).⁶⁶ Ubytování byli na ubytovnách odděleně

⁶⁶ Mezi pražské podniky zaměstnávající v té době vietnamské pracovníky patřily např. ČKD Praha – 517 osob, Sempra Praha – 381 osob, Prefa Praha – 268 osob, Pozemní stavby Praha – 200 osob. V ostatních podnicích se počet vietnamských pracujících pohyboval v průměru 41 osob na podnik. Mezi další takové zaměstnavatele vietnamských občanů patřila např. Fruta Mochov, závod Horní Počernice – 49 osob (Ngo Van Le 1989) Podniky zajišťovaly zahraničním dělníkům ubytování, celotýdenní stravování – včetně kuchyňského vybavení pro přípravu vlastních pokrmů na pokoji v případě špatné adaptace na českou stravu. Mzda vietnamských pracovníků se po úvodním tříměsíčním období řídila československými mzdovými předpisy, ovšem s tou výjimkou, že při jejím zdanění byl každý Vietnamec (byť svobodný jedinec) chápán jako živitel dvou dalších osob. Dovolená se vietnamskému pracovníkovi vypočítávala tak, jako kdyby pracoval od osmnácti let (ačkoli v těchto letech u nás mnohdy vstupoval teprve do učení). Strávit dovolenou ve Vietnamu však měli možnost jen ženatí (vdané), a to až po dvouleté práci v Československu. Po ukončení čtyřletého pracovního pobytu si mohl každý dovést do vlasti nakoupené zboží v hodnotě 50 % svého celkového čistého výdělku. Podniky měly povinnost obstarat k tomu účelu bednu a uhradit náklady na její přepravu do Vietnamu. Zboží nepodléhalo clu, ovšem vzhledem k šikovnosti Vietnamců, co se týče úspory balení, musely být celní správu předpisy zpřísněny

od ostatních spolupracovníků, a po skupinách, v nichž organizačně podléhali vietnamskému vedoucímu a po něm organizátorovi. Ti také byli prostředníky mezi nimi, zaměstnavatelem a vietnamským zastupitelstvím. Rovněž pro učně a pracovníky zpočátku platila řada omezení – do roku 1980 platil vedle zákazu styku opačných pohlaví i zákaz samostatných vycházek. Teprve po roce 1982 byl povolen vztah Vietnamce a Vietnamky (Vietnamka ale nesměla otěhotnět), a přestože se k tomu obě vlády nestavěly zrovna s nadšením, docházelo nezdědky i ke sňatkům. Mimoto vzrostl ve druhé polovině osmdesátých let také počet interetnických vztahů (šlo zejména o poměr Vietnamce s Češkou nebo Slovenkou) (Vlček 1988).

Vietnamci po celý čas pobytu v Československu udržovali intenzivní korespondenci s rodinou a známými ve Vietnamu a od samého počátku možnosti jejich volného pohybu měli velice častý kontakt i s vietnamskými příbuznými a přáteli v Československu. Jejich víkendy byly ve znamení cestování, návštěv a příprav pohoštění. Podobně trávili i dovolenou, kterou si vietnamští pracující vybírali po dnech, nikdy ne naráz. Pokud se ve volném čase nestýkali s vietnamskými známými, věnovali jej shánění a nakupování zboží, které jim po návratu do VSR mohlo vylepšit ekonomickou situaci. Vedle vysoké mobility po celé ČSSR a nakupování obrovského množství zboží se pak dalším z charakteristických rysů vietnamského etnika na území Československa v té době stalo jeho postranní obchodování s nedostatkovým a lákavým zbožím (digitální hodinky, walkmany, džíny, pěřové bundy aj.), které od nich majoritní obyvatelstvo s chutí kupovalo.

Prvotní záměr vyškolení kvalifikovaných vietnamských pracovníků vzal tímto za své; ve druhé polovině osmdesátých let začaly obě zúčastněné strany využívat okolnosti ve vlastní prospěch. Československá strana stále více obsazovala vietnamské pracovníky v neatraktivních oborech, na pásové výrobě či při pomocných pracích, jimž se čeští pracovníci vyhýbali (čímž se Vietnamci pro některé obory stali postupně nezbytnou pracovní silou). Na vietnamské straně se zase objevila tendence poskytovat možnost vycestování z Vietnamu

s ohledem na množství a sortiment; omezení platila hlavně na počty jízdních kol, mopedů, motocyklů a šicích strojů (např. Matějová 1988).

za úplatu, neboť dominantní motivací k pracovnímu výjezdu do Československa se namísto snahy zvýšit si kvalifikaci stala vidina výdělku (Vlček 1988; Brouček 2003).

Adaptaci a akulturaci vietnamských dělníků tak ztěžovaly jednak nedostatečná znalost jazyka, časový limit pobytu a podmínky a omezení daná mezistátní dohodou, jednak s tím spojená pragmatická motivace co nejvyššího finančního profitu. Nejvyšší míra adaptace se proto týkala klimatických podmínek, pracovních předpisů a sortimentu trhu, jinak se vietnamští pracovníci snažili přizpůsobit své životní prostředí vlastním zvyklostem, jejichž formy jen upravili podmínkám hostitelské země. Vzhledem k tomu, že ve vzájemné komunikaci užívali výhradně rodný jazyk, začali se z důvodu obtížné výslovnosti českých názvů dokonce v celém československém prostoru orientovat podle vlastních označení – slov vzniklých nejprve v malém okruhu vietnamských pracujících, později ale rozšířených natolik, že se stala srozumitelná pro všechny Vietnamce v ČSSR: například *Tép* – Teplice, *mít* – mistr, *xu*⁶⁷ – Vietnamec v ČSSR, některá místa popřípadě opatřili vlastními názvy – Staroměstské náměstí přezdívali v překladu *Kohoutí náměstí*, Karlovu mostu říkali *Most lásky* apod. (Ngo Van Le 1989).

Turnus po turnuse se Vietnamci stávali více a více informovanějšími o způsobu života v Československu a podmínkách na pracovišti. Již ve Vietnamu se dozvídali o sortimentu československého trhu, místech s nejlépe zásobovanými prodejny, cenách zboží, která jídla jsou dobrá a která ne atd. Informace získávali během soustředění probíhajícího před odletem do ČSSR, ale pochopitelně také od navrátilců. Jak výstižně pojmenovaly dobovou skutečnost Iva Heroldová a Vlasta Matějová: „Vytvořila se zde zvláštní situace: jednotlivé skupiny jsou zde čtyři, maximálně sedm let, ale jako celek

⁶⁷ Tento zvláštní etnický název si pro sebe vymysleli „čeští Vietnamci“ po té, co si všimli výrazu „Vietnamců“. Protože toto zakončení genitivu plurálu vnímali jako samostatné slovo a „c“ slyší Vietnamci jako „s“, vzniklo slovo „su“ – psáno „xu“ (Vasiljev 2006, s. 123). Dodnes tento název Vietnamci v ČR pro sebe užívají (s tím, že starousedlíky nazývají „xu moc“ – „moc“ (čti „mok“) zde doslova „starý, plesnivý“). Zvláštností je zároveň i užívání slova „xu“ v ustálených slovních spojeních, jako například u „*che Viet Nam*“ (vietnamský čaj) – v Čechách se běžně začalo používat „*che xu*“.

zde Vietnamci pracují a žijí již dvacet let. Za tu dobu nás dobře poznali a naučili se zkušeností ze soužití s námi využívat“ (Heroldová, Matějová 1987: 201).

Formování vietnamské komunity v České republice po roce 1989

Listopadové události roku 1989 podstatně zasáhly nejen do života Čechů a Slováků, ale také do dosavadní organizovanosti vietnamské komunity, charakteru vietnamské imigrace do České republiky a česko-vietnamských vztahů vůbec. Vietnamští studenti vysokých škol tehdy i přes důrazný zákaz vietnamské ambasády vydávali samizdatové časopisy informující krajany neovládající dobře český jazyk o zdejších dění. Zároveň se zahraniční pracovníci a studenti stávali terčem fyzických útoků nacionalistických extremistů – jednalo se o stovky přepadení a útoků, které probíhaly vždy stejně: útočníci v přesile a ozbrojeni napadali cizince, a to nejen v Praze, ale i v Kladně, v Plzni, v Ostravě, ve Zlíně, v Českých Budějovicích a jinde. Někteří Vietnamci v té době přestali docházet do zaměstnání, studenti do škol a vietnamská ambasáda ztrácela přehled. Československo krátce nato přerušilo se socialistickým Vietnamem téměř veškeré politické i hospodářské styky, a v souvislosti s tím postupně odstupovalo od vzájemných smluv – včetně té, v rámci níž byli v Československu Vietnamci zaměstnáváni. Po vytvoření ČSFR došlo dle rozhodnutí vlády jednak k finanční kompenzaci za porušení této smlouvy na účet Ministerstva práce, válečných invalidů a sociálních věcí VSR a jednak k hromadnému posílání vietnamských pracovníků do Vietnamu. Tlak na jejich návrat však nebyl důsledný.

Vietnamci, kteří v Československu tehdy pracovali, se výborně orientovali v nabídce a poptávce na československém i vietnamském trhu. Mnozí dávno věděli, že nejlepší cestou k prosperitě je obchod (Vasiljev 2006).⁶⁸ V letech 1990–1992 byly uskutečněny reformy českého politického systému, nastartován proces ekonomické

⁶⁸ Nutno ovšem poznamenat, že někteří Vietnamci ani jinou možnost neměli: všichni přijeli do ČSSR s představou jistého výdělků, namísto toho dostali náhle v podniku výpověď, a ještě si museli začít platit ubytování, které do té doby hradil příslušný závod.

transformace, vytvořeny migrační mechanismy (odpovědné instituce/orgány, legislativa, specifické programy apod.), a řada Vietnamců v Československu proto využila možnosti podnikat; technicky tu byla šance založit firmu společně s českým občanem, získat živnostenský list a na jeho základě dlouhodobý pobyt. S ohledem na zkušenosti z poměrně úspěšného obchodování se spotřebním zbožím v osmdesátých letech Vietnamci v jeho nabídce v podstatě pokračovali.⁶⁹

Za vietnamskými občany, kteří se rozhodli v Československu zůstat, začali od devadesátých let přijíždět na základě možnosti slučování rodin jejich rodinní příslušníci (za účelem podnikání i bez této primární motivace).⁷⁰ Přijížděli také jejich známí a další Vietnamci na základě doporučení svých známých. Za účelem podnikání se do Československa vraceli někdejší vietnamští studenti a pracovníci. Do českých zemí přicházeli rovněž Vietnamci ze Slovenska, Polska, Maďarska a po roce 1993 z Německa, kde bývalí vietnamští pracovníci vázaní smlouvou s NDR obdrželi jednotlivě finanční vyrovnání v případě, že zemi opustí. Místo návratu do VSR se ale v hojném počtu přesunuli do českého pohraničí⁷¹.

Zpočátku si vietnamští obchodníci pronajímali stánky na tržištích nebo místa, kam si postavili prodejní stoly; tato forma prodeje byla nejen nejméně nákladná, ale nadto ve Vietnamu zcela běžná. Orientovali se též na zákazníky ze sousedních států, tudíž vznikaly rozsáhlé tržnice při hranicích; ve velkých městech jako v Praze nebo v

⁶⁹ Vedle drobné elektroniky, alkoholu a cigaret se jednalo zejména o oděvy. Vietnamská vláda ve své zemi obnovila tržní hospodářství v rámci reformy *Doi Moi* již v polovině osmdesátých let. Státní výrobní podniky ve Vietnamu postupně získaly ve svém podnikání značnou autonomii a nabízely k vývozu levné zboží – především konfekci (Vasiljev 2006).

⁷⁰ Setkala jsem se např. s vietnamským mladíkem, jehož rodina v ČR čítá v současné době okolo stovky členů; jako první přitom přijela jeho teta coby dělnice v osmdesátých letech.

⁷¹ Druhá vlna Vietnamců z Německa přišla do České republiky po roce 1995, kdy se německá a vietnamská vláda po vleklých jednáních dohodly na repatriaci vietnamských občanů do VSR, čehož se řada „německých Vietnamců“ zalekla. „Němečtí Vietnamci“ pracují hlavně v pohraničí (Cheb, Potůčky), ale část jich přesídlila také do Prahy. Dodnes hovoří velká část z nich lépe německy než česky (zdroj: Centrum pro studium migrace 2007).

Chebu si posléze konsorcia vietnamských podnikatelů pronajala prostorné objekty bývalých továren nebo kasáren, v nichž se soustředil velkoobchod. Kolem osob se zkušenostmi s českou realitou se soustřeďovali nově příchozí a nezkušení, čímž se začaly formovat první lokální komunity, uvnitř kterých zároveň vznikaly skupiny Vietnamců, které držely spolu (spojovaly je rodinné vztahy, zájmy jednoho tržiště, společné bydliště apod.). Vietnamské etnikum v ČR jako celek tak stále více postupovalo směrem vnitřní strukturalizace a autonomní stratifikace (Brouček 2003).

Osobám se zkušenostmi se životem v ČSSR před rokem 1989 se přitom v řadě případů dostává významného postavení v osobnostním žebříčku vietnamského společenství dodnes – obzvláště pokud se svým potenciálem naložily ve směru organizace chodu velkých vietnamských tržnic nebo výroben (patří sem i bezpracné vymáhání procent z podnikání jiných osob), dovozu asijského zboží apod.; osoba organizátora je zde osobou významnou a vlivnou, disponující určitými prvky patriarchální ochrany, z níž vyplývají závazky těch členů komunity, kteří jsou na ní ekonomicky závislí. Zejména to platí pro jednotlivé lokální komunity ve výrazných střediscích (Praha, Cheb, Aš, Potůčky, Železná Ruda, Brno aj.), a zvláště tam, kde jsou velkoobchodní tržnice. Podle Stanislava Broučka lze ekonomické pozice vietnamských podnikatelů v rámci stratifikace lokálních společností vnímat z hlediska místního boje o moc i jako politickou hodnotu (Brouček 2003).

Vedle toho se uvnitř vietnamského společenství vytvořil systém nejrůznějších zprostředkovatelských služeb kompenzujících imigrantům neznalost jazyka, kulturní odlišnost a přitom nutnost praktické komunikace s majoritou a jejími institucemi. Dnes jej tvoří firmy nebo jednotliví živnostníci, kteří krajanům za úplatu zařizují záležitosti na českých úradech (povolení k podnikání, daně, pojištění, řidičské průkazy, překlady aj.), poskytují poradenství a informace o podnikatelském prostředí v ČR, vyhledávají bydlení, tlumočí při vyšetření u lékaře atd. Součástí tohoto servisu je celá řada tlumočnicků, kteří poskytují služby přímo krajanům, anebo spolupracují s orgány ČR, jako je prokuratura, policie, zdravotnická zařízení apod.

Novodobí imigranti pocházejí zejména ze severní části země (větších měst i venkova), přijíždějí do České republiky víceméně s úmyslem vydělat peníze a vrátit se do Vietnamu. Jejich život je proto ve znamení vysokého pracovního nasazení a určitého životního provizoria. Nejsilnější věkovou skupinu vietnamských imigrantů v České republice tvoří v současné době osoby mezi 30–44 lety, zároveň však početně narůstá skupina jejich potomků, kteří se v České republice buď narodili, nebo zde žijí odmalička (viz Příloha: tab. č. 1). Nejmladší generace se přitom vcelku bezproblémově integruje do českého prostředí – ať již díky příslušníkovi majority coby pečovateli/lce, které si vietnamští obchodníci k dětem najímají kvůli vlastní pracovní zaneprázdněnosti (instituce tzv. „českých tet“, které přebírají vietnamské děti na určitý časový úsek do péče, se rozšířila zejména v západních Čechách), anebo školní docházce (vietnamské děti se stávají stabilním fenoménem českého školství).

Většinu současných vietnamských imigrantů v České republice již tvoří přistěhovalci z Vietnamu bez přímé návaznosti na vietnamskou imigraci do Československa před rokem 1989. „Tradice“ jezdit do České republiky za lepším živobytím se však ve Vietnamu drží dodnes.⁷²

Současná vietnamská komunita v Praze

Největší počet Vietnamců v České republice žije v Praze. ČSÚ zaznamenal k 30. 6. 2006 celkem 5267 vietnamských občanů, z toho 3430 s trvalým pobytem a 1832 s pobytem dlouhodobým; *Svaz Vietnamců v ČR* uvádí počet ještě o něco vyšší, a to okolo sedmi tisíc vietnamských občanů zdržujících se na území hlavního města. Rozmístění Vietnamců v Praze není rovnoměrné, často hraje roli vedle nabídky bytů a cen pronájmu blízkost velkých tržnic. Nejvyšší hustotu osídlení Vietnamci zaznamenává Praha 4, jejíž území je spjato

⁷² Příčiny jsou nejméně dvě: Vietnamci z ČR, kteří jezdí na návštěvy do Vietnamu a šíří kolem sebe iluzi o snadnosti výtěžku u nás, a zprostředkovatelské firmy, které toho dokáží náležitě využít; ceny za zprostředkování cesty do ČR se pohybují v průměru okolo 7000 USD, což je na vietnamské poměry závratná částka, přesto zájemců ochotných zaplatit tuto sumu výměnou za zprostředkování cesty za výtěžkem do ČR neubývá.

s provozem mohutných vietnamských velkoobchodních tržnic, a to již od počátku devadesátých let (fakticky už za minulého režimu se vietnamští občané koncentrovali hlavně v ubytovně Hotelu Košík v Praze 4 – Chodově) (též Valenta 2006).

Vietnamští imigranti žijí z větší části v pronajatých bytech, nejvíce v panelových domech na sídlištích, přičemž příbuzné či známé rodiny bydlí často v těsném sousedství. Stále více Vietnamců s trvalým pobytem, a pokud jim to finanční situace dovolí, si však pořizuje byty do osobního vlastnictví. Co se týče způsobu bydlení, obecně by se dalo říct, že jeho pohodlí je přímo úměrné délce pobytu imigrantů. Finanční zázemí tu pochopitelně hraje nemalou roli; zámožní vietnamští podnikatelé se honosně zařízeného domova, drahých aut a dalších znaků vysokého postavení rozhodně nezřikají (též Trung Ta Minh 2002). Naopak ti, kdo si vlastní zázemí ještě nevybudovali, bydlí v jednom podnájmu pohromadě s několika dalšími krajany nacházejícími se v podobné situaci jako oni a na nájem bytu se s nimi skládají. Přestože vietnamští imigranti bydlí mezi majoritním obyvatelstvem, v soukromí se stýkají hlavně mezi sebou, a lze je tedy vůči majoritnímu obyvatelstvu označit za relativně uzavřené.

Obživné aktivity a prostředí velkoobchodních středisek

Převážná většina ekonomicky aktivních Vietnamců podniká na základě živnostenského oprávnění (ačkoli nezřídka dochází k situaci, že na jeho základě jsou zaměstnání u jiného vietnamského podnikatele). Nejrozšířenější obživnou aktivitou vietnamských živnostníků zůstává nákup a prodej spotřebního zboží majoritě. V souvislosti s tím ovšem nelze nechat bez povšimnutí, že namísto u stánků dnes stále více nabízejí své zboží v kamenných obchodech – a to ve všech městských částech Prahy, včetně centra.⁷³ Přispěly k tomu nejen vzrůstající zámožnost vietnamských podnikatelů a restriktivní opatření úřadů proti stánkovému prodeji. Přesun prodeje do kamenných obchodů (jakož i koupi bytu) můžeme také chápat za

⁷³ Dle samotných Vietnamců skýtala nejlepší podmínky pro podnikání vietnamských trhovců léta 1990–1995 – toto období zároveň znamenalo i rychlý výdělek.

V současné době již dochází k obrovské konkurenci. Navíc nabídka levného zboží v hypermarketech zapříčinila, že zájem o zboží z tržnic prý klesá.

projev dlouhodobé adaptace na české prostředí, mnohdy rovněž za orientaci na vlastní zájmy v ČR a odklon od původní představy návratu do Vietnamu. Dosti rozšířeným jevem je přitom obsazení vhodné lokality více obchodníky a pořizování si prodejen ve vzájemné blízkosti. V důsledku rostoucí konkurence na trhu levných výrobků navíc k obchodům s obvyklým sortimentem vietnamských prodáváčů (tj. levné oděvy a obuv, drobné elektronické zboží, tabák a lihoviny) přibývá prodejen s potravinami, obchodů s ovocem a zeleninou, restaurací aj.

Vedle drobných živnostníků se v Praze setkáme i s bohatými obchodníky a velkými vietnamskými firmami s mezinárodním polem působnosti (Kocourek 2006).⁷⁴ Některým vietnamským podnikatelům se podařilo prorazit i do *nevietnamských* obchodních center a zábavních komplexů: vietnamského majitele má např. řetězec obchodů se sportovním zbožím *Sportissimo*, řetězec obchodů s bytovými doplňky *Art Home* či asijské fastfoody *Panda* a *Li Vu*. Většina vietnamských podnikatelů se živí bez ohledu na svou původní profesi či vzdělání, stále více ale nacházejí uplatnění ve svém oboru také nejrůznější vietnamští odborníci či umělci (různí řemeslníci, architekti, počítačová experti, profesionální fotografové, zpěváci, žurnalisté aj.), a to hlavně díky rostoucímu požadavku na životní standard uvnitř komunity. Někteří imigranti se osamostatňují (zřídka kdy, ale najdeme Vietnamce zaměstnané i u českých nebo zahraničních firem), nicméně celá řada vietnamských podnikatelů je intenzivně zapojena do komunitních struktur.

Naprosto specifické prostředí v rámci vietnamské komunity pak vytvářejí mohutné tržnice, vietnamské velkoobchody a velkosklady. Dá se říci, že tato prostředí jsou samostatným asijským světem par excellence – s vlastními pravidly nejen v obchodování; zde můžeme hovořit o tradičních rysech etnické ekonomie, jako jsou ústní uzavírání smluv, provázanost vzájemných dluhů, včetně rodinných, a dalších hierarchických vztahů (Kocourek 2006). V Praze existují

⁷⁴ Ovšem platí, že na mezinárodní úrovni podnikají Vietnamci spíše jen v rámci vlastního etnika, popř. s jinými Asiaty (Číňany). Údajně z obav z neznalosti zahraničních trhů, zároveň z toho důvodu, že zkrátka nevědí „jak na to“.

v současné době dvě taková místa: čínsko-vietnamská tržnice *HKH* v Praze 10 – Malešicích a čistě vietnamský areál *Sapa* v Praze 4 – Libuši.

Na vybudování vietnamských velkoobchodních center v Praze se podílela nejbohatší část Vietnamců, někdy za asistence příslušníka majority. Po revoluci vzniklo v Praze nejprve velkoobchodní středisko okolo bývalé ubytovny zahraničních pracujících *Hotelu Košík* v Praze 4 – Chodově. Postupně nabývalo na rozměrech i na „samostatnosti“. V roce 1996 jej místní úřady zrušily. Další neméně rozsáhlá tržnice *Petis* byla vybudována v Praze 4 – Modřanech, odkud se v důsledku absence povolení středisko přesunulo do bývalého masokombinátu v Praze 4 – Libuši. V roce 1996 však jeho prostory vyhořely a konkurenční distribuční sklad se rozrostl v Praze 4 – Kunraticích, kde v roce 1998 vznikla ze dvou třetin nelegální velkoobchodní tržnice *Bokave*, policisty zanedlouho přezdívaná *malou Hanojí*. Ani *malá Hanoj* však nakonec nevydržela. Mezitím koupila areál masokombinátu v Libuši vietnamská akciová společnost *Saparia*, nazvala jej *Sapa*, a tento lze považovat za nejvýznamnější centrum zdejších vietnamských imigrantů v současnosti.

Výše použitý termín *centrum* přitom označuje nejen pouhé centrum obchodu, protože vietnamské velkoobchodní tržnice jsou v podstatě komunitním centrem vůbec – správním, kulturním i mediálním. Vedle skladů a prodejen sídlí v *Sapě* významné vietnamské podnikatelské subjekty i neziskové organizace, které podporují vietnamskou komunitu v ČR. Pořádají se tu nejrůznější komunitní sjezdy a slavnosti (významné vietnamské svátky nebo události), včetně soukromějších setkání. Funguje tu jazykové středisko a mimoškolní doučování (češtiny, angličtiny, vietnamštiny pro děti, přípravné kurzy k přijímacím zkouškám na střední školy i vysoké školy). Mají zde redakce vietnamské časopisy, které v Česku vycházejí. Služby nabízejí nejrůznější zprostředkovatelské firmy poskytující poradenství „všeho“ druhu, tlumočníci a překladatelé, cestovní a realitní kanceláře, filiálka *Western Union*, vietnamští lékaři, vietnamští pojišťovací agenti (zdravotní pojištění VZP a pojištění motorových vozidel), svatební agentury, fotografická či grafická studia. Vedle toho zde najdeme řadu restaurací, bister, kavárny, kasina, herny s automaty, sázkové kanceláře *Fortuna* a *Tip Sport*, k dispozici jsou rovněž

internetové místnosti (pro chat, game online či telefonování přes internet) nebo prostory k tréninku bojových umění. Zároveň si zde Vietnamci mohou vedle obvyklého sortimentu, jež vídáme u vietnamských obchodníků, nakoupit vše, co jim v cizí zemi z Vietnamu schází: vedle nejrůznějších asijských potravin třeba vietnamskou populární hudbu nebo knihy a další zboží běžně dostupné jen ve Vietnamu.⁷⁵ Pakliže zde imigranti pracují, v podstatě ani nemají potřebu chodit nikam jinam.⁷⁶ Nejvíce lidí navštěvuje areál *Sapy* o víkendu, když obchodníci přijíždějí doplnit zboží do svých obchodů.⁷⁷ Zároveň se zde pohybuje i spousta mladých Vietnamců – chodí do místní víkendové školy (v rámci doučování apod.), někdy pomoci rodičům, či jen tak s kamarády za zábavou. Zatímco ve všední den se v objektu pohybuje v průměru dva tisíce lidí, v sobotní odpoledne může jejich počet lehce dosáhnout až šesti tisíc; v tuto dobu se už parcela vskutku hodně podobá rušným ulicím například v Hanoji. (Překvapujícím se proto může zdát pozdrav *ahoj*, kterým se zde Vietnamci navzájem zdraví.)

⁷⁵ Pro představu, jaký sortiment zdejší prodejny nabízejí: oděvy, prádlo, oděvní doplňky, obuv, drogerii a kosmetiku, domácí potřeby, hračky, sklo, bižuterii, nábytek, bytové doplňky, hudební a filmové nosiče, elektrospotřebiče, mobilní telefony, PC techniku, vojenskou výstroj a doplňky, zábavní pyrotechniku, asijské potraviny, květiny či kompletní výbavu pro obchody (regály, pokladny, figuríny, ramínka, značkovače cen atd.) aj.

⁷⁶ Proto není neobvyklé, že někteří vietnamští imigranti, přestože v Praze žijí více než deset let, nikdy nebyli třeba na Václavském náměstí.

⁷⁷ Zboží z Asie (nejvíce z Číny), které přichází do Čech, končí téměř vždy zde. Moji informátoři se domnívají, že dokonce i když zboží směřuje do Polska nebo Maďarska (kde je údajně díky nižší životní úrovni obyvatel o levné zboží z Asie větší zájem než v ČR), prochází Prahou. *Sapa* navíc dlouho představovala čistě asijský velkoobchod, do něhož směli Češi pouze se živnostenským či jiným podnikatelským oprávněním a za účelem nákupu zboží ve velkém. V současné době tomu tak už není, v některých prodejnách se u zboží dokonce objevují cenovky. Stále nicméně platí zákaz vjezdu automobilů, které k němu nemají povolení – čili *Zákaznickou kartu*, kterou správa *Sapy* dotyčnému zájemci vystaví za poplatek 200 Kč, pakliže se prokáže živnostenským listem a přiloží fotografií.

Dispozice ke ghettizaci

Zatímco vietnamské děti získávají v českých školách návyky majority, jejich rodiče velmi často nemají – jak je patrné z předchozí kapitoly – v zásadě potřebu většího kontaktu s majoritou, třebaže díky profesním aktivitám některé aspekty jejího životního stylu a vzorce chování přejímají. Přestože v Praze přibývá Vietnamců s povolením k trvalému pobytu, a také pro trvalou existenci zde rozhodnutých, většinou se tak jako tak soustřeďují do zmíněných komunitních center, a tam jsou pochopitelně možnosti integrace do většinové společnosti minimální (též Brouček 2003).

Zřetelným důkazem toho, že se zdejší vietnamská komunita v první generaci vnitřně stmeluje a vytváří vlastní soběstačný svět, je též existence místního vietnamského tisku; v posledních letech lze dokonce hovořit o „boomu“ vietnamského tisku u nás, neboť Vietnamci si začali vytvářet velkonákladová informační média. Kromě měsíčníku vietnamské ambasády *Que Huong – Domov* se stálým nákladem 1000 ks vychází v Praze v několikatisícovém nákladu dva „nezávislé“ a navzájem si konkurující informační týdeníky *Tuan Tin Moi (Noviny týdne)* a *Van Xuan (Deset tisíc jar)*; jejich vydavatelé přitom rozšířili distribuci i do okolních zemí (Slovensko, Polsko, Maďarsko), a také jejich webové stránky přešly na doménu .eu. Další týdeník *The Gioi Tre (Svět mladých)* lze chápat za jakousi odnož časopisu *Tuan Tin Moi* vzhledem k tomu, že se na nich podílejí stejní lidé (společnost *Vietmedia*), nicméně svým způsobem je *The Gioi Tre* zároveň prvním týdeníkem ve vietnamské komunitě, který se svým zábavním charakterem soustředí na určitou vybranou skupinu čtenářů (svým zaměřením na mládež se blíží časopisům typu *Bravo*). Dalším týdeníkem jsou noviny *An Ninh The Gioi (Světová bezpečnost)* a časopis pro mládež *Thang Nien (Mládež)*; jejich redakce sídlí rovněž v *Sapě*, ale jde o pobočky hlavních redakcí, které se nacházejí ve Vietnamu. Všechny zmíněné časopisy se prodávají za jednotnou cenu 30 Kč.

Podle vietnamisty Petra Komerse pomáhají tyto tiskoviny posilovat nejen vědomí „vietnamství“ jejich příslušníků, ale zároveň svědčí o tom, že si zdejší Vietnamci uvědomují svou odlišnost a vzdálenost od svých bývalých krajanů ve vlasti. Proto se v nich obsáhle informuje

nejen o dění ve Vietnamu, ale také o dění v ČR – a to samozřejmě hlavně o událostech ve zdejší vietnamské komunitě samé; navíc se v nich udílejí právnícké a jazykové rady pro život v českém prostředí (Komers 2005). Rovněž z výzkumu Jiřího Kocourka pro Multikulturální centrum v Praze vyplývá, že nejčastějším informačním kanálem, jehož prostřednictvím se Vietnamci dozvídají informace o podmínkách života v ČR, je vietnamský tisk (Kocourek 2006).

Na semknutosti a separovanosti vietnamského etnika od majority se nicméně podílí i vzájemná provázanost a hierarchie komunity. Komunita jako celek už sice nepodléhá organizační struktuře vytvářené z Vietnamu jako před rokem 1989, nicméně stále zaujímá nejvyšší místo na pomyslné správní pyramidě komunity vietnamský zastupitelský úřad v Praze, jenž politicky ovlivňuje a koordinuje činnost krajských organizací a spolků – neziskových i komerčních, které zajišťují komunitní aktivity na lokální úrovni. Zmíněná hierarchie může v některých případech hrát pozitivní roli, jindy naopak.⁷⁸ Vietnamské spolky vytvářejí cenový a informační monopol, ale současně skýtají nově příchozím krajanům podmínky, za kterých se mohou v hostitelské zemi zabydlet a uživit. Za takových okolností jsou vietnamští imigranti víceméně „nuceni“ k využívání tohoto servisu uvnitř komunity (Kocourek 2006).

Aktivity vietnamských sdružení

Vedoucí okruhy vietnamské komunity v Praze se postupně zasloužily o vznik následujících oficiálních vietnamských organizací: *Svazu Vietnanců v ČR*, *Svazu vietnamských podnikatelů* a *Svazu vietnamských studentů a mládeže*.

⁷⁸ Sama mohu vzpomenout situaci, když jsem se pokoušela získat ve funkci výkonné produkční dokumentu o bývalých vietnamských studentech československých VŠ sponzorský příspěvek od místních vietnamských podnikatelů: dokumentu nakloněný člen předsednictva *Svazu Vietnanců v ČR* mi ihned na začátku sdělil, že nejprve je třeba získat si velvyslanectví, teprve jeho kladná reakce může ovlivnit podnikatelské subjekty; negativní reakce velvyslance by znamenala definitivní konec mým snahám cokoli od vietnamských podnikatelů získat.

Svaz vietnamských studentů a mládeže fungoval už před rokem 1989, avšak zatímco v minulosti měli povinnost být jeho členy všichni vietnamští studenti na našem území, v dnešní době je účast v něm dobrovolná, a podle jednoho z respondentů je toto sdružení v podstatě nefunkční: jeho aktivita je omezena na jednorozční setkání představenstva a uspořádání nějaké akce za účasti vedení vietnamské ambasády.⁷⁹

Větší publicitu má *Svaz vietnamských podnikatelů* založený v roce 1992. V jeho stanovách je cíl svazu formulován jako podporování ekonomických aktivit vietnamských podnikatelských subjektů v ČR. Vedle udržování styků se zastupitelským úřadem VSR v Praze je podle stanov jeho hlavní náplní v rámci možností zastupovat a obhajovat zájmy vietnamských podnikatelů před českými úřady, pořádat různé charitativní činnosti na podporu ekonomiky a politiky ve Vietnamu apod.

Za nejvýznamnější organizaci lze pokládat *Svaz Vietnamců v České republice*. Jedná se o neziskovou organizaci založenou v roce 1999 za účelem sdružování zdejších občanů vietnamské národnosti a budování mezi nimi vzájemné podpory při jejich občanském životě a podnikatelských aktivitách v České republice. Základní organizace Svazu byla založena vedle Prahy v Chebu, Ostravě, Brně, Teplicích, Tachově, Chomutově, Aši, Hradci Králové a některých dalších místech s významnou koncentrací vietnamských občanů. Do jeho aktivit spadá pořádání různých kulturních akcí v rámci komunity, slavností u příležitosti národních svátků (zejména při příležitosti Nového lunárního roku⁸⁰) či akcí pro děti (oslavy dětského dne, slavnostní předávání ocenění za výborné studijní výsledky, dětské

⁷⁹ Osobně jsem se zúčastnila pouze jediné jeho akce, a to letošního (2007) turnaje fotbalových mužstev vietnamských studentů z ČR na hřišti mezi strahovskými kolejemí. O tom, že organizace mezi samotnými vietnamskými studenty nemá velký vliv, svědčí fakt, že většina z přítomných fanoušků, s nimiž jsem se kontaktovala, ani nevěděla, že existuje.

⁸⁰ V roce 2006 se v Praze konal v OC *SAPA* téměř čtyřhodinový kulturní program, kde přes tisíc návštěvníků zhlédlo taneční vystoupení vietnamských dětí, estrádní vystoupení herců a zpěváků či módní přehlídku mladých vietnamských návrhářů. Na podobné oslavy začal Svaz zvat např. i zaměstnance MÚ Prahy 4, ředitele škol, kam docházejí vietnamské děti, aj.

tábory⁸¹ aj.). K dalším jeho aktivitám patří organizování humanitární pomoci postiženým krajanům (např. sbírka k uhrazení nákladů nutných k léčení předčasně narozeného vietnamského chlapečka z Varnsdorfu v roce 2006); na poli organizování humanitárních sbírek se přitom objevila i určitá forma přímé participace Vietnamců směrem k majoritní společnosti – za takovou můžeme jistě považovat dobrovolnou sbírku na pomoc českým spoluobčanům při povodních. V poslední době, zejména v roce 2006 a 2007, začal *Svaz Vietnamců v ČR* spolupracovat také s novinářskými organizacemi, některými nevládními majoritními sdruženími, ale i s městskými úřady, a to zejména za účelem seznamování většinového obyvatelstva s vietnamskou kulturou.⁸²

Již poměrně dlouho také dochází ke spolupráci *Svazu Vietnamců v ČR* a *Česko-vietnamské společnosti*. V jejím rámci (a pod záštitou vietnamského zastupitelství v Praze) probíhá integrační projekt v oblasti zdravotního pojištění vietnamských občanů v ČR u Všeobecné zdravotní pojišťovny (mj. kolektivního člena ČVS) pod názvem *Pomoc přátelům*. Každým rokem jsou rovněž pod hlavičkou spolupráce obou sdružení pořádána velká sportovní klání. V roce 2006 se konal již šestý celostátní fotbalový turnaj Vietnamců v ČR, jehož se zúčastnila družstva z Prahy 4 (*FC SAPA*), Prahy 10, Chebu, Potůčků, Domažlic, Plzně, Brna, Znojma, Ostravy, Tachova, včetně družstva vietnamských studentů. Fotbal je ve Vietnamu nejpopulárnějším sportem, není tedy divu, že svá mužstva pokaždé sestaví téměř všechna střediska s významnou koncentrací vietnamských občanů a o fandící diváky není nouze (např. vítězné tachovské mužstvo přijely

⁸¹ Tyto tábory jsou pořádány každý rok v jiném prostředí mimo hlavní město a jsou pro všechny děti bez věkového omezení. Podle jednoho z respondentů tyto tábory vietnamské děti milují, avšak jejich organizace je nesmírně náročná, neboť počet účastníků mnohdy dalece přesahuje dvě stovky.

⁸² Zde je namístě připomenout loňské (2006) *Dny vietnamské kultury* ve Slaném, které se staly opravdu velkolepou akcí svého druhu. Město Slaný ve spolupráci s ČVS, Svazem Vietnamců v ČR a pod záštitou velvyslance VSR připravilo pestrou nabídku kulturních a vzdělávacích programů. Vietnamci žijící v ČR se ve Slaném představili tancem i zpěvem, byla uspořádána výstava českých knih ve vietnamském překladu, zeměpisná a kulturní soutěž pro děti slánských škol, beseda, promítaly se filmy o přírodních krásách Vietnamu, proběhla výstava obrazů Vu Quoc Chinha, vietnamského malíře dlouhodobě žijícího v ČR, či fotografií z Vietnamu různých autorů, a nechyběla ani ochutnávka vietnamských gastronomických specialit.

povzbuzovat až tři autobusy fanoušků). Druhou oblíbenou sportovní událostí je *mezinárodní* turnaj Vietnamců v tenise *Zlatá raketa – Praha Open*; v žádné jiné zemi EU podobný tenisový turnaj neexistuje, a proto je o účast na něm velký zájem. V roce 2006 se konal již sedmý ročník a zúčastnilo se jej až 150 vietnamských soutěžících ve věku od 15 do 50 let, a to z tenisových družstev Prahy, Brna, Ostravy, Chebu, Nového Jičína, Veselí nad Lužnicí, ale i ze Slovenska, Německa, Rakouska, Polska a z Maďarska. Slavnostní zakončení probíhá obvykle v největší a donedávna⁸³ i nejprestižnější vietnamské restauraci *Dong Do* nacházející se v areálu *Sapy* a patřící jednomu z akcionářů společnosti *Saparia*. Přestože účast příslušníků majority na zmíněných akcích není nevíтана, k vlastní škodě jsou akce z valné většiny směřovány dovnitř komunity a řadový český občan v podstatě ani nemá velkou šanci se o nich dozvědět.

Vedle výše zmíněných oficiálních vietnamských organizací, které jsou v zásadě „prodlouženou rukou ambasády“, jsou samozřejmě i Vietnamci, kteří se od politického zastoupení VSR snaží distancovat. V Praze například založilo několik vietnamských intelektuálů originální *Spolek piva*; tímto názvem dali vietnamskému zastupitelství najevo, že při jejich schůzkách (členů je asi 15, ale schází se jich pravidelně asi polovina) jim jde hlavně o konzumaci piva, nikoli o protistátní činnost. Donedávna existoval klub *Bambus*, který v roce 2002 nezávisle na vietnamském zastupitelství založil etnický Vietnamec s českým občanstvím: byl určen vietnamským dětem a klubovnu měl v základní škole na Praze 4 (ul. Meteorologická), kterou navštěvuje nejvíce vietnamských žáků v Praze (viz následující podkapitola). V samotné *Sapě* pak existují různé „zájmové kluby“ – např. sportovní sdružení kung-fu *Hong Khi Dao*, dámský klub *Phu Nu* či spolek *Vietflirt*, který tvoří několik vietnamských studentů pražských vysokých škol. K jejich aktivitám patří provozování webových stránek www.vietflirt.eu a organizování různých akcí pro vietnamské teenagery (koncerty, diskotéky aj.).⁸⁴

⁸³ V současné době se stala vážným konkurentem této restauraci nově otevřená *Little Hanoi*; tato restaurace se snaží získat i klientelu z řad majority (provozovateli *Little Hanoi* patří i fastfood *Li Vu* v obchodním centru na Chodově).

⁸⁴ V roce 2006 dokonce jednu ze svých akcí ke konci roku ozvláštnili premiérou hraného filmu vlastní výroby; záměrem hodinové komedie s názvem *Lovestory* bylo dle slov jeho tvůrců ukázat „problematický život“ vietnamských mláďenců v ČR a

Nejmladší generace na pražských základních školách

Zatímco ke státním a veřejným institucím ČR nechovají vietnamští imigranti přílišnou důvěru, instituce školy je výjimkou; dá se říci, že školství v tomto směru hraje klíčovou roli mostu mezi jinak izolující se vietnamskou komunitou a veřejným životem v ČR. Podle dat ČSÚ docházelo ve školním roce 2003/2004 celkem 1264 Vietnamců do mateřských škol a 4036 Vietnamců do základních škol (přibližně 39 % všech cizinců v mateřských i základních školách v ČR tvořili Vietnamci), 532 studentů z Vietnamu navštěvovalo české střední školy a 163 vysoké školy.

Ze statistiky ČSÚ vyplývá, že největší počet Vietnamců zaznamenávají ve třídách školy základní. Na základní školy v Praze docházelo ve školním roce 2003/2004 celkem 611 žáků, z toho 389 školáků mělo povolení k trvalému pobytu a 222 povolení k pobytu dlouhodobému. Nejvíce vietnamských žáků navštěvuje školy na sídlištích v Praze 4 a v Praze 9 (viz Příloha: tab. č. 2), tj. v místech s vyšší koncentrací rezidentů vietnamské komunity. Počtem vietnamských žáků přitom vítězí ZŠ v ulici Meteorologická, v Praze 4 – Libuši, neboť se nachází v blízkosti obchodního centra *Sapa*, kde také rodiče převážně většiny z nich obvykle pracují.

Některé děti nastupují na zmíněnou základní školu již se znalostí českého jazyka, kterou získaly díky delšímu pobytu v České republice, často docházkou do mateřské školky, ale v řadě případů začínají navštěvovat základní školy v nejbližším možném termínu po příjezdu do České republiky. Podle ředitele školy nicméně do dětského kolektivu bezproblémově zapadnou i nováčci s jazykovými problémy po době ne delší než jeden měsíc. Po půl roce jsou schopní v češtině komunikovat bez velkých problémů a po roce jim nedělá

českému publiku reálný pohled na zdejší vietnamskou komunitu. Dvě třetiny filmu se točily v obchodním centru *Sapa*, část v Holešovické tržnici a část v bytech tvůrců. Ve filmu si samozřejmě zahráli hlavně provozovatelé webu a jejich kamarádi a natočený byl amatérskou kamerou, ale i tak měl ve vietnamské komunitě docela úspěch – na premiéru, kterou *Vietflirt* uspořádal v restauraci *Dong Do*, přišlo přes 500 lidí. Film je dostupný ke stažení na <http://www.vietflirt.eu>, ovšem zatím pouze ve vietnamštině; české titulky získal teprve na jaře 2007 ve spolupráci s občanským sdružením *Klub Hanoi* (www.klubhanoi.cz).

potíže zapojit se zcela do vyučování. Vietnamské děti jsou v této škole celkem rovnoměrně rozmístěny v prvním i druhém stupni a podle ředitele školy patří mezi výborné žáky; mnohé díky svým studijním výsledkům přestupují na víceletá gymnázia. Pokud nějaké problémy s vietnamskými žáky zaznamenal, týkaly se pouze jejich absencí, kvůli kterým si posléze zval do školy jejich rodiče.⁸⁵ Komunikace s vietnamskými rodiči však nebyla jednoduchá, proto se ředitel školy rozhodl veškeré záležitosti řešit zprostředkovaně: navázal spolupráci s organizací vietnamské komunity (klubem *Bambus*) a v současnosti zaměstnává rovněž vietnamského pedagogického asistenta. Také na jiných pražských ZŠ s větším počtem vietnamských žáků je zařita funkce tzv. „mediátora“, jehož úloha spočívá ve zprostředkování komunikace mezi školou a rodiči (Černík 2006).

„Člověk bez vzdělání je jako neobroušený diamant“, praví další z vietnamských přísloví. Pro vietnamské rodiče je vzdělání skutečně významnou hodnotou; vietnamská společnost si díky konfucíánské tradici dodnes velmi váží učitelů i učenců, vzdělání potomka je dosud chápáno jako jedna z nejcennějších investic. Řada rodin v důsledku toho umisťuje své potomky na soukromé školy, jakmile k tomu mají rodiče dostatečné finanční prostředky: soukromou školu chápou tak, že za finanční příspěvek poskytuje jejich potomkům také adekvátně k němu lepší vzdělání. Často se rozhodují pro školy s rozšířenou výukou jazyků.⁸⁶

Vietnamské děti, které navštěvují české školy, se pochopitelně vzdělávají podle českého vzdělávacího systému, což logicky vede k absenci znalostí týkajících se vlastního národa. Nejde přitom jen o

⁸⁵ Absence vietnamských žáků si ředitel školy vysvětloval tím, že rodiče využívají své děti jako tlumočníky při jednání na úřadech apod. Jeden vietnamský student (toho času již na VŠ) mi však četnost absencí mladých Vietnamců na školách zdůvodnil jinak: a to tím, že – stejně jako on kdysi – chodí „za školu“. Zkrátka využívají situace, že rodiče neumí česky, a učitelé s tím málo zmůžou.

⁸⁶ Také Veronika Kahlerová během terénního výzkumu mezi vietnamskými žáky v Plzni zjistila, že téměř třetina rodičů, jejichž dítě navštěvuje v Plzni základní školu, zvolila soukromou ZŠ s rozšířenou výukou jazyků i navzdory tomu, že škola je křesťansky orientovaná: rodiče chtěli dětem zabezpečit kvalitní vzdělání – bez ohledu na finanční úhradu i náboženské zaměření (Kahlerová 2002).

znalost historie Vietnamu, ale hlavně o mateřský jazyk. Pomineme-li skutečnost, že vietnamské děti zapominají či se nikdy nenaučily vietnamštinu písmem, nelze pominout, že některé děti vietnamských rodičů už vietnamský jazyk ani dobře neumějí, mluvit jím nechťejí, a i sourozenci spolu komunikují hlavně v češtině (jedná se nejvíce o vietnamské děti, které se narodily v České republice). Setkala jsem se pak dokonce s tím, že sami vietnamští rodiče používali v komunikaci se svým potomkem v předškolním věku český jazyk, ačkoli jejich znalost češtiny byla spíše průměrná. Děti vietnamských imigrantů mají také často paralelně vietnamská a česká křestní jména, protože vietnamská neumějí Češi správně vyslovit – těmito českými jmény jsou nazývány ve škole a někdy i samotnými rodiči.⁸⁷

Tím, že se vietnamské děti velmi rychle adaptují na způsob života českých spolužáků, se současně vzdalují tradičnímu způsobu života v uzavřené komunitě svých rodičů. V roce 2004 proběhl výzkum integrace dětí a mládeže cizinců, který probíhal v ČR – zejména na území Prahy, v Německu, Rakousku a v Polsku. Zajímavým momentem výzkumu bylo zachycení takřka totožné výpovědi Vietnamce žijícího v ČR a Vietnamce z Polska, když oba použili pro vietnamské děti na základních školách (či lépe: narozených v ČR) stejnou metaforu: nazvali je *banánové děti* v tom smyslu, že jsou zvenku žluté, ale uvnitř bílé (Černík 2006: 177).

Vietnamská rodina v pražském prostředí

Rodina je pro Vietnamce životní prioritou. Vietnamskou společnost sice tvoří patriarchální nukleární rodiny, ale důraz je kladen na rodinnou soudržnost i mezi vzdálenějším příbuzenstvem; jedním ze

⁸⁷ Vietnamci přijímají česká jména bez problémů, fakticky bez zásahu do tradic, neboť osobní jméno si během života mohl člověk měnit i v tradičním Vietnamu (Vasiljev 2006). Veronika Kahlerová si mezi vietnamskými školáky v Plzni všimla, že ve většině případů jsou si jejich vietnamská a česká jména foneticky podobná. Jak píše Veronika Kahlerová: “Holčička Giang se česky jmenovala Jana, Vân byla Ivanka, Anh Adam, Linh Lenka, Xuan Simona. Vzhledem k počtu respondentů nemohu generalizovat, ale některé vietnamsko-české dvojice se dokonce opakovaly, seznámila jsem se se třemi Giang, které se představovaly jako Jana, nebo se dvěma Vân – Ivankami” (Kahlerová 2002: 56).

základních pilířů fungování vietnamské rodiny je soudržnost rodin spřízněných na základě příslušnosti k určitému rodu.⁸⁸ Už samotným odchodem z Vietnamu – od rodičů a rodinných předků – se vietnamští migranti dostávají do rozporu s tradicemi. Nicméně odchod do zahraničí zpravidla nebývá rozhodnutím jednotlivce, nýbrž nezřídka celé rodiny, jejíž členové se také často skládají na cestu a počáteční kapitál. Vietnamci k nám přijíždějí nejdříve individuálně, nejbližší příbuzní (partner a děti) za nimi míří, teprve když se první příchozí v nové zemi zabydlí, zadaptuje a je schopen rodinu ekonomicky zabezpečit. Rodinná soudržnost se pak u imigrantů nadále projevuje přinejmenším tím, že příbuzným ve Vietnamu posílají peníze. Pozůstatky tradičního rodinného uspořádání mají také často za následek, že se příbuzné rodiny po imigraci stmelí, čímž mohou snáze kumulovat prostředky při podnikání a vzájemně si vypomáhat.

Přesto je vietnamská rodina vystavena v novém prostředí hostitelské země tlakům, které postupně mění její principy a fungování. Změny ve vztazích širšího příbuzenstva má někdy za následek snaha některých členů rodiny o integrování se do české společnosti. Tito členové rodiny přestávají s příbuzensky vzdálenějšími příslušníky rozšířené rodiny komunikovat a orientují se pouze směrem k členům rodiny přítomných v ČR (někdy také pracujícího člena rodiny v ČR „omrzí“ vyživovat příbuzenstvo ve VSR, které na jeho těžce vydělané peníze pouze pohodlně čeká). Ke konfliktům ale dochází především tehdy, pakliže jedna generace rodiny přítomné v České republice nastupuje cestu integrace (děti), zatímco generace rodičů trvá na dodržování rodinných norem v souladu s vietnamskou tradicí.

⁸⁸ Vietnamské rody tvoří skupiny lidí odvozujících svůj původ od společného zakládajícího předka po mužské linii, příslušnost k určitému rodu se označuje příjmením a své rodové příjmení neztrácí ani žena při vstupu do manželství. Členství k rodu dědí totiž člověk po otci i po matce, v tomto pořadí, a tak se každý narozený Vietnamec fakticky stává součástí dvou rodin: otcova strana mu tvoří *vnitřní* příbuzné a matčina *vnější*. Jakmile se člověk ožení nebo vdá, stává se rovněž součástí dvou rodinných linií svého manžela či manželky. Tradiční rodový klan představoval devět generací (prapraděd až prapravnuk). Hlavou každého rodu byl jeho nejstarší člen (prapraděd či praděd, po jeho smrti jeho nejstarší syn) a kolem něho se soustřeďovaly všechny větve; nejedná se však o klan hlavě rodu podřízený, spíše o společenství příbuzných nukleárních rodin, nacházejících se ve vztahu vzájemné závislosti a spolupráce (Nguyen Van Huyen 1995).

Základní charakteristika zkoumaných rodin

Průměrný věk dospělých mužských respondentů se v době výzkumu pohyboval okolo čtyřiceti let (pouze jeden byl ve věku šedesáti let), ženy byly o něco mladší. Osm respondentů (z nich tři ženy) kdysi studovalo nebo pracovalo v ČSSR, čtyři (z toho jeden manželský pár) pobývají v České republice od té doby nepřetržitě. Ti, kteří neměli předchozí zkušenosti s českým prostředím, přijeli zejména v druhé polovině devadesátých let za příbuznými (jeden manželský pár na doporučení známých) a příbuzenská síť jim též pomáhala při adaptaci do nového prostředí. Většinou byl „průkopníkem“ muž, jehož později následovala manželka a děti. Ke dvěma rodinám se připojili poslední potomci v době výzkumu (rodiče jim ihned najali vietnamského učitele češtiny a takřka po měsíci od příletu z Vietnamu začali navštěvovat základní školu v místě bydliště). Naprostá většina dětí byla ve věku do patnácti let (pouze jeden potomek dosáhl 16 a jeden 21 let), v Praze se buď narodily, nebo žily odmalička, hovořily tudíž plynně česky a tento jazyk používaly v komunikaci mezi sebou i sourozenci. Vietnamsky všechny děti rozuměly, vietnamštinu písmem však ovládaly pouze ty, které absolvovaly větší část školní docházky ve Vietnamu. Jazyková vybavenost rodičů češtinou souvisela s délkou jejich pobytu v českém prostředí; zejména u těch, kteří přijeli bez zkušeností s československou realitou, byla znalost českého jazyka velmi omezená.

Obživné aktivity, způsob bydlení, všední den

Rodiče se živili podnikáním, většinou v oblasti obchodu se zbožím, jeden manželský pár pracoval jako prodavači u vietnamského obchodníka. Nejstarší respondent poskytoval tlumočnické služby vietnamským krajanům. Převážně pracovali oba manželé, dvě respondentky byly dokonce hlavními organizátorkami podnikatelských aktivit, jimž se věnovaly společně s manžely. Všechny zkoumané rodiny byly po několikaletém pobytu v České republice již dostatečně adaptované a hmotně zaopatřené: vlastnily auto a bydlely většinou v pronajatém bytě kategorie 3+1 na sídlišti

(pouze jedna rodina bydlela v cihlovém činžovním domě); dvě rodiny si pořídily byt do osobního vlastnictví. Vybavení bytů ve všech případech vypadalo, jako by patřilo kterékoli běžné české rodině, pomineme-li rozmanité oltáře: obývacímu pokoji tak vedle televizoru dominoval zdobný oltář předků, v žádné domácnosti nechyběl také oltář pro strážného ducha rodiny, popřípadě prostor k uctění Buddha či jiného z širokého panteonu vietnamských božstev a duchů – nejrůznější oltáře a oltáříky měly rodiny snad ve všech pokojích, a na nejrůznějších místech.

Protože většinu dne trávil převážná část rodičů v práci, rodina se setkávala v podstatě pouze brzy ráno, navečer a v neděli. Zatímco v západních Čechách přivedlo vietnamské rodiče skloubení pracovních povinností a péče o rodinu ke svěřování dětí do českých rodin, v Praze tato praxe není obvyklá. Rodiče umisťují děti do mateřských škol, školních družin, nebo si je berou do zaměstnání, popřípadě najímají vychovatele/ku, není ovšem pravidlem, že by jím byl příslušník majority (pakliže jím je, pak většinou důchodce bydlící ve stejném domě či v sousedství). V případě zkoumaných rodin se v době nepřítomnosti rodičů o menší děti starali starší sourozenci (po škole je vyzvedávali z MŠ), nebo děti chodily do školní družiny, odkud jezdily za rodiči do práce, anebo na ně čekaly doma (starší děti byly hodně samostatné); dospívající potomci samozřejmě žádný dohled nevyžadovali. Jedna matka měla domácnost a právě narozeného potomka na starost v první řadě, jedna rodina si k dítěti najala vietnamskou vychovatelku hovořící česky.

Děti školního věku navštěvovaly mnohdy víceletá gymnázia, a pokud si to rodiče mohli dovolit, platili dětem soukromé školy. Rodiče se také svým potomkům snažili poskytnout veškeré moderní technologické vymoženosti, které chápali za podstatné pro jejich budoucí ekonomický úspěch (počítač, internet aj.). Studenti navíc dostávali přiměřené kapesné, neboť školní záležitosti chápali rodiče za primární, čemu se studenti měli věnovat; studentské brigády tak studujícím respondentům mnoho neříkaly.⁸⁹ Všichni rodiče počítali s tím, že v dospělosti budou jejich děti vykonávat odborné povolání na

⁸⁹ V tomto případě však může hrát roli také fakt, že rodiče všeobecně se snaží svým dětem poskytnout ekonomické výhody, které oni sami neměli.

základě získaných vědomostí, a nabádali je k dosažení vysokoškolského vzdělání; když jsem dětem položila otázku, které povolání by si přály v budoucnu vykonávat, mezi nejčastější odpovědi patřil právník, doktor či zvěrolékař. Rodiče zároveň věřili, že zatímco oni svou přítomnost věnují práci, která dětem a celé rodině přináší materiální zabezpečení, děti se o ně postarají v jejich stáří.

Trávení volného času a kulturní zvyklosti

Každá rodina se i ve všední dny snažila dodržovat společné stolování – vzhledem k pracovním povinnostem rodičů alespoň večer. Přestože respondentky uměly připravit i některá česká jídla, v převážné většině vařily rodině vietnamskou kuchyni. Večery trávili rodiče většinou doma a odpočívali u televize, sledovali hlavně vysílání VTV nebo sportovní přenosy – zejména fotbalových utkání. Ti, kteří uměli dobře česky, upřednostňovali českou televizi a nenechávali si ujít hlavně zprávy. Mužští respondenti sice vítali posezení u piva, případně u partie některé ze stolních her, vzhledem k nedostatku času však k tomu docházelo výjimečně, a pokud, tak výhradně v některé z vietnamských restaurací. O nedělích pak některé rodiny čas od času podnikaly malé výlety do přírody, kde pořádaly rodinné pikniky. Slovo „dovolená“ rodičům příliš neříkalo. V ideálním případě by si ji přáli strávit v domovské zemi, zejména v období lunárního Nového roku, popřípadě o letních prázdninách s ohledem na děti; to si však z pracovních a finančních důvodů mohla dovolit toliko třetina rodičů. Jediný respondent vzal jednu svou rodinu na týdenní rekreaci do Španělska.

Prázdniny tudíž trávil většina dětí v Praze. Ty nejmladší s rodiči v tržnici spolu s přítomnými dětmi ostatních vietnamských obchodníků. V době výzkumu odjela pouze jedna rodina s dětmi o letních prázdninách do Vietnamu, tam zamířila s českým přítelem i nejstarší z respondentů mladší generace, a jednoho potomka vyslali rodiče na český tábor s anglickou výukou. Během roku měli školáci po příchodu domů od rodičů nakázáno, aby si nejdříve splnili školní povinnosti, ale poté měli v podstatě volný režim; pomíneme-li, že mnoho z nich ještě navštěvovalo rozmanité zájmové kroužky (klavír, gymnastika, kung-fu, počítače, jazyky). Volné chvíle pak děti trávily

stejným způsobem jako většina jejich českých vrstevníků: buďto venku s kamarády, anebo doma, kde dávaly přednost televizi, videu či počítačovým hrám. Jako nejoblíbenější zábavu pak překvapivě shodně uvedly kino. Rodiče naopak žádná česká kulturní zařízení nenavštěvovali – hrál tu roli nedostatek času, u někoho špatná vybavenost češtinou, ale především nezám: pokud si udělali čas, pak na akce pořádané jejich krajany.

Svébytnou událostí, která ozvláštňovala koloběh všedního rodinného života respondentů, bylo tradiční uctívání předků. „*Pro ptáka jeho hnízdo, pro člověka jeho předkové*“, říká jiné vietnamské přísloví. Každý první a patnáctý den v měsíci (při novoluní a v úplňku) pokládají vietnamští rodiče na oltář předků ovoce, květiny, pálenku či jiné obětiny, pálí vonné tyčinky a modlí se za blaho celé rodiny. Nejvýznamnějším rodinným jubileem jsou výroční dny úmrtí rodičů, resp. prarodičů (*ngay gio*): v tyto dny rodina uspořádá hostinu, na níž jsou vedle příbuzných někdy zváni i rodinní přátelé. Dalším udržovaným rodinným zvykem je oslava 23. dne 12. měsíce lunárního kalendáře, jenž je dnem střídání rodinných strážných duchů (*ong Tao*). Také po slavnostním obětování duchu rodinného krbu rodina zasedne ke slavnostní tabuli.

Velmi oblíbeným tradičním svátkem je dále Svátek uprostřed podzimu (*Tet trung thu*), který připadá na 15. den 8. měsíce lunárního kalendáře a je věnován dětem. V tento čas rodiče svým potomkům dopřávají samé dobroty a celý den je ve znamení dětských her a soutěží; v roce 2006 byly v tomto období v areálu obchodního centra *Sapa* v provozu nejrůznější zábavné atrakce, které udělaly radost nejen malým Vietnamcům, ale i jejich českým kamarádům a dalším dětem z okolních sídlišť.

Bezpochyby nejvýznamnějším svátkem Vietnamců je ale příchod Nového lunárního roku (*Tet nguyen dan*), spadající podle evropského kalendáře přibližně mezi poslední dny ledna a polovinu února. Je spojen s největšími rodinnými oslavami, a v souladu s tradicí si jej proto přejí vietnamští imigranti první generace oslavit společně s celou svou rodinou ve Vietnamu (v tomto období mají rovněž děti ve VSR jeden měsíc prázdniny); ostatní alespoň domů telefonují a

posílají peníze a dárky. Součástí předsvátečních příprav je úklid a adekvátní výzdoba bytu, tradiční rčení „*plný jako novoroční tržiště*“ se zase odráží v předsvátečních nákupech. V předvečer Nového roku se pak celá rodina (pokud mají rodiny některé z příbuzných v ČR, slaví většinou pospolu) shromáždí ke společnému obřadu před oltářem předků a k novoroční večeři, na které nikdy nechybí tradiční pochoutka v podobě slaneho koláče z lepkavé rýže, vepřového a fazolí (*bánh chung*). Během čekání na příchod Nového roku rodiny většinou sledují přímý televizní přenos oslav ve Vietnamu a v souladu s vietnamským časem také zlom nového a starého roku. V České republice přichází úderem šesté hodiny podvečerní. Přítomní si posléze připijí, dají dárky a očekávají pozvané hosty; podle tradice ten, kdo přijde na návštěvu v novém roce jako první, určuje míru štěstí rodiny po příštích dvanáct měsíců – je-li úspěšný, zažije úspěch i hostitel, a naopak. Do zábavních podniků se v tento čas ve Vietnamu nechodí, v České republice však Vietnamci někdy udělají výjimku, protože je to jedna z mála příležitostí, při které se sejdou s řadou svých známých. Také druhý den ráno bývá ve znamení hojných návštěv, kdy si chodí přát přátelé a známí štěstí, zdraví a splnění všech přání (Pechová 2006; Vasiljev 1999).

K tradičním obyčejům ale zkoumané vietnamské rodiny připojily i některé západní zvyklosti. Oslavují například narozeniny svých dětí, připíjejí si šampaňským na Silvestra a některé slaví i české Vánoce, zejména kvůli dětem, které se účastní vánočních besídek ve škole. Podobně jako české rodiny v tento čas pak zdobí vánoční stromek (ačkoli pořízení živého stromku se ne všude ujalo, jak to zdůvodnil jeden z dětských respondentů: „táta říká, že je z toho všude akorát spousta jehličí“), a nechybí ani štědrovečerní večeře v podobě smaženého kapra a bramborového salátu; toto menu navíc jmenovali téměř všichni respondenti mezi českými jídly, kterým přišli zvlášť na chuť (vedle řízku a s podivem i vepřového s knedlíkem a se zelím).

Partnerské a mezigenerační vztahy

Konfuciánství kdysi určilo jako hlavu rodiny muže, žena měla však v tradičním Vietnamu významnější společenské postavení, než k jakému ji odsuzovala konfuciánská morálka, neboť vykonávala

celou řadu důležitých prací významně přispívajících do rodinného rozpočtu; dle vietnamského úsloví: „*mužův příkaz neznamená tolik jako ženin gong*“. V důsledku toho má žena ve vietnamské rodině důležité postavení a může rozhodovat ohledně klíčových událostí, ačkoli poslední slovo – alespoň formálně – musí mít muž. V cizím prostředí se nicméně ženy dostávají do obtížnějšího postavení. Až na výjimky respondentky následovaly manžela, a to do prostředí, které si samy nevybraly. Provozovaly živnost společně s manžely, avšak k tomu se musely postarat ještě o domácnost a o děti. V podstatě se vyrovnávají s diskriminací jednak na základě etnického původu a jednak na základě pohlaví, v níž se mísí tradiční podřízenost muži s problémy souvisejícími s postavením ženy v moderní společnosti.

U mužských respondentů přitom nebyla ojedinělým jevem instituce „milenky“; dva respondenti se chlubili dokonce milenkou z řad majority. Na otázku, zda to vědí jejich manželky a jak na to reagují, se mi dostalo odpovědi v obměně českého přísloví „*co oči nevidí, srdce nebolí*“, jeden respondent si byl přitom jist, že to manželce nevdá, další se oháněl existencí dohody, podle které si mohou oba manželé dělat, co chtějí. Není zde mým úmyslem tento postřeh hlouběji rozebírat, pouze podotknu, že ve Vietnamu mnohdy s podobnou „zábavou“ otců počítá rodinný rozpočet.

Partnerský život respondentů se projevoval hlavně ve společném podnikání a úsilí zabezpečit do budoucna své potomky. Svým dětem se partneři snažili umožnit přístup ke vzdělání i opatřit veškeré západní vymoženosti, moderním oblečením počínaje, k tomu aby zapadli do kolektivu svých spolužáků ve škole. Vyjma nově příchozích byly také všechny děti díky školní nebo předškolní docházce integrovány do českého prostředí, dá se říci, ve všech oblastech života. Jako názorná (ač banální) ukázka různé míry integrace jednotlivých generací může posloužit večere, již jsem se zúčastnila v rodině se dvěma dětmi ve věku 10 a 12 let, která více než deset let žila v Praze. V té době k ročnímu pobytu přivezená babička nezapomněla nejdříve úklonem směrem k oltáři poděkovat za pokrm, a poté důsledně dodržovala vietnamský způsob stolování; rodiče nic podobného neprovedli, ale u typického vietnamského jídla ještě používali jídelní hůlky; největším kontrastem ke starším generacím

byly děti, které večeri jedly z misek lžící, a ještě si postěžovaly, že mají radši knedlíky.

V důsledku různé míry integrace dětí a rodičů docházelo k rodinným konfliktům zejména pro odlišné vnímání původu, domova a tradiční rodinné soudržnosti. Nejstarší respondent s dospívajícími dětmi, které se u nás narodily, si zoufal nad tím, že ze zásady odmítají mluvit vietnamsky (vietnamsky hovořily pouze s matkou, ovšem jen z toho důvodu, že neovládala dobře český jazyk). K dalším mezigeneračním neshodám v případě dospívajících potomků docházelo v případě, když zatoužili – stejně jako mladí Češi – po budoucím osamostatnění a vlastním bydlení. Na rozdíl od české rodiny (jakožto i evropské a americké), jež se vyznačuje brzkou separací generace rodičů a generace jejich dětí, neboť sociální pojištění a rozvoj dalších druhů důchodového pojištění zbavil rodinu finanční zodpovědnosti za své starší členy, tradiční povinností Vietnamců vždy bylo a je co nejlépe se postarat nejen o děti, ale i o své staré rodiče, neboť sociální zabezpečení ve stáří není ani dnes ve VSR samozřejmostí. U mladších dětí zkoumaných rodin se zatím projevoval de facto kulturní dualismus: ve škole a mezi kamarády se chovali jako jejich čeští vrstevníci a před rodiči se snažili vyhovět kulturním vzorcům východu. Téměř všechny však velice vzdorovitě reagovaly na úvahy rodičů týkající se možného budoucího přesídlení do Vietnamu, protože za svůj domov pokládaly zdejší prostředí.

Společenské kontakty, vztah s majoritou

Vietnamci mají velkou potřebu společenského života a udržování rozsáhlých společenských kontaktů patří ve vietnamské společnosti k nezbytnosti. Společenský život vietnamských imigrantů v České republice je však v tomto ohledu podstatně omezen, a to hlavně v důsledku jejich pracovní vytíženosti. Zatímco v domovské zemi byli respondenti zvyklí se mezi přáteli a známými denně navštěvovat (aniž by bylo nutné návštěvu předem hlásit), v podmínkách, za kterých žijí v České republice, je to v podstatě nemožné. Řídké společenské kontakty rodičů se tak omezily na občasná setkání v lokálních skupinách složených z vietnamských příbuzných, přátel,

spolupracovníků, zaměstnanců či zaměstnavatelů, a to při příležitosti tradičních vietnamských svátků, výročí úmrtí příbuzných či jiných rodinných událostí, při nichž jsou zváni hosté. Vedle toho se některé rodiny tu a tam účastní akcí pořádaných *Svazem Vietnamců v ČR*.

Co se týče vztahu respondentů k majoritě, zatímco děti měly díky školní docházce spoustu českých kamarádů, jejich rodiče, ačkoli vůči majoritnímu obyvatelstvu nezaujímal negativní postoj, a ani neměli pocit, že by sami byli majoritou negativně vnímáni, o větší kontakt s ní nestáli (tedy vyjma údajných milenek dvou respondentů). Také nejstarší respondent, přestože je už několik let občanem České republiky, své společenské aktivity směřoval spíše k pomoci krajanům.

Kontakty se zemí původu a tamní rodinou

Stále pokrokovější technologie v oblasti komunikace vytvářejí imigrantům nesrovnatelně větší množství příležitostí k výměně informací než kdykoli dříve. Rodiny tak mohou udržovat spojení se zemí a kulturou původu nejen poštou, ale i prostřednictvím satelitní televize, telefonního spojení či internetu. Také respondenti byli v kontaktu s Vietnamem díky satelitnímu vysílání vietnamské televize. S příbuznými pak všichni udržovali kontakt prostřednictvím telefonických rozhovorů a mnozí také přes internet.

Jako hlavní překážku častějších návštěv domovské země a tamních příbuzných uvedli všichni respondenti vzdálenost, a tudíž vysoké finanční náklady na cestu do Vietnamu a zpět. Třetina z nich z tohoto důvodu od doby svého příchodu do ČR ve Vietnamu ještě nebyla. Jeden respondent vypočítal částku, kterou je třeba mít k odjezdu čtyřčlenné rodiny do Vietnamu, následovně: letenku v hodnotě 30 000 Kč vynásobil čtyřmi (na moji poznámku, že lze letět s levnější leteckou společností, mi respondent sdělil, že pokud by s rodinou přiletěl s levnější společností, rodina ve Vietnamu by si pomyslela, že se mu v Čechách nevede dobře), k tomu připočítal částku, kterou v průměru vynaloží na dárky příbuzným, a konečná cifra se pohybovala na 150 000 Kč. Kromě nejstaršího respondenta nicméně všechny rodiny do Vietnamu posílaly peníze.

O své vlasti vždy mluvili respondenti z první generace s nadšením, třebaže byli na bezchybnou češtinu či školní výsledky svých dětí pyšní. Fakt, že jejich děti podobný vztah k Vietnamu nemají, je mrzel. Přibližně třetina dětských respondentů se do vlasti svých rodičů ještě neměla ani možnost podívat, jiné děti (kromě těch posledních příchozích) už natolik srostly s českým prostředím, že o Vietnam – včetně vietnamských příbuzných – přestaly jevit zájem. Jeden respondent pak na otázku, jak se líbilo jeho malým dětem narozeným v ČR, když je vzal poprvé do Vietnamu, s krčením ramen odpověděl: „no, moc ne.“ Dětem podle jeho slov vadilo horké počasí a „babičky s červenými zuby“ (od žvýkání betelu), kterých se bály; v podstatě děti utrpěly kulturní šok, jako ostatně každý, pokud se setká s kulturou, kterou doposud nepoznal.

Vyhlídky a představy do budoucnosti

Většina dospělých respondentů přijela do České republiky s představou, že jakmile vydělají peníze, vrátí se do Vietnamu. Po několikaletém pobytu, navíc v podobě manželských párů středního věku s dětmi, se však začali na svou existenci v České republice dívat poněkud jinak; hlavně ohled na děti hraje v tomto směru podstatnou roli. Rodiče si uvědomovali, že po tolika letech by readaptace ve Vietnamu nebyla pro rodinu jednoduchá, neboť si dávno zvykla na jiný životní styl. Zabydlení se v ČR nahrávají i ekonomické výhody života oproti poměrům ve VSR. Mnohým vyhovují také zdejší klimatické podmínky. Přestože tři zkoumané rodiny v důsledku toho začaly svou budoucnost spojovat s ČR, s podáním žádosti o české občanství váhaly – argumentem proti bylo zejména vízum, o něž by pak musely žádat, kdykoli by chtěly navštívit rodinu ve Vietnamu. Ostatní rodiče odvíjeli veškeré plány od toho, kterak se jim v České republice povede v podnikání. Současně si přáli, aby v České republice jejich potomci vystudovali, a tak, ačkoli s návratem do VSR někdy v budoucnu „počítali“, stále je oddalovali. Převážná většina respondentů mladší generace si pak přála zůstat v České republice – v zemi, kde vyrůstá a jejíž kultura je jí bližší.

Závěr

Vietnamci tvoří společenství založená na bázi vztahů jednak příbuzenských, přátelských a krajanských, jednak ekonomických – tj. obchodních a pracovních. Dodíváme-li se do minulosti, vytvářela se v průběhu vývoje uvnitř vietnamské společnosti různá sociální uskupení postavená na vzájemné výpomoci jejich členů; daleko od domova spontánně vznikala sdružení rodáků, jež duchovní i materiální podporou kompenzovala členům pocit vykořeněnosti z vlastního teritoria (Vasiljev 1999). Krajanská sounáležitost vyplývá ze všeobecně silného vztahu Vietnamců ke své zemi. Tak jako vietnamské přísloví v úvodu charakterizovalo vietnamskou houževnatost ve smyslu chopení se příležitosti, kdekoliv k ní vybízí „úrodná půda“, jiné vietnamské úsloví „*listy padají vždy ke kořenům stromů*“ vyjadřuje sepětí Vietnamců s krajem, odkud pocházeli předkové. Se spjatostí s místem původu pramení i přání vrátit se do něj alespoň na sklonku života. Održení od místa původu lze však částečně kompenzovat možností komunikovat s rozšířenou rodinou. Pojetí rodiny jako nejcennější hodnoty u Vietnamců však utužuje spíše vzájemné příbuzenské vazby než vztahy s okolím hostitelské země. Vedle toho ovšem určující úlohu pro navazování a utužování kontaktů mají ekonomické vazby a obživné aktivity. Této problematice a prioritám, které z ekonomických vazeb vyplývají (zejména těm „skrytým“) uvnitř komunity, jsme se v této studii ovšem věnovali jen okrajově.

Pražské prostředí je specifické svou velkoměstskou povahou, ve které si vietnamští imigranti vytvářejí odpovídající modely adaptace na české městské prostředí. Tyto modely se výrazně generačně liší. Dospělí Vietnamci, kteří prožili období socializace a enkulturace ve Vietnamu, tendují k vytváření etnicky vyhraněných obchodních a komunikačních center, uvnitř kterých je stále pestřejší nabídka poskytovaných služeb orientovaných výhradně na vietnamskou klientelu. K hlubší integraci do většinové společnosti spojené se změnou životního stylu je takové prostředí nestimuluje. Nejinak tomu bylo i v osmdesátých letech na ubytovnách vietnamských pracovníků, ovšem s tím rozdílem, že jejich tehdejší izolace od majority byla

záměrem mezivládních dohod. Styky s majoritním obyvatelstvem jsou tudíž omezeny pouze na oblasti, v nichž je kontakt s ním nezbytný, jinak se tito imigranti stýkají pouze se členy vlastního společenství. Přestože se někteří začínají smiřovat s tím, co pro ně dosud bylo nepřipustitelné, a to považovat Českou republiku za svůj nový domov, jen málokterí si uvědomují vůbec možnost z tohoto prostředí vystoupit a postupnou integrací se přiblížit běžnému životu majority. Kardinálním problémem je nedostatečná znalost češtiny, k jejímuž osvojení chybí čas, a v podstatě i motivace, když je stále po ruce někdo, kdo nezbytnosti v českém jazyce obstará. Generace, které období socializace a enkulturace spojené se školní docházkou prožily v České republice, mají naopak k integraci do většinové společnosti velmi dobré předpoklady, někdy i lepší než k následování modelu etnické separace.

Rodiny, jejichž život přibližuje tato studie, jsou již v České republice (v Praze) dostatečně adaptované, hmotně zaopatřené (byt, auto) a jejich rodinný život je v podstatě stabilní (dle vybavení bytů, možnosti rodičů platit soukromé školy apod. lze usuzovat, že podle českých měřítek patří do střední až vyšší střední majetkové třídy). Převážná většina rodičů se živí podnikáním, kterému věnují nejvíce času. Děti ve školním věku navštěvují české školy (třetina rodičů jim platí soukromé), všichni jsou vedeni k dosažení vysokoškolského vzdělání a k učení se, vedle češtiny, i dalším cizím jazykům. Volný čas tráví stejným způsobem jako většina jejich českých vrstevníků. Kvůli dětem mnohdy rodiny udržují vedle svých vietnamských také některé české zvyklosti. Rodiče se však na rozdíl od svých dětí omezují na styk převážně jen s Vietnamci. Všechny rodiny jsou v kontaktu s příbuznými ve Vietnamu, třetina z nich ale od doby svého příchodu do Čech ve Vietnamu nebyla. Za svůj nový domov začala Českou republiku považovat pouze třetina rodičů, jedna třetina rodičů si stále přeje návrat do Vietnamu a jedna nedokáže odpovědět, neboť budoucnost odvíjí od toho, která se jí povede v podnikání. Na druhé straně dvě třetiny dětských respondentů se považují za Čechy.

Skutečnost, že se vietnamské děti a mládež daleko více identifikují s českou (evropskou) kulturou a samotná komunikace ve vietnamštině jim mnohdy činí potíže, si přitom už mnozí rodiče začínají uvědomovat jako problém. Vietnamské organizace i soukromé firmy

na to zareagovaly tím, že začaly pořádat kurzy vietnamštiny určené pro vietnamské děti narozené v České republice; v Praze se také vietnamským rodičům nabízí možnost umístit dítě do školky, v níž se mu bude dostávat komunikace v jeho mateřštině. Snad díky stále narůstajícímu počtu Vietnamců druhé generace došlo na straně vietnamských organizací i ke zřetelnému obratu v komunikaci s majoritou a jejími institucemi. Jednou z možných cest pozvolného směřování k integraci do většinové společnosti u první generace vietnamských imigrantů by mohla být narůstající konkurence uvnitř vietnamského podnikatelského prostoru a stěhování se do kamenných obchodů mimo obchodní centra, kde se ve velkém počtu soustředí jejich krajané. Výsledky terénního výzkumu mezi vietnamskými imigranty dlouhodobě žijícími v Praze nicméně nedávají příliš prostoru k představě, že by v budoucnu vietnamští rodiče vychovaní v odlišném kulturním prostředí usance své komunity opustili. Přitom téměř všichni dospělí respondenti si stěžovali na nedostatek uspokojivých přátelských kontaktů. Obzvláště ženy, které vedle zaměstnání musí ještě pečovat o rodinu, se snadno dostanou do sociální izolace a trpí pocitem osamělosti. Jenže bez znalosti jiného než vietnamského jazyka je navázání sociálních vazeb mimo vlastní komunitu téměř vyloučené.⁹⁰

Rozdíly v míře integrace do českého prostředí a vnímání země původu jako své vlasti ovšem nepanují jen mezi první a druhou generací, ale i ve druhé generaci samotné. Vietnamské děti, které se narodily v ČR, k Vietnamu ani jeho kultuře neinklinují, neboť je to pro ně téměř cizí prostředí. Neřeší tedy stejné problémy jako ti, kdo do ČR přijeli například ve dvanácti letech, a nyní, na prahu dospělosti, začínají cítit jakousi „rozpolcenost“. Text studie se sice touto skutečností přímo

⁹⁰ V této souvislosti možná trochu překvapí jev, se kterým jsem se setkala v poslední době již několikrát: totiž konverze některých Vietnamců ke Svědkům Jehovovým. Těmto Vietnamcům pochopitelně nejde o víru, ale o prostý fakt, že témata rozhovorů v komunitě Vietnamců se stále točí buďto kolem obchodu, anebo dětí. V komunitě Svědků Jehovových mají možnost se vypovídat o čemkoli, přičemž jim sekunduje „vděčný posluchač“, a navíc – rozhovor se odehrává *ve vietnamštině*. To, že Svědci Jehovovi se ve vietnamské komunitě opravdu silně angažují, potvrzuje i skutečnost, že když se před lety poprvé otevřel kurz vietnamštiny pro veřejnost, patřili jejich stoupenci mezi úplně první zájemce. Navíc v letošním roce 2007 se přihlásili k členství ve *Svazu Vietnamců v ČR* – jakožto první česká *organizace* vůbec (zdroj: Svaz Vietnamců v ČR).

nezabývá, nicméně na vysoké škole se mladí Vietnamci mnohdy snaží „vracet“ ke svým kořenům a zajímají se o vietnamskou kulturu, kterou díky snaze obstát mezi českými spolužáky na základní, popř. střední škole vnímali spíše jako přítěž. Vietnamští studenti, kteří bývají díky alespoň částečnému vietnamskému vzdělání povětšinou bilingvní, by si zároveň z tohoto svého „plus“ přáli do budoucna *něco* vyzískat. Naopak dětem narozeným v ČR, které takovou zkušenost nemají, hrozí odcizení jednak s vietnamskou kulturou, ale i s vlastními rodiči; stěží si s nimi promluví o problémech, které je trápí, když mezi nimi bude jazyková bariéra, a rodiče se navíc v české společnosti, s níž se jejich potomek identifikuje, neorientují. V rodinném kruhu spolu většinou děti i rodiče hovoří vietnamsky, a rodiče se také snaží svým potomkům vštípit dodržování vietnamských rodinných tradic. Sourozenci mezi sebou navzájem však hovoří zásadně česky a po splnění rodiči požadovaných aktivit v duchu vietnamských tradic a zvyklostí se začnou opět zabývat činnostmi, které mají shodné se svými českými vrstevníky. Jakým směrem se mladá generace, která absolvuje české školy, v budoucnosti opravdu vydá, a zda bude mít možnost svůj vklad zúročit, je nicméně ještě předčasné soudit.

Literatura

Brouček, S. 2003. Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. In: *Integrace cizinců na území České republiky*. Praha: AV ČR: 7–184.

Černík, J. 2006. Vietnamští žáci na základních školách: náčrt problémů a přístupu. In: Kocourek, J.; Pechová, E. (ed.). *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany: Nakladatelství H&H: 169–177.

Heroldová, I.; Matějová, V. 1987. Vietnamští pracující v českých zemích. Východiska, koncepce, metoda, cíl. *Český lid*, 74, 4: 197–202.

Huu, Ngoc. 1995. *Sketches for a portrait of Vietnamese culture*. Hanoi: The Gioi Publisher.

- Kahlerová, V. 2002. *Vietnamská menšina v Plzni*. Diplomová práce. Plzeň: Fakulta humanitních studií ZČU v Plzni. Katedra sociální a kulturní antropologie.
- Kocourek, J. 2001. Vietnamci v České republice. In: Šišková, T. (ed). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál: 9–105.
- Kocourek, J. 2006. Vietnamci v současné ČR. In: Kocourek, J.; Pechová, E. (ed.). *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany: Nakladatelství H&H: 102–117.
- Komers, P. 2005. Vietnamský tisk v ČR na vzestupu. Praha: *Klub Hanoi* [online], 31. 10. Dostupné na: <www.klubhanoi.cz>
- Martínková, Š. 2004. *Vietnamská menšina v Praze*. Diplomová práce. Praha: Filosofická fakulta UK v Praze, katedra teorie kultury (kulturologie).
- Martínková, Š. 2006. Česko-vietnamské vztahy. In: Kocourek, J.; Pechová, E. (ed.). *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany: Nakladatelství H&H: 85–92.
- Matějová, V. 1988. Podmínky pobytu vietnamských pracujících. In: *Zahraniční pracující: materiál k problematice etnických skupin na území ČSSR*. Sv. 8. Praha: ÚEF ČSAV: 1-10.
- Müllerová, P. 1998. Vietnamci v České republice. In: Šišková, T. (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál.
- Ngo Van Le. 1989. Vietnamští pracující v Československu. In: *Zpravodaj KSVI*. Praha: ÚEF ČSAV: 19–138.
- Nguyen Van Huyen. 1995. *The ancient civilization of Vietnam*. Hanoi: The Gioi Publishers,.
- Pechová, E. 2006. Vietnamské tradiční svátky a oslavy. In: Kocourek, J.; Pechová, E. (ed.) *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany: Nakladatelství H&H: 56-66.
- Trung Ta Minh. 2002. *Podnikání a život Vietnamců v Chebu*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita. Fakulta ekonomická.

Uherek, Z. 2003. Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. *Sociologický časopis* 39, 2: 193–216.

Valenta, O. 2006. *Prostorové rozmístění imigrantů v České republice se zvláštním zřetelem na Prahu*. Diplomová práce. Praha: Přírodovědecká fakulta UK. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

Vasiljev, I. 1986. Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945. Vietnamští pracující ve vědomí naší společnosti. In: *Zpravodaj KSVI Společnost a kultura*. Praha: ÚEF ČSAV: 153–164.

Vasiljev, I. 1988. Normy zdvořilého chování. K problému adaptace vietnamských pracujících v naší společnosti. In: *Zahraníční pracující: Materiál k problematice etnických skupin na území ČSSR*. Sv. 8. Praha: ÚEF ČSAV: 50–71.

Vasiljev, I. 1999. *Za dědictvím starých Vietů*. Praha: EÚ AV ČR.

Vasiljev, I. 2006. Dynamika národních tradic a vlivů nového prostředí v životě vietnamské komunity v České republice. In: Kocourek, J.; Pechová, E. (ed.). *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Jinočany: Nakladatelství H&H: 118–125.

Příloha

Tab. č. 1. ZŠ v Praze s vyšším podílem vietnamských žáků (školní rok 2003/2004)

Základní škola	Počet vietnamských žáků
Meteorologická, Praha 4 – Libuš	41
Jírovcovo náměstí, Praha 4 – Jižní Město	24
Generála Janouška, Praha 9 – Černý most	19
Ke Kateřinkám, Praha 4 – Jižní Město	18
Novoborská, Praha 9 – Prosek	14
Angelova, Praha 4 – Modřany	12
Vybíralova, Praha 9 – Černý Most	11
Mezi Školami, Praha 5 – Nové Butovice	11

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2004

Obr. 8: Vietnamští studenti v Československu (v Praze), 60. léta 20. století. Autor neznámý.

Obr. 9: Vietnamské sportovní soutěže v Čelákovících (2007). Foto Šárka Martínková

Obr. 10: Vietnamský fotbalový klub, vítěz vietnamské fotbalové soutěže (2007). Foto Šárka Martínková

Obr. 11: Vietflirt Party Disco v Praze 2007. Foto Šárka Martínková

Obr. 12: Vietnamský velkoobchodní sklad a obchodní středisko SAPA – vjezd do areálu. Foto Šárka Martínková

Obr. 13: Služby Dich Vu. Foto Šárka Martínková

Migrace z Makedonie a její proměny

Zuzana Korecká

Úvod

Makedonie má dlouhou tradici emigrace. Patřila a dodnes patří k častým zdrojům skutečných i potenciálních migrantů. Téměř třetina Makedonců žije mimo Makedonii, ať už jde o Makedonii jako historicko-geografickou oblast, nebo o Republiku Makedonii (FYROM). Mnoho Makedonců žijících v zahraničí vlastně ani Makedonii tímto způsobem nerozlišuje. Jako svou „vlast“ (татковина – tatkovina) nebo „rodný kraj“ (роден крај – roden kraj) označují tu část Makedonie, kde se narodili nebo odkud pocházeli jejich předkové. Makedonie byla po celý novověk až do roku 1913 součástí osmanské říše, přestože po Berlínském kongresu roku 1878 zde byla osmanská vláda oslabena, což umožnilo kontakty s evropskými zeměmi. Po skončení druhé balkánské války roku 1913 se území Makedonie stalo předmětem zájmu nově vzniknuvších balkánských států a bylo rozděleno mezi Srbsko, Řecko, Bulharsko a Albánii. V rámci jugoslávské federace byla ustavena v roce 1944 Makedonská republika, v roce 1990 vznikla samostatná Republika Makedonie. Ať už v Makedonii vládl kdokoliv, vždy patřila k hospodářsky zaostalejším oblastem Balkánu. Odchod za prací do zahraničí představoval pro tamější obyvatelstvo možnost, jak si zlepšit životní úroveň. Makedonie však zažila i emigrační vlny motivované politickými důvody, v důsledku kterých migranti směřovali především do zámoří a zemí západní Evropy.

Cílem tohoto textu je představit základní rysy migrace z Makedonie, tak jak se vyvíjela od druhé poloviny 19. století do současnosti. Úvodní část je věnována pracovním migrantům, kteří se vydávali za výdělkem do zemí méně či více vzdálených, ale stále počítali s návratem domů. Období kolem dvou světových válek přineslo změny v charakteru migrace z Makedonie. Pobyt v cílové zemi se stal dlouhodobým či dokonce trvalým, docházelo ke slučování rodin a myšlenky na návrat byly pomalu opouštěny. Také poválečný vývoj

v jednotlivých zemích, mezi něž bylo historicko-geografické území Makedonie rozděleno, měl na migrační pohyby samozřejmě značný vliv. Větší prostor je pak věnován migraci ze Socialistické republiky Makedonie, která, stejně jako ostatní jugoslávské republiky, povolovala svobodné cestování do zahraničí a především možnost pracovat v západních zemích. Poslední pasáž textu o makedonské pracovní migraci se zaměřuje na situaci po rozpadu Jugoslávie a následných válečných konfliktech. Ty se sice Makedonie přímo nedotkly, ale výrazně ovlivnily hospodářskou situaci země. Jejich důsledkem byl též příliv albánských uprchlíků z Kosova, což v letech 2001 a 2002 vyústilo v politickou, sociální i ekonomickou krizi. Přestože se v posledních letech situace v zemi stabilizovala a Republika Makedonie usiluje o vstup do EU a NATO, migrace motivovaná zlepšením životní úrovně stále pokračuje.

Text se vedle migrace pracovní zabývá i nucenou migrací a politickou emigrací. K nim docházelo na historicko-geografickém území Makedonie pod vlivem složité politické, národnostní, náboženské a sociální situace od poloviny 19. století a bezprostředně se dotýkaly obyvatel Makedonie. Nejvíce pozornosti je v této části textu věnováno uprchlíkům ze severního Řecka, tzn. z Egejské Makedonie, z období 1948–1950, neboť se tato emigrace týká nejen Řeků, ale i Makedonců – slovanského obyvatelstva tohoto regionu, a vztahuje se k České republice respektive Československu.

V textu má své místo také popis vnitřní migrace, neboť Makedonie, ať jako součást jugoslávské federace, nebo jako nynější samostatná republika, je zajímavá i z tohoto hlediska. Během druhé poloviny 20. století zde probíhal proces masivního odchodu obyvatel z venkova do měst. Venkovské obyvatelstvo živící se do té doby výhradně zemědělstvím začalo ve velkém počtu odcházet za prací do průmyslových závodů, které byly za federace budovány v makedonských městech. Odliv obyvatelstva z venkova do měst pokračuje i v současné době.

Navazující část textu se zabývá migrací z Makedonie do českých zemí. Tato část je členěna do podkapitol dle čtyř časově ohraničených období. První zahrnuje dobu od konce druhé poloviny 19. století do konce druhé světové války, kdy do českých zemí začali přicházet za

obchodem cizinci z jihovýchodní Evropy, mezi nimiž byli také obchodníci původem z Makedonie. Kromě obchodu bylo motivem příchodu Jihoslovanů, a tedy i Makedonců na území nynější České republiky také studium, a to již od konce 19. století. Druhá podkapitola je věnována tzv. Řecké akci, která se odehrála koncem padesátých let 20. století, kdy československé úřady v průběhu a po skončení občanské války v Řecku zorganizovaly přesun více než 10 000 uprchlíků na území Československa. Třetí postihuje období od konce šedesátých do konce osmdesátých let 20. století, v této době vysílala socialistická Jugoslávie do Československa své pracovníky na základě smluv mezi oběma státy. Čtvrtá podkapitola, která prezentuje migraci z Republiky Makedonie do České republiky (Československa) po roce 1991, vychází z terénního výzkumu a ze statistických dat, která jsou k tomuto období k dispozici. Tuto migraci lze označit za ekonomickou, občané Makedonie přišli do České republiky jako do země s vhodným prostředím pro podnikání či získání práce v zaměstnaneckém poměru, obvykle však ve firmách svých krajanů.

Migrace za prací

Již za osmanské vlády docházelo v rámci geografické oblasti Makedonie k migraci za prací, kdy muži v produktivním věku odcházeli ze svých vesnic za prací do měst⁹¹, ale i za těžbou dřeva do lesů nebo na stavbu železničních tratí. Za výdělkem odcházeli i do vzdálenějších destinací, do Bulharska, Rumunska, Srbska, Řecka i do Anatólie a dalších oblastí dnešního Turecka. Jednalo se převážně o pracovní migraci sezónního charakteru, kdy se muži po několika měsících vraceli zpět do vesnic. Ze vzpomínek pamětníků je patrné, že nebylo nijak neobvyklé, když otec během jara a léta obstaral nejdůležitější zemědělské práce a potom odešel za výdělkem. Pro tento typ pracovní migrace se v Makedonii používal výraz „pečalba“ („pečalbarstvo“) a ti, kdo takto za prací odcházeli, byli označováni jako „pečalbari“.

⁹¹ Jediným skutečně velkým městem a současně i kulturním a hospodářským centrem Makedonie zůstávala Soluň, která byla významným obchodním přístavem s rozvinutou řemeslnou a později i tovární výrobou (Rychlík 2003: 114).

Pracovní migrace byla v oblasti Makedonie po dlouhou dobu převážně záležitostí mužů v produktivním věku. Přesto měla velký vliv na tradiční vesnická společenství, ze kterých migranti pocházeli. Nepřítomnost mužů v rodině, byť třeba jen dočasná, byla pociťována velmi silně. Makedonští emigranti v pamětech popisovali okamžiky loučení s rodinou. Anastas Kjuskoski uvádí, že ve vesnici Vevcani⁹² dostávali mladí muži, kteří se poprvé vydávali na cestu za prací, od svých matek hrst hlíny zabalenou v kousku plátna, aby nikdy nezapomněli na rodnou zem. Do kapsy jim matky ještě vkládaly větvičku z dřínu, aby synové byli pevní a silní jako pruty dřínu. Celá rodina vyprovázela muže až na místo, kterému se říkalo „placi krusa“ („plačící hruška“), odkud potom příbuzní sledovali odcházející, dokud jim nezmizeli z dohledu (Kjuskoski 1998: 8-12). Loučení bylo doprovázeno zpěvem smutných písní. Odchod muže za výdělkem je téma, které má v makedonském folklóru významné zastoupení. Této problematice je věnována řada folkloristických studií různých autorů (např.: Tatjana Kaličan — *Pesnite na Makedonskite Iseleničite vo Kanada i CAD, Institute na folklore Marko Cepenkov, Skopje 1998*; Lazo Karovski — *Macedonian Folk Poetry of Economic Migration, Macedonian Review, 1974, vol. 4, no. 3*). Motiv pracovní migrace se dostal i do literární tvorby. Do makedonského dramatu jako první vnesl toto téma Anton Panov, který roku 1936 napsal hru *Pečalbari* (česky *Za výdělkem*). K tematice pečalbarství i emigrace se vracela řada autorů i v pozdější době.

Koncem 19. století, v souvislosti se stále komplikovanější situací v evropské části osmanské říše, počet lidí odcházejících za prací za hranice Makedonie vzrůstal. V této době se také postupně stále častějším cílem pracovních migrantů z oblasti Makedonie stávaly země v zámoří. Po potlačení protiosmanského, tzv. Ilindenského povstání v roce 1903 migrace do zámořských zemí stoupla ještě ve větší míře. Hospodářské poměry v regionech Balkánu pod osmanskou vládou byly takové, že se řada rodin rozhodla vyslat otce nebo syny na mnoho měsíců za nejistým výdělkem daleko od domova, často i za oceán.

⁹² Vevcani se nachází v jihozápadní části Makedonie asi 14 kilometrů od Ochridského jezera. V současné době má okolo 2 500 obyvatel.

Velká část pracovních migrantů se v hostitelských zemích snažila naspořit určitý obnos a pak měla v úmyslu vrátit se domů a pomocí vydělaných peněz zlepšit životní úroveň své rodiny. Cesty za prací do zámoří logicky znamenaly delší pobyt mimo domov. Migranti v první vlně však většinou ani neuvažovali o tom, že by za oceánem zůstali natrvalo. Foto Tomev píše, že jeho otec, který pracoval v Severní Americe a kterého jeho rodina neviděla celých šest let, nikdy ani nepomyslel na to, že by v zámoří zůstal. Gregory Michaelidis cituje ze zprávy americké imigrační komise o makedonských imigrantech následující: „...dvanáct ze šestnácti mužů je ženatých, jejich manželky zde s nimi nejsou. Pouze jeden z nich hovoří trochu anglicky, všichni plánují návrat domů. Kroky potřebné k naturalizaci nepodnikl žádný z nich...“ (Michaelidis 2005: 109). Muži odjížděli z Makedonie za prací do „horní Ameriky“ (Kanada) nebo do „dolní Ameriky“ (Spojené státy americké) a do dalších zámořských zemí vydělat peníze jako nekvalifikovaná pracovní síla. Pracovali tam v tvrdých podmínkách za minimální mzdu. Aby z výdělku ušetřili co nejvíce peněz, ubytovávali se v přeplněných ubytovnách, výdaje za jídlo a ostatní nezbytnosti se snažili rovněž minimalizovat. Pamětníci popisovali, jak ve dvoupokojovém bytě žilo až dvanáct mužů, takovéto soužití jim umožňovala práce na směny. Stoyan Christowe vzpomíná, že se svým otcem sdílel dohromady jednu postel, otec v ní spal ve dne, zatímco on pracoval, a on v noci, zatímco otec měl noční směnu (Christowe 1947: 35).

Vzhledem k tomu, že v hostitelské zemi neplánovali zůstat a také proto, že se neustále pohybovali mezi krajany, případně mezi dalšími dělníky ze zahraničí, nepociťovali pracovní migranti z Makedonie potřebu učit se jazyk majoritní společnosti. Zpráva americké imigrační komise uvádí, že v roce 1911 se pouze 11 % ze 159 Makedonců bylo schopno domluvit anglicky, zatímco u Maďarů šlo o 40 %, u Rusů o 47 % a u Švédů dokonce o 98 % (Michaelidis 2005: 118). Stoyan Christowe popisuje, jak se po svém příjezdu do zámoří otce ptal, kdy se má začít učit anglicky, když pracuje dvanáct hodin denně, o nedělích i o svátcích. Od otce se mu dostalo odpovědi, že se nepřijeli učit angličtinu, že přijeli pracovat, aby se doma měli lépe, že do Ameriky stejně nepatří, že jsou tam něco jako u nich doma cikáni... (Christowe 1947: 6—9). Názor, že není potřebné ovládat jazyk hostitelské země, který mezi většinou makedonských migrantů

v zámoří do první světové války převládal, vzpomínali i pamětníci v rozhovorech s Lillian Petroff uskutečněných v sedmdesátých letech 20. století. Těm, kdo se začali učit anglicky, se jejich krajané vysmívali: „Čím tady chceš být? Učitelem?...“ (Petroff 1981: 20). Stoyan Christowe postoj svého otce i mnoha dalších makedonských migrantů k pobytu a práci v zámoří vystihl následující větou, „Live like a miser in America so that you might live like a vizier in your own country“ (Christowe 1947: 10).

Změny v charakteru zámořské migrace s sebou přinesla první světová válka a hlavně výsledky Versailleského míru po jejím skončení, kdy mnoho migrantů začalo uvažovat o tom, že se domů už nevrátí, a naopak začali vyvíjet úsilí, aby dostali své rodiny za oceán. Makedonské obyvatelstvo bylo v zemích, jimž rozdělené území Makedonie připadlo, vystaveno silným asimilačním tlakům. V řecké části, tedy v Egejské Makedonii, jim bylo zakazováno hovořit a psát svým mateřským jazykem, byla měněna příjmení a jména lidí i názvy měst a vesnic ze slovanské podoby na řeckou. Do zámoří nyní začaly odcházet celé rodiny, a nikoliv jen za prací, nýbrž s cílem usadit se v nové zemi. V některých případech odcházely téměř celé vesnice. Foto Tomev píše, že skoro všichni muži z vesnice Želevo (řecky Antartikon) odjeli se svými rodinami do Kanady, kde většina z nich předtím pracovala (Tomev 1971: 79).

Vedle tzv. horní a dolní Ameriky, tedy Kanady a Spojených států amerických, odjížděli makedonští migranti také do Austrálie. Na konci 19. století sem z Makedonie přišli ti, kdo slyšeli o „zlaté horečce“ na pátém kontinentě. Zájem migrantů o Austrálii jako cílovou zemi významně stoupl ve druhé polovině dvacátých let 20. století. V roce 1924 totiž Spojené státy americké vydaly imigrační zákon⁹³ (Immigration Act), který měl omezit dosud neregulované přistěhovalectví, a to především z oblastí střední, východní, jihovýchodní a jižní Evropy. Další významná vlna makedonských migrantů dorazila do Austrálie po roce 1936, kdy byl v Řecku nastolen fašistický režim Ioanise Metaxase (1936–1941), který

⁹³ Zákon stanovil přísné přistěhovalecké kvóty, umožňoval roční migraci z jednotlivých zemí do maximálně 2 % oficiálního počtu obyvatel z dané země ve Spojených státech amerických k roku 1890.

vyvolal hromadný odchod Makedonců žijících na území Řecka. Migrace makedonského obyvatelstva z Egejské Makedonie dosáhla masového měřítka během druhé světové války a především za občanské války v Řecku v letech 1946–1949.

Emigrace Makedonců z Egejské Makedonie do západní Evropy a hlavně do zámoří pokračovala i v padesátých, šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Důvody této emigrace nelze označit jako čistě ekonomické, protože po porážce demokratické armády vládními vojsky pokračovala v Řecku doba silného asimilačního tlaku a persekucí vůči slovanskému obyvatelstvu hlásícímu se k jiné než řecké národnosti. Řecko odmítalo uznat makedonskou menšinu, připouštělo pouze, že v severních oblastech žije slavofonní obyvatelstvo. Byl vydán zákaz používat makedonštinu pro osoby od dvou do padesáti let. Koncem padesátých let 20. století byli makedonští obyvatelé mnoha obcí přinuceni přísahat, že už nikdy nebudou mluvit místním slovanským nářečím, ale pouze řecky. Ti, kdo se hlásili k makedonské národnosti, byli označováni jako Bulhaři nebo komunisté, a tedy nepřátelé státu. Hrozilo jim zabavení majetku, které ovšem zcela jistě postihlo uvězněné a emigranty. Problematické oblasti a konfiskované nemovitosti byly osídlovány kolonisty z ostatních částí Řecka „se silným vědomím řecké identity“ (Danforth 1995: 76–77). Počet obyvatel okresů Florina a Kastoria s největším zastoupením slovanského obyvatelstva klesl ze 156 000 v roce 1941 na 116 000 v roce 1951, roku 1981 klesl počet obyvatel těchto okresů na 105 000 osob (Danforth 1995: 78).

Makedonské obyvatelstvo Vardarské a Pirinské Makedonie, tedy oblastí, které připadly Jugoslávii a Bulharsku, neodcházelo v tak masovém měřítku, jako tomu bylo v Egejské Makedonii, nicméně výraznější počty migrantů byly zaznamenány ve třicátých letech 20. století v období hospodářské krize a především po druhé světové válce. Od šedesátých let začal opět narůstat počet migrantů ze Socialistické republiky Makedonie v zemích západní Evropy i v zámoří. Desetitisíce občanů Jugoslávie využily toho, že Jugoslávský komunistický režim povolil svobodné cestování do zahraničí i možnost pracovat v západních zemích. V mnoha případech podmínila jejich odchod i nespokojenost s režimem. Rozhodnutí pro ekonomickou migraci tedy mělo i politické příčiny (Šesták 1998:

533). Motivace k odchodu ze země byla u mnoha Makedonců umocněna také následky ničivého zemětřesení v roce 1963, při kterém bylo zničeno téměř 80 % Skopje. Pracovní migrace v této oblasti zůstala dodnes rozšířeným jevem. Práce v zahraničí byla od poloviny šedesátých let jugoslávskou vládou podporována v rámci zlepšení socioekonomických podmínek země. Od roku 1964 byly uzavírány smlouvy se zahraničními podniky a pracovní migrace do evropských zemí byla tímto způsobem alespoň částečně organizovaná. Oproti předválečnému období se také změnil cílové země migrace z Jugoslávie. Před válkou směřovali pracovní migranti v mnohem větší míře do zámoří, hlavně do Kanady, Spojených států amerických a do Austrálie, nyní se jejich cílem stala především západní Evropa. Migrace do zámoří však i nadále pokračovala.

Jak již bylo řečeno, v šedesátých letech stoupl počet migrantů z Jugoslávie směřujících do západní Evropy, především do Spolkové republiky Německo, do Rakouska, Francie, Švýcarska a Švédska. Ivo Baučić, který vychází z údajů ze statistické ročenky Socialistické federativní republiky Jugoslávie, uvádí, že v roce 1965 pracovalo v evropských zemích 140 000 občanů Jugoslávie, následující rok to bylo již 210 000. Jejich počet rychle narůstal. V roce 1969 to bylo 420 000 a roku 1971 až 660 000. Osoby, které v roce 1973 pracovaly v zahraničí, představovaly 19 % z celkového počtu zaměstnaných občanů Jugoslávie (4 210 000). Na každých sto osob pracujících v Jugoslávii připadalo 23,5 těch, kdo pracovali v zahraničí (Baučić 1973: 56). V zámoří (Austrálie, Kanada, Spojené státy americké) pracovalo dle výsledků sčítání z roku 1971 celkem 140 000 občanů Jugoslávie, roku 1975 jejich počet vzrostl na 200 000 (Baletić 1982: 746). Tato čísla dokládají, že pracovní migrace představovala pro bývalou jugoslávskou federaci důležitý fenomén.

Makedonie v rámci jugoslávské federace požívala určité výhody zejména ekonomického rázu. Ze státního rozpočtu plynulo právě do tohoto po hospodářské stránce nejslabšího státu federace množství finančních prostředků. V porovnání se Slovinskem, Chorvatskem a Srbskem však byla Makedonie stále slabě rozvinutou zemí. Přesto lze hovořit o postupném hospodářském vzestupu. Významný ekonomický přínos pro makedonské hospodářství představoval příliv deviz z úspor pracovních migrantů zaměstnaných v zahraničí (Rychlík 2003: 233).

Podle výsledků sčítání z roku 1971 Makedonie vykazovala po Bosně a Hercegovině a Chorvatsku třetí největší podíl pracovníků zaměstnaných v zahraničí vzhledem k počtu obyvatel. Z celkového počtu zaměstnaných občanů Jugoslávie pracovalo 20,5 % v zahraničí, z toho 29,1 % představovali občané Bosny a Hercegoviny, 28 % občané Chorvatska a 27,5 % občané Makedonie (Baučić 1973: 59).

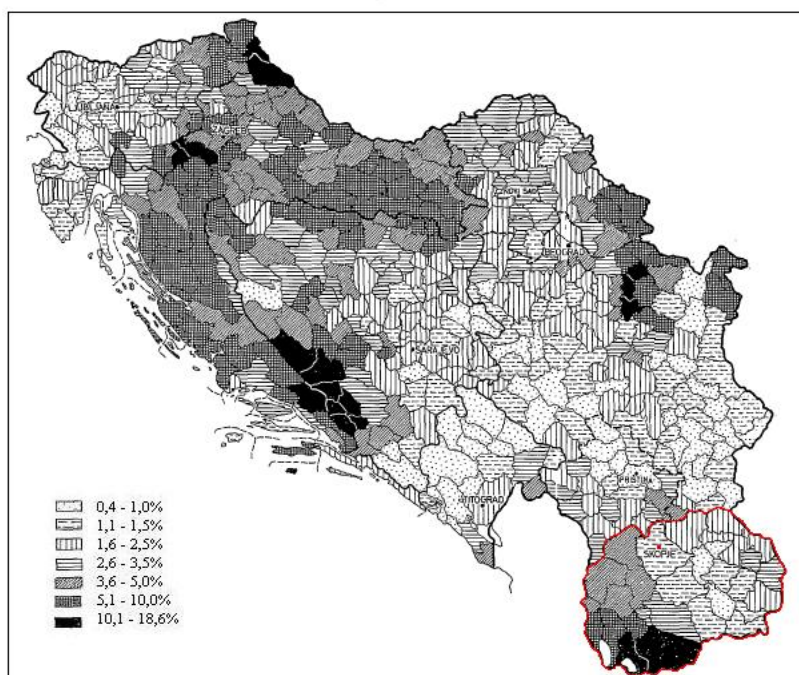
Tab. 1: Počet obyvatel a počet osob zaměstnaných v zahraničí podle republik a autonomních oblastí SFRJ (ze sčítání k 31. 3. 1971)

	Počet obyvatel	Počet osob zaměstnaných v zahraničí	Míra pracovní migrace
			% osob zaměstnaných v zahraničí z celkového počtu obyvatel
Bosna a Hercegovina	3 743 000	152 835	4,8
Černá Hora	530 000	10 685	2
Chorvatsko	4 423 000	268 340	6,1
Makedonie	1 647 000	71 810	4,4
Slovensko	1 725 000	56 150	3,3
Srbsko	5 242 000	131 615	2,5
Vojvodina	1 950 000	72 540	3,7
Kosovo	1 245 000	26 525	2,1
Celkem SFRJ	20 505 000	790 500	3,9

(Baučić 1973: 61) Dostupné

z: <http://resources.ciheam.org/om/pdf/r22/CI010548.pdf>

Obr. 1: Podíl osob zaměstnaných v zahraničí vůči celkovému počtu obyvatel jednotlivých regionů SFRJ (ze sčítání k 31. 3. 1971)

(Baučić 1973: 60) Dostupné

z: <<http://ressources.ciheam.org/om/pdf/r22/CI010548.pdf>>

Z výše uvedeného obrázku je dobře patrné, že nejvíce pracovních migrantů odcházelo do zahraničí z jižních a jihozápadních regionů Makedonie. Jonathan Schwartz, který v osmdesátých a devadesátých letech 20. století prováděl výzkum ve městě Resen v regionu Prespa právě v jihozápadní Makedonii, zmiňuje, že pro místní ekonomiku představovala zahraniční pracovní migrace důležitý faktor. „Pečalba“ za Titovy vlády znovu nabyla na významu a odchod za prací do západní Evropy i do zámoří se dotýkal mnoha rodin. Město Resen a především vesnice v jeho okolí vykazovaly největší míru zahraniční migrace v Makedonii. V roce 1981 žilo přibližně 30 % obyvatel tohoto regionu v zahraničí. Okolo 70 % rodin mělo minimálně jednoho člena, který pracoval nebo žil v cizině. Schwartz popisuje strategii „pečalbarství“, kterou rodiny v oblasti Resenu od šedesátých let užívají, totiž že část sourozenců odchází do zahraničí a část z nich

zůstává doma. Uvádí příklad rodiny, kde bylo sedm sourozenců, dva bratři odešli do Švédska, jeden bratr a jedna sestra do Kanady, doma v Makedonii zůstal jeden bratr a dvě sestry. Otec těchto sedmi sourozenců pracoval ve dvacátých letech ve Spojených státech amerických v Detroitu. Vydělal dostatečné množství peněz, které mu po tom, co se během hospodářské krize vrátil do Makedonie, umožnily postavit dům a začít hospodařit na vlastním pozemku. V další rodině bylo šest sourozenců, jeden syn byl v Kanadě, druhý v Austrálii, třetí se vrátil domů z Austrálie, jedna sestra byla v Chicagu a dvě sestry zůstaly v Makedonii. V jiné rodině odešli dva bratři do Dánska do Kodaně, kde žili a pracovali třináct let a značnou část vydělaných peněz posílali domů na stavbu nového domu. Poslední dva roky svého pobytu v Dánsku měli problémy sehnat práci, tak se rozhodli pro návrat do Resenu. Tam zbytek rodiny mezitím s jejich vydatným finančním přispěním postavil dům a vybudoval malou soukromou farmu (Schwartz 1993).

Příběhy těchto rodin vypovídají jednak o tradici pracovní migrace v Makedonii, ale také o jejím charakteristickém znaku, kterým je zachování těsných vztahů členů rodiny pracujících v zahraničí s rodinou v zemi původu. William Lockwood píše, že „pečalbarství“ na jednu stranu představuje začlenění venkovského obyvatelstva na trh práce (zahraniční i domácí), na stranu druhou však znamená posílení primárních sociálních vazeb pracovních migrantů s původním vesnickým společenstvím (Lockwood 1973: 92).

Válečné konflikty v devadesátých letech 20. století, které následovaly po rozpadu jugoslávské federace, zapříčinily mohutnou migrační vlnu obyvatel ze všech válkou postižených oblastí. Samostatná Republika Makedonie se jako jeden z mála ze států bývalé Jugoslávie dokázala téměř deset let vyhnout přímému válečnému konfliktu a jako taková se stala zemí přijímající válečné uprchlíky. Jednalo se o albánské obyvatelstvo Kosova, které po stovkách tisíc směřovalo do Makedonie. Příliv takového množství uprchlíků, obavy z destabilizace země kvůli vzrůstajícím separatistickým tendencím makedonských Albánců a upadající důvěra k Evropské unii a Spojeným státům americkým ovlivnily nejen politické klima v Makedonii, ale také její ekonomickou situaci. Republika Makedonie se jako ostatní nástupnické státy bývalé Jugoslávie musela stále ještě vypořádávat

s těžkostmi souvisejícími s přechodem od socialistické k tržní ekonomice. Zastaven nebo zcela omezen byl obchod s Chorvatskem a se Slovinskem, značné problémy navíc způsobovala blokáda ze strany Řecka. Řecká vláda totiž umocňovala své politické požadavky vůči Makedonii ekonomickým nátlakem, a to jednak zadržováním makedonského importu, ale především přerušováním dodávek ropy ze soluňského přístavu. Vláda nedokázala udržet růst inflace, nepřetržitě stoupala nezaměstnanost a opožďovalo se vyplácení důchodů a sociálních dávek (Šesták 1998: 650–660). Na počátku nového tisíciletí byla Republika Makedonie nucena řešit závažné problémy s neklesajícím napětím mezi většinovým makedonským obyvatelstvem a albánskou menšinou. Přestože se situace v zemi po roce 2002 stabilizovala, občané Makedonie (bez ohledu na národnost) dodnes odcházejí za prací do zahraničí. Nejvýraznějším motivem k odchodu jsou ekonomické důvody, lidé opouštějí domovy kvůli zlepšení úrovně života sobě i svým rodinám. V roce 2004 žilo 27,7 % makedonského obyvatelstva v domácnostech, kde ani jeden z jejich členů nebyl zaměstnaný. Téměř 30 % obyvatel Makedonie žilo v téže roce pod hranicí chudoby. Pokud by byly zohledněny jednotlivé národnosti, tak v roce 2002 bylo mezi Makedonci v produktivním věku 32 % nezaměstnaných, mezi Albánci 61 % nezaměstnaných a mezi Romy 78 % nezaměstnaných (Van Selm 2007: 5).

Zcela spolehlivé údaje o současné migraci z Republiky Makedonie nejsou k dispozici. Ačkoli je každý makedonský občan, který hodlá vycestovat na dobu delší než tři měsíce, povinen hlásit tuto skutečnost Ministerstvu vnitra, většina obyvatel Makedonie tuto povinnost neplní. Odhady počtu osob žijících v zahraničí za poslední roky poskytované tamějšími státními úřady se pohybují od 350 000 do 800 000. Novější data, jež byla získána sčítáním lidu v roce 2002 a především díky volebním seznamům připraveným pro parlamentní volby v červenci roku 2006, ukázala, že skoro 10 % občanů Makedonie žije v zahraničí. Z celkového počtu 1 742 316 oprávněných voličů žilo k datu konání voleb 59 650 v zahraničí (Petronijevič 2007: 212–213). Nízká životní úroveň, nezaměstnanost, ale také nejistota a nejisté vyhlídky do budoucna, to jsou hlavní důvody k opuštění země. To dokládá i výzkum IOM, kde makedonští respondenti uváděli jako rozhodující motivy k migraci pocit nejistoty

(78,4 %), nízkou životní úroveň (56,8 %) a ekonomické problémy (48,6 %) (Klekowski 2004: 26–27).

Tab. 2: Migrace občanů některých států Balkánu do vybraných evropských zemí

ČR Dánsko Německo Kypr Nizozemí Polsko Portugalsko Slovinsko Finsko Švédsko

	CZ	DK	DE	CY	NL	PL	PT	SI	FI	SE
Makedonie	200	110	3 950		170	20		30	10	150
Albánie	40	20	1 500		110				10	50
Bosna a Hercegovina	80	210	10 570		480	10	10	120	60	1 130
Bulharsko	730	150	13 230	360	440	20	120		50	170
Chorvatsko	150	30	12 990		170	10	10	210		150
Srbsko a Černá Hora	320	180	25 770	260	900	10	10	140	220	2 070

Zdroj: Eutorstat Statistic. Tabulka F 12.

Nucená migrace

Kromě sezonní či dlouhodobější migrace za prací, tedy migrace víceméně dobrovolné, která se týkala všech obyvatel regionu bez ohledu na etnickou nebo náboženskou příslušnost, docházelo v této části Balkánského poloostrova pod vlivem složité politické, národnostní, náboženské a sociální situace také k migracím řízeným, nuceným či násilným a k emigracím z politických příčin. Protiturecky zaměřeni intelektuálové, kteří zastávali myšlenky tzv. makedonismu, působili ve druhé polovině 19. století v exilu v Bělehradě a v Sofii, později se přesunuli až do ruského Petrohradu. Z politických důvodů emigrovali také přívrženci Vnitřní makedonské revoluční organizace (VMRO), kteří se po potlačení Ilindenském povstání (1903) museli uchýlit do Bulharska, kde se i nadále snažili působit proti osmanské říši.

Příčinou nucené migrace byly též balkánské války v letech 1912–1914, které výrazně proměnily národnostní poměry v regionu. Jen v první balkánské válce roku 1912 uprchlo 100 000 muslimů z území Makedonie a západní Thrákie anektovaných Řeckem, Bulharskem a Srbskem. Podle odhadů odešlo během balkánských válek a po nich celkem 400 000 muslimů do Turecka. S ukončením druhé balkánské války začaly na základě bilaterálních dohod první z řady přesídlovacích akcí první poloviny 20. století. V roce 1913 byla dohodnuta výměna menšin v 15 kilometrů širokých pásech území po obou stranách turecko- bulharské hranice. Úprava se dotkla téměř 100 000 osob. V době propuknutí první světové války již byly připraveny další dohody o výměnách populace, které měly postihnout celkem asi milion osob (Bade 2005: 232). Konvence o „nucené výměně křesťanského a muslimského obyvatelstva“, ratifikovaná 30. ledna 1923 v Lausanne, stanovovala přesídlení všech pravoslavných křesťanů z tureckého území za turecké obyvatelstvo žijící v Řecku. Celkem bylo takto do Řecka přestěhováno 1 404 216 pravoslavných křesťanů a do Turecka odešlo asi 470 000 muslimů. Řecko novými příchozími kolonizovalo především západní Thrákii a Egejskou Makedonii obývanou slovanskými Makedonci, aby bylo v těchto oblastech posíleno zastoupení řeckého obyvatelstva. Slovanští usedlíci se mohli podle dohody o výměně obyvatelstva mezi řeckou a bulharskou vládou z prosince 1927 dobrovolně přestěhovat z Řecka do Bulharska (Rychlík 2003: 168–169).

Další dohody o výměně obyvatelstva byly uzavírány i v průběhu druhé světové války a v následujících desetiletích. Jednalo se například o přesídlení tureckých obyvatel z Jugoslávie do Turecka na základě dohody z roku 1953, která navazovala na obdobnou smlouvu podepsanou královskou Jugoslávií v roce 1938. Podle této smlouvy mělo být do Turecka přestěhováno celkem 40 000 tureckých rodin, což však nemohlo být během války realizováno. Na základě dohody se do 15. března 1959 vystěhovalo z Makedonie do Turecka asi 143 800 osob, převážně Turků, ale i Albánců (Rychlík 2003: 240).

Nejznámějším a co se týče počtu migrantů nejvýznamnějším případem řízené politicky motivované migrace je emigrace vesnického řeckého i makedonského obyvatelstva Egejské Makedonie na konci občanské

války v Řecku, která probíhala v letech 1944–1949, a těsně po ní. Občanská válka v Řecku a její výsledky byly příčinou odchodu tzv. prokomunisticky orientovaného obyvatelstva z území Egejské Makedonie. V roce 1948, kdy byla prováděna celoplošná bombardování vesnic, při nichž umíral velký počet civilního obyvatelstva, rozhodlo vedení levicových povstalců o jejich částečné evakuaci.

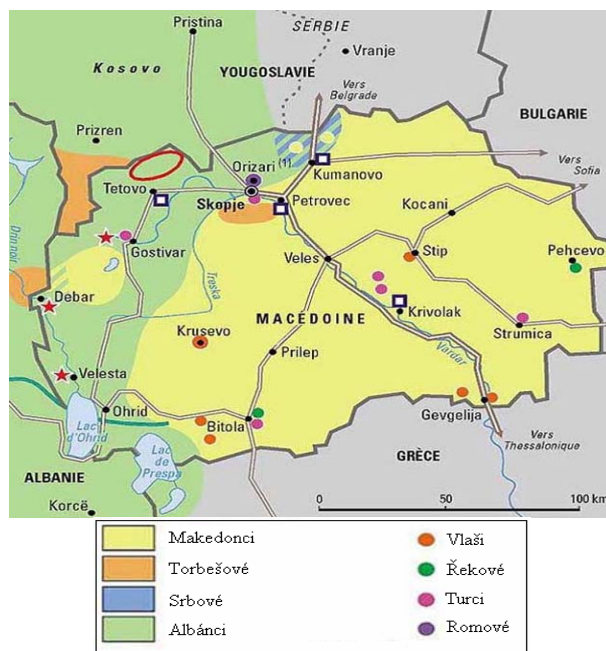
Cílem těchto uprchlíků se stalo Polsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Sovětský svaz a Albánie. Ivan Dorovský uvádí, že se jednalo o více než 100 000 dospělých osob a dětí (Dorovský 1998: 55). Také Pavel Hradečný odhaduje, že celkový počet uprchlíků z Řecka se pohyboval okolo 100 000 osob (Hradečný 1998: 477). Jiná čísla udává Katardžiev, který vychází z práce *Македонската политичка емиграција од Егејскиот дел на Македонија во Источна Европа – Makedonskata politička emigracija od Egejskiot del na Makedonija vo Istočna Evropa* od Rista Kirjazovského. Podle těchto autorů emigrovalo z Řecka do SSSR a dalších východoevropských zemí celkem 55 881 osob, mezi nimiž bylo 19 912 Makedonců. Z toho do Rumunska přišly 4000 makedonských uprchlíků, do Československa 3800, do Polska 5459, do Maďarska 3299, do Bulharska 103 a do SSSR 2954 osob (Katardžiev 1996: 31). Ve většině ze zemí bývalého východního bloku stále ještě Makedonci z Egejské Makedonie žijí, ale ve velmi nízkém počtu. Při sčítáních obyvatelstva byli často evidováni jako součást řecké menšiny, takže přesné údaje o jejich počtu nejsou známy. Navíc v průběhu druhé poloviny 20. století se část těchto emigrantů vrátila do Řecka (v případě makedonských emigrantů to byla spíše Jugoslávie), nebo odešla do západní Evropy či do zámoří (Austrálie, Kanada, Spojené státy americké).

Vnitřní migrace

V rámci vnitřní migrace mezi jednotlivými republikami federace se do Makedonie do konce padesátých let 20. století přestěhovalo celkem 22 776 osob z Kosova, Sandžaku, Černé Hory a Bosny a Hercegoviny. Mezi přistěhovanci tvořili nezanedbatelnou část Albánci z Kosova. Zatímco počet Turků v důsledku dohod o výměně obyvatelstva

s Tureckem a emigrace stagnoval, počet Albánců se v dalších desetiletích neustále zvyšoval⁹⁴ (Rychlík 2003: 240). Albánci se usazovali nejčastěji na severozápadě země (okresy Struga, Debar, Kičevo, Gostivar, Tetovo a části okresů Karpoš a Kumanovo), kde dnes tvoří většinu z celkového počtu obyvatelstva. Významná část Albánců žije také v hlavním městě Skopje, kde je soustředěna v albánských čtvrtích, které se nacházejí především na levém břehu řeky Vardar.

Obr. 2: Republika Makedonie – národnostní složení (90. léta 20. století)

Zdroj: <http://www.monde-diplomatique.fr/cartes/macedoinedpl1999>⁹⁵

⁹⁴ Při sčítání lidu roku 1948 tvořili Makedonci celkem 68,5 % obyvatelstva, Albánci 17,1 % a Turci 8,3 %. V roce 1953 tvořili Makedonci 66 %, Albánci 12,5 % a Turci 15,6 % obyvatelstva. V roce 1961 bylo Makedonců 71,2 %, Albánců 13 % a Turků 9,3 %. V roce 2004 tvořili Makedonci 67 %, Albánci 23 % a Turci 4 % obyvatelstva.

⁹⁵ Názvy skupin na obrázku by bylo vhodné poopravit. Namísto názvu Vlaši by bylo vhodnější použít Aromuni a místo názvu Torbešové uvádět Torbešové / Goranci. Za upřesnění děkujeme prof. PhDr. L. Šatavovi, CSc.

Právě hlavní město Skopje představuje nejčastější cíl vnitřní migrace v rámci Republiky Makedonie. Již po druhé světové válce došlo v souvislosti s industrializací ke stěhování venkovského obyvatelstva z méně hospodářsky rozvinutých zemědělských regionů do větších měst a především do makedonské metropole. Migrace do měst zapříčiněná ekonomickými problémy, které přinesla hospodářská transformace země po rozpadu Jugoslávie, pokračuje až do současnosti. Skopje tak dlouhodobě vykazuje kladné migrační saldo.

Tab. 3: Republika Makedonie – vnitřní migrace

	Migrační saldo v letech 1997— 2003
Republika Makedonie (celkem)	3 087
Region Pelagonia	332
Region Vardar	-749
Severovýchodní region	-1 133
Jihozápadní region	541
Region Skopje	4 839
Jihovýchodní region	-566
Region Polog	752
Východní region	-929

Zdroj: <http://www.unicef->

[icdc.org/research/ESP/countryreport2004/Macedonia_subnational.pdf](http://www.unicef-icdc.org/research/ESP/countryreport2004/Macedonia_subnational.pdf)

Migrace do českých zemí

Antula Botu uvádí, že první zápisy v živnostenských rejstřících o výrobcích a prodejcích balkánských sladkostí, kteří pocházeli z území osmanské Makedonie, se dochovaly z konce druhé poloviny 19. století. Jednalo se o dva muže původem z oblasti okolo Ochridského jezera, kteří hovořili slovanským jazykem. V roce 1886 se v České Lípě usadil Georg Kocar z Ochridu, aby tam vedl obchod kandovaným ovocem, tureckým medem a limonádou. V únoru roku 1890 obdržel živnostenský list pro výrobu alvy čili tureckého medu (zřejmě chalvy) v Praze Silijan Petkovič z Globočice v ochridském okrese (Botu 2005: 3). Do českých zemí přicházeli od přelomu 19. a 20. století a především pak ve dvacátých a třicátých letech 20. století za obchodem cizinci z jihovýchodní Evropy, kteří se však u nás neusazovali natrvalo. Pouliční prodavači drobného zboží (od galanterie po cukrovinky a zmrzlinu) z Jugoslávie působili v českých a moravských městech ve třicátých letech na základě mezistátní obchodní dohody uzavřené mezi Československem a Jugoslávií v listopadu 1928. Celkový počet těchto obchodníků byl roku 1931 odhadován na 5 000 osob. Jednalo se o jugoslávské státní příslušníky, mezi nimiž byli Chorvati (zejména z Dalmácie), Slovinci, Srbové a malá část pocházela také z Vardarské Makedonie, která tehdy byla součástí Jugoslávie. Ještě o několik let dříve byla podobná dohoda uzavřena také s Bulharskem, jehož součástí byla i Pirinská Makedonie. Skutečnost, že mezi obchodníky byly i osoby přicházející z této oblasti Balkánu, kteří byli označováni jako Makedonci, dokládá dokument vydaný roku 1931 ministerstvem vnitra pod názvem *Oběžník o pobytu a činnosti bulharských příslušníků a Makedonců na území ČSR* (Moravcová 1990: 104).

Za obchodem přicházeli do Československa téměř výhradně mladí muži a muži středního věku. Přicházeli bez rodin, pouze někteří s sebou brali mladé chlapce, aby je postupně zaučovali v obchodě. Zázemí v českém prostředí nalézali převážně v krajanských skupinách či ve skupinách jiných cizinců z Balkánu v místě dočasného bydliště. Tyto komunity se soustřeďovaly ve větším počtu ve velkých průmyslových, správních a lázeňských centrech, nejvíce v Praze, Brně

a v Karlových Varech, kde obchodníci nacházeli vhodné prostředí k provozování své živnosti. Pro podomní a pouliční způsob obchodu je charakteristická vysoká mobilita prodejců. Lze proto předpokládat, že si obchodníci vymezili okruh svého působení tak, že obcházeli města a vesnice určitého regionu podle toho, kdy se tam konaly trhy, poutě, posvícení a jiné slavnosti, které byly vhodnou příležitostí pro jejich obchod. V jednotlivých místech působili pouze po krátký časový úsek, obcemi a městy spíše jen procházeli, než aby mohli navazovat bližší a dlouhodobější kontakty s místním obyvatelstvem. Mirjam Moravcová nicméně uvádí, že řada těchto pouličních obchodníků měla na svých trasách víceméně stálé známé, často i ženy, u nichž postupně nocovala a s nimiž ve večerních chvílích družně besedovala, a to i při nedostatečném zvládnutí hovorové češtiny (Moravcová 1990: 105).

Dalším motivem k příchodu do českých zemí bylo vedle obchodu také studium. Do škol na území českých zemí přicházeli již v 19. století studovat studenti z jihoslovanských zemí. Byli to především Bulhaři, Srbové, Chorvati a Slovinci. V záznamech české a německé pražské univerzity je zapsáno rovněž několik studentů pocházejících z území Makedonie. Na Filozofické fakultě v Praze bylo v letech 1882 až 1902 zapsáno 46 studentů z jihoslovanských zemí. Čtyři z nich byli podle místa narození původem z Makedonie, tři z nich se deklarovali jako makedonští Bulhaři a jeden uvedl srbskou národnost. První významnější vlna Makedonců nebo přesněji osob makedonského původu, které přišly do tehdejšího Československa, úzce souvisí se studenty vysokých škol působícími v různých studentských organizacích a spolcích s převážně politickou náplní. V meziválečném období byla taková studentská sdružení především v Praze a v Brně. Makedonští studenti se sdružovali zejména v jihoslovanských nebo bulharských organizacích, jako byla například Jihoslovanská akademická menza, Jihoslovanské akademické podpůrné sdružení, Bulharský akademický spolek Christa Boteva či Bulharský akademický spolek Vasila Levského (Dorovský, Kirjakovský 2003: 5–6).

Československé úřady i okolní společnost většinou tyto studenty považovaly za Bulhary nebo Srby, ale právě v meziválečném období, kdy byla intenzivně diskutována tzv. makedonská otázka, začali slavofonní studenti z geografické oblasti Makedonie výraznějším způsobem deklarovat svůj makedonský původ a poukazovat na svébytnost makedonského národa a jazyka. Organizovali například přednášky o situaci makedonského obyvatelstva v Srbsku a Řecku, seznamovali veřejnost s Makedonií a její kulturou. Tyto aktivity ovšem přesahovaly hranice řady evropských zemí. Například v Lipsku byl založen Svaz makedonských studentských spolků v zahraničí, jenž si vzal za cíl seznámit svět se skutečnou kulturní, národnostní, geografickou a etnografickou podobou Makedonie (Dorovský 1998: 187–199). Někteří makedonští studenti spolupracovali s Vnitřní makedonskou revoluční organizací (dále jen VMRO), respektive s tzv. „sjednocenou“ VMRO, která byla levicově zaměřená a pod vlivem kominterny. Prokomunistická a hlavně protijugoslávská orientace „sjednocené“ VMRO zapříčinila, že její členové či sympatizanti byli sledováni a evidováni československými orgány, protože Československo a Jugoslávie byly členy tzv. Malé dohody a ve sporech o Makedonii stála československá politika jednoznačně na jugoslávské straně (Rychlík 2003: 274). Ivan Dorovský k tomuto uvádí, že ve zprávě Ústředního štábu ministerstva obrany se píše, že VMRO má v úmyslu zformovat pobočky ve všech státech, kde jsou Makedonci, a to především studenti. Podobná organizace měla vzniknout i v Praze. Dále uvádí, že členové VMRO přecházeli do Československa přes hranice převážně ilegálně a působili zde jako „političtí kurýrové a profesionální revolucionáři“ (Dorovský, Kirjakovský 2003: 6–10).

Podobně jako v případě obchodníků a trhovců byli i tito migranti muži mladšího až středního věku. Soustřeďovali se hlavně ve velkých městech, kde navštěvovali vysoké školy, pohybovali se v prostředí jihoslovanských studentů a angažovali se v různých sdruženích a organizacích. Kromě výše zmíněných aktivit se někteří z nich snažili ve větší míře přispět i k rozvoji česko-makedonských kulturních vztahů. Dorovský zmiňuje například spolupráci Borise Damjanova, studenta architektury v Praze pocházejícího z Ochridu, s etnomuzikologem Ludvíkem Kubou, který poprvé navštívil

Makedonii právě s Damjanovem. Výsledkem cest do Makedonie byl mimo jiné i sborník *Písňě makedonské* a kniha *Čtení o Makedonii* (Dorovský, Kirjakovský 2003: 8–9). Jak u studentů, tak i u politicky činných jedinců lze předpokládat, že jejich pobyt na území meziválečného Československa byl pouze dočasný. Dočasnost a krátkodobost pobytu tzv. revolucionářů je dána už jejich ilegalitou a hrozbou vyhoštění v důsledku činnosti orgánů ministerstva vnitra, které v meziválečném období pozorně sledovalo a evidovalo všechny levicově a komunisticky orientované cizince (Dorovský, Kirjakovský 2003: 9).

Migrace v rámci tzv. Řecké akce (1948–1950)

Příchod početně nejvýznamnější a nejznámější migrační vlny Makedonců do Československa v letech 1948–1950 souvisí s organizovaným přesunem části obyvatelstva Egejské Makedonie (severní části Řecka) v průběhu a po skončení řecké občanské války.⁹⁶ Příslušníci protivládní Demokratické armády Řecka, prokomunistický odboj, ale i civilní obyvatelstvo sužované neustálými boji a bombardováním, byli nuceni Řecko opustit. První organizovanou vlnou byla evakuace dětí z prostoru bojišť v roce 1948. Transport dětí směřoval na žádost Prozatímní demokratické vlády Řecka do lidově demokratických zemí Evropy, tedy i do Československa, kde se po

⁹⁶ Této problematice se věnovala celá řada autorů, mezi nejnovější patří obsáhlá publikace Antuly Botu *Řečtí uprchlíci* z roku 2005. Předmětem této práce je nástin odchodu obyvatelstva severu Řecka do exilu v průběhu a po skončení občanských válek 1944–1946 a 1946–1949, popis jeho imigrace do českých zemí, jeho společenského a politického života v Československu, úsilí o zachování kulturní identity a národního povědomí i následné migrace po roce 1950. Zvláště podrobně je zde popsán osud řeckých dětí v českých zemích. Kromě Antuly Botu je třeba zmínit i další autory píšící o tomto tématu, jako je například Pavel Hradečný (*Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)*), Iva Heroldová (práce věnované novodobému osídlení českého pohraničí, např. *Imigranti z Řecka v českém pohraničí*), Jaroslav Otčenášek (*Řecká národnostní menšina v České republice dnes, Řekové a řečtí etničtí Makedonci v České republice*), Sofie Danielinu a Jaroslav Maňas (*Řecká rodina v českém prostředí*). Pohled z makedonské perspektivy a osobní zkušenosti nabízí ve svých pracích Ivan Dorovský, který roku 1998 vydal publikaci *Makedonci žijí mezi námi*.

únoru 1948 ujali vlády komunisté. O jejich příchodu na československé území informovala tehdejší média jako o dočasné pomoci, kdy děti budou umístěny v ozdravovnách a rekreačních střediscích do vítězství demokratické armády nad monarchofašistickými vojsky (Botu, Konečný 2005: 33). O dětských uprchlících se od počátku hovořilo jako o tzv. řeckých dětech, i když mezi nimi byly také děti makedonského původu, z nichž některé ani neuměly řecky. Mezi dospělými uprchlíky, kteří začali do Československa přijíždět v průběhu let 1949 a jejichž počet postupně dosáhl téměř 13 000, tvořili jednu čtvrtinu Makedonci. Zpráva o stavu tzv. Řecké akce z 19. 6. 1950 uvádí, že v Československé republice žilo 12 770 řeckých uprchlíků, z toho z tzv. dětské akce 4896 osob a z tzv. akce dospělých v době od září 1949 do ledna 1950 celkem 7874 osob. V počtu dětí jsou zahrnuty dětští uprchlíci z roku 1948 i děti z akce dospělých z let 1949 a 1950 (Botu 2005: 274).

Uprchlíci z Řecka nepředpokládali delší setrvání mimo domov, stejně tak tomu bylo i u organizátorů přesídleneckých akcí v hostitelských zemích. Situace v Řecku se ale vyvinula jinak než očekávaným vítězstvím Demokratické armády a nastolením socialismu, proto se mnoho příchozích rozhodlo v Československu zůstat dlouhodobě či dokonce natrvalo. K charakteru této migrace je ještě nutné dodat, že byla politicky a vojensky podmíněná a také, že si uprchlíci neměli možnost zvolit, do kterého z východoevropských států půjdou. Vše bylo řízeno politickým vedením. V Československu byla hlavní uprchlická skupina usazována především v pohraničí, které bylo třeba dosídlit po odsunu sudetských Němců. Usídlování byli zpočátku hlavně ve Slezsku a na severní Moravě (v okresech Bruntál, Jeseník, Šumperk, Opava, Ostrava, Karviná a Vsetín), dále také v severních Čechách (okres Jablonec nad Nisou). Městem s největším počtem řeckých uprchlíků se stal v polovině padesátých let 20. století Krnov. V Krnově, nazývaném řeckou komunitou „českými Athénami“, žilo v padesátých a šedesátých letech okolo 3000 imigrantů z Řecka vedle 20 000 místních obyvatel. Ve druhé polovině padesátých let začalo docházet k druhotné migraci směřující z venkova do průmyslových měst a rovněž do Brna a do Prahy. Jednou z příčin této migrace bylo, že se imigranti koncentrovaní do pohraničních okresů nemohli uživit prací v lesnictví a zemědělství. Byli proto svázeni do průmyslových oblastí, kde se pak nezřídka bez povolení úřadů usazovali. Další

příčinou byla nová politika československých státních orgánů. Když bylo již zcela zřejmé, že imigranti z Řecka zůstanou na území Československa dlouhodobě, změnila státní orgány svůj přístup k otázce jejich pobytu. Od počáteční koncentrace a izolace byla zahájena integrace imigrantů do majoritní společnosti.

Část Řeků se postupně v několika vlnách, pokud tomu byla politická situace v Řecku zrovna nakloněna, vrátila zpět do vlasti. Makedonci oproti tomu zvolili již po porážce Demokratické armády v občanské válce aktivní integrační přístup. Vracet se do Řecka naprostá většina z nich neplánovala, protože Řecko makedonskou národnost neuznávalo a lze hovořit o diskriminaci neřeckých, zvláště pak slovanských etnik v Řecku. Po politické roztržce Sovětského svazu a Jugoslávie v roce 1948, kdy Československá republika na straně Sovětského svazu přerušila tradičně dobré vztahy s Jugoslávií, ztratili Makedonci šanci na eventuální možnost přesídlení do Makedonie v rámci jugoslávské federace. Z důvodu neperspektivnosti návratu do původního domova, jazykové blízkosti s majoritní populací a smíšeným sňatkům s českými partnery, které již nedlouho po jejich příchodu nebyly ničím ojedinělým, probíhala akulturace makedonských uprchlíků podstatně rychleji než u Řeků. Postupně přijímali československé státní občanství a usadili se zde natrvalo. Původ v Egejské Makedonii a osud uprchlíků měl ovšem vliv na deklarování jejich identity, sami sebe stále označují jako řecké či egejské Makedonce. Pořádají například kulturní akce pod hlavičkou Makedonců z Egejské Makedonie a od devadesátých let 20. století se angažují v oblasti uznání práv makedonské menšiny v Řecku.⁹⁷

⁹⁷ Řecko dodnes neuznává Makedonce žijící na severu jeho území jako národnostní menšinu a makedonštinu jako její jazyk. Provádí asimilační politiku a dochází k diskriminaci makedonských mluvčích, například ve školách (srov. www.greekhelsinki.gr - materiály Greek Helsinki Monitor). Současný počet Makedonců v Řecku se odhaduje na několik desítek tisíc osob. V roce 1995 si Makedonci v Řecku založili vlastní politickou stranu Duha se sídlem ve Florině (Βινοζιτο/Ουράνιο Τόζο, www.florina.org).

Migrace do Československa (1960–1992)

Občané Socialistické republiky Makedonie přicházeli do Československa, byť v nepříliš vysokém počtu, studovat na vysoké školy nebo za prací. Koncem šedesátých a počátkem sedmdesátých let 20. století jugoslávské podniky dostávaly v Československu zakázky na stavbách. Stavěly zde především průmyslové objekty. V sedmdesátých letech příliv jugoslávských pracovníků pokračoval, neboť v Jugoslávii byla už v té době nezanedbatelná nezaměstnanost. Možnosti práce v západoevropských zemích se rok od roku zmenšovaly, zatímco Československo se naopak potýkalo s nedostatkem pracovních sil. Řešením bylo najímání zahraničních zaměstnanců. Kromě Jugoslávců to byli především Poláci a Vietnamci. Mezi Československem a Jugoslávii byla každoročně podepisována smlouva o počtu zaměstnanců, jejich zařazení a platech. Rádově se za období od konce šedesátých let do roku 1989 jednalo o přibližně 1000 dělníků. Mezi nimi byli také Makedonci, jejich počet však nepřesahoval několik desítek osob. Část z nich se u nás usadila a založila rodinu, podobně jako Srbové či Chorvati. Tuto skutečnost potvrzuje i výpověď jednoho z respondentů: „...*dělníci, co tady dělali dlouho, si vzali za manželky Češky a zůstali tady, potom začali i podnikat. Měli tady za socialismu dobrý peníze, vydělávali v dolarech... Mám kamaráda, který sem přišel před dvaceti lety jako dělník na stavbě a teď má stavební firmu...*“

Opět se jednalo o migraci mužů v produktivním věku, kteří do Československa přicházeli v důsledku nedostatku pracovních příležitostí v domovské zemi a s vidinou zlepšení životní úrovně, jež byla v Makedonii nejnižší v rámci celé jugoslávské federace. Většina z nich ale příliš neusilovala o získání československého státního občanství, protože mít občanství Jugoslávie bylo do roku 1990 vnímáno jako mnohem výhodnější. S jugoslávským pasem se dalo cestovat i do západní Evropy.

Odchod makedonských občanů za výdělkem v posledních desetiletích 20. století probíhal často v několika fázích, nejprve byla práce hledána jinde na území jugoslávské federace. Mnozí začali ve velkých městech a zejména na jadranském pobřeží provozovat cukrárny, pekárny a stánky s rychlým občerstvením a se zmrzlinou a později i pizzerie.

Kromě sezonních výdělků v přímořských letoviscích také hledali práci v průmyslových centrech ve Slovinsku a v Chorvatsku. Odtud pak jejich cesta sledovala směr obvyklý pro většinu jugoslávských gastarbeiterů, tedy do Německa, Švýcarska, Rakouska a Švédska. Velkou roli v celém procesu hrálo zprostředkování zkušeností od krajanů i příslušníků jiných národů, kteří již v zahraničí pracovali. Právě migrační zkušenost lze považovat za jeden z důležitých faktorů, proč se v devadesátých letech stala Česká republika cílem imigrantů z Makedonie.

Migrace do České republiky (1992–2006)

Rozpad Jugoslávie a následné válečné konflikty s sebou přinesly vlny uprchlíků směřujících do zemí západní i střední Evropy. Část z nich, zejména Chorvaté a Muslimové z Bosny a Hercegoviny, našla útočiště i na území České republiky. V letech 1990 a 2005 požádalo o azyl v České republice celkem 267 makedonských státních příslušníků, v roce 1996 byl azyl pěti z nich udělen. Počet žádostí o udělení azylu výrazněji stoupl v roce 2000 a 2001. Tento nárůst byl podmíněn probíhajícím ozbrojeným konfliktem, který aktuálně zasáhl území Republiky Makedonie.

Tab. 4: Vývoj počtu žadatelů o azyl v České republice z Republiky Makedonie

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Celkem
1	12	38	11	13	44	88	23	12	13	12	267

Zdroj: Odbor azylové a migrační politiky MV ČR

V souvislosti s válkou a zhoršením ekonomické situace v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině, Srbsku a Makedonii k nám po roce 1991

migrovali i lidé válkou bezprostředně nezasažení. Pro řadu občanů Republiky Makedonie byla Česká republika pouze tranzitní zemí, pro některé naopak představovala zemi cílovou.

Tab. 5: Občané Republiky Makedonie s povolením k trvalému pobytu a dlouhodobému pobytu

	19 9 4	19 9 5	19 9 6	19 9 7	19 9 8	19 9 9	20 0 0	20 0 1	20 0 2	20 0 3	20 0 4	20 0 5
Celkem	52 3	80 7	11 0 4	13 8 1	12 9 1	10 9 1	92 8	83 5	93 4	86 3	11 5 8	12 1 5
Dlouhod obý pobyt	42 5	68 2	93 3	10 8 9	92 3	69 5	51 8	42 6	50 0	42 7	64 5	65 4
Trvalý pobyt	98	12 5	17 1	29 2	36 8	39 6	41 0	40 9	43 4	43 6	51 3	56 1

Zdroj: Český statistický úřad 2006

Před rokem 1994 spadali občané Republiky Makedonie pod bývalou Jugoslávii nebo mohli být započítáváni pod kolonku Ostatní.

Především Praha, Brno a další velká města se v devadesátých letech 20. století stala z hlediska podnikání atraktivní pro občany bývalé jugoslávské federace, tedy i pro občany Republiky Makedonie, kteří využili nové situace české ekonomiky. Příchod za prací a za podnikáním se opět týkal především mužů v produktivním věku. Teprve po vybudování jistého zázemí za nimi do České republiky v některých případech přichází i rodina či její část. Do již zavedených firem, makedonských nebo i jiných majitelů, potom přijíždějí z Republiky Makedonie pracovat zejména mladší muži nespokojení s tamější ekonomickou situací.

Tab. 6: Zaměstnanost občanů Republiky Makedonie v ČR

1999			2000			2001		
Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění	Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění	Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění
741	507	234	653	408	245	732	435	297

2002	2003	2004	2005								
Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění	Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění	Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění	Pracující celkem	Platné povolení k zaměstnání	Platné živnostenské oprávnění
665	395	270	690	406	284	696	405	291	701	423	278

Zdroj: Český statistický úřad 2006

Více než polovina všech občanů Republiky Makedonie žijících v České republice se usadila v Praze. K 31. 3. 2006 to bylo 53,33 %, tj. 648 osob.⁹⁸ Povolení k trvalému pobytu na území Prahy získalo k témuž datu celkem 133 makedonských státních příslušníků, z toho 103 mužů a 30 žen. Povolení k dlouhodobému pobytu mělo v Praze celkem 515 makedonských státních příslušníků, z toho 417 mužů a 98 žen. Rozmístění občanů Makedonie podle adres místa pobytu v České republice v jednotlivých obvodech hlavního města Prahy⁹⁹ uvádí následující tabulka.

⁹⁸ Zdroj dat Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie.

⁹⁹ Adresy místa pobytu jsou cizinci povinni hlásit cizinecké a pohraniční policii, to ovšem nevyklučuje, že pobývají na jiných adresách, než kde je registrován jejich pobyt.

Tab. 7: Občané Republiky Makedonie s povolením k dlouhodobému či trvalému pobytu žijící v Praze podle obvodů (k 31. 3. 2006)

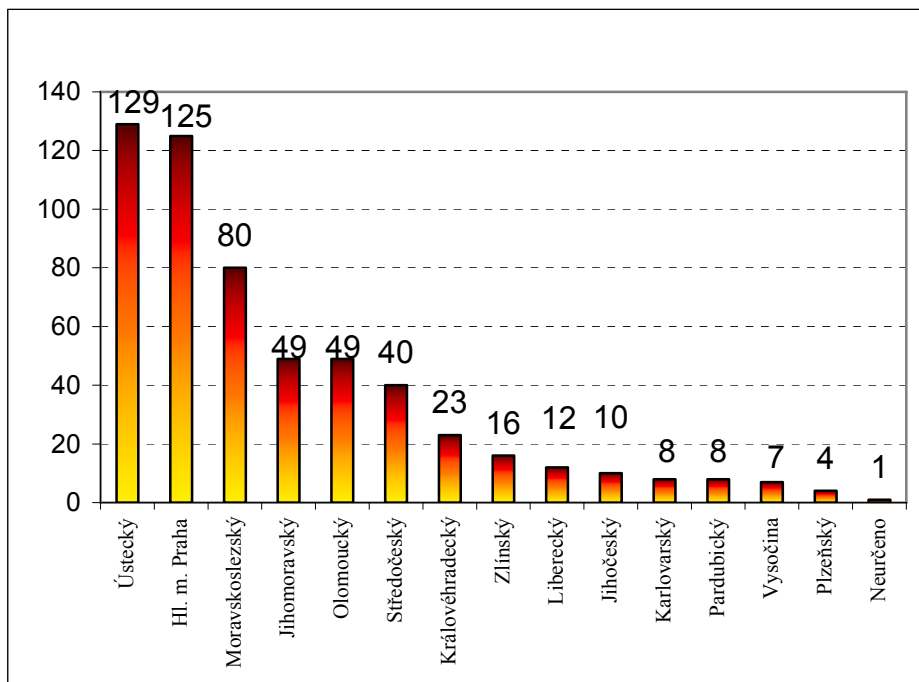
Obvod	Muži	Ženy	Celkem
Praha 5	152	20	172
Praha 4	100	25	125
Praha 10	56	19	75
Praha 6	49	22	71
Praha 9	50	7	57
Praha 2	32	14	46
Praha 7	28	11	39
Praha 8	27	4	31
Praha 3	19	5	24
Praha 1	7	1	8
Celkem	502	128	648

Zdroj: Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie

Kromě hlavního města Prahy jsou občané Republiky Makedonie, jak je patrné z následujících grafů, koncentrováni především na severu Čech a na severu Moravy. Musíme brát v potaz, že Republika Makedonie je zemí s velmi početnou albánskou menšinou, a tudíž mezi migranty do České republiky jsou i Albánci. Právě jejich podíl na migraci z Republiky Makedonie by vysvětloval, proč je v některých severočeských oblastech taková koncentrace makedonských státních příslušníků. Města Teplice, Ústí nad Labem a Děčín představují centra, kde se již za bývalého Československa usadila albánská komunita (Tesař 2003). Filip Tesař uvádí, že přitažlivost tohoto regionu byla pro Albánce dána především blízkostí Německa. Dalším místem, kde se etablovala albánská komunita, je Brno, které je v blízkosti hranic s další tradiční zemí gastarbeiterů z bývalé Jugoslávie. Ze statistik není možné přesně určit počet

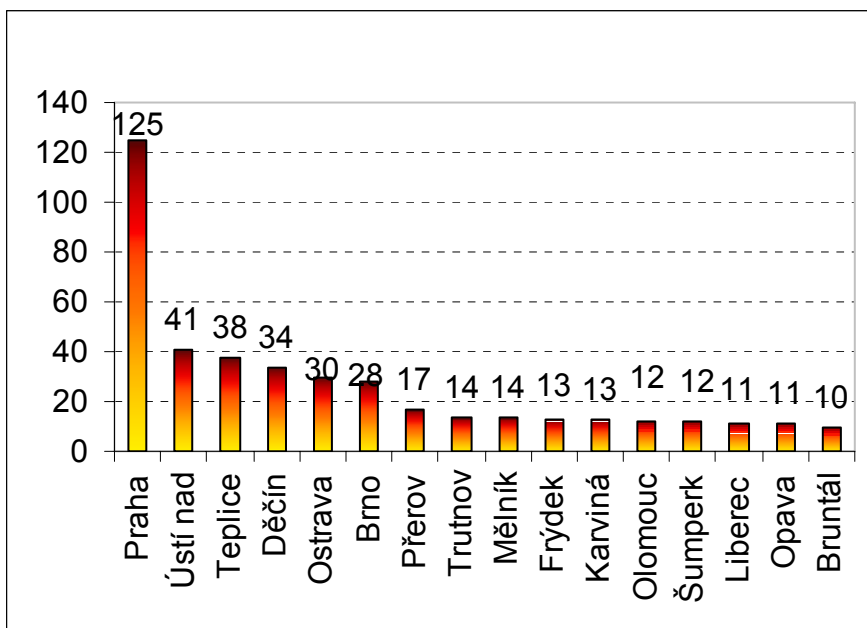
Albánců mezi občany Makedonie, kteří získali v České republice povolení k trvalému nebo dlouhodobému pobytu. Tesař se domnívá, že by se toto číslo mohlo pohybovat u trvalých pobytů od 28 do 118 osob a u dlouhodobých pobytů od 116 do 380 osob. U migrantů albánského původu jde rovněž o migraci za prací; také v jejich případě z domova odcházejí především muži v produktivním věku (Tesař 2003). Co se týče severní Moravy, lze předpokládat, že koncentrace makedonských státních příslušníků v tomto regionu souvisí s již zmíněnou emigrací z Řecka.

Graf 1: Počet občanů Republiky Makedonie s povolením k trvalému pobytu v krajích (k 31. 12. 2005)

Zdroj: Ředitelství cizinecké a pohraniční policie

Graf 2: Počet občanů Republiky Makedonie s povolením k trvalému pobytu v okresech respektive podle oddělení cizinecké policie, kde jsou evidováni (k 31. 12. 2005)

Zdroj: Ředitelství cizinecké a pohraniční policie

Jak už bylo několikrát zmíněno, mezi občany z Republiky Makedonie žijícími v České republice převládají muži. Ženy v jejich celkovém počtu představují pouze 20 %. Motivací k příjezdu byla u většiny z nich nepříliš příznivá ekonomická situace v jejich zemi. Kromě toho mladí muži navíc uvádějí jako další důvod, proč odešli z Makedonie, také možnost poznat nové prostředí a získat nové zkušenosti. Makedonii opustili nedlouho po skončení střední či vysoké školy, protože neviděli v blízké budoucnosti perspektivu získání odpovídajícího zaměstnání. Odešli vydělat peníze, cestovat a zkusit se postarat sami o sebe v cizí zemi. Před odjezdem z domova toho o České republice příliš mnoho nevěděli, neuměli česky a většinou ani netušili, co přesně budou dělat. Pro tyto migranty je však typické, že téměř všichni zde měli nějaké známé, přátele nebo rodinné příslušníky či alespoň kontakty a tipy, na koho se mají po příjezdu obrátit, za kým jít a co zařídit. Někteří do České republiky přijeli přímo na pozvání

členů rodiny, přátel nebo známých. Mají zde vízum k pobytu nad 90 dní nebo povolení k dlouhodobému pobytu. Myšlenky na návrat domů jsou u nich stále aktuální, přesto řada z nich dodává, že by se do Makedonie vrátili, kdyby se tam zlepšila životní úroveň, snížila nezaměstnanost a stát by dokázal svým občanům zaručit alespoň minimální sociální zajištění.

Mezi Makedonci v České republice fungují relativně silné vzájemné vztahy, dochází zde k migraci podle sociálních sítí, kdy za těmi již v České republice usazenými přijíždějí známí, přátelé a členové rodiny. Tato síť se zformovala v průběhu druhé poloviny devadesátých let a na přelomu 20. a 21. století. Někteří Makedonci, kteří přijeli do České republiky počátkem devadesátých let, se do ní podle svých slov dostali díky tomu, že sem na rozdíl od zemí západní Evropy nepotřebovali vízum.¹⁰⁰ Vízovou povinnost neměli v té době občané Republiky Makedonie ani s Polskem a Slovenskem, ale Česká republika jim připadala atraktivnější. Pokud byli migranti úspěšní, založili firmu nebo získali dobré zaměstnání, přijela za nimi z Makedonie rodina. V případě jedné z respondentek sloučení rodiny proběhlo následovně: „...nejdřív sem přišel můj otec, pak i bratr, začali podnikat, otevřeli restauraci v centru. Naše rodina měla v Praze známé, kteří tady podnikali, a tak to naši přijeli taky zkusit. Já s matkou jsem přijela až po maturitě a začala tady studovat vysokou školu. Myslím, že v Praze zůstaneme, aspoň dokud se nám bude dařit...“

Příjezd členů rodiny z Makedonie nebo založení rodiny nové většinou znamená, že migranti uvažují o dlouhodobějším usazení se v České republice, žádají o povolení k trvalému pobytu a po splnění zákonných podmínek mohou požádat také o udělení občanství. Za období od roku 2001 do roku 2005 bylo občanství České republiky uděleno celkem 101 osobám s předchozím občanstvím Republiky Makedonie.¹⁰¹ Ročně tedy bylo v průměru uděleno občanství České republiky 20 osobám z Republiky Makedonie. Důvodem, proč někteří

¹⁰⁰ Zvyšující se počet ilegálních přechodů hranic, respektive zachycených občanů Republiky Makedonie na hranicích, nakonec vedl k tomu, že v listopadu 1998 byla pro makedonské státní příslušníky ze strany České republiky zavedena vízová povinnost.

¹⁰¹ Zdroj dat Český statistický úřad.

usilují o získání občanství je to, že zde dlouhodobě žijí, pracují, platí daně a jejich děti tu chodí do školy. Ale jak sami také přiznávají, nemalou roli zde hraje „výhodnost“ českého pasu oproti makedonskému při cestování do zahraničí. Republika Makedonie navíc nemá v České republice své diplomatické zastoupení, proto je jakékoliv vyřizování dokumentů spojené s cestou do Vídně, a tudíž časově i finančně náročné. Jinak jim ovšem absence občanství nijak podstatně neomezuje podmínky pro podnikání nebo pro zaměstnání. Vazby na zemi původu zůstávají velmi silné, i když otázka návratu není alespoň prozatím pro řadu z nich aktuální. Jiná situace nastává v případě dětí těchto imigrantů, které vyrůstají v České republice, chodí zde do školy, mají své přátele a jsou do českého prostředí integrovány mnohem silněji než rodiče. Tato druhá generace vidí často svou budoucnost úzce spojenou s Českou republikou.

Závěr

Více než 500 000 Makedonců žije v zámoří a další tisíce jich žijí ve státech západní a střední Evropy. Ve Spojených státech amerických (Detroit, Gary, Chicago, Columbus, New York, Buffalo, Syracuse) a v Kanadě (Toronto, Hamilton) se odhaduje počet makedonských přistěhovalců asi na 120 000 až 150 000 osob. V Argentině žije asi 20 000 Makedonců. Nejpočetnější je makedonská komunita v Austrálii (Melbourne, Sydney, Perth, Adelaide), která čítá přibližně 150 000 až 200 000 osob (Katardžiev 1996: 34–35). Uvedené odhady jsou pouze orientační, protože makedonští emigranti přicházeli s pasy různých států a mohli tak být evidováni jako Řekové, Bulhaři, Jugoslávci nebo i Turci. Makedonské krajanské organizace prezentují většinou „neoficiální“ údaje, které uvedené odhady výrazně převyšují. Například časopis Koreni/Roots (Kořeny), vydávaný makedonskou komunitou v Torontu, zveřejnil v roce 1991 odhad, že jenom v Torontu žije mezi 100 000 až 120 000 Makedonců (Petroska 1996: 2). Organizace United Macedonians, která byla založena roku 1959 v Kanadě, uvádí, že v této zemi žije 200 000 osob makedonského původu. V Detroitu žije 40 000 Makedonců, stejný počet se odhaduje i v Sydney, v New Yorku je to 20 000 Makedonců, v Perthu 15 000, v Gary a Adelaide okolo 7000 osob hlásících se k makedonskému původu (Vražinovski 1992: 31). Početnější makedonské komunity lze

najít také ve velkých městech zemí západní Evropy, hlavně v Německu, státech Beneluxu a Skandinávii.

V České republice patří občané Republiky Makedonie mezi ty cizinecké skupiny, jejichž počet o několik stovek přesahuje 1000 osob. Makedonští státní příslušníci představují 0,4% všech cizinců dlouhodobě nebo trvale usazených v České republice. V Praze pak tvoří 0,7 % ze všech cizinců dlouhodobě nebo trvale usazených na území hlavního města.¹⁰² Česká republika, která pro ně na počátku devadesátých let 20. století byla spíše zemí tranzitní, se postupně stala zemí cílovou. Pro migranty z Republiky Makedonie, kteří jsou v postavení zaměstnanců, je pobyt v České republice většinou pouze dočasný. Dokud zde budou mít dobré zaměstnání, zůstanou, pokud se ale tato situace změní, vrátí se zpět domů nebo spíš odejdou za prací jinam. Ti, kdo se zde usadili dlouhodobě či dokonce získali občanství, již trvalý návrat do země původu neplánují. Mají zájem o aktivní zapojení do české společnosti a jejich děti lze charakterizovat jako integrované.

Literatura

Bade, K. J. 2005. *Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Baletić, Z. 1982. International Migration in Modern Economic Development: With Special Reference to Yugoslavia. *International Migration Review* 16, 4: 736–756.

Baučić, I. 1973. Yugoslavia as a Country of Emigration. In: *Migrations méditerranéennes. (Options Méditerranéennes)* [online]. Paris: CIHEAM 22: 56–66. [cit. 16. 10. 2006] Dostupné na WWW: <http://ressources.ciheam.org/om/pdf/r22/CI010548.pdf>.
10

Botu, A. 1982. Řecká etnická skupina v Československu. *Český lid* 69, 1: 47–51.

¹⁰² Zdroj dat Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie, data se vztahují k 31. 3. 2006.

Botu, A.; Konečný, M. 2005. *Řečtí uprchlíci (Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989)*. Praha: Řecká obec Praha.

Castles, S.; Miller, M. J. 1998. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Macmillan Press.

Christowe, S. 1947. *My American Pilgrimage*. Boston: Little, Brown and Company.

Danielidu, S.; Mañas, J. 1986. Řecká rodina v českém prostředí. In: *Zpravodaj KSVI*, příl. 3 (Etnické procesy v novoosídleneckém pohraničí. Dělnictvo v etnických procesech). Praha: Ústav etnografie a folkloristiky ČSAV: 151–161.

Danforth, L. M. 1995. *The Macedonian Conflict*. Princeton: Princeton University Press.

Dorovský, I. 1995. *Makedonie (Zrození, nebo obrození národa)*. Boskovice: Albert.

Dorovský, I. 1998. *Makedonci žijí mezi námi*. Brno: Společnost přátel jižních Slovanů.

Dorovský, I.; Kirjakovský, D. 2003. *Illinden je v nás*. Boskovice: Albert.

Gaber, N.; Joveska, A. 2004. Macedonian census results – controversy or reality? *South East European Review* 1: 99–110.

Heroldová, I. 1986. Imigranti z Řecka v českém pohraničí. In: *Zpravodaj KSVI*, příl. 3 (Etnické procesy v novoosídleneckém pohraničí. Dělnictvo v etnických procesech). Praha: Ústav etnografie a folkloristiky ČSAV: 133–150.

Hradečný, P. 2000. *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Hradečný, P. 1998. *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Katardžiev, I. 1996. *Makedonija i Makedoncite vo svetot*. Skopje: Matica makedonska.

Kjuskoski, A. 1998. *Migrant Working in Vevcani*. Bitola: Society for Science and Arts.

Klekowski von Koppenfels, A. (ed.) 2004. *Profiling of Irregular Migrants and Analysis of Reintegration Needs of Potential Returnees from Kosovo (Serbia and Montenegro), Albania and FYROM in Belgium, Italy, the United Kingdom and Germany*. Final Research Report to the European Commission, IOM (International Organization for Migration). [cit. 2. 7. 2007].
Dostupné na WWW: http://www.belgium.iom.int/HLWG/PDF/IOM%20research%20report_Profiling%20irregular%20migrants.pdf.

Korecká, Z. 2005. Etnická image Makedonců-podnikatelů v Praze. In: Bittnerová, D. – Moravcová, M. (eds.) *Kdo jsem a kam patřím? (Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky)*. Praha: Sofis: 305–314.

Lockwood, W. G. 1973. The Peasant-Worker in Yugoslavia. *Studies in European Society* 1: 91–110.

Michaelidis, G. 2005. *Salvation Abroad: Macedonian Migration to North America and the Making of Modern Macedonia, 1870–1970*. College Park: University of Maryland.

Moravcová, M. 1990. Bosňáci a prodavači „sladkišů“. K otázce vztahu Čechů k pouličním obchodníkům ze slovanského jihu. *Český lid* 77, 2: 104–107.

Otčenášek, J. 2003a. Chorvaté, Srbové a Makedonci z vybraných zemí bývalé SFRJ v ČR. In: Uherek, Z. (ed.) *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001*. Praha: Akademie věd České republiky: 305–318.

Otčenášek, J. 2003b. Řekové a řečtí etničtí Makedonci v České republice. In: Uherek, Z. (ed.) *Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích*

Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1360/2001. Praha: AV ČR: 273–292.

Petroff, L. 1981. An Everyday Book: The First Bulgarian-English Pocket Dictionary. *Polyphony (The Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario)* 3, 1: 20–25.

Petronijević, V. (ed.) 2007. *Migration Flows in Southeast Europe, a Compendium of National Perspectives.* Belgrade: Grupa 484.

Petroska, B. 1996. *Macedonian Ethnic Identity in Toronto.* Skopje: Faculty of Philosophy, University Sv. Kiril i Metodij.

Rychlík, J. 2003. *Dějiny Makedonie.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Schwanková, Z. 2005. *Makedonská komunita v Praze – zaměstnanci služeb.* Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií UK.

Schwartz, J. 1993. Macedonia: A Country of Quotation Marks. *Anthropology of East Europe Review* 11 (Special Issue: War among The Yugoslavs). [cit. 16. 10. 2006] Dostupné na WWW: http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/aeer11_1/aeer11_1.html.

Sloboda, M. 2002. Řecká a makedonská etnická skupina v Česku: lingvistické aspekty jejich vzniku a vývoje. In: Šrajerová, O. (ed.) *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí.* Opava: Slezský ústav SZM, Praha: DISRE: 234–242.

Šesták, M. 1998. *Dějiny jihoslovanských zemí.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Tesař, F. 2003. *Albánci v Česku.* Datum vložení 4. 4. 2003 [cit. 16. 10. 2006]. Dostupné na WWW: http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=131499.

Tomev, F. S. 1971. *A Short History of Zhelevo, Macedonia.* Toronto: Zhelevo Brotherhood.

Van Selm, J. 2007. *Macedonia: At a Quiet Crossroads.* Migration Information Source.

[cit. 2. 7. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.migrationinformation.org/Profiles/print.cfm?ID=608>.

Vražinovski, T. 1992. *Makedonskoto iselenišтво vo Kanada*. Skopje: Matica makedonska.

Závěr

Zdeněk Uherek

Předcházející kapitoly ukazují, že Českou republikou prochází několik migračních systémů, které se zde vzájemně propojují a doplňují. Je zřetelné, že tyto migrační systémy mají historickou perspektivu a vyvíjejí se v čase. Některé jsou součástí rozsáhlého migračního toku východ-západ. Vedle toho jsou zde lokální systémy, k jejichž existenci napomohly následující okolnosti:

- 1) existence československého státu a systémové propojení stávající České republiky a Slovenské republiky;
- 2) státem organizované zahraniční pracovní migrace;
- 3) systémové propojování komunistických států v rámci hospodářské spolupráce.

Ad 1) Důsledkem organizačního propojení českých zemí a Slovenska v letech 1918–1992 byla rozsáhlá spontánní pracovní migrace, ale i šíření hodnot, významů, znalostí a zkušeností mezi obyvateli dnes samostatných států. Došlo mimo jiné k velkému jazykovému a kulturnímu sblížení obyvatel českých zemí a Slovenska, které mezinárodní migraci mezi oběma státy ještě usnadňuje. Díky historickému spojení jsou Slováci největší menšinou a jednou z největších migračních skupin v České republice. Stejně tak se díky propojení obou zemí utvořila na území České republiky významná romská menšina.

Ad 2) Komunistické Československo po druhé světové válce rekrutovalo pracovní sílu nejprve z Bulharska a následně z Polska a Vietnamu. Vedle toho byl v Československu vytvořen prostor pro imigranty z Řecka. Díky organizované pracovní migraci získali tito pracovníci po návratu do země původu migrační zkušenost, kterou mohli později využít. Zejména Poláci a Vietnamci jsou v současné době významnými menšinami a migračními

skupinami na území České republiky a současný migrační systém, má stávající podobu i díky řízeným pracovním migracím z dob socialistického Československa.

Ad 3) Individuální spontánní migrace mezi státy východního bloku byla sice striktně limitována, přesto měli jejich občané velmi dobrou znalost prostředí ostatních postkomunistických států. Poznatky se předávaly kulturní výměnou, turistikou, pracovními návštěvami; státy si byly blízké i proto, že jejich sociální a mocenský systém byl kompatibilní; kdo se vyznal v jednom komunistickém státě, dovedl si představit sociální organizaci i v dalších. Kulturní blízkost tak po demokratizaci jednotlivých bývalých komunistických zemí umožnila rychlé vytvoření migračních systémů. Velmi rychle se vytvořil česko-ukrajinský migrační systém, který předtím existoval jen v náznacích. Díky němu jsou Ukrajinci v současné době největší cizineckou skupinou v České republice.

Migrační systém z České republiky do západní Evropy je nový, byl vytvořen až po roce 1989. Historické vazby byly z větší části zpřetrhané v letech 1948–1989. Tento migrační systém determinuje jak migrační aktivity z České republiky do zahraničí, tak migrační aktivity do České republiky ze západní i východní Evropy.

Migrační systémy, o nichž zde hovoříme, jsou poznamenány charakteristikami střeoevropských migrací, které popisovali například John Salt (2001), Claire Wallace (2001), Marek Okólski (2001) a Dariusz Stola (1998). Pro migrace ve střední Evropě je typické, že jejich velká část se realizuje formou krátkodobých pracovních, resp. ekonomických, migrací. Pracovní migrant se po určité době vrací domů za svou rodinou a odváží s sebou i úspory z výdělků, aby je investoval teprve ve zdrojové zemi. Tento charakteristický rys nabízí hypotézu, že velká část pracovních migrantů neusiluje o občanství cílové země, ale zejména o integraci na trh práce. Ostatní oblasti sociální integrace pro tyto migranty nejsou podstatné.

Typ krátkodobé pracovní migrace je obsažen zejména v migračních systémech vytvořených mezi Českou republikou a jinými evropskými státy, kde krátká vzdálenost mezi zdrojovou a cílovou zemí umožňuje snadné, relativně levné, a tudíž časté návraty do zdrojové země. Krátkodobá pracovní migrace se frekventovaně realizuje mezi Ukrajinou a Českou republikou a její podoby jsou v této publikaci vystiženy v textu o Zakarpatské Ukrajině. Model krátkodobé migrace je determinován rovněž složením rodiny na Ukrajině. Přesídlení třígenerační rodiny, včetně starších příbuzných, není jednoduché a realizuje se jen u části migrantů, kteří k němu mají silnou motivaci, například český původ, jak ukazuje text o spontánní migraci z jižní Ukrajiny. Ukrajinci potřebují být v kontaktu nejen s rodiči, prarodiči, sourozenci a dalšími příbuznými, ale i s předky pohřbenými na Ukrajině. Potřeba komunikovat s příbuznými na Ukrajině může být brzdícím motivem působícím proti trvalému přesídlení. Překážkou k přesídlení může být i vlastnictví nemovitosti: domu, půdy a podobně. Jak dokazují data o dlouhodobých a trvalých pobytech na území České republiky, počet osob, které se rozhodly trvale žít na území České republiky, stoupá i mezi imigranty ze zemí, které mají dobré podmínky ke krátkodobé migraci, mezi něž patří právě Ukrajina.

Přesídlení i přechodná práce patří v popisovaném případě do kategorie rodinných rozhodnutí, lze je tudíž posuzovat podle konceptu Jakoba Mincera (Mincer 1978) – ovšem s tím, že jedinec se migrací zároveň rodinným vazbám vzdaluje. Současně začínají působit principy disorganizace, jak je známe z teorií chicagské školy. Ekonomický migrant může začít jednat ve svém vlastním zájmu, protichůdném zájmu rodinnému až do té míry, že si v cílové zemi vytvoří paralelní partnerské soužití. Tento mechanismus lze sledovat nejen u migrace z Ukrajiny, ale také z Vietnamu, jak to popisuje například Stanislav Brouček (Brouček 2006).

Pokud dojde k rozhodnutí přesídlit natrvalo, dochází k typické řetězové migraci. Na ukrajinských příkladech jsme viděli častou variantu, kdy migruje nejprve muž, po něm žena s dětmi a následují je ještě prarodiče, zpravidla z mužovy strany. Základním integračním a stabilizačním faktorem v této první generaci je zaměstnání a byt, který se migrant pokouší získat do osobního vlastnictví. Mít byt v osobním

vlastnictví je pro migranta důležitou hodnotou, která mění jeho pocit domova. Vrátime-li se k Tylorovu a Starkovu konceptu relativní deprivace, o němž jsme hovořili v úvodní metodologické kapitole (Stark, Tylor 1991), zaznamenáváme v okamžiku trvalého přesídlení komplikování sociální situace, na niž by bylo možné relativní deprivaci analyzovat. Migranti se sice ještě stále částečně vracejí k hodnotám a pozicím z původního bydliště, ale zjišťují, že řadu hodnot lze poměřovat pouze v lokálním prostředí cílové destinace a s obyvateli cílové země. Jelikož jsou imigranti vůči nim v určitém odstupu, velmi často se s nimi nesrovnávají v tom, kdo jsou, ale v tom, co mají. Příklad migrace z Ukrajiny Kateřiny Bělohradské ukazuje, že přesídlenci se cítili do velké míry integrováni, když byly integrovány jejich děti a když přesídlenecké rodiny měly totéž, co majoritní obyvatelstvo.

Na rozdíl od ukrajinských migrací, kde jsou časté krátkodobé pobyty, vietnamská komunita v Praze reagovala odlišným způsobem. Postupně si vytvořila tak sofistikovanou sociální síť, že si může dovolit téměř úplnou separaci. Tato separace však potřebuje podněty zvenčí. Vidíme zde model soužití, který při popisu etnických hranic reflektoval Fredrik Barth (1969). Ve svém multisegmentárním modelu etnicity Barth ukazuje, že úplná otevřenost v jednom segmentu (u Vietnamců jím může být například obchodování) nepodmiňuje otevřenost v jiném segmentu (u Vietnamců se může jednat například o rodinný život a aktivity volného času).

Při popisu vietnamských komunit Šárka Martínková nabízí celou škálu možností, jak může jedinec i rodina reagovat na nové prostředí. Na jedné straně uvádí příklady téměř úplné separace, na druhé straně příklady úplné asimilace. O některých oblastech soužití rozhoduje rodina, v celé řadě z nich se však rozhoduje každý Vietnamec sám za sebe. V podstatě zde sledujeme individuální reakce na kulturní podněty v rozsahu, v jakém je popsal Ulf Hannerz v proslulém textu *The Global Ecumene as a Network of Networks*:

- encapsulation;
- segregativity;
- integrativity;
- solitude.

Ulf Hannerz těmito pojmy popisuje, že člověk může podnět buď zapouzdřit do svého stávajícího hodnotového a normativního systému, nebo se od něho distancovat, případně se naopak snažit integrovat do poselství, které je přinášeno, ztotožnit se s ním, a nakonec nemusí reagovat vůbec, může podnět přejít mlčením. Takto se mohou k různým podnětům stavět jak jednotlivci, tak i celé skupiny (Hannerz 1992).

Ovšem i ten, kdo nové podněty z jinokulturního prostředí zcela odmítá, pokud zde jako cizinec pobývá legálně, není tak docela neintegrovan. Příkladně je integrován do právního řádu společnosti, do sociálního systému a svou ekonomickou činností do ekonomického systému. Pokud jeho dítě chodí do školy, tak jeho prostřednictvím je zapojen i do systému vzdělávacího. Snadno se může stát také součástí systému zdravotního. V těchto ohledech je rovněž integrován do lokálních struktur, přestože se například vyhýbá osobním kontaktům s majoritou a není integrován do kulturního systému. Jak správně ukazuje Šárka Martínková, všechny tyto podněty a typy integrací na jednotlivce působí a formují jeho vztah k majoritě stejně, jako ho formují sociální sítě, v nichž imigranti působí.

Zdá se, že k popisu vietnamských komunit by dobře vyhovovaly generační modely. Stejně tak se nabízí Spirova varianta měření akulturace skupiny její sociální mobilitou (Spiro 1955). Podle ní je první generace hůře integrovaná, zůstává na úrovni manuální pracovní síly nebo na úrovni té nejjednodušší formy podnikání a má tedy sociální mobilitu nízkou. První generace sestává zejména z drobných prodejců a jejich zaměstnanců, zatímco druhá generace by měla mít sociální mobilitu vyšší, měla by být diverzifikovanější.

Odmítání jazykové a kulturní integrace, jak ukazuje ve svém textu na příkladu „pečalbarství“ Makedonců Zuzana Korecká, může být programové. Imigrační komunita se tím brání dezintegraci a pravděpodobně i tomu, aby migrace dočasná nepřerostla v migraci trvalou. Jedná se o reakci popisovanou Georgem Devereuxem a Erwinem Loebem v roce 1943 jako antagonistická akulturace (Devereux, Loeb 1943).

Jednotlivým studiím reprezentujícím empirické terénní sondy do života imigračních komunit jsme předsadili kapitolu o literatuře k danému tématu. Činili jsme tak mimo jiné proto, abychom předcházeli frekventovaným replikám, že se v oblasti výzkumů migrací a v oblasti integrace v České republice nic neudělalo. Tyto repliky, stejně jako kritické texty, které dosavadní aktivity ignorují, jsou odsouzeny k jepičímu životu a vedou ke zbrklým opatřením. Již více než deset let se nejrůznější subjekty v České republice pokoušejí o koncepční migrační a integrační politiku. To, že jejich pokusy v některých oblastech selhávají, nebo se jejich snahy točí v kruhu, není důsledek toho, že se nic neudělalo, ale toho, že se imigrační politika v celoevropském měřítku dělat neumí. Existuje zde totiž několik protichůdných soupeřících konceptů, aniž by odborníci dokázali jednoznačně odhadnout jejich budoucí efekty. Neustálé začínání od začátku proto nepomůže. Naopak důkladnou analýzou dosavadních kroků a jejich důsledků lze dosáhnout toho, aby se dvakrát neopakovaly stejné chyby a nenavrhovala opatření, která se již prokázala jako neúčinná.

V této publikaci jsme se zaměřili pouze na některé aspekty migrace a migračních systémů. Celá řada dílčích závěrů bude dále podrobována zkoumání. Některé stránky problematiky, jako například formy integrace do prostředí cílové země nebo působení sociální diverzity, zůstaly nezmíněny. Připravujeme však již další práci, v níž se celou řadu nezodpovězených otázek pokusíme rozkrýt.

Literatura

Barth, F. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown and Company.

Brouček, S. 2006. Hledání důvěry: vietnamské etnikum v prostředí české majoritní společnosti. In: Uherek, Z. (ed.) *Kultura – společnost – tradice II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR: 131–168.

Devereux, G., Loeb, E., M. 1943. Antagonistic Acculturation. *American Sociological Review* 8: 133–147.

Hannerz, U. 1992. The Global Ecumene as a Network of Networks. In: Kuper, A. (ed.) *Conceptualizing Society*. London: Routledge: 34–56.

Mincer, J. 1978. Family Migration Decisions. *Journal of Political Economy* 86, 5: 749–773.

Okólski, M. 2001. Incomplete Migration: a New Form of Mobility in Central and Eastern Europe. The Case of Polish and Ukrainian Migrants. In: Wallace, C.; Stola, D. (eds.) *Patterns of Migration in Central Europe*. Houndmills: Palgrave: 105–128.

Salt, J. 2001. *Current Trends in International Migration in Europe*. CDMG 33. Strasbourg: Council of Europe.

Spiro, M. E. 1955. The Acculturation of American Ethnic Groups. *American Anthropologist*, New Series 57, 6: 1240–1252.

Stola, D. 1998. Migrations in Central and Eastern Europe. *International Migration Review* 32, 4: 1069–1072.

Stark, O.; Taylor, J. E. 1991. Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation. *The Economic Journal* 101, 408: 1163–1178.

Wallace, C. 2001. The New Migration Space as a Buffer Zone? In: Wallace, C.; Stola, D. (eds.) *Patterns of Migration in Central Europe*. Houndmills: Palgrave: 72–83.

Migration to the Czech Republic, Adaptation and Social Integration of Selected Migration Groups and Countries of Origin.

Editors: Zdeněk Uherek, Zuzana Korecká, Tereza Pojarová

Summary

The nine-chapter monograph acquaints the reader with selected migrational systems which affect the Czech Republic and with the migration communities who take advantage of these systems and reproduce them.

In the *Preface*, Zdeněk Uherek acquaints the reader with the structure of the book. He indicates which views of migration the book predominantly offers. In his interpretation, the book mainly attempts to emphasise the fact that immigrants bring a certain cultural capital with them from the source countries, which they intend to develop further in the target destinations. They try to build on their existing knowledge and awareness and not to live the life of the majority society. They want to live their own lives and fulfil their own dreams which they often dreamt long before migration. The book hence attempts to take into account the perspective on the immigrant groups in connection with their country of origin. Another reason that it tries to understand the behaviour of the immigrant groups better precisely by means of the country of origin is the specific migration situation in Central Europe, where we have recorded a high number of short-term migrations, the aim of which is to improve the conditions of the labour migrants and their families in the source countries of migration. In this respect, the work actively draws on the theory of migrational systems, theories of relative deprivation and migrational networks, which are fittingly complemented by other known migrational theories.

The authors of the second chapter, entitled *Research in the Area of Migration and the Integration of Foreigners on the Territory of the Czech Republic* are Tereza Pojarová, Zdeněk Uherek and Renata Weinerová. The chapter summarises the sources and literature which have been published in the Czech Republic on the problems of migration and migration groups. The chapter mentions only

professional, published texts and examples of successful doctoral dissertations and magisterial theses. Their aim is to provide the readers with an overview of the rich production on the given topic and simultaneously to convince less trained colleagues that the foreigner question offers sufficient material to be drawn and built upon.

The third chapter, *Migration, Post-migration Processes and Their Theoretical Thematisations*, is of a theoretical-methodological character and was prepared by Zdeněk Uherek. Its main aim is predominantly to present in further detail the migration theories and concepts which are applied in the following texts. Other than that, attention is paid to the concepts of adaptation, acculturation and integration. Such works and concepts have been selected that form historic milestones in the areas of migration, adaptation and integration along with works which are half-forgotten despite the fact that they could be inspirational even to the present. Contemporary outcomes representing the theoretical thought in the area in question follow. The ideas of such 'classics' as E. G. Ravenstein, W. Petersen, C. Jansen, R. Redfield, R. Linton, M. Herskovits and M. E. Spiro as well as leading contemporary researchers, including F. Barth, T. H. Erikson, T. G. Fawcet, D. S. Massey, J. Mincer, E. G. Taylor, H. Zlotnik and others, are mentioned.

The chapter *Immigration to the Czech Republic and the Families of Foreigners*, which was written by Zdeněk Uherek, Milada Horáková, Tereza Pojarová and Zuzana Korecká, is a synoptic treatise informing on the numbers, character and socio-demographic profile of the immigrants. When identifying individual groups, the chapter uses primarily classification according to citizenship. What is specific about it is that it pays close attention to the localisation of family migration. This is motivated by the fact that currently the number of foreigners in the Czech Republic with permanent residence in particular is growing and with them also foreigners who do not come alone and for a short time but who want to live in the Czech Republic. This is predominantly family migration. Another reason is that citizenship separates immigrants into certain categories, but from the perspective of everyday sociability these categories are often misleading. Foreigners do not live in social units organised according to their citizenship but according to other criteria. And family is in this

area certainly a key unit. Numerical series characterising the basic developmental trends of migration to the Czech Republic are presented in the text and works which elaborate the theme are mentioned.

The chapter *Labour Migration from Transcarpathian Ukraine to the Czech Republic*, which was written by Zdeněk Uherek, Nad'a Valášková, Kateřina Bělohradská and Mikuláš Mušinka is a study building on field experience with the source area, which is one of the most significant source areas of immigration for the Czech Republic. The migration system between the Czech Republic and Transcarpathian Ukraine has undergone significant changes during its existence. When treating the material, the authors focused on the diachronic perspective and showed that although Ukrainian workers did not begin to be noticed in the Czech milieu by the contemporary population of the Czech Republic until the 1990s, they were building upon a migrational system which had begun to form already in the second half of the 19th century and the movement along which was not entirely interrupted even during the time of Communism. The text also presents what people in Transcarpathian Ukraine think of migrations, how they dispose of the money earned and how they speak about their labour migrational destinations.

The author of the chapter *Post-migration Processes: Immigrants from South Ukrainian Novgorodkivka in the Czech Republic* is Kateřina Bělohradská, who jointly with Zdeněk Uherek implemented field research among 50 immigrants from southern Ukraine in a small district town in West Bohemia. Part of the group is of Czech origin, including the descendants of Czech emigrants to Ukraine in the 19th century; another part is of Ukrainian origin, their marriage partners. The text captures what immigrating to the Czech Republic involves for the immigrant. This is family migration, and family members describe the pitfalls of arranging permanent residence as well as integrating into the local society. Part of the research was implemented through standardised questions recorded in questionnaires. In one part of the text, the author also comments on the data acquired in this way.

The author of the chapter *Sociability of the Vietnamese Ethnic Group in Prague* is Šárka Martínková. Her work draws upon field data gained among the Vietnamese population of the Czech Republic. She begins the work with a historical retrospective, where she elucidates the creation and original purpose of specifically-built migrational system between the then Vietnamese Socialist Republic and Czechoslovakia, when the Vietnamese pro-Soviet government took advantage of the offer of residence and education in what was then Czechoslovakia, and the Czechoslovak governing classes subsequently realised that an opportunity was arising here to gain a cheap labour force and began to make use of this chance. In her study, Šárka Martínková further captures the rebirth which occurred after 1989, when the Vietnamese in Czechoslovakia radically changed their livelihood strategies and for the most part started doing business. The author in her description focuses on the Prague community, which is the most numerous in the Czech Republic. She mostly localises the lodging of the Vietnamese in Prague housing estates and focuses mainly on those who are linked with the open-air market Sapa, which is the largest of its kind in the Czech Republic. Šárka Martínková shows that it is actually a city in a city, which mediates a similarly broad spectrum of services for its tradesmen as a large European city. In the study, she also summarises the activities of the Vietnamese in Prague. She writes about Vietnamese associations, schools and cultural establishments which are active in Prague.

The text *Migration from Macedonia and Its Transformations* by Zuzana Korecká is not narrowly focused on the Czech Republic but maps the situation in the country of origin in terms of the wider spectra of target destinations. Macedonia has a long-term tradition of emigration, and almost a third of Macedonians live outside Macedonia. Macedonia is a part of numerous migrational systems, on some of which Zuzana Korecká reports. She is interested in how migration has been developing here since the second half of the 19th century. She monitors when and under which conditions long-term and under which conditions short-term migrations dominated, how the migrants explained to themselves their stances to the populations in the target destinations and how they conceptualised the countries where they travelled for work. The final passage of the text on Macedonian labour migration focuses on the situation after the

disintegration of Yugoslavia and the subsequent military conflicts. These did not impinge upon Macedonia directly but affected the economic situation of the country and resulted also in an influx of Albanian refugees from Kosovo and another wave of migrations from Macedonia to the West.

In the *Conclusion*, Zdeněk Uherek speaks about the fundamental determinants which have influenced migration to the Czech Republic and contributed to the formation of the existing migration systems passing through the Czech Republic.